

วารสาร
บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
 JOURNAL OF GRADUATE STUDIES REVIEW
Nakhonsawan Buddhist College
 ISSN : 2286-9301

ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๗

Vol.2 No.2 May-August 2014

กำหนดการเผยแพร่ ปีละ ๓ ฉบับ

จำนวนพิมพ์ : ๕๐๐ เล่ม

ฉบับที่ ๑ มกราคม-เมษายน / ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม-สิงหาคม / ฉบับที่ ๓ กันยายน-ธันวาคม

วัตถุประสงค์

เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้คณาจารย์ นักวิชาการ นิสิต นักศึกษา และผู้สนใจทั่วไปได้มีโอกาสเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ และผลงานวิจัยทางสังคมศาสตร์และแขนงวิชาที่เกี่ยวข้อง อันได้แก่ พระพุทธศาสนา รัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ นิติศาสตร์ การจัดการ สังคมวิทยา พัฒนาสังคมและการศึกษา ตลอดจนบทวิเคราะห์ที่เสนอทางออกของปัญหาให้แก่สังคม

คณะกรรมการที่ปรึกษาวารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร.	อธิการบดี
พระราชวรเมธี, ดร.	รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร
พระศรีคัมภีร์ญาณ, ศ.ดร.	รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ
พระสุวรรณเมธากรณ์, ผศ.	รองอธิการบดีฝ่ายวางแผนและพัฒนา
พระราชวรมนี, ดร.	รองอธิการบดีฝ่ายกิจการนิสิต
พระเมธีธรรมจารย์	รองอธิการบดีฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่
พระโสภณวชิราภรณ์	รองอธิการบดีฝ่ายกิจการต่างประเทศ
พระสิทธินิติธาดา, ดร.	คณะสังคมศาสตร์
ผศ.(พิเศษ) ร.อ.ดร.ประมาณเลิศ อัจฉริยปัญญากุล	ที่ปรึกษาอธิการบดีด้านกฎหมาย

บรรณาธิการ : พระเทพปริยัติเมธี, ผศ.ดร.

กองบรรณาธิการ :

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระราชวชิรเมธี, ผศ.ดร.
 ศ.ดร.กาญจนา เวงรัมย์
 รศ.ดร.สุรพล สุขะพรหม
 รศ.ดร.วรกฤต เกื้ออนช้าง
 ดร.อัครเดช พรหมกัลป์

หน่วยงานภายนอก

ศ.ดร.รัตน์ บัวสนธ์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์
 รศ.ดร.ธานี เกสทอง มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์
 รศ.ดร.นันทิยา น้อยจันทร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา
 รศ.ดร.วรภรณ์ รุ่งเรืองกลกิจ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
 ผศ.ดร.สำราญ บุญเจริญ วิทยาลัยนครราชสีมา
 ดร.วรภรณ์ ทรัพย์รวงทอง มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี ลพบุรี
 ดร.ทงศ์ศักดิ์ เหมือนเดย มหาวิทยาลัยภาคกลาง

เลขานุการ : พระมหาไฉ่ ธมมเมธี

ผู้ช่วยเลขานุการ : พระมหานคร วชิรเมธี, พระเอกจิตต์ อธิปญโญ, นายดิเรก ดั่งลอย, นายจักรี บัวยา

ศิลปะกรรม/เวปไซต์ : พระมหาไฉ่ ธมมเมธี, นายณัฐพัชร์ แนมบัว, นายชาคริต เกื้ออนนง, ดร.อนุวัต กระสังข์

สำนักงาน : สำนักงานวารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์
 ๙๙๙ หมู่ ๖ ตำบลนครสวรรค์ออก อำเภอเมืองฯ จังหวัดนครสวรรค์ ๖๐๐๐๐

โทรศัพท์ ๐๕๖-๒๑๙๙๙๙ โทรสาร ๐๕๖-๒๑๙๙๙๘

จัดพิมพ์โดย : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย แขวงบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐

โทร. ๐๒๒ ๒๑๘๘๘๘๒, ๐๒๒ ๒๓๕๖๒๓ โทรสาร ๐๒๒ ๒๓๕๖๒๓

คณะกรรมการกลั่นกรองบทความ

วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ (Peer Review)

ผู้ทรงคุณวุฒิจากภายใน

๑. พระศรีคัมภีร์ญาณ, ศาสตราจารย์ ดร.
๒. พระเทพปริยัติเมธี, ผศ.ดร.
๓. พระราชวชิรเมธี, ผศ.ดร.
๔. ศ.ดร.กาญจนา เงารังษี
๕. รศ.ดร.สุรพล สุยะพรหม
๖. รศ.ดร.ประเทือง ภูมิภัทราคม
๗. รศ.ดร.วรกฤต เกื้อนช้าง
๘. ผศ.ดร.วิรัช จงอยู่สุข
๙. ผศ.ดร.สุพรต บุญอ่อน
๑๐. ดร.อัครเดช พรหมกัลป์

- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผู้ทรงคุณวุฒิจากภายนอก

๑. รศ.ดร.ธานี เกสทอง
๒. รศ.ดร.นันทิยา น้อยจันทร์
๓. รศ.ดร.สิัญญา เคณาภูมิ
๔. ผศ.ดร.ไพศาล สรรศรีวิสุทธิ
๕. ผศ.ดร.สาธิต ทรัพย์รวงทอง
๖. ผศ.ดร.สำราญ บุญเจริญ
๗. ดร.พิสิฐ จอมบุญเรือง
๘. ดร.วราภรณ์ ทรัพย์รวงทอง
๙. ดร.ทงศ์ศักดิ์ เหมือนเตย
๑๐. ดร.พิมลพรรณ เพชรสมบัติ
๑๑. ผศ.ดร.รัตนะ ปัญญาภา
๑๒. ผศ.ดร.สยาม ราชวัตร

- มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์
 มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา
 มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
 มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์
 มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์
 วิทยาลัยนครราชสีมา
 มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์
 มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี ลพบุรี
 มหาวิทยาลัยภาคกลาง
 มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล ธัญบุรี
 มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บรรณาธิการ

ด้วยวารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ฉบับนี้เป็นปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ มีคณาจารย์ของมหาวิทยาลัยจากสถาบันภายนอกได้นำเสนอผลงานทางวิชาการที่หลากหลายหัวข้อ หลากหลายสาขาวิชา ทั้งนี้กองบรรณาธิการได้ส่งผลงานทางวิชาการเหล่านี้ไปให้กรรมการกลั่นกรอง บทความทางวิชาการของแต่ละสาขาวิชาเป็นผู้อ่าน และมอบให้เจ้าของบทความนำไปปรับปรุงแก้ไข ก่อนการตีพิมพ์แล้ว และด้วยความตั้งใจของคณะกรรมการที่มีความประสงค์จะทำวารสาร เล่มนี้ให้สมบูรณ์ตามเกณฑ์ของศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (Thai Journal Citation Index Centre) ฉะนั้น โดยฉบับนี้เน้นการนำเสนอบทความอันประกอบด้วยบทความวิจัย ๗ เรื่อง และ บทความวิชาการ ๘ เรื่อง ซึ่งมีบทความที่น่าสนใจและมีเนื้อหาสาระน่าอ่านและนำไปประยุกต์ใช้ ต่อไปในเล่มประกอบด้วยนักวิชาการ และเรื่องดังต่อไปนี้

บทความเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพบทบาทและสิทธิของสตรีในสมัย พุทธกาลกับสังคมไทย :A Comparative study of Status, Role and Right of Women in Buddha’s life time and the Present” โดย พระครูนิพัทธ์กัลยาณวัฒน์ ที่นำเสนอ เกี่ยวกับโดยธรรมชาติสถานภาพของหญิงและชาย มีความแตกต่างกันทางด้านสรีระร่างกาย แต่ทั้ง หญิงและชายล้วนมีความเหมือนกันทางด้านสติปัญญา คือ สามารถพัฒนาจิตใจ และยกระดับ สติปัญญาของตนให้สูงขึ้น จนสามารถบรรลุธรรมได้ ด้วยเหตุนี้หลักการของพระพุทธศาสนา จึงได้ ปฏิเสธสิ่งที่แตกต่างกันระหว่างสตรีกับบุรุษ แต่ขึ้นอยู่กับกระทำความผิด เพราะผลของกรรมทั้งฝ่าย กุศล และฝ่ายอกุศล เป็นตัวกำหนดให้สตรีและบุรุษมีความแตกต่างกันไปด้วย พร้อมทั้งเสนอ เกี่ยวกับสถานภาพบทบาทและสิทธิสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน โดยภาพรวมมีความเท่าเทียมกัน ในทางสังคม โดยเฉพาะภาพลักษณ์ของสตรีผู้นำของประเทศ ซึ่งเป็นไปบทบัญญัติของกฎหมาย ตามมาตรา ๓๐ ของฉบับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ ได้บัญญัติหลักการ ต่างๆ ถึงสิทธิความเท่าเทียมกันระหว่างสตรีกับบุรุษ ที่นักกฎหมายเขียนขึ้นมา แต่เมื่อพิจารณาตาม ความเป็นจริงแล้ว สังคมไทยทั้งฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย ยังมีทัศนคติต่อสตรีอยู่ในฐานะเพศที่รองรอง จากบุรุษเสมอ ดังได้ปรากฏตามสื่อโทรทัศน์ หมายความว่า สตรีอยู่ในฐานะที่เสียเปรียบทางสังคม ส่วนสิทธิการบวชเป็นภิกษุณี ในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทของสังคมไทยนั้น ได้ขาดช่วงไปนาน แล้ว จึงมีทัศนคติต่อการบวชของสตรีในสังคมไทยว่า สตรีเมื่ออยู่ใกล้บุรุษ (ภิกษุ) ย่อมมีเหตุไม่ เหมาะสมเกิดขึ้นได้ ด้วยเหตุนี้ สตรีจึงอยู่ในฐานะเป็นอุบาสิกา เป็นผู้สนับสนุนส่งเสริม พระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคงต่อไป

บทความเรื่อง “หลักศีล ๕ : การประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาพฤติกรรมของบุคคลใน สังคม : Five Precepts: Application to Develop Behaviors of Persons in Society” โดย พระครูสมุห์ชินรวรวัตร ธิรภทโท (จุลเจือ) ได้นำเสนอเกี่ยวกับหลักศีล ๕ ประยุกต์พัฒนา

พฤติกรรม คือ การนำหลักศีลไปประพฤติปฏิบัติโดยประกอบด้วยธรรมหลายๆ อย่าง โดยอาศัยจิตใจเป็นที่ตั้ง ให้ความประพฤติชอบทางกาย วาจา มีความสงบเรียบร้อยมากยิ่งขึ้น ได้แก่ (๑) มีเจตนาตั้งใจเว้น (๒) มีเจตสิก คือ ความงดเว้น (๓) มีความสังวรด้วยสติ (๔) มีความไม่ก้าวล่วงกิเลสอย่างหยาบทางกายวาจา จึงเป็นศีลประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ มีความสำรวมระวัง ทำให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขสงบสันติดำเนินชีวิตถูกต้องตามแนวทางพระพุทธศาสนา และดับทุกข์ได้ในที่สุด

คณะกรรมการขอขอบคุณเจ้าของผลงานบทความทุกท่านที่ได้มีส่วนร่วมทำให้วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ได้เผยแพร่ความรู้ทางวิชาการสู่สาธารณะ ตามนโยบายของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ขออนุโมทนาขอบคุณคณะกรรมการกลั่นกรองทุกท่านที่ได้ใช้ความเพียรพยายามชี้แนะ แนะนำให้มีการปรับปรุงแก้ไขผลงานของแต่ละท่านให้ออกมาได้อย่างถูกต้อง น่าอ่านและเป็นประโยชน์ต่อแวดวงวิชาการ และท้ายที่สุดขออนุโมทนาขอบคุณผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกท่าน ที่ได้จัดทำให้มีวารสารฉบับนี้และโปรดติดตามฉบับต่อไป

ด้วยความปรารถนาดียิ่ง

(พระเทพปริยัติเมธี, ผศ.ดร.)

บรรณาธิการ

สารบัญ

กองบรรณาธิการ

คณะกรรมการกลั่นกรองบทความ

บทบรรณาธิการ

บทความวิจัย :

การศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพบทบาทและสิทธิของสตรีในสมัยพุทธกาลกับสังคมไทย	๑
: พระครูนิพัทธ์กัลยาณวิวัฒน์	
การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์ตามแนวทางคำสอนของ	๑๑
พระพุทธรูปศาสนากับศาสนาคริสต์	
: บุศรินทร์ วัฒนะภุติ	
ภาวะผู้นำตามหลักสัปติธรรม ๗ ของเจ้าอาวาสในอำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์	๒๓
: พระมหาศุภโชค มณีโชติ (มณีโชติ)	
การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของศูนย์ศึกษานอกกระบบและ	๓๓
การศึกษาตามอัยาศัยในอำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์	
: พระธรรมา ชยาภโร (เจริญรัตน์)	
บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ใน	๔๑
การดำเนินชีวิตของประชาชนในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร	
: พระมหาสกล ฐานวุฑฺโฒ (วงษ์เชียด)	
การใช้หลักทวารวาสธรรม ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำในเขต	๔๙
อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์	
: พระชาตรี สหธาธิโก (ใจตรง)	
บทความวิชาการ:	
หลักศีล ๕ : การประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาพฤติกรรมของบุคคลในสังคม	๖๑
: พระครูสมุห์ชินวรวัตร ธีรภทฺโท (จุลเจือ)	
หลักธรรมที่เกี่ยวข้องในการบำบัดโรคซึมเศร้าทางพระพุทธศาสนา	๗๓
: พระครูภาวนาอินทวงศ์ (อินทวิโส)	
ภาวะผู้นำและการบริหารการศึกษาในโลกการเปลี่ยนแปลง	๙๑
: พระครูปลัดบุญยัง ทูลโลภ (สุนทรวิภาต)	
การพัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขาในยุคโลกาภิวัตน์	๑๐๑
: พระมหาอานนท์ ชวนาภิภู (แสนแป้)	

ช

บทบาทครูกับการบริหารจัดการเรียนการสอน	๑๑๓
: พระครูปลัดจรรย์พันธ์ ปญญาธโร (แช่เตียว)	
ทศพิธาธรรมกับภาวะผู้นำของผู้บริหารโรงเรียน	๑๒๗
: พระปลัดจรรย์พันธ์ อมรรสี	
การบริหารโรงเรียนตามหลักธรรมาภิบาล	
: พระสรชัย ชยธมโม	
ภาคผนวก	๑๓๙
ขั้นตอนการดำเนินงานวารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์	๑๔๐
วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์	
คำแนะนำสำหรับผู้นิพนธ์บทความ	๑๔๑
หนังสือส่งบทความทางวิชาการเพื่อเผยแพร่	๑๔๖
ใบตอบรับเป็นสมาชิก	๑๔๗

การศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพบทบาทและสิทธิของสตรี
ในสมัยพุทธกาลกับสังคมไทย
A Comparative study of Status, Role and Right of Women in
Buddha's life time and the Present

พระครูนิพัทธ์กัลยาณวัฒน์*

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพบทบาทและสิทธิของสตรีในสมัยพุทธกาลกับสมัยปัจจุบัน” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาสถานภาพบทบาทและสิทธิสตรีในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษาสถานภาพบทบาทและสิทธิสตรีในสังคมไทย และ ๓) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพบทบาทและสิทธิสตรีในพระพุทธศาสนากับสตรีในสังคมไทย การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้รวบรวมข้อมูลจากเอกสาร คือคัมภีร์พระไตรปิฎก ตลอดจนงานเอกสาร งานวิชาการ และผลงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง แล้วประมวลข้อมูลนำมาศึกษาเปรียบเทียบเนื้อหา และนำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า

๑) โดยธรรมชาติสถานภาพของหญิงและชาย มีความแตกต่างกันทางด้านสรีระร่างกาย แต่ทั้งหญิงและชายล้วนมีความเหมือนกันทางด้านสติปัญญา คือ สามารถพัฒนาจิตใจ และยกระดับสติปัญญาของตนให้สูงขึ้น จนสามารถบรรลุธรรมได้ ด้วยเหตุนี้หลักการของพระพุทธศาสนา จึงได้ปฏิเสธสิ่งที่แตกต่างกันระหว่างสตรีกับบุรุษ แต่ขึ้นอยู่กับกระทำความ เพราะผลของกรรมทั้งฝ่ายกุศล และฝ่ายอกุศล เป็นตัวกำหนดให้สตรีและบุรุษมีความแตกต่างกันไปด้วย

๒) สถานภาพบทบาทและสิทธิสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน โดยภาพรวมมีความเท่าเทียมกันในทางสังคม โดยเฉพาะภาพลักษณ์ของสตรีผู้นำของประเทศ ซึ่งเป็นไปทบัญญัติของกฎหมายตามมาตรา ๓๐ ของฉบับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ ได้บัญญัติหลักการต่างๆ ถึงสิทธิความเท่าเทียมกันระหว่างสตรีกับบุรุษ ที่นักกฎหมายเขียนขึ้นมา แต่เมื่อพิจารณาตามความเป็นจริงแล้ว สังคมไทยทั้งฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย ยังมีทัศนคติต่อสตรีอยู่ในฐานะเพศที่สอง รองจากบุรุษเสมอ ดังได้ปรากฏตามสื่อโทรทัศน์ หมายความว่า สตรีอยู่ในฐานะที่เสียเปรียบทางสังคม ส่วนสิทธิการบวชเป็นภิกษุณี ในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทของสังคมไทยนั้น ได้ขาดช่วงไปนานแล้ว จึงมีทัศนคติต่อการบวชของสตรีในสังคมไทยว่า สตรีเมื่ออยู่ใกล้บุรุษ(ภิกษุ) ย่อมมีเหตุไม่

* หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

เหมาะสมเกิดขึ้นได้ ด้วยเหตุนี้ สตรีจึงอยู่ในฐานะเป็นอุบาสิกา เป็นผู้สนับสนุนส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคงต่อไป

๓) สถานภาพบทบาทและสิทธิสตรีในพระพุทธศาสนากับสตรีในสังคมไทยปัจจุบันพบว่า มีสิ่งที่เหมือนกัน คือสิทธิในการพัฒนาตน และปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาจนสามารถพัฒนาจิตให้บรรลุธรรม และหลุดพ้นจากความทุกข์ในปัจจุบันได้ โดยอาศัยบารมีของตน ส่วนที่ต่างกัน คือ สิทธิของสตรีในพุทธกาล มีโอกาสได้บวชเป็นภิกษุณีถูกต้องตามพุทธบัญญัติ ส่วนการบวชของสตรีในประเทศไทย ได้เพียงเป็นแม่ชี และอุบาสิกา แต่ต่างก็ได้ปฏิบัติถูกต้องตามคำสอนของพระพุทธองค์ สำหรับสถานภาพบทบาทอื่นๆ ที่สตรีจะต้องกระทำนั้น คืออยู่ในฐานะเป็นแม่บ้าน ซึ่งมีลักษณะคล้ายกันกับวิถีชีวิตของสตรีในปัจจุบัน และที่เห็นได้ชัดในสังคมไทย สิทธิของสตรีสามารถเป็นผู้นำของประเทศได้ ก็ได้อาศัยจากความรู้ ประสบการณ์ ความเป็นผู้นำ และความสามารถด้วย

ABSTRACT

The research titled “A Comparative study of Status, Role and Right of Women in Buddha’s life time and the Present” consisted of 3 objectives i.e., (1) to study Status, Role and Right of Women in Theravada Buddhism, (2) to study Status, Role and Right of Women of Thai society in the present and (3) to comparative study Status, Role and Right of Women between Buddha’s life time and Thai society in the present. This study was the approach as a documentary research focusing on the study of Tipitaka, commentaries, academic papers as well as other related researches and then bring data analysis to comparative study on contents and reveal the results of study on a descriptive research.

The Results of the Research

1). Natural Status of female and male were different, especially in the body. However, the female and the male were similar in the wisdom or the capacity in the self development to increase the wisdom till can attain the principles of Dhamma. Moreover, the Buddhism denied the difference of the female and the male but it depends on her or his actions (Kamma) because causes of good action and bad action made them different.

2) The Status, Role and Right of Women in Thai society in the present as a whole figure were social equality, especially the image of the female who are the leader of the country according to Regulations of the Law under Section 30 of the Constitution of the Kingdom of Thailand, 2550 B.E. regulated the various principles of Right of equality between the female and the male as the lawyer written.

However, when considered on the real conditions of the female and the male in Thai society found “there are still attitudes on the female’s position as weak sex more than male” as appeared on TV media, that is the female is in a social disadvantageous position. For the right of ordination to be a Buddhist nun in Theravada Buddhism stopped for a long time. And view towards the ordination of women did not appear in Thai society because the women are near the men (Buddhist monks) may be inappropriate. Moreover, the female’s status is only Upasika (a female devotee) who promotes Buddhism to be permanent in the further.

3). In the present, Status, Role and Right of Women in Thai society in Buddhism found that the female and the male are similar in the self development, follow towards the Buddha’s teachings till the accomplishment of the mind to be enlightened one and release from sufferings in the present by self perfections. However, the Right of Women in the Buddha’s life time had a right to be a Buddhist nun according to Buddha’s regulations but the ordination of the women in Thailand could only be nuns and female devotees those who follow towards Buddha’s teachings rightly, for other Status and Role of the Women have to do i.e. the position of housewife that is similar with the Women in the present. Moreover, it is obvious that the Right of the women could be the leader of the country by depending on knowledge, experience, leadership and capacity.

๑. บทนำ

พระพุทธศาสนาขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ถืออุบัติขึ้นมาได้ ๒๖๐๐ ปีเศษ มีพระอรหันตสาวกเกิดขึ้นมากมายด้วยคำสอนของพระองค์ ซึ่งในการประกาศพระพุทธศาสนาแต่เดิมทรงให้พระสาวกทั้ง ๖๐ รูปในขณะนั้นออกไปประกาศพระพุทธศาสนา ด้วยพระดำรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราได้พ้นจากบ่วงทั้งปวงแล้ว ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้ท่านทั้งหลายก็เหมือนกัน จงเที่ยวไปในชนบท เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนเป็นอันมาก แต่อย่าไปรวมกัน ๒ รูป โดยทางเดียวกัน จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น ท่ามกลาง ที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ อันบริสุทธิ์ บริบูรณ์ สิ้นเชิง แม้เราก็จะไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อจะแสดงธรรม^๑

^๑ วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

ในระยะต่อจากนั้น ผู้ที่มีบทบาทสำคัญมากที่สุดกล่าวคือ พุทธบริษัท ๔ จำพวก ได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา^๒ ท่านทั้งหลายเหล่านี้ ได้มีส่วนร่วมช่วยกันเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยนั้น ทำกันหลากหลายรูปแบบ เช่น การปฏิบัติตนที่น่าเลื่อมใส การสนทนา การแนะนำ การตอบปัญหาข้อข้องใจและการแสดงธรรม โดยพระพุทธเจ้าทรงประทานหลักการเผยแผ่ให้พระสาวกยึดถือเป็นหลักปฏิบัติให้แสดงธรรมมีเหตุผล สัมพันธ์ต่อเนื่องโดยลำดับ ชี้แจงให้เข้าใจแต่ละแง่แต่ละประเด็น แสดงธรรมด้วยเมตตาจิตมุ่งจะให้เป็นที่ประโยชน์แก่ผู้ฟัง ไม่แสดงธรรมเห็นแก่ลาภสักการะ ไม่แสดงธรรมยกตน ไม่เสียดสีข่มขู่ผู้อื่น มีความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ เป็นต้น^๓

ในอดีตสตรีได้มีส่วนเข้ามามีบทบาทในพระพุทธศาสนา เรียกชื่อว่า ภิกษุณีและอุบาสิกา ซึ่งเป็นพุทธบริษัทฝ่ายบรรพชิตและฝ่ายครองเรือน คฤหัสถ์มีสิทธิ์ในจุดหมายของพระพุทธศาสนา เท่ากับภิกษุ ภิกษุณี แต่คฤหัสถ์มีห่วงกังวลในเรื่องที่เป็นอุปสรรคด้านการครองเรือนมากกว่าบรรพชิต ภิกษุภิกษุณีมีโอกาส มีระเบียบในสังคมที่อำนวยความสะดวกการเข้าสู่จุดหมายได้ดีกว่า แต่พวกเขาจะใช้โอกาสนั้นหรือไม่ก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง เมื่อก้าวตามลำดับการเกิดนั้น พุทธบริษัทฝ่ายคฤหัสถ์เกิดก่อน พุทธบริษัทฝ่ายบรรพชิต พระพุทธเจ้าไม่ทรงเห็นว่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะดีเพียงฝ่ายเดียว ทรงแยกแยะคฤหัสถ์กับบรรพชิต หากปฏิบัติผิดก็ทรงตำหนิ หากปฏิบัติชอบก็สามารถหลุดพ้นได้^๔ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทมีเรื่องราวของภิกษุณีผู้ที่ถือได้ว่าเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงยกย่องไว้ในตำแหน่งผู้เลิศเรียกว่า “เอตทัคคะ” ในฝ่ายของภิกษุมีพระสารีบุตรเป็นเอตทัคคะด้านมีปัญญามาก พระโมคคัลลานะเป็นเอตทัคคะด้านมีฤทธิ์มาก พระอุบาลีเป็นเอตทัคคะด้านทรงพระวินัย ฝ่ายภิกษุณีมีพระอุบลวรรณาเถรีเป็นผู้เลิศทางด้านมีฤทธิ์มาก พระขมาเถรีเป็นผู้เลิศทางด้านมีปัญญามาก พระปุกาจารย์เถรีเป็นผู้เลิศทางด้านทรงพระวินัย ในฝ่ายของคฤหัสถ์ก็มีหลายท่านที่ได้รับการยกย่องจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เช่น ท่านจิตตคหบดี อุบาสก ท่านอุบาสิกาขุชุตตรา เป็นต้น ดังพุทธพจน์ที่ว่า

อุบาสกผู้มีศรัทธา เมื่อปรารถนาโดยชอบพึงปรารถนาอย่างนี้ว่า “ขอให้เราเป็นเช่นกับจิตตคหบดี และหัตถกอุบาสกชาวเมืองอาฬวีเถต” จิตตคหบดีและหัตถกอุบาสกชาวเมืองอาฬวีนี้เป็นบรรพชิตฐาน เป็นมาตรฐานของอุบาสกสาวกของเรา อุบาสิกาผู้มีศรัทธาเมื่อปรารถนาโดยชอบพึงปรารถนาอย่างนี้ว่า “ขอให้เราเป็นเช่นกับอุบาสิกาขุชุตตราและอุบาสิกาเวฬุภัณฑุกินีนั้นทมาตาเถต” อุบาสิกาขุชุตตราและอุบาสิกาเวฬุภัณฑุกินีนั้นทมาตานิ เป็นบรรพชิตฐาน เป็นมาตรฐานของอุบาสิกาสาวิกาของเรา^๕

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ การประกาศหลักธรรมคำสอน การชักจูงประชาชนให้มานับถือพระพุทธศาสนา และน้อมนำหลักธรรมไปประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เพื่อให้อยู่อย่าง

^๒ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๗๖/๑๒๔-๑๒๕.

^๓ สุชีพ ปุญญานุภาพ, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๕), หน้า ๑๓.

^๔ ดุราละเยียดโน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๖๗/๕๘๕.

^๕ อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๓๓-๑๓๔/๑๑๗.

เป็นสุขในสังคม หรือเพื่อความหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง และเพื่อเผยแผ่หลักการพระพุทธศาสนาเพื่อชี้แจงให้นักบวชลัทธิอื่น หรือแม้แต่ชาวพุทธเองที่ยังไม่เข้าใจให้ทราบ ให้เข้าใจหลักธรรมของพระพุทธศาสนาอย่างถ่องแท้ จากผลการศึกษาพบว่า อุบาสก อุบาสิกา ในครั้งพุทธกาลมีส่วนร่วมในหน้าที่คือ การปราบปราม การสร้างเหตุปัจจัย (หลักธรรม) ที่เป็นเหตุปัจจัยให้พระสัทธรรมดำรงอยู่ได้นาน การเกื้อกูลภิกษุ การอุปถัมภ์ภิกษุสงฆ์เพื่อเอื้อประโยชน์และอานิสงส์ของพระวินัย

จะเห็นว่าได้ว่า อุบาสก อุบาสิกา ในครั้งพุทธกาลได้มีบทบาทและเป็นกำลังสำคัญ ในการช่วยปกป้องรักษาพระพุทธศาสนา ช่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนา ตามความสามารถ ตามกำลัง ตามความเหมาะสมแก่ฐานะของตน นอกจากนี้ยังพบว่า อุบาสก อุบาสิกา ได้เป็นกำลังสำคัญในการช่วยกำจัดปราชญ์ ได้เข้าร่วมชำระอธิภรณ์ที่เกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ แต่ในปัจจุบัน อุบาสก อุบาสิกา ถูกมองและเข้าใจว่า ควรให้ความช่วยเหลือให้ความสนับสนุนด้านถวายปัจจัย ๔ เท่านั้น ไม่ควรเข้าไปยุ่งเกี่ยวในด้านการเผยแผ่หลักคำสอน ไม่ควรเข้าไปก้าวล่วงเรื่องที่เกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ เพราะเป็นเรื่องของสงฆ์ พระสงฆ์เท่านั้นที่จะจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น ความจริงในเรื่องนี้ ทางพระพุทธศาสนาถือว่า เป็นหน้าที่ของอุบาสก อุบาสิกาช่วยในการปกป้องรักษาพระพุทธศาสนา ช่วยชำระสะสางมลทินที่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาด้วย^๖

ผู้วิจัยได้ศึกษาบทบาทด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของอุบาสิกา ตั้งแต่สมัยพุทธกาลพบว่า อุบาสิกามีบทบาทไม่น้อยไปกว่าภิกษุ ภิกษุณี และอุบาสก อุบาสิกาเป็นผู้ที่อยู่เบื้องหลัง คอยให้ความอุปถัมภ์บำรุง ส่งเสริมพระพุทธศาสนา จากการศึกษาพบว่า อุบาสิกาที่เป็นเอตทัคคะมีบทบาทไม่เฉพาะแต่ละด้านเท่านั้น ยังมีบทบาทในการทำหน้าที่ในการเผยแผ่คำสอนของพระพุทธศาสนาให้มั่นคงอีกด้วย^๗ นอกจากนี้ ยังสามารถที่จะพิจารณาบทบาทของสตรีในมุมมองอื่นๆ ได้อีก เช่น บทบาทการเป็นบุตรที่ต้องมีหน้าที่ในการดูแลบิดามารดา บทบาทในการเป็นภรรยาเมื่อคราวแต่งงาน บทบาทในการเป็นแม่ของลูก บทบาทในการบำรุงสมณชีพราหมณ์ตามสมควรในขณะที่มีชีวิตอยู่ หรือมีบทบาทเหล่านี้เป็นบทบาทที่มีคุณค่าและเป็นบทบาทที่สตรีต่างศาสนาไม่อาจจะมีได้

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาเปรียบเทียบถึงสถานภาพ บทบาท และสิทธิสตรีในพุทธกาลกับสถานภาพบทบาทและสิทธิสตรีในสังคมไทยปัจจุบันว่ามีประวัติความเป็นมาอย่างไร มีคุณสมบัติเฉพาะตัวอย่างไรบ้าง มีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ อย่างไร มีบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้แพร่หลายอย่างไร รวมทั้งวิธีการรักษาพระพุทธศาสนาให้เจริญอย่างไร เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของสตรีที่ประสงค์จะบวชในอนาคตสืบไป

^๖ รังษี สุนทรต์, “การวิเคราะห์บทบาทของอนาถบิณฑิกอุบาสกที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๓-๔.

^๗ สุนทรี่ สุริยะรังสี, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทของคฤหัสถ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีอุบาสิกาผู้ได้รับเอตทัคคะ”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๙๓.

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๒.๑ เพื่อศึกษาสถานภาพ บทบาท และสิทธิสตรีในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๒.๒ เพื่อศึกษาสถานภาพ บทบาท และสิทธิสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน
- ๒.๓ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพ บทบาท และสิทธิสตรีในพระพุทธศาสนา และสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) มีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

๑. แหล่งข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) คือพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย จำนวน ๔๕ เล่ม คัมภีร์อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และคัมภีร์ปกรณ์วิเสส
๒. แหล่งข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ ตำรา เอกสาร และงานวิจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง
๓. ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล
๔. เรียบเรียง สรุป และนำเสนอผลการวิจัย

๔. สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัย พบว่า หลักธรรมคำสอนเกี่ยวผู้หญิงในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท กล่าวถึงผู้หญิงไว้ทั้ง ๒ ด้าน คือ ทั้งด้านที่ดูหมิ่นและด้านที่ยกย่อง ขึ้นอยู่กับบริบทในการสอนนั้นๆ แต่คำสอนที่เกี่ยวกับเพศหญิงอันนำมาซึ่งความรู้สึกด้อยค่า ทำให้ผู้หญิงไม่เห็นคุณค่าในเพศของตน นั่นคือ คำสอนที่ว่าด้วยการเกิดมาเป็นผู้หญิงหรือเป็นผู้ชาย ซึ่งส่วนใหญ่คำสอนเหล่านี้จะปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาเป็นหลัก และมีการตีความกันต่อมา ทำให้สังคมไทยปัจจุบัน เมื่อจะอธิบายถึงเรื่องเพศหญิงเพศชาย ผู้อธิบายมักจะอ้างอิงข้อความจากอรรถกถาเหล่านี้จนทำให้กลุ่มสตรีนิยมยกมาวิพากษ์ถึงพระภิกษุสงฆ์ไทยว่าสอนเรื่องเกี่ยวกับผู้หญิงด้วยอคติ โดยเฉพาะในเรื่องที่ว่าเกิดเป็นผู้หญิงเพราะทำอกุศลกรรมมา

พระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น จัดว่าเป็นศาสนาประเภท อเทวนิยม หมายถึงศาสนาที่ปฏิเสธเทพเจ้า (พรหม) และยกย่องมนุษย์ว่าเป็นผู้มีศักยภาพเพียงพอในการพัฒนาตนเองโดยไม่พึ่งอำนาจพิเศษภายนอก ดังนั้น คุณค่าความเป็นมนุษย์จึงถือว่าเป็นแนวคิดที่พระพุทธศาสนาเองยอมรับและเมื่อกล่าวถึงความแตกต่างระหว่างเพศพระพุทธศาสนาก็มองรับว่าโดยธรรมชาติเพศหญิงและเพศชายมีความแตกต่างกันโดยเฉพาะในเรื่องสรีระร่างกาย แต่ก็เห็นว่าไม่ว่าหญิงหรือชายต่างก็มีความเท่าเทียมกันในเรื่องสติปัญญา หรือความสามารถในการพัฒนาตนเองให้มีสติปัญญาเพิ่มมากขึ้นได้ อนึ่ง พุทธศาสนาได้ยอมรับว่าเพศนั้นมีความเท่าเทียมกันและแตกต่างกันในเรื่องกรรมคือ

การกระทำ หมายความว่า สตรีหรือบุรุษนั้นต่างมีกรรมเป็นของตนเองเหมือนกัน แต่เพราะเหตุแห่งกรรมก็ทำให้สตรีและบุรุษมีความแตกต่างกันไปด้วย ถึงอย่างนั้นก็ตามในแง่ของการกำหนดบทบาทตามนัยของความแตกต่างทางเพศของมนุษย์นั้น พระพุทธศาสนาก็ได้มีการกำหนดบทบาทใน ๒ นัย กล่าวคือ ๑) กำหนดบทบาทตามหน้าที่ทางสังคม และ ๒) กำหนดบทบาทตามสถานะทางศาสนา ถึงกระนั้นพระพุทธศาสนาก็พยายามที่จะปฏิรูปแนวคิดของสังคมเกี่ยวกับการยอมรับหรือปฏิเสธความแตกต่างระหว่างเพศขึ้น ทำให้เกิดภาวะการพหุติทางเพศขึ้นในช่วงสมัยก่อนและสมัยพุทธกาลขึ้นเมื่อพระพุทธศาสนาได้อุบัติจึงมีความพยายามที่จะเสนอแนวทางในการขัดเกลาเพื่อให้สังคมยอมรับเรื่องความแตกต่างระหว่างเพศมากยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้จากการที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งองค์กรนักบวชสตรีที่เรียกว่าภิกษุณีขึ้นมา และภิกษุณีเหล่านั้นต่างก็เป็นกำลังสำคัญในการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา

จะเห็นได้ว่า การมีภิกษุณีสงฆ์ขึ้นมาเพื่อตอบโจทยความต้องการในด้านการช่วย แก้ไขปัญหาของผู้หญิงด้วยกัน คือ การมีภิกษุณีเพื่อแสดงธรรมแก่ผู้หญิงด้วยกัน การเกิดขึ้นของภิกษุณีสงฆ์ในสมัยพุทธกาลนั้นเกิดจากความต้องการของผู้หญิงที่ได้ฟังธรรมจนเกิดความเลื่อมใส หรือประสงค์ที่จะปฏิบัติธรรมให้สูงยิ่งขึ้นไป หรืออาจเกิดจากปัญหาส่วนตัวไม่ว่าจะเป็นด้านสุขภาพไม่ดี ขราภาพ หรือถูกลูกหลานทอดทิ้ง และที่พบบ่อยก็คือเกิดจากสามีหรือลูกได้ออกบวชไปก่อนแล้วทำให้ผู้หญิงเหล่านี้อยากออกบวชตามบ้าง ด้วยเป็นเพราะสังคมอินเดียในสมัยนั้นผู้คนไม่ยอมรับผู้หญิงหม้ายที่สามีตายหรือถูกสามีทอดทิ้งไป แม้แต่ในปัจจุบันนี้ในประเทศเนปาลก็ยังมีวัฒนธรรมที่ผู้หญิงที่สามีตายจะต้องปฏิบัติตัวแตกต่างจากผู้หญิงทั่วไป เช่น การให้แต่งชุดขาวตลอดไป ห้ามใส่เครื่องประดับ เพื่อให้เกียรติสามีที่ตายไปแล้ว การดำรงชีวิตของผู้หญิงเนปาลดังกล่าวมา ย่อมสื่อถึงผู้หญิงอินเดียในสมัยพุทธกาลได้เป็นอย่างดีว่า ผู้หญิงที่เป็นหม้ายนั้นมีความเป็นอยู่ที่ลำบาก ถ้าไม่กระโดดเข้ากองไฟตายตามสามีไปก็ต้องเป็นอยู่อย่างให้เกียรติ ไม่แต่งตัวเพื่อให้อวดสวยงามอันจะเป็นการแสวงหาสามีใหม่ ดังนั้น การที่สังคมมีวัฒนธรรมความเชื่ออย่างนี้ย่อมทำให้ผู้หญิงกลุ่มหนึ่งแสวงหาทางออกจากปัญหานี้ด้วยการออกบวชเป็นภิกษุณี ถ้ามีสถาบันภิกษุณีก็ย่อมเป็นการดีแน่ที่จะรองรับปัญหาเหล่านี้ได้ และภิกษุณีหลายรูปก็ได้สอนธรรมแก่ภิกษุณีด้วยกัน แต่ก็ไม่มีหลักฐานใดในสมัยพุทธกาลที่รับรองว่า ภิกษุณีควรสอนธรรมแก่ผู้หญิงด้วยกันมากกว่าภิกษุ ขึ้นอยู่กับสถานการณ์นั้นๆ ในคัมภีร์ปรากฏเรื่องราวทั่วไปที่มีทั้งภิกษุสอนผู้ชายและผู้หญิงหรือภิกษุณีก็สอนทั้งผู้หญิงและผู้ชาย

ปัจจุบันสตรีในสังคมไทยมีความมุ่งหวังมากกว่านั้น คือต้องการมีสิทธิเท่าเทียมกับบุรุษในทางศาสนาหลายอย่าง เช่น การเรียกร้องสิทธิในการขึ้นไปสักการะพระเจดีย์สำคัญๆ ทางภาคเหนือ และการเรียกร้องสิทธิทางการบวชเป็นภิกษุณีที่ไม่เคยมีปรากฏประเทศไทย ในส่วนความต้องการของสตรีในปัจจุบัน คือความต้องการเรียกร้องสิทธิในทางศาสนา คือ การได้บรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุณี ซึ่งคณะสงฆ์อนุญาตไว้เพียงแม่ชี ซึ่งรักษาศีล ๘ หรือ ศีล ๑๐ เท่านั้น เช่น สำนักสถานปฏิบัติธรรมเสถียรธรรมสถาน ของแม่ชีศันสนีย์ เสถียรสุต ซึ่งปัจจุบันได้เป็นส่วนหนึ่งของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ถึงกระนั้นสตรีก็ด้านกระแสสังคมดังกล่าวโดย

ความเห็นร่วมของพระสงฆ์เถระหลายรูปที่ให้การสนับสนุนให้มีการบวชเป็นภิกษุณี ซึ่งผู้ที่มีปลุกกระแสดังกล่าว คือ ธัมมนันท์ภิกษุณี (รศ.ดร.ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์) และมีสำนักภิกษุณีอยู่ที่จังหวัดนครปฐม

สิทธิที่สตรีได้รับในทางศาสนาจะมีการยอมรับจากชนกลุ่มหนึ่ง แต่เป็นกลุ่มที่น้อยนิด เพราะสังคมไทยนั้นยังคงมองว่าสตรีมีหน้าที่เพียงสนับสนุนและส่งเสริมพระพุทธศาสนา เป็นเพียงผู้ปฏิบัติตามในฐานะอุบาสิกาเท่านั้น ส่วนหน้าที่การเป็นนักบวชไม่ว่าจะเป็นภิกษุณี สามเณรี หรือแม่ชี ล้วนเป็นบทบาทที่ขัดต่อสายตาสังคม เพราะความที่สังคมมองว่าสตรีเมื่ออยู่ใกล้ชิดกับบุรุษย่อมมีเหตุไม่เหมาะสมขึ้น

ถึงแม้ในปัจจุบันนี้จะไม่มีการมีภิกษุณีในสายของเถรวาทแบบประเทศไทย แต่แม่ชีและอุบาสิกาเหล่านี้ก็สามารถที่จะทำหน้าที่ในฐานะนักบวชหญิงทั้งปฏิบัติธรรมจนได้รับผลของการปฏิบัติในระดับหนึ่งแล้ว ก็ช่วยกันสั่งสอนเผยแผ่ธรรมที่ตนได้ปฏิบัติมาอย่างเต็มที่จนเป็นยอมรับของพุทธศาสนิกชนทั้งชายและหญิงในสังคมไทย จากบทบาทของแม่ชีและอุบาสิกาเหล่านี้เป็นผู้ปฏิบัติธรรมและแสดงธรรมจนเป็นที่ยอมรับในสังคมไทยนั้น แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาเถรวาทมิได้ปิดกั้นผู้หญิงมิให้เข้ามายุ่งเกี่ยวกับเรื่องกิจกรรมทางศาสนาเพื่อพัฒนาจิตใจของตน แต่กลับแสดงให้เห็นว่าผู้สามารถที่จะปฏิบัติธรรมและพัฒนาตัวเองได้อย่างเต็มที่ เพราะถ้าพระพุทธศาสนาเถรวาทโดยสถาบันสงฆ์ไทยปิดกั้นการเรียนรู้ของผู้หญิงเหล่านี้ ไม่ว่าจะเป็นการไม่อนุญาตให้เข้าถึงการปฏิบัติธรรมในระดับต่างๆ จนถึงขั้นเป็นผู้สอนการปฏิบัติได้ก็ดี การเปิดโอกาสให้เป็นผู้แสดงธรรมและสอนธรรมในระดับต่างๆ ก็ดี ถ้าหากคณะสงฆ์ไทยอ้างว่า หลักธรรมคำสอนในทางศาสนาไม่เหมาะสมสำหรับผู้หญิง หรือผู้หญิงไม่เหมาะที่จะเป็นผู้สอนธรรม พร้อมทั้งไม่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงเรียนปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและแผนกบาลี ย่อมเป็นที่แน่นอนว่า ผู้หญิงเหล่านี้ก็จะไม่สามารถที่จะพัฒนาตนเองมาได้จนถึงระดับนี้ และคณะสงฆ์ไทยก็สมควรถูกสังคมโดยเฉพาะกลุ่มสตรีนิยมวิพากษ์ได้ว่า เป็นผู้มัวอคติ ไม่เปิดใจกว้างต่อผู้หญิงให้เข้ามามีบทบาทในทางศาสนา ถึงแม้ว่าจะมีผู้หญิงที่เป็นแม่ชีและอุบาสิกาที่สามารถเป็นผู้ปฏิบัติธรรมและสอนธรรมได้แล้ว ก็มีได้หมายความว่า จะไม่ควรมีภิกษุณีสงฆ์ขึ้นในสังคมไทย เพราะแม่ชีและอุบาสิกาเหล่านี้ ได้กระทำหน้าที่ของตนในขณะที่ยังไม่มีทางเลือกให้เป็นภิกษุณี จึงใช้ทางเลือกเท่าที่มีอยู่ การมีภิกษุณีจึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่งให้แก่ผู้หญิงที่สนใจทางด้านศาสนาจะได้เข้ามาพัฒนาตนเองได้อย่างเต็มที่และอย่างมีความมั่นใจ

บรรณานุกรม

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

สุชีพ ปุญญานุภาพ, ศาสนาเปรียบเทียบ, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๕.

สุนทรีย์ สุริยะรังสี, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หีบหบาทของคฤหัสถ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีอุบาสิกาสีกาผู้ได้รับเอตทัคคะ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

รังษี สุนทรต์, “การวิเคราะห์หีบหบาทของอนาถบิณฑิกอุบาสกที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์ ตามแนวทางคำสอนของ
พระพุทธศาสนากับศาสนาคริสต์
The Comparative Study of Abyss and Heaven in Doctrine of
Buddhism and Christianity

บุศรินทร์ วัฒนะภุติ*

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับนรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนา ๒) เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับนรกและสวรรค์ในศาสนาคริสต์ และ ๓) เพื่อเปรียบเทียบแนวคิดเกี่ยวกับนรกและสวรรค์ในพุทธศาสนากับในศาสนาคริสต์ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า ความหมายของนรกในทัศนะของทั้งสองศาสนา หมายถึงความทุกข์ ปราศจากความเจริญ ส่วนสวรรค์ ก็หมายถึง สถานที่ซึ่งเต็มไปด้วยความสุข แต่ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์นี้รวมลงในความเชื่อ ๔ ประการ คือ ๑) กัมมศรัทธา ๒) วิปากศรัทธา ๓) กัมมัสมกตาศรัทธา และ ๔) ตถาคตโพธิศรัทธา ส่วนทัศนะทางศาสนาคริสต์ มนุษย์จะต้องยึดศรัทธาและความรัก ความเชื่อ ต่อพระเจ้าในรูปแบบพระตรีเอกานุภาพ เพราะพระองค์ทรงเป็นผู้ช่วยให้รู้และเข้าถึงสวรรค์พร้อมทั้งปิดประตูนรกได้สิ้นเชิง จัดเป็นอุดมคติสูงสุดของศาสนาคริสต์ ส่วนพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญแก่มนุษย์ ถือว่ามนุษย์เป็นศูนย์กลางของทุกสิ่ง มนุษย์มีศักยภาพในการกระทำสิ่งต่างๆ ได้ด้วยตนเอง วิถีชีวิตของมนุษย์และสังคมจะดีขึ้นหรือเลวลงอยู่ที่การกระทำของมนุษย์เป็นผู้สร้างสรรค์หรือทำลายด้วยตัวมนุษย์เอง

ทั้งสองเห็นตรงกันว่ามิติของโทษหลังความตาย ถือว่ามนุษย์เป็นสัตว์ศีลธรรม ต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของตน ทัศนะของพระพุทธศาสนาแม้ไม่ปรากฏว่ามีผู้ลงโทษผู้กระทำผิดอย่างชัดเจน หากแต่มีบทลงโทษโดยอยู่บนพื้นฐานแนวคิดเรื่องกฎแห่งกรรมซึ่งสามารถจัดสรรให้ผู้กระทำบาปได้รับผลตอบแทนจากการกระทำของตนทั้งในชาตินี้และในชาติภพถัดไป ทัศนะศาสนาคริสต์ ปรากฏผู้พิพากษาอย่างชัดเจน คือ พระเจ้า พระองค์ทรงพิพากษาให้มนุษย์ได้รับรางวัลหรือบทลงโทษอันเป็นนิรันดร์ แม้ทั้งสองศาสนามีพื้นฐานแนวคิดเรื่องการลงโทษที่แตกต่างกัน หากแต่มีข้อสรุปที่คล้ายกันคือ การลงโทษนำไปสู่การถอยห่างจากการบรรลุนิรันดร์ทางศาสนากว่าคือ ในทัศนะของพุทธศาสนานั้นยิ่งกระทำบาปหนักเท่าใดยิ่งถอยห่างจากการบรรลุนิรันดร์มากขึ้นเท่านั้น ขณะที่ทัศนะของศาสนาคริสต์ การกระทำบาปอย่างหนักย่อมทำให้ถูกลงโทษด้วยนรก อันเป็นนิรันดร์ซึ่งมีนัยของการแปลกแยกจากพระเจ้าอย่างเป็นนิรันดร์เช่นกัน

* หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

ABSTRACT

The purpose of this thesis were : (1) to study the concept of Abyss and Heaven in Doctrine of Buddhism, (2) to study the concept of Abyss and Heaven in Doctrine of Christianity (3) to analyze study the concept of Abyss and Heaven in Doctrine of Buddhism and Christianity. The study is qualitative.

The results of study is found that: both Buddhism and Christianity, Abyss is plane of loss and woe, Heaven is place of happiness. But in doctrine of Buddhism, which is Atheistic religion; not believing in the supremacy of any divine being, the concept of Abyss and Heaven must be on four faiths: (1) belief in Karma, (2) belief in the consequences of actions, (3) belief in the individual ownership of action and (4) confidence in the Enlightenment of the Buddha. According to the Doctrine of Christianity, which is Theistic religion; believing in the supremacy of divine being , human must belief in the God or Lord Jesus Christ only, because the God or Lord Jesus Christ are their personal Saviour and help to know and enter to heaven and the gates of abyss disclosed, which is the ideals of Christianity. But Buddhism emphasizes target on human, i.e. human are nucleus of everything. They have their own potentiality to do things. That human life and human society will be improved or worsened depends only on the human action.

Both religions agree that afterlife punishment exists because human are moral beings and therefore have to accept responsibility for their own actions. In Buddhism, although there is no definite judge figure, there is a set of punishments based on the Law of Karma, which justly distributes deserved punishment to all sinners, either in this life or the next. On the other hand, in Christianity, the role of the judge clearly belongs to God, who will reward the righteous with eternal life or pass on the sinners the sentence of eternal damnation. This concept of hell as infinite punishment has brought about related arguments from the point of view of moral justice. Although the concept of punishment differs in the two religions, a common conclusion can be drawn from them. This is that punishment leads to greater distance fro spiritual enlightenment. In Buddhism, the more serious the sin a person commits, the farther she/he is from spiritual enlightenment ; however, in Christianity, committing a mortal sin will bring about everlasting punishment, which can signify separation from God forever.

๑. บทนำ

ความเชื่อเรื่องนรกและสวรรค์นั้นเป็นปัญหาที่นำมาถกเถียงกันระหว่างพุทธศาสนิกชนว่า นรก สวรรค์ นั้นมีจริงหรือไม่ ซึ่งเป็นปัญหาเกี่ยวกับว่า เทวดา พรหมมีจริงหรือไม่ ฝ่ายหนึ่งว่า นรกและสวรรค์มีจริง อีกฝ่ายหนึ่งก็แสดงทัศนะออกมาว่า “นรกและสวรรค์ไม่มี ซึ่งมีผู้พูดเปรียบเทียบต่างกันว่า สวรรค์ก็อยู่นอก นรกก็อยู่ในใจนี้แหละ ต้นเหตุของข้อสงสัยน่าจะเกิดมาจากความคิดที่ว่าไม่มีใครเคยเห็นนรกและสวรรค์หรือเทวดาด้วยตาของตัวเอง เมื่อไม่เห็นจึงปักใจเชื่อว่ามันมีจริงหรือไม่ก็ตามกำลังสติปัญญาของตัวเอง อย่างไรก็ตามเรื่องนรกและสวรรค์ เป็นส่วนหนึ่งของพระพุทธศาสนาที่มีความสำคัญมิใช่น้อย ไม่ควรตัดออกเสียเพราะความเชื่อในเรื่องนี้เป็นพื้นฐานสำคัญของจริยธรรมหรือศีลธรรม ทั้งส่วนบุคคลและสังคม เรื่องนรก สวรรค์ มีความสัมพันธ์อย่างแยกกันไม่ออกกับหลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดตามหลักพระพุทธศาสนา”^๑ แนวคิดเรื่องนรกสวรรค์ในพระพุทธศาสนา เป็นเรื่องเกี่ยวกับภายหลังการตาย ตามพระไตรปิฎกเมื่อตีความตามตัวอักษรแล้ว “มีวิธีลงโทษในนรกด้วยประการต่างๆ ในพาลบัณฑิตสูตร และ เทวทูตสูตรโดยมากพูดถึงนรก ไม่พูดถึงสวรรค์นอกจากนี้ยังมีบางแห่งพูดถึงอายุเทวดาในชั้นต่างๆ เช่น ชั้นจาตุมหาราช หรือชั้นโลกบาล ๔ ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี และ ชั้นปรนิมมิตวสวัตดี ยังมีอายุมนุษย์ถึงอรุปรพหม พุทธศาสนากล่าวว่า กรรม หรือการกระทำตอนใกล้ตายที่เรียกว่า “อาสนนกรรม” เป็นเรื่องสำคัญ ข้อความในวัฏฏปมสูตร ยืนยันความสำคัญของจิตเมื่อจวนตายเช่นกันว่า “จิตเต สงกิลิฏฐะ ทุกคตติ ปาฏิกงขา จิตเต อสงกิลิฏฐะ สุขตติ ปาฏิกงขา เมื่อจิตเศร้าหมองเป็นอันหวังทุกคตติได้ เมื่อจิตไม่เศร้าหมองเป็นอันหวังสุขตติได้”^๒ ซึ่งหมายถึง บุคคลจะไปสุคติหรือทุคติก็แล้วแต่จิตของตนเศร้าหมองหรือผ่องแผ้ว ผลกรรมที่สะสมไว้ในจิตจะเป็นตัวกำหนดว่า เราจะไปเกิดในภพภูมิใด เนื่องจากตลอดชีวิตของคนเราทำกรรมต่างๆ จนนับไม่ถ้วน ก่อนจะตายจากโลกนี้ไปจิตระลึกถึงกรรมใด ก็จะไปในภพใหม่ตามพลังของกรรมนั้น”^๓ เพราะฉะนั้น “การที่พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องผลดีผลร้ายต่างๆ จนถึงว่าตายแล้วไปตกนรก หรือขึ้นสวรรค์นี้ เป็นการตรัสในแง่กฎธรรมดา คือเป็นเรื่องความรู้สำหรับเราๆ ไม่ใช่เป็นคำสั่ง ไม่ใช่คำบงการบัญชาหรือบอกใบ้ให้เราต้องไปขอร้องอ้อนวอนอะไรอีก แต่เป็นการบอกให้เรารู้และมั่นใจว่าเมื่อทำอย่างนี้ ผลอย่างนั้นมันจะเกิดขึ้น”^๔

ศาสนาคริสต์เชื่อว่า นรกและสวรรค์เป็นผลที่มาจากบาปของมนุษย์ และผลของบาปคือความตาย ทั้งความเจ็บปวดและความตาย เป็นสภาพที่ตรงกันข้ามกับความสุข ความดีงามและชีวิต ความทุกข์ทรมานใจมากที่สุดข้อหนึ่งคือการทำผู้เป็นภรรยาไม่มีบุตร นอกนั้นก็มีความทุกข์ใจที่มา

^๑พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), นรก-สวรรค์ ในพระไตรปิฎก, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๕), หน้า ๘๙.

^๒ม.ม. (ไทย) ๑๒/๖๔/๗๘.

^๓พ.สุวรรณ, หลักกรรมใหม่ เพื่อความสุขในชาตินี้และชาติหน้า, (กรุงเทพมหานคร : หจก. เม็ดทรายพรินต์ติ้ง, ๒๕๔๘), หน้า ๑๖๓.

^๔พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), นรก-สวรรค์ ในพระไตรปิฎก, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๕), หน้า ๒๕.

จากความตายของบุตรหัวปี การพลัดพรากจากบ้านเกิดเมืองนอน การเบียดเบียน การเป็นศัตรู อย่างไรก็ตามก็ไม่ใช่ว่าความทุกข์ทรมานและความเจ็บป่วยทั้งหลายจะเป็นการลงโทษของพระเจ้า แต่ความจริงสิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องเร้นลับซึ่งมนุษย์เองคงไม่สามารถหาคำอธิบายได้ทั้งหมด จึงไม่ใช่การหา “คำอธิบาย” แต่เป็นการแสวงหา “ความหมาย” ของเรื่องเหล่านี้มากกว่าและชาวคริสต์พบความหมายนี้ในชีวิตของพระเยซูคริสต์เอง พระองค์ทรงรับทรมานและสิ้นพระชนม์บนไม้กางเขน จะหาคำอธิบายแบบมนุษย์ใดได้ เช่นต์ปอล กล่าวว่าความตายของพระเจ้าเป็นความโง่สำหรับผู้ที่ไม่เชื่อ”^๕ ในทัศนะของคริสต์ศาสนา พระศาสนจักรได้อธิบายไว้ในคำสอนพระศาสนจักรคาทอลิกว่า “ด้วยการพิพากษาผู้เป็นและผู้ตาย ในบรรดาผู้มีความเชื่อทั้งที่ในสวรรค์ บนโลกนี้ และในการชำระเรายังคงเป็นหนึ่งเดียวกันเสมอ โดยเฉพาะผ่านทางคำภาวนาของผู้มีความเชื่อในโลกนี้ ภาวนาอุทิศให้กับบรรดาผู้ที่อยู่ในการชำระ และพระเจ้าพร้อมทั้งผู้บรรลู่ถึงสวรรค์แล้วนั้น จะส่งความบรรเทาไปยังบรรดาผู้ที่มีความเชื่อที่อยู่ในการชำระนั่นเอง นี่เป็นคำสอนที่จะส่งผลต่อการปฏิบัติคริสตชนในโลกนี้ต่อผู้ศักดิ์สิทธิ์ โดยเฉพาะต่อผู้ล่วงลับด้วย นั่นคือ การฉลองนักบุญต่างๆ และการอุทิศคำภาวนาให้กับผู้ล่วงลับ”^๖

แนวคิดเรื่องนรก สวรรค์ ในศาสนาคริสต์และพระพุทธศาสนา มีอิทธิพลและมีความสำคัญกับวิถีชีวิตของมนุษย์ทุกคนในศาสนาที่ตนนับถือ แนวคิดดังกล่าวเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเชื่อถือที่สืบทอดมาจากหลักคำสอนของแต่ละศาสนา ที่ปลูกฝังให้ศาสนิกของตนเชื่อและศรัทธาตลอดถึงการยึดมั่นในการทำความดี พระพุทธศาสนาสอนให้ทำความดีเพื่อตนเอง ทำความดีเพื่อความดี ความดีจะเป็นวิถีสู่สัมปรายภพที่สมบูรณ์และเป็นเส้นทางสู่ความหลุดพ้น ในขณะที่ศาสนาคริสต์สอนให้ศาสนิกทำความดีเพื่อการอยู่ร่วมกับพระเจ้า และได้รับใช้พระเจ้าเพื่อชีวิตที่ดีตามอุดมคติ หลักคำสอนเหล่านี้ยังมีบางประเด็นที่ไม่อาจอธิบายได้ด้วยเหตุผลทางศาสนา เพราะปัจจุบันนี้สภาพของสังคมได้เปลี่ยนแปลงไป สังคมเป็นสังคมวัตถุนิยม มีแต่ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของตะวันตก ที่เน้นเกี่ยวกับวัตถุนิยม และสามารถเข้าถึงสัมผัสได้ด้วยเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ และการกลั่นกรองด้วยมุมมองแนวคิดและทฤษฎีเชิงวิทยาศาสตร์เท่านั้นจึงจะเป็นความจริง จึงทำให้วัตถุแผ่ขยายความเจริญรุดหน้าอย่างกว้างขวางรวดเร็ว แต่ในทางตรงกันข้ามสภาวะทางจิตใจของประชาชนในชาติกลับเสื่อมถอยและตกต่ำอย่างน่าเป็นห่วง เพราะการขาดความเจริญก้าวหน้าทางจิตใจ ขาดหลักธรรมในการดำเนินชีวิต แนวคิดเรื่องนรกสวรรค์เป็นแนวคิดที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม มองในมุมศาสนาแล้วสามารถมองได้ว่า แนวคิดนี้เพื่อควบคุมความรู้สึกนึกคิดให้คำนึงถึงบาปบุญคุณโทษ และศีลธรรมอันดีงามของประชาชนในสังคมมิให้มีการกระทำความผิดต่อศีลธรรม และหลักการทางศาสนาก็ได้มีการนำมาบัญญัติเป็นกฎหมายบังคับใช้ในสังคม ซึ่งก็ถือได้ว่าหลักการทางศาสนาเป็นที่มา หรือบ่อเกิดหนึ่งของกติกาสังคมหรือกฎหมาย เช่น การห้ามฆ่า

^๕ เสรี พงศ์พิศ, ศาสนาคริสต์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เอ็ดดิสัน, ๒๕๒๙), หน้า ๑๗๙.

^๖ คำสอนพระศาสนจักรคาทอลิก ภาค ๓ : ชีวิตในพระคริสต์เจ้า, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อัสสัมชัญ, ๒๕๔๑), หน้า ๑๖๖.

คน “ตามหลักคำสอนศาสนา มีการนำมาบัญญัติเป็นกฎหมายอาญา ปัจจุบันมีการนำ ศาสนาเข้าไปมีส่วนในการอบรมฟื้นฟู ผู้กระทำผิดซึ่งในการดำเนินการของหน่วยงานราชทัณฑ์ ได้นำศาสนาไปใช้ในการอบรมจิตใจผู้ต้องขังโดยจัดให้มีการแสดงธรรมเป็นประจำ และมีการสอนศาสนา และหลักธรรมของศาสนาต่างๆ ในวันสำคัญทางศาสนา มีการนำผู้ต้องขังที่มีความประพฤติดี ไปบำเพ็ญประโยชน์แก่วัด และทำบุญร่วมกับประชาชน นอกจากนี้ยังมีโครงการ ฝึกสมาธิ สงบใจ โดยจัดผู้มีความรู้มาอบรม และสอนให้ผู้ต้องขังให้ทำสมาธิเป็นประจำ”^๗ และ “สถาบันทางศาสนา เป็นสถาบันหลักของสังคมสถาบันหนึ่ง ที่ถูกนำมาใช้เพื่อเป็นการป้องกัน และควบคุมระบบสังคมพัฒนาจิตในของคนในสังคม ตลอดถึงกระบวนการการก่ออาชญากรรมในรูปแบบต่างๆ ศาสนาถูกวางบทบาทให้ทำหน้าที่ต่อสังคมที่สำคัญประการหนึ่ง คือ เป็นมาตรการ ควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม”^๘

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงชีวิตหลังความตายของมนุษย์ ว่า เมื่อเราตายไปแล้ว จะไปที่ไหน เราต้องดำเนินชีวิตอย่างไรในขณะที่มีชีวิตอยู่ ตามแนวทางคำสอนของพระพุทธศาสนามีเกณฑ์ตัดสินเรื่องนรกสวรรค์อย่างไร ศาสนาคริสต์มีเกณฑ์ตัดสินเรื่องนรกสวรรค์อย่างไร เพื่อเป็นแนวทางสำหรับผู้ที่นับถือศาสนาทั้งสอง อีกทั้งเพื่อให้เกิดผลเมื่อต้องตายจากโลกนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาเรื่องนี้อย่างเป็นระบบในลักษณะเปรียบเทียบ โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์ ตามแนวทางคำสอนพระพุทธศาสนากับศาสนาคริสต์” มีวัตถุประสงค์ดังนี้

๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับนรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๒ เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับนรกและสวรรค์ในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก

๒.๓ เพื่อเปรียบเทียบแนวคิดเกี่ยวกับ นรกและสวรรค์ ในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบ นรก และสวรรค์ ในพระพุทธศาสนากับศาสนาคริสต์” ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) วิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) เป็นหลัก ศึกษาจากเอกสารปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง ฉบับมหา

^๗ ประเทือง ธนิยะผล, *อาชญาวิทยาและทัณฑ์วิทยา*, พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๘), หน้า ๒๙๕.

^๘ แสง จันทร์งาม, *ศาสนศาสตร์ (the Science of Religion)*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิชย์, ๒๕๔๒), หน้า ๒๘.

จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย ฉบับมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย เอกสารทุติยภูมิ เช่น ตำราวิชาการ หนังสือ รายงานการวิจัยและวิทยานิพนธ์ บทความทางวิชาการ โดยมีขั้นตอนดังนี้

๓.๑ ศึกษาจากแหล่งข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ พระไตรปิฎก (ภาษาไทย) คัมภีร์อรรถกถา ฎีกา อรรถกถา และปกรณ์วิเสส คัมภีร์ไบเบิล ภาคพันธสัญญาเดิม และภาคพันธสัญญาใหม่

๓.๒ ศึกษาจากแหล่งข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ ตำรา เอกสาร และรายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ และเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

๓.๓ นำข้อมูลที่ได้จากแหล่งต่างๆ มาวิเคราะห์ สังเคราะห์ สรุป และอภิปรายผล นำเสนอ ผลการวิจัย

๔. สรุปผลการวิจัย

๔.๑ จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับนรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า ความหมายของนรกในทัศนะพระพุทธศาสนา หมายถึงสภาพที่ไม่มีความเจริญ สภาพที่ไม่มีความสุข เป็นสถานที่สำหรับเสวยผลวิบากทุกข์ของคนที่ได้ตายจากโลกแล้วไปเกิด การไม่เชื่อเรื่องนรกและสวรรค์จัดเป็นมิจฉาทิฎฐิ คือ มีความเห็นผิดจากความเป็นจริง เช่น สัสสตทิฎฐิ เห็นว่ายั่งยืน คือ อะไรเป็นอย่างไรงี้คงเป็นอย่างนั้น เช่น คนตายแล้วก็ไปเกิดเป็นคนเสมอไป และ อจเฉตทิฎฐิ เห็นว่าขาดสูญ คือ ตายแล้วก็สูญหมด เช่น คนตายแล้วไม่เกิดในภพในชาติต่อไป ความเห็นอย่างนี้ยังจัดเป็นนิยตมิจฉาทิฎฐิ คือ เป็นความเห็นที่ดิ่งลงไป ยากที่จะแก้ไขได้ เป็นความเห็นผิดที่มีโทษมาก ในทัศนะพระพุทธศาสนา นรกมีอยู่ ๘ ขุมใหญ่และมีอุสุทฺถนรกเป็นบริวาร ชั้นใน ๑๖ ขุม และยมโลกนรกเป็นบริวารชั้นนอก ๔๐ ขุม เหมือนกันนั้นนรกน้อยใหญ่ด้วยกันเป็นนรก ๔๕๖ ขุม มูลเหตุที่ทำให้ได้เกิดในนรก ก็คือ กิเลสที่เป็นรากเหง้าของบาปหรือความชั่วที่กระตุ้นชักจูงเป็นสาเหตุให้มนุษย์กระทำความชั่ว ได้แก่ อุกุศลมูล คือ โลภะ ความโลภ โทสะ ความโกรธ และโมหะ ความหลงนั่นเอง ซึ่งจะอยู่ในลักษณะหรือกรอบของกรรม ๓ กายกรรม วจีกรรมและมโนกรรมผ่านทางทวาร ๓ กายทวาร วจิตวารและมโนทวาร ส่วนสวรรค์ หมายถึง ภพภูมิที่เลอเลิศเพียบพร้อมไปด้วยกามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะอันน่าปรารถนาใคร่ เป็นผลกรรมในทางที่ดีของมวลมนุษย์หลังจากได้สิ้นชีวิตไปแล้ว แยกได้ ดังนี้ (๑) ฉกามาพจรสวรรค์ ๖ ชั้น รูปพรหม ๑๖ ชั้น อรูปพรหม ๔ ชั้น วิธีการไปบังเกิดในสวรรค์ก็ด้วยปฏิบัติตาม ศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา (สัมปรายิกัตถประโยชน์) อีกนัยหนึ่ง พระพุทธศาสนาไม่เน้นที่ศรัทธา การยึดติดอยู่กับการสวดอ้อนวอนขอพรจากสิ่งลึกลับ พระพุทธศาสนากลับกระตุ้นเตือนให้มนุษย์หันมาใช้ปัญญาและการศึกษาปฏิบัติความดี สมรรถภาพ ศักยภาพ ศักดิ์ศรี และทุกอย่างในอันที่จะเสริมสร้างความผาสุกและสันติสุขในสังคมมนุษย์

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญาที่สามารถนำผู้ประพฤติปฏิบัติไปสู่ทางที่ปรารถนาได้ กล่าวคือ เป็นแนวทางของความรอบรู้ที่มีสาระอยู่ที่จะสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งในปัจจุบันและอนาคต มวลมนุษย์ถวายนานก็เพื่อต้องการความสุข ความสุข ก็คือ บุญกุศลนั่นเอง

และสิ่งที่มนุษย์ปรารถนามากที่สุดหลังจากการตายแล้ว ก็คือ ได้ไปเกิดบนสวรรค์ การศึกษาเรื่องนรกและสวรรค์ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจและสำคัญมากที่สุด เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับชีวิตหลังความตายที่มวลมนุษย์ไม่สามารถมองเห็นได้ คำสอนเรื่องนรกสวรรค์จึงสามารถทำให้คนต้องประพฤติความดี ละเว้นจากความชั่วทั้งปวง รู้จักควบคุมความประพฤติของตน จนสามารถทำให้เข้าใจกฎธรรมชาติของการกระทำว่าใครกระทำความชั่วอย่างไรก็ต้องได้รับผลกระทบเช่นนั้น ผู้ที่ทำความดีก็ย่อมได้รับผลดีตอบแทน คือ ได้ไปเกิดบนสวรรค์ ส่วนผู้ที่ทำความชั่วย่อมต้องได้รับผลชั่วตอบแทน คือ ทำให้ไปเกิดในนรก อย่างไรก็ตาม สวรรค์ ซึ่งถือว่าเป็นภพภูมิที่เป็นสุคติ เป็นสถานที่ที่มนุษย์พึงปรารถนาจะไปอุบัติเกิดเพียงใดก็ตาม แต่สวรรค์ก็มิได้มีสภาพเที่ยงแท้แน่นอนยังมีการเกิด การดับ เปลี่ยนแปลง แปรปรวน เป็นธรรมดาตามกฎแห่งกรรม ฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงมีหลักคำสอนที่ยิ่งกว่าเรื่องสวรรค์ มีความสุขยิ่งกว่าความสุขในสวรรค์ และมีสภาพที่เที่ยงแท้ ไม่มีการเกิด ดับ หลุดพ้นจากกฎแห่งกรรมได้อย่างแท้จริง นั่นก็คือ พระนิพพาน อันเป็นเป้าหมายสูงสุดในคำสอนเรื่องนรกสวรรค์ตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท

๔.๒ จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับนรกและสวรรค์ในศาสนาคริสต์ พบว่า ความหมายของนรกในทัศนะคริสต์ศาสนา หมายถึงสภาพของมนุษย์ที่รู้ตัวและเต็มใจปฏิเสธความสัมพันธ์อันดีงามกับพระเจ้าและกับเพื่อนมนุษย์ ตกเป็นทาสของกิเลส ตัณหา ความหึง จงหอง ผู้ที่ตายไปแล้วตกนรกก็จะต้องอยู่ในนรกนั้นตลอดกาล นรกในคริสต์ศาสนาแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่ ๑) นรก คือ สภาพที่มีบาปหนัก และ ๒) ไฟชำระ ต้องรับทรมานเพื่อชำระตนให้บริสุทธิ์ เพื่อจะเข้าสู่สวรรค์ในภายหลัง ดังนั้น กรรมของสัตว์ที่ไปบังเกิดในนรก ก็คือ การไม่ยอมรับ ไม่มีศรัทธา ความเชื่อมั่นในพระเจ้า ส่วนสวรรค์ ก็มีความหมายถึงโลกใหม่ อันเป็น ผลของความดีสูงสุด คือ การประพฤติปฏิบัติดำเนินไปกับพระเยซูคริสต์เจ้าด้วยความศรัทธา ความรักที่มีต่อพระองค์และเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน สวรรค์และนรกในทัศนะของศาสนาคริสต์เป็นสภาวะที่คงที่ ไม่เปลี่ยนแปลง ถูกสร้างขึ้นโดยพระเจ้า และพระองค์เป็นปกครองดูแลมวลมนุษย์ทั้งหลายทั้งในโลกรมนุษย์นี้และโลกสวรรค์ คำสอนเรื่องนรกและสวรรค์ในศาสนาคริสต์ล้วนมีคุณค่าในการส่งเสริมให้มวลมนุษยชาติในโลก ได้หวนคำนึงถึงเรื่องราวต่างๆ ทั้งดี และไม่ดีที่ผ่านมาจากมนุษย์ เป็นเครื่องเตือนใจ เป็นเครื่องปลอบใจให้อบอุ่น และเป็นเครื่องสร้างกำลังใจในการดำเนินชีวิตที่ดีงามถูกต้องตามหลักธรรมคำสอนของพระเจ้า ความสุขเกิดขึ้นได้ในชาติปัจจุบัน และยังส่งผลต่อไปในชาติหน้า นั่นก็คือ ให้ได้รับความสุขในดินแดนสวรรค์อันถือเป็นที่สุดของชีวิตที่สมบูรณ์ในทัศนะศาสนาคริสต์

๔.๓ จากการศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเกี่ยวกับนรกและสวรรค์ในพุทธศาสนากับในศาสนาคริสต์ พบว่า ความคล้ายคลึงกันในเรื่องนรก ทั้งสองศาสนาได้นำเสนอของผลของความเชื่อเกี่ยวกับนรกว่า คือ ผลของความชั่วร้าย หากมนุษย์ไม่ยอมเกิดในนรก มนุษย์ก็ไม่พึงกระทำความที่เป็นความชั่วหรือบาปหนักไม่ว่ากรณีใดๆ ในความแตกต่างกันในเรื่องนรกนี้ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประเภทอเทวนิยม กล่าวคือ ไม่มีหลักคำสอนที่เกี่ยวกับพระเจ้า ผู้ทรงอำนาจใดๆ ที่จะส่งผลต่อชีวิตมนุษย์ ส่วนศาสนาคริสต์ มีหลักคำสอนที่เกี่ยวกับพระเจ้า ทุกสิ่งที่เกิดขึ้นมาจากพระเมตตาและความรักของพระเจ้าที่มีต่อมนุษย์ เพื่อให้มนุษย์นั้นมีความสุข แนวคิดเรื่องนรกของทั้งสองศาสนา

ถึงแม้ว่าจะเกิดขึ้นในทวีปที่แตกต่างกัน ด้านภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อมก็ตาม แต่ก็มีคามหมายคล้ายคลึงกันในระดับพื้นฐาน กล่าวคือ นรก ก็คือ สถานที่กักขังทรมานบุคคลผู้กระทำความผิดหรือบาป และเห็นว่าชีวิตในนรกเต็มไปด้วยความทุกข์ ทั้งความทุกข์ทางกายและใจ ซึ่งเกิดจากความอยากเป็นสาเหตุหลัก พระพุทธศาสนาจึงเน้นไปที่การฝึกฝนอบรมด้วยศีล สมาธิ และปัญญาจึงจะเข้าถึงความสุข คือ การดับทุกข์ได้อย่างแท้จริงนั่นเอง ไม่มีนรกและสวรรค์ใดๆ อีกต่อไป ส่วนศาสนาคริสต์เน้นเพียงศรัทธา ความเชื่อ ความไว้วางใจ และความรักในพระเจ้าจึงจะรอดพ้นจากนรกได้ ความแตกต่างกันในเรื่องนี้ กล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาจัดอยู่ในปรัชญาอินเดียสายอนาสติกะ ส่วนศาสนาคริสต์จัดอยู่ในสายอัสติกะ พระพุทธศาสนาปฏิเสธทฤษฎีเกี่ยวกับการเกิดทุนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือพระเจ้าตามแนวคำสอนของศาสนาฝ่ายเทวนิยม ที่สอนให้คนมอบความภักดี และชีวิตต่อพระเจ้า ตลอดจนคำสอนเกี่ยวกับการสร้างโลกมนุษย์ สังคม ทั้งนี้โดยการปฏิเสธแนวความเชื่อของฝ่ายเทวนิยมทุกประเด็น ไม่ว่าจะ เป็นอภิปรัชญา (Metaphysics) จริยศาสตร์ (Ethics) ญาณวิทยา (Epistemology) และอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะพระพุทธศาสนาเป็นอเทวนิยม (Atheism) จึงไม่เชื่อ และไม่สอนเรื่องการมีพระเจ้า ตลอดจนหลักการมอบตนต่อพระเจ้า (Submitoneself to the God) ตามที่ศาสนาฝ่ายเทวนิยมเชื่อถือและสั่งสอนกัน ทั้งนี้เพราะพระพุทธศาสนาเสนอทัศนะเกี่ยวกับโลกและชีวิตในแง่ของเหตุผลนิยม(กรรมวาท) และในแง่สังคมนิยม(สังฆวาท) ซึ่งปรากฏฐานะของมนุษย์นิยม โดยถือว่าทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้นไปตามกระบวนการของเหตุผลตามสภาวะของมัน ในเรื่องของมนุษย์ก็เช่นเดียวกันย่อมเป็นไปตามข้อกำหนดและการกระทำของมนุษย์ มนุษย์เป็นศูนย์กลางของทุกสิ่งทุกอย่างและเป็นผู้รับผิดชอบความดีความชั่ว ความทุกข์หรือความสุขของมนุษย์เอง โดยไม่มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์จากเทพฤทธิ์ใดๆ มากำหนดนอกจากตัวมนุษย์เอง

ในภาพรวมของศาสนาทั้งสองมีแนวคิดเกี่ยวกับนรกและสวรรค์ที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกันอยู่มากพอสมควร เหตุปัจจัยมิใช่อะไรอื่น นั่นคือ มุ่งแก้ไขปัญหาชีวิตของมนุษย์ทุกคนในสังคมเหมือนกัน แตกต่างกันเพียงพระพุทธศาสนาเน้นที่ตัวปัจเจกบุคคลตนเองเป็นหลักว่าจะดีจะชั่วก็ด้วยกาย วาจาและใจของตน และเน้นที่ความหลุดพ้นจากความทุกข์โดยสิ้นเชิงเป็นเป้าหมายสูงสุด สวรรค์จึงมิใช่เป้าหมายสุดท้ายของชีวิต ส่วนศาสนาคริสต์ สวรรค์เปรียบได้ดังบ้านหลังที่สองของมวลมนุษย์ผู้กระทำความดีเพื่อพระเจ้า เมื่อได้สิ้นชีวิตจากโลกนี้ไปแล้ว ก็จะเข้าไปรวมเป็นหนึ่งเดียวกับพระองค์ ซึ่งแตกต่างกับพระพุทธศาสนาอย่างมากในประเด็นนี้ กล่าวคือ ถึงแม้ว่าในทัศนะทางพระพุทธศาสนาจะยอมรับว่านรก (สามารถหลบหนีได้ด้วยตนเองเช่นกัน) และสวรรค์มีอยู่จริง แต่ยังมีใช้สถานที่สุดท้ายของชีวิตที่มวลมนุษย์ควรเข้าถึง ยังมีสถานที่อื่นอีกที่ยิ่งไปกว่าสวรรค์ นั่นก็คือ นครนิพพาน ซึ่งสามารถนำเอาแนวทางแห่งการประพฤติปฏิบัติมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับสภาพการณ์ของสังคมปัจจุบันที่นับวัน มวลมนุษย์ยิ่งห่างเหินจากคุณธรรมความดีงามตามหลักศาสนาที่ตนนับถือ ถอยห่างจากโลก (พระเจ้า) และสวรรค์ทุกขณะ แม้ว่าย่างดำรงชีวิตอยู่ในโลกมนุษย์ก็ตาม แต่กลับเข้าไปใกล้ความทุกข์ทรมานทุกขณะจิต (นรก) ซึ่งก็เนื่องมาจากความไม่เชื่อถือในเรื่องดังกล่าวในพระศาสนาที่ตนนับถือ ไม่พยายามที่จะศึกษาประพฤติปฏิบัติตามหลัก

คำสอนของศาสนาที่ตนนับถือ แต่กลับไปประพฤติปฏิบัติชีวิตต่างๆ ด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง ประมาทหมัวเมาในชีวิตและทรัพย์สินต่างๆ อันนำไปยังนรกก็ไม่ได้ สวรรค์ก็ไม่ได้เช่นกัน

หลักธรรมเพื่อชีวิตที่ดั่งงามในศาสนาทั้งสองนั้น แม้วามืออยู่อย่างมากมายก็ตาม แต่ในความมากมายของหลักธรรมเหล่านั้นสามารถรวมลงเป็น ๒ ลักษณะหรือ ๒ ความมุ่งหมาย ได้แก่ สำหรับโลกปัจจุบันอันมีความสุขในการมีชีวิตอยู่ในโลกอย่างหนึ่ง และสำหรับโลกในอนาคต (สวรรค์) อย่างหนึ่ง และหลักธรรมทั้ง ๒ ความมุ่งหมายนี้ยังรวมเป็นหนึ่งเดียวเท่านั้น นั่นก็คือ ความรัก (ศาสนาคริสต์ : รักพระเจ้าและรักเพื่อนมนุษย์เหมือนรักตนเอง ส่วนพระพุทธศาสนา รักในรูปแบบเมตตาพรหมวิหาร) เมื่อมีความรักก็ไม่ทำร้ายกัน ไม่เบียดเบียนกัน ความศรัทธาและความรักนี้ เป็นหลักประกันชีวิตได้ทั้งโลกปัจจุบันและโลกในอนาคตเป็นอย่างดี และหากมวลมนุษย์ในสังคมโลกยึดปฏิบัติศาสนธรรมคำสอนของศาสนาที่ตนนับถือแล้ว ปัญหาต่างๆ จากการล่วงละเมิดกฎหมาย บ้านเมืองและศีลธรรมนั้นก็จะไม่เกิดขึ้น และหลักธรรมดังกล่าวยังสามารถเปลี่ยนสภาพมนุษย์ให้เป็นเทวดา เปลี่ยนสังคมแห่งบาปกรรม สังคมแห่งความชั่วร้าย ให้เป็นสังคมแห่งศีลธรรม เป็นสังคมแห่งเทวดาได้อย่างแท้จริง ไม่ต้องตั้งตารอคอยชาติหน้าหรือชาติไหนๆ ทั้งนี้ก็เพราะว่า เมื่อผู้คนไม่สนใจหรือห่างเหินคำสอนทางศาสนาแล้ว ความเชื่อที่ผิด การกระทำที่ผิดก็ย่อมได้โอกาส ได้ช่องที่จะเข้าครอบงำจิตใจของคนนั้นได้ จึงจะมีผลเป็นความทุกข์ร้อน ความไม่สุขสบายในชีวิต และความมืดมนต่อไปในโลกหน้า ฉะนั้น ในความเป็นจริง ชีวิตของมนุษย์ก็ล้วนเกิดมาเพื่อทำประโยชน์ สร้างคุณงามความดีให้แก่ตนเอง ผู้อื่น และสังคมส่วนรวมให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เพราะอายุของมนุษย์นั้นไม่ยืนยาวเท่าใดนัก ไม่มีเวลามากพอที่จะสนใจหรือกอบโกยผลประโยชน์ และไม่มีเวลามากพอเพื่อจะสร้างอาณาจักรแห่งการยึดมั่นถือมั่นในเรื่องใดเรื่องหนึ่งได้เลย เมื่อมวลมนุษย์รู้ว่าตนมีอายุน้อยนิด ก็พึงรีบชวนช่วยกระทำกรรมดีไว้มากๆ เพื่อเป็นทุน เป็นพลวปัจจัย และเพื่อความไม่ประมาทในเรื่องต่างๆ ที่ชีวิตตนพึงประสบในชีวิตปัจจุบันและในชีวิตหลังความตาย แม้ว่าชั่วชีวิตนั้นไม่อาจเข้าถึงธรรม บรรลุธรรมได้ก็ตาม แต่ผลแห่งกรรมดี กรรมอันเป็นบุญกุศล ซึ่งก็คือ การได้ศึกษาและประพฤติปฏิบัติธรรมนั้นก็ไม่ไร้ผล ไม่สูญเปล่าไปไหน ยังคงอยู่ที่ตัวของมนุษย์ผู้ปฏิบัติ อยู่ในจิตใจที่สงบร่มเย็น รวมทั้งเป็นบุญเป็นกุศลที่คอยตามติดไปทุกหนทุกแห่งในกายภาคหน้า เมื่อถึงเวลาที่กรรมจะให้ผลแห่งความดั่งงามที่ได้บำเพ็ญมานั้น ก็จะส่งผลให้บรรลุมรรคผลนิพพาน ยิ่งยวดกว่าภพภูมิใดๆ ได้อย่างแน่นอนในชาติใดชาติหนึ่งแห่งสังสารวัฏอันยาวนาน

๔.๔ จากการศึกษาเกี่ยวกับคุณค่าทางจริยธรรม พบว่า ถึงแม้ว่าศาสนิกชนบางคนยังมีความเห็นผิดอีกว่า ทานที่ให้นั้น ไม่มีผล บุญ บาป นรก สวรรค์ไม่มีจริง หากมนุษย์รู้ว่าเพียงทำบุญช่วยอายุของมนุษย์นั้น ผลบุญไม่อาจประมาณได้เลย มีพระพุทธรูปองค์ที่ตรัสถึงกองกระดูกของมนุษย์เพียงแค่นหนึ่งเท่านั้นว่ามีขนาดใหญ่โตสูงเทียบเท่าภูเขาเวปุลลบรรพตซึ่งมีความสูงเสียดฟ้า ซึ่งแสดงถึงว่ามนุษย์ทั้งหลายแต่ละคนต่างได้เวียนเกิดเวียนตายมานักต่อนักแล้ว หลักคำสอนเกี่ยวกับนรกสวรรค์นี้ เป็นเครื่องยืนยันได้เป็นอย่างดีว่า ผลของการให้กรรมต่างๆ ทั้งดีและไม่ดีที่เหล่ามนุษย์ได้กระทำไว้นั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับพื้นฐานของความจนหรือร่ำรวยของมนุษย์แต่ประการใด แต่ขึ้นอยู่กับ การประพฤติดีหรือชั่วเท่านั้น เพราะว่ามีมนุษย์ทุกคนล้วนตกอยู่ในสภาพเดียวกัน นั่นก็คือ ต้องเกิด

ต้องแก่ ต้องเจ็บ และต้องตายด้วยกันทุกคน แม้พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุดในโลกทั้งหลายยังหนีไม่พ้น การเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้านั้น เป็นการย่ำเตือนสติของมวลมนุษย์ได้ว่าบัดนี้ชาตินี้ตนกำลังทำอะไรอยู่ ชีวิตไม่ควรประมาทต่อสิ่งต่างๆ พุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า “ควรรีบทำความเพียรในวันนี้ทีเดียว ใครเล่าจะรู้ว่าความตายจะมีมาในวันพรุ่งนี้” เรื่องนรกและสวรรค์นี้ล้วนมีคุณค่าในการส่งเสริมให้มวลมนุษยชาติในโลกหวนคำนึงถึงการกระทำต่างๆ ที่ผ่านมาของตนว่าเป็นอย่างไร ดีหรือไม่ดี มีผลเป็นสุขหรือความทุกข์เดือดร้อนใจ กล่าวคือ เมื่อมนุษย์ทั้งหลายต่างกลัวนรกปรารถนาจะไปสู่สวรรค์ก็ถือเป็นการเลือกที่ดีแล้ว แม้ว่าจะมีหนทางที่สุขกว่านี้อีกมากก็ตาม แต่หากมนุษย์ทุกคนในสังคม ในโลกนี้ประพฤติปฏิบัติเป็นไปในทิศทางเดียวกัน เชื่อได้ว่าโลกมนุษย์ก็ไม่แตกต่างไปกว่าสวรรค์เท่าใดนัก เพราะว่าโลกมนุษย์นี้มีศักยภาพ มีสิ่งต่างๆ ที่เกื้อหนุนต่อความสุขในระดับต่างๆ ยิ่งกว่าภพภูมิใดก็ว่าได้ มนุษย์ทุกคนเมื่อเกิดมาแล้ว ย่อมประกอบด้วยธาตุ ๔ ชั้น ๕ เหมือนกัน ถ้าได้ศึกษาประพฤติปฏิบัติตามและความสามารถหรือศักยภาพดังกล่าวของมนุษย์นี้ไม่ได้ ขึ้นตรงต่อระบบชนชั้นวรรณะใดๆ เหมือนอย่างลัทธิศาสนาอื่นๆ กล่าวอ้างไม่ พระพุทธศาสนามีได้แบ่งมนุษย์ให้แตกต่างกันเพียงด้าน เพศ วัย วรรณะ ฐานะความเป็นอยู่ แต่พระพุทธศาสนาแบ่งมนุษย์ออกโดยการกระทำต่างหาก หากใครทำดีก็จัดว่าเป็นคนดี เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ หากทำชั่วก็ถือว่าเป็นคนไม่ดี แต่สามารถกลับตัวกลับใจหันมาทำความดีได้เช่นกัน ขึ้นอยู่ที่ตัวของมนุษย์เป็นสำคัญ

แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องนรกสวรรค์นี้ไม่ต้องไปคำนึงถึง ไม่ต้องหวังผลที่อยู่ไกลเกินตัว เกินปัญญาของตน เพียงแค่ศึกษาประพฤติปฏิบัติธรรมเท่าที่ตนสามารถศึกษาปฏิบัติได้ก็พอ แล้วพุทธศาสนิกชนก็จะกลายเป็นเทพผู้ประเสริฐในโลกมนุษย์เหมือนกับเทพในสวรรค์ได้ และยิ่งเหนือกว่าเทพในสวรรค์ด้วยซ้ำ เพราะเกิดเป็นเทพโดยที่ยังไม่สิ้นชีวิตในโลกมนุษย์นี้ถือเป็นหลักการหรือจุดประสงค์ที่แท้จริงประการหนึ่งของพระพุทธศาสนาเถรวาท หากมนุษย์ประพฤติปฏิบัติได้เช่นนี้ มนุษย์จะไม่มี ความสงสัยในเรื่องต่างๆ สวรรค์มีจริงหรือไม่ นรกเป็นอย่างไร เป็นต้น จะไม่มีอคติต่อคนอื่น สังคมโลกมนุษย์จะไร้ปัญหา ความขัดแย้งกัน และจะไม่มี ความหวุ่นไหวใด ๆ ในชีวิต แม้กระทั่งความตาย อันเป็นหลักสัจธรรมที่เที่ยงแท้แน่นอนทั้งมนุษย์ เทวดา และสรรพสัตว์น้อยใหญ่ซึ่งยังต้องเวียนวนอยู่ในกระบวนการของเหตุปัจจัย อันเป็นเงื่อนไขที่จะทำให้ต้องหมุนวนตามสังสารวัฏอันไม่มีจุดสิ้นสุดได้ หากยังไม่สามารถบรรลุธรรมตามทศณะของพระพุทธศาสนาเถรวาทตราบใด การเวียนว่ายตายเกิด การพบประจักษ์สวรรค์และนรกก็ย่อมมีตราบนั้นเช่นกัน

เมื่อสัตว์เกิดมายังต้องตกอยู่ในภายใต้หลักของการเวียนว่ายตายเกิด หรือสังสารวัฏอยู่เช่นนี้ ย่อมเป็นเครื่องชี้ชัดว่าสัตว์ต่างๆ นั้นยังมีกรรมเป็นของตนเอง ความเชื่อเช่นนี้พระพุทธศาสนา มองว่านั่นเป็นเงื่อนไขของการเกิดใหม่ของสัตว์นั้นๆ เมื่อสัตว์ต่างๆ ไปเกิด นั่นก็หมายความว่า สัตว์ที่ทำกรรมดีมากก็ย่อมได้ไปเกิดในสถานที่ที่ดี เช่น ไปเกิดในสวรรค์ ไปเกิดในสวรรค์ชั้นพรหม เป็นต้น แต่ถ้าสัตว์ที่ทำกรรมชั่วย่อมไปเกิดในสถานที่ที่ไม่ดี เช่น ไปเกิดในนรกหรือในอบายเป็นต้น ดังนั้น มนุษย์จึงมีความปรารถนาที่จะได้ไปเกิดในสวรรค์ เมื่อมนุษย์มีความต้องการจะไปเกิดในสวรรค์ ต้องทำความดีถึงจะได้ไปเกิดในสวรรค์ ด้วยเหตุแห่งความเชื่อนี้ กล่าว

ได้ว่า สวรรค์เป็นกุศโลบายอย่างหนึ่งที่ทำให้คนทำดี ละเว้นการทำชั่ว และหลักคำสอนเรื่องนรกสวรรค์ในพระพุทธศาสนามีพื้นฐานจากความต้องการพ้นทุกข์ มีขอบเขต ระดับและวิธีการปฏิบัติที่ชัดเจน รวมทั้งมีผลหรือจุดหมายปลายทางที่ครอบคลุมชีวิตมนุษย์และสรรพสัตว์ไม่ว่าชาตินี้ชาติหน้าหรือชาติไหนๆ

๕. ข้อเสนอแนะ

บรรดालัทธิ ศาสนาทั้งหลายต่างมีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตอยู่ ๒ ระดับด้วยกัน หนึ่ง ก็คือ ในระดับที่เป็นโลกียธรรมเพื่อให้มนุษย์สามารถเข้าถึงความสุขแบบโลกียะอันประกอบด้วยประโยชน์ตนและสังคมส่วนรวมได้ ส่วนระดับโลกุตระธรรมนั้น บรรดาลัทธิและศาสนาทั้งหลายล้วนมีหลักแสดงเป้าหมายสูงสุดของชีวิตไว้ตามลักษณะความเชื่อของตนๆ เช่น สรวงสวรรค์ ความเป็นเทพเจ้า และความหลุดพ้นจากความทุกข์ เป็นต้น แต่เนื่องจากมนุษย์ชาติมุ่งเน้นเฉพาะความสุขความสบายทางวัตถุมากจนเกินไป จึงเป็นสาเหตุใหญ่สาเหตุหนึ่งที่น่ามวลงมนุษย์ชาติไปความทุกข์ ก่อเกิดปัญหาทางสังคม เช่น ปัญหาด้านครอบครัว ปัญหาชีวิต ปัญหาด้านการเมืองการปกครอง เป็นต้น

แนวคิดและหลักคำสอนเรื่องนรกสวรรค์ทั้งของพระพุทธศาสนาและศาสนาคริสต์นี้จึงนับว่ามีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง ต่อชีวิตมนุษย์ในปัจจุบัน เพราะเป็นหลักปฏิบัติที่ตรงจุดในการแก้ไขปัญหาของชีวิตในด้านต่างๆ เช่น หลักคำสอนเกี่ยวกับการพัฒนาตนเอง การเมืองปกครอง หลักคำสอนสำหรับบุคคลพึงปฏิบัติต่อกันตามฐานะหน้าที่ ซึ่งสามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ทางด้านกาย จิตใจ และปัญญาได้ ฉะนั้น ถ้าสถาบันต่างๆ ทางสังคมอันมีสถาบันศาสนา สถาบันทางการเมืองการปกครองและสถาบันการศึกษา เป็นต้น ต้องการเห็นสังคมสวรรค์แห่งสันติสุขที่แท้จริงแล้ว สถาบันที่เกี่ยวข้องเหล่านั้นควรดำเนินในเรื่อง ดังนี้

๑) ส่งเสริมให้ประชาชนมีความสำนึกทางมนุษยธรรม รู้ว่าอะไรดี อะไรชั่ว รู้ว่าคนเราเมื่ออยู่ร่วมกันพึงปฏิบัติต่อกันอย่างไร อันเป็นความดีงามทางด้านมโนธรรมสำนึก เช่น ความเมตตา กรุณา ความเสียสละ เป็นต้น

๒) ส่งเสริมให้ประชาชนได้ใช้ความสามารถ ใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหาทั้งหลายทั้งของตน ของครอบครัว และสังคมของตนเองได้ โดยให้มีการร่วมมือร่วมใจกันในการแก้ไขปัญหาเหล่านั้น อันเป็นการแสดงออกซึ่งปัญญาอันถูกต้อง

๓) สนับสนุนและส่งเสริมให้ความรู้ที่ถูกต้องทางด้านศาสนาแก่ประชาชน เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ สมานฉันท์ระหว่างศาสนิกชนของศาสนานั้นๆ มีความสามารถ ให้รู้จักบทบาทและหน้าที่ของตนอย่างเหมาะสม และส่งเสริมให้มีค่านิยมที่ถูกต้อง มีความซื่อสัตย์สุจริตต่อตนและผู้อื่นในฐานะต่างๆ เช่น เป็นบิดามารดา ญาติพี่น้อง เป็นเพื่อนร่วมงาน เป็นต้น

บรรณานุกรม

- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **นรก-สวรรค์ ในพระไตรปิฎก**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๕.
- พ.สุวรรณ, **หลักสูตรใหม่ เพื่อความสุขในชาตินี้และชาติหน้า**, กรุงเทพมหานคร : หจก. เม็ดทรายพรินติ้ง, ๒๕๔๘.
- เสรี พงศ์พิศ, **ศาสนาคริสต์**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เอ็ดดิสัน, ๒๕๒๙.
- คำสอนพระศาสนจักรคาทอลิก ภาค ๓ : ชีวิตในพระคริสตเจ้า**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อัสสัมชัญ, ๒๕๔๑.
- ประเทือง ธนิยะผล, **อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๘.
- แสง จันทร์งาม, **ศาสนศาสตร์ (the Science of Religion)**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชย์, ๒๕๔๒.

ภาวะผู้นำตามหลักสัปบุริสธรรม ๗ ของเจ้าอาวาส ในอำเภอตากฟ้า
จังหวัดนครสวรรค์

Leadership according to seven Sappurisadhamma of the
abbots in Takfa district, Nakhonsawan province

พระมหาสุภโชค มณีโชติ (มณีโชติ) *

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง ภาวะผู้นำตามหลักสัปบุริสธรรม ๗ ของเจ้าอาวาสในอำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์นี้มีวัตถุประสงค์คือ (๑) เพื่อศึกษาภาวะผู้นำตามหลักสัปบุริสธรรม ๗ ของเจ้าอาวาสในอำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ (๒) เพื่อเปรียบเทียบภาวะผู้นำตามหลักสัปบุริสธรรม ๗ ของเจ้าอาวาสในอำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ (๓) เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคของภาวะผู้นำตามหลักสัปบุริสธรรม ๗ ของเจ้าอาวาสในอำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ ดำเนินการวิจัยโดยวิธีวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ พระภิกษุ ในอำเภอตากฟ้า จำนวน ๕๕ รูป ตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้จากการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (simple random sandom) ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน ๑๙๔ รูป เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้เป็นแบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ โดยใช้สถิติค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) การทดสอบค่าที (t-test) และการทดสอบค่าเอฟ (F-test) ด้วยวิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One Way ANOVA) ในกรณีตัวแปรต้นตั้งแต่สามกลุ่มขึ้นไป เมื่อพบว่ามีความแตกต่างจะทำการเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีการของ (Least Significant Difference : LSD) โดยกำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๕

ผลการศึกษา พบว่า

๑. พระภิกษุมีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำตามหลักสัปบุริสธรรม ๗ ของเจ้าอาวาสในอำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ ในภาพรวม อยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละด้านพบว่า พระภิกษุมีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำตามหลักสัปบุริสธรรม ๗ ของเจ้าอาวาสในอำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ ด้านกาลัญญาอยู่ในระดับมาก ส่วนด้านอื่นๆอยู่ในระดับมากที่สุด

๒. เปรียบเทียบความคิดเห็นพระภิกษุต่อภาวะผู้นำตามหลักสัปบุริสธรรม ๗ ของเจ้าอาวาสในอำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ อายุ พรรษา ตำแหน่งพระสังฆาธิการ วุฒิการศึกษาสายสามัญ วุฒิการศึกษาแผนกธรรม วุฒิการศึกษาแผนกบาลี และประสบการณ์ใน

* หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

การปฏิบัติหน้าที่พระสังฆาธิการ ที่แตกต่างกัน ผลการวิจัยพบว่า พระภิกษุมีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำตามหลักสัปปริสธรรม ๗ ของเจ้าอาวาสในอำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ ด้านอายุ พรรษา ตำแหน่งพระสังฆาธิการ วุฒิการศึกษาสายสามัญ วุฒิการศึกษาแผนกธรรม วุฒิการศึกษาแผนกบาลี และประสบการณ์ในการปฏิบัติหน้าที่พระสังฆาธิการ ไม่แตกต่างกัน โดยมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

๓. ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะต่อภาวะผู้นำตามหลักสัปปริสธรรม ๗ ของเจ้าอาวาสในอำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ (๑) พระสังฆาธิการบางรูปไม่มีความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของตน (๒) พระสังฆาธิการบางครั้งเชื่อมั่นในการทำงานของตนเองสูงเมื่อเกิดข้อผิดพลาดแล้วทำให้งานเกิดความเสียหายและเสียเวลาแก้ไข เพราะไม่ยึดหลักการ (๓) พระสังฆาธิการยังขาดเหตุผลในการปฏิบัติงาน ยึดติดอยู่กับรูปแบบเดิมในการบริหารงาน ถือสิ่งที่เคยปฏิบัติมาแล้ว และไม่ค่อยแก้ไขหรือพัฒนาตนเอง ทำให้งานของพุทธศาสนาไม่เดินหน้า

ABSTRACT

The objectives of this study were: 1) to study leadership a according to seven Sappurisadhamma of the abbots in Takfa District, Nakhonsawan Province, 2) to compare the leadership a according to the seven Sappurisadhamma of the abbots in Takfa District, Nakhonsawan Province, and 3) to study problems and barriers of the leadership a according to the seven Sappurisadhamma of the abbots in Takfa District, Nakhonsawan Province

This research applied Survey Research. The population of the study was 595 monks. The sample of the study was 194 monks by Simple Random Sampling. The instrument of the study was the questionnaires. The analysis of data used Statistical Package for Social Science. The statistics used Frequency, Percentage, Mean, Standard deviation, t-test, and F-test by One Way ANOVA and Least Significant Difference: LSD at 0.05 of statistical significance.

The results of the study found that

1. Overall, the monks had the opinion toward the leadership according to the seven Sappurisadhamma of the abbots in Takfa District, Nakhonsawan Province in the highest level. When considering each aspect, it was found that the monks having the opinion toward the leadership according to the seven Sappurisadhamma of the abbots in Takfa District, Nakhonsawan Province in Kalannuta(knowing the proper time) were in high level. However, the monks having the opinion toward the leadership according to the seven Sappurisadhamma of the abbots in Takfa District, Nakhonsawan Province aspects were in the highest level for the other aspects.

2.For the comparison of the monks' opinion toward the leadership according to the seven Sappurisadhamma of the abbots in Takfa District, Nakhonsawan Province by classifying on the personal factors: age, year, positions of the ecclesiastical monks, degree of General Education, degree of Dhamma Education, degree of Pali Education , and working experience of the ecclesiastical monks, it was found that the monks had no different opinion toward the leadership according to the seven Sappurisadhamma of the abbots in Takfa District, Nakhonsawan Province in all aspects at 0.05 of statistical significance.

3.The problems, the barriers, and the suggestions for the leadership according to the seven Sappurisadhamma of the abbots in Takfa District, Nakhonsawan Province were 1) some ecclesiastical monks did not understand their roles and duties, 2) the ecclesiastical monks sometimes had the high confidence in working. If the mistakes happened, it made the working destroyed, and it used the time for the improvement, and 3) the ecclesiastical monks had no sufficient reasons in the working. The ecclesiastical monks administrated originally and did not improve and develop the administration to suitable to the present. Therefore, the working of the Buddhism was not developed.

๑. บทนำ

ในการบริหารองค์กรคณะสงฆ์นั้น ผู้นำองค์กรคณะสงฆ์ถือว่ามีความสำคัญจะต้องมีคุณสมบัติหลายอย่าง ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะคุณสมบัติตามหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา จึงจะทำให้ผู้ตามเกิดความเชื่อมั่น และเป็นผู้ตามที่ให้ความร่วมมือ เพื่อที่จะได้นำสังคมไปสู่เป้าหมายร่วมกันอย่างมีเอกภาพ ผู้นำที่จะนำบุคคลอื่นนั้นพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นผู้ที่มีความสำคัญมาก ยิ่งองค์กรมีขนาดใหญ่เท่าใดความสำคัญของผู้นำที่มีต่อสมาชิกในกลุ่มก็ยิ่งทวีความสำคัญเป็นเงาตามตัว กลุ่มใดได้ผู้นำดีสมาชิกในกลุ่มก็พลอยดีไปด้วย ในทางตรงกันข้ามกลุ่มใดได้ผู้นำที่ไม่ดี สมาชิกในกลุ่มก็ต้องประสบกับความลำบาก แม้ในทางพระพุทธศาสนาก็ให้ความสำคัญของผู้นำ ดังพุทธพจน์ที่เกี่ยวกับผู้นำว่า^๑

“เมื่อฝูงโคข้ามน้ำไป ถ้าโคจ่าฝูงไปคดเคี้ยว โคทั้งฝูงก็ไปคดเคี้ยวตามกัน ในเมื่อโคจ่าฝูงไปคดเคี้ยว” ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับการแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรม

---

^๑ พระยุพธนา รมณียธมโม (แก้วกันหา), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์การจัดองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), (๒๕๔๗), หน้า ๕๐-๕๑

ประชาชนชาวเมืองนั้นก็ประพฤติไม่เป็นธรรมตามไปด้วย หากพระราชาไม่ตั้งอยู่ในธรรม ชาวเมืองนั้นก็อยู่เป็นทุกข์ เมื่อฝูงโคข้ามแม่น้ำไป ถ้าโคจำฝูงไปตรง โคทั้งฝูงก็ไปตรงตามกัน ในเมื่อโคจำฝูงไปตรง ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับการแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติชอบธรรม ประชาชนชาวเมืองนั้นก็ประพฤติชอบธรรมตามไปด้วย หากพระราชาตั้งอยู่ในธรรม ชาวเมืองนั้นก็อยู่ เป็นสุข^๒

วัดเป็นองค์กรทางศาสนาและเป็นศูนย์รวมของประชาชน วัดซึ่งมีผู้บริหารคือ เจ้าอาวาสเป็นผู้คอยดูแลบริหารจัดการกิจการต่างๆ ภายในวัดให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน ภายในวัดจะประกอบด้วยเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส เป็นผู้ปกครองสอดส่องดูแลพระภิกษุสามเณรภายใต้บังคับบัญชา รวมถึงลูกศิษย์วัดซึ่งอาศัยอยู่ในวัด โดยเจ้าอาวาสจะต้องเอาใจใส่เป็นภาระในการอบรม ดูแล สั่งสอนให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่พำนักอาศัยอยู่ในวัดให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎระเบียบคำสั่งของมหาเถรสมาคม บำรุงรักษาวัด จัดกิจกรรมและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอน พระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล บริหารกิจการภายในวัดให้บรรลุตามเป้าหมาย มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล บทบาทของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน นอกเหนือจากการให้การศึกษา อบรม สั่งสอน พระธรรมวินัยอันเป็นบทบาทหลักแล้ว ยังมีบทบาทอื่น ๆ อีกหลายประการ เช่น การประกอบพิธีกรรม ทางศาสนา การพัฒนาคน การพัฒนาสังคม ฉะนั้น จึงเห็นได้ว่า สถาบันศาสนามีบทบาทสูงในการหล่อหลอมกลมเกลียวความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในสังคมไทย การที่วัดจะประสบความสำเร็จในการปฏิบัติหน้าที่ที่เป็นที่ยอมรับนับถือของประชาชนนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการของ เจ้าอาวาส ซึ่งมีอำนาจหน้าที่ คือ ห้ามบรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งมีได้รับอนุญาตจาก เจ้าอาวาสเข้าไปอยู่อาศัยในวัด สั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่อาศัยอยู่ หรือพำนักอาศัยอยู่ใน วัดทำงานภายในวัด ทำทัณฑ์บน หรือขอขมาโทษ ในเมื่อบรรพชิตและคฤหัสถ์ในวัดนั้น ประพฤติผิดคำสั่งของเจ้าอาวาส ซึ่งสั่งโดยชอบด้วย พระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ระเบียบข้อบังคับ หรือคำสั่ง ของมหาเถรสมาคม หน้าที่และอำนาจดังกล่าวนี้ มีปรากฏในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติ คณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๓๕ โดยรวมแต่ถ้าจะให้กล่าวโดยละเอียดย่อยออกไป คงเป็นการยากเพราะมีหน้าที่มากมายเหลือที่จะบรรยายให้สิ้นสุดได้

อำเภอตากฟ้า นับว่าเป็นพื้นที่ที่มีความเจริญด้านเศรษฐกิจและสังคมในระดับหนึ่ง วัดในอำเภอตากฟ้ามีจำนวน ๕๓ แห่งใน ๗ เขตตำบลการปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งถือว่ามีจำนวนที่มากพอสมควร การบริหารวัดในเขตอำเภอตากฟ้า ยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าใดนัก เนื่องจากพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส ยังขาดองค์ความรู้ที่จะสนับสนุนการทำงาน เช่น ด้านการปกครอง พบว่ายังมีปัญหาอยู่หลายวัด เนื่องจากเจ้าอาวาสวัดบางวัด ยังไม่เข้าใจบทบาทหน้าที่ของตน ทำให้พระภิกษุสามเณรซึ่งอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาขาดความเคารพเอื้อเฟื้อต่อเจ้าอาวาสผู้ปกครอง และประชาชนเข้ามามีบทบาทครอบงำกิจการของวัดจนทำให้เกิดปัญหาขึ้นในบางวัด ด้าน

^๒ ออง. จตุกก (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๕-๑๑๖

การศึกษา ยังไม่ประสบความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมเท่าที่ควร เนื่องจากพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาสยังขาดองค์ความรู้และประสบการณ์ในการจัดการศึกษา ทำให้ไม่สามารถบริหารงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ตั้งไว้ ในด้านการสาธารณูปการก็เช่นกันยังขาดการบูรณปฏิสังขรณ์ปรับปรุงพัฒนาเสนาสนะ อาคารสถานที่ สิ่งแวดล้อม ตลอดจนจัดระบบสาธารณูปโภคต่าง ๆ ให้เป็นระเบียบเรียบร้อยเพื่อให้เป็นที่เคารพศรัทธาของประชาชนผู้ที่เข้ามาบำเพ็ญกุศลในวัด

ฉะนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า มีความประสงค์จะทำวิจัย เรื่อง บทบาทเจ้าอาวาสที่มีต่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ในเขตอำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งผลการวิจัยครั้งนี้ จะทำให้ทราบถึงพฤติกรรมการบริหารที่ส่งผลหรือเอื้อต่อการปฏิบัติงานวัดให้มีประสิทธิภาพ และเพื่อนำไปใช้เป็นข้อมูลในการปรับปรุง แก้ไขนโยบายในการบริหารงานคณะสงฆ์สืบต่อไป

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๒.๑ เพื่อศึกษาระดับความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำตามหลักสัปปุริสธรรม ๗ ของเจ้าอาวาสในอำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์

๒.๒ เพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นพระภิกษุต่อภาวะผู้นำตามหลักสัปปุริสธรรม ๗ ของเจ้าอาวาสในอำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

๒.๓ เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะสำหรับพัฒนาภาวะผู้นำตามหลักสัปปุริสธรรม ๗ ของเจ้าอาวาสในอำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ซึ่งจะทำการศึกษาการนำ หลักสัปปุริสธรรม ๗ มาประยุกต์ใช้ในการมีภาวะผู้นำของเจ้าอาวาส โดยมีขอบเขตวิจัยดังนี้

ขอบเขตด้านเนื้อหา ศึกษาภาวะผู้นำตามหลักสัปปุริสธรรม ๗ ของเจ้าอาวาสในอำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ โดยศึกษาจากเอกสาร ตำรา หนังสือ เกี่ยวกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามหลักภาวะผู้นำ และทฤษฎีทางตะวันตก ใน ๒ ด้าน

ขอบเขตด้านประชากร ได้แก่ พระภิกษุในเขตปกครองคณะสงฆ์อำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ จำนวน ๓๙๕ รูป โดยกลุ่มตัวอย่างเป็นพระภิกษุจำนวน ๑๙๔ รูป โดยใช้ตารางหาขนาดกลุ่มตัวอย่างของ Krejcie and Morgan^๕ ใช้วิธีสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Stratified Sampling)

^๓ สำนักงานเจ้าคณะอำเภอตากฟ้า, บัญชีสำรวจพระภิกษุ-สามเณร และศิษย์วัด ประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๔, (จังหวัดนครสวรรค์ : สำนักงานเลขานุการเจ้าคณะอำเภอตากฟ้า วัดถ้ำพรสวรรค์, ๒๕๕๔).

^๔ ธานินทร์ ศิลป์จารุ, การวิจัยและวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติด้วย SPSS, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : บิสซิเนสอาร์แอนด์ดี, ๒๕๕๒), หน้า ๔๘ - ๔๙.

ขอบเขตด้านพื้นที่ ในเขตคณะสงฆ์อำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งประกอบด้วย ๗ ตำบล คือ ตำบลตากฟ้า ตำบลสุขสำราญ ตำบลลำพยนต์ ตำบลอุดมธัญญา เขต ๑ ตำบลอุดมธัญญา เขต ๒ ตำบลพุนกยูง และตำบลหนองพิกุล-เขาชายธง

๔. สรุปผลการวิจัย

๔.๑ ผลการศึกษาข้อมูลระดับความคิดเห็นของพระภิกษุมีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำตามหลักสัปติธรรม ๗ ของเจ้าอาวาส ในอำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ ในภาพรวม อยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละด้าน พบว่า พระภิกษุมีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำตามหลักสัปติธรรม ๗ ของเจ้าอาวาสในอำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ ด้านกาลัญญุตายุอยู่ในระดับมากที่สุด ด้านอื่นๆอยู่ในระดับมากที่สุด

๔.๒ ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นพระภิกษุต่อภาวะผู้นำตามหลักสัปติธรรม ๗ ของเจ้าอาวาสในอำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ อายุ พรรษา ตำแหน่ง พระสังฆาธิการ วุฒิการศึกษาสายสามัญ วุฒิการศึกษาแผนกธรรม วุฒิการศึกษาแผนกบาลี และประสบการณ์ในการปฏิบัติหน้าที่พระ สังฆาธิการ ที่แตกต่างกัน ผลการวิจัยพบว่า พระภิกษุมีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำตามหลักสัปติธรรม ๗ ของเจ้าอาวาสในอำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ ด้านอายุ พรรษา ตำแหน่งพระ สังฆาธิการ วุฒิการศึกษาสายสามัญ วุฒิการศึกษาแผนกธรรม วุฒิการศึกษาแผนกบาลี และประสบการณ์ในการปฏิบัติหน้าที่พระสังฆาธิการ ไม่แตกต่างกัน โดยมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

๔.๓ ผลการศึกษาปัญหาอุปสรรคและ ข้อเสนอแนะต่อภาวะผู้นำตามหลักสัปติธรรม ๗ ของเจ้าอาวาสในอำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ (๑) พระสังฆาธิการบางรูปยังหาสาเหตุของการทำงานยังไม่พบ (๒) พระสังฆาธิการบางครั้งเชื่อมั่นในการทำงานของตนเองสูงเมื่อเกิดข้อผิดพลาดแล้วทำให้งานเกิดความเสียหาย และเสียเวลาแก้ไข เพราะไม่ยึดหลักการ (๓) พระสังฆาธิการยังขาดเหตุผลในการปฏิบัติงานยึดติดอยู่กับรูปแบบเดิมในการบริหารงาน ถือว่าสิ่งที่เคยปฏิบัติมาแล้วแต่ไม่ค่อยแก้ไขหรือพัฒนาตนเอง ทำให้งานของพุทธศาสนาไม่เดินหน้า

๕. อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัย พบว่า ความคิดเห็นของพระภิกษุต่อภาวะผู้นำตามหลักสัปติธรรม ๗ ของเจ้าอาวาสในอำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ ในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ซึ่งแสดงให้เห็นว่า เจ้าอาวาส ในอำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ มีภาวะผู้นำตามหลักสัปติธรรม ๗ อยู่ในระดับที่มาก มีคุณสมบัติของผู้บริหารตามหลักธรรมของสัทบุรุษ ได้แก่ ๑) อัมมัญญุตตา รู้หลักหรือรู้จักเหตุ ๒) อัตถัญญุตตา รู้ความมุ่งหมายหรือรู้เหตุผล ๓) อัตตัญญุตตา รู้จักตน ๔) มัตตัญญุตตา รู้จักประมาณ ๕) กาลัญญุตตา รู้จักกาลเวลา ๖) ปริสัญญุตตา รู้จักชุมชน สังคม ๗) ปุคคสัญญุตตา รู้จักบุคคล ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมที่ได้กล่าวไว้ของ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราช (อฎ)

ฐายี) อธิบายว่า สัปติสธรรม๗ หมายถึง คุณธรรม ๗ ประการที่บริบูรณ์ในผู้โดยยอส่งเสริมบุคคลนั้นให้เป็นสัปติสชนที่เจริญด้วยคุณสมบัติควรแก่ความเคารพนับถือของชนทั้งหลายทำให้บุคคลนั้นสามารถปฏิบัติกิจการงานให้บรรลุผลสำเร็จด้วยดี และเป็นหลักปฏิบัติเพื่อทำตนให้เป็นผู้สงบและเป็นผู้นำในทางสงบ และสามารถบริหารหมู่คณะประเทศชาติให้ถึงความสงบสุขและความเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าได้เมื่อพิจารณารายด้านมีประเด็นที่จะนำมาอภิปราย ดังนี้

๑) **ด้านธัมมัญญุต** พระภิกษุต่อภาวะผู้นำตามหลักสัปติสธรรม ๗ ของเจ้าอาวาสในอำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ ในภาพรวมอยู่ในระดับมากทุกข้อ แสดงให้เห็นว่าเจ้าอาวาส เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องปัญหาพื้นฐานทั่วไปขององค์กรสงฆ์ เข้าใจระเบียบกฎเกณฑ์ขององค์กรสงฆ์เป็นอย่างดี บทบาทหน้าที่ที่ตนเองจะต้องรับผิดชอบ ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมที่ได้กล่าวไว้ของ **พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต)** ได้ให้ความหมายของคำว่า ธัมมัญญุตว่า รู้จักเหตุ รู้หลักการ รู้งาน รู้หน้าที่ รู้กติกาที่มีความเกี่ยวข้องกับการดำเนินงาน กล่าวคือผู้นำนั้นจะต้องรู้จักเหตุ รู้หลักการ รู้กฎ กติกาเหล่านี้ให้ชัดเจนเพื่อที่จะเป็นแนวทางในการปฏิบัติงานให้บรรลุถึงเป้าหมายที่ตั้งไว้

๒) **ด้านอัตถัญญุต** พระภิกษุต่อภาวะผู้นำตามหลักสัปติสธรรม ๗ ของเจ้าอาวาสในอำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ ในภาพรวมอยู่ในระดับมากทุกข้อ แสดงให้เห็นว่าเจ้าอาวาสเป็นผู้ที่มีจุดมุ่งหมาย หรือมีเป้าหมายในการทำงาน วางแผนแก้ไขปัญหาต่างๆ อย่างเป็นระบบ ให้มีความสำคัญกับทุกๆ ปัญหาที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นปัญหาเล็กหรือปัญหาใหญ่ ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมที่ได้กล่าวไว้ของ **จันทน์ อติวัฒน์สิทธิ์** พบว่า ผู้นำที่ดีต้องมีการมองเห็นผลของงานที่จะตามมา รู้จักติดต่อกับบุคคลในหน่วยงานอื่นๆ ได้อย่างเหมาะสมเป็นประโยชน์ต่อตนเอง และต่อส่วนรวม และมีความทุ่มเทกำลังกายและใจเพื่องาน

๓) **ด้านอัตถัญญุต** พระภิกษุต่อภาวะผู้นำตามหลักสัปติสธรรม ๗ ของเจ้าอาวาสในอำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ ในภาพรวมอยู่ในระดับมากทุกข้อ แสดงให้เห็นว่าเจ้าอาวาส มีวิสัยทัศน์และความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความรู้ความสามารถในทางการบริหาร มีความรับผิดชอบสูงได้รับการยอมรับจากบุคคลทั้งภายในและภายนอก ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมที่ได้กล่าวไว้ของ **พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต)** ได้ให้ความหมายของคำว่า อัตถัญญุตว่า รู้ตน รู้ว่าตนเองมีคุณสมบัติ มีความสามารถอย่างไร และต้องรู้จักพัฒนาตนเองอย่างสม่ำเสมอ ผู้นำที่ดีนั้นจะต้องสำรวจตนเองอยู่เสมอว่าตนเองมีจุดอ่อนจุดแข็งอะไรแล้วดำเนินการปรับปรุงจุดอ่อนของตน ในขณะที่เดียวกันก็พัฒนาจุดแข็งของตนให้ดีขึ้นเรื่อย กล่าวคือ ผู้นำ ที่ดีควรมีการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องเพื่อให้สามารถเข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงแห่งโลกอย่างแท้จริง เพื่อให้สามารถนำพามวลชนและองค์กรไปสู่จุดหมายได้ตามเป้าหมายที่วางไว้

๔) **ด้านมัตถัญญุต** พระภิกษุต่อภาวะผู้นำตามหลักสัปติสธรรม ๗ ของเจ้าอาวาสในอำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ ในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด แสดงให้เห็นว่าเจ้าอาวาส กำหนดแผน หรือ นโยบายสอดคล้องกับทรัพยากรการบริหารที่มีอยู่ ใช้จ่ายงบประมาณคุ้มค่าและเกิดประโยชน์ต่อองค์กรสงฆ์ สนับสนุนให้ผู้ใต้บังคับบัญชายึดการดำเนินชีวิตตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแบบอย่างที่ดีในการบริหารจัดการภายใต้ศักยภาพที่เป็นอย่างจำกัด ซึ่ง

สอดคล้องกับหลักธรรมที่ได้กล่าวไว้ของ **ซึ่งสอดคล้องกับ ถวิน พรหมมีเดช ได้ศึกษาเรื่อง ปัญหา การบริหารงานองค์การบริหารส่วนตำบล : กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบลในพื้นที่อำเภอ ตาลชุม จังหวัดอุบลราชธานี** พบว่า ปัญหาด้านการบริหารงานคลังและงบประมาณ มีปัญหาในระดับ น้อย ได้แก่ระบบป้องกันความผิดพลาดไม่ให้เกิดการทุจริต ไม่รัดกุม รองลงมาคือการจัดเก็บภาษี และรายได้ขององค์การบริหารส่วนตำบลมี ความยุ่งยาก การตรวจสอบ การควบคุมภายในไม่ ครอบคลุมทุกขั้นตอนการปฏิบัติ ทั้งนี้อาจ เป็นเพราะว่าองค์การบริหารส่วนตำบลมีการวางแผน ระบบการเงินที่เป็นระบบ โปร่งใส ตรวจสอบได้ และสอดคล้องกับพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้ กล่าวไว้ว่า หลักมัตตัญญูตา จักประมาณ คือ รู้จักพอดี เช่น รู้จักประมาณในการบริโภค รู้จัก ประมาณในการใช้จ่ายทรัพย์รู้จักความพอเหมาะพอดี ในการพูด การปฏิบัติและทำการต่างๆ ตลอดจนการพักผ่อนหลับนอน และการสนุกสนานรื่นเริงต่าง ๆ

๕) ด้านกาลัญญูตา พระภิกษุต่อภาวะผู้นำตามหลักสัปปริสธรรม ๗ ของเจ้าอาวาสใน อำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ ในภาพรวมอยู่ในระดับมากทุกข้อ แสดงให้เห็นว่าเจ้าอาวาส จัดทำนโยบายหรือโครงการเหมาะสมกับโอกาสและเวลา สามารถจัดลำดับความสำคัญของปัญหา ตามสภาพการณ์ได้ดี เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ทันต่อสถานการณ์ ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมที่ ได้กล่าวไว้ของ **พระราชวรมณี(ป.อ.ปยุตโต)** ได้กล่าวไว้ว่า กาลัญญูตา รู้กาลเวลาอันสมควร คือ รู้ กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะที่พึงใช้ในการประกอบกิจ กระทำหน้าที่การงาน ปฏิบัติการต่าง ๆ และเกี่ยวข้องกับผู้อื่น เช่น รู้ว่า เวลาไหน ควรทำอะไร และทำให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะเวลา ให้ถูกเวลา

๖) ด้านปริสัณญูตา พระภิกษุต่อภาวะผู้นำตามหลักสัปปริสธรรม ๗ ของเจ้าอาวาสใน อำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ ในภาพรวมอยู่ในระดับมากทุกข้อ แสดงให้เห็นว่าเจ้าอาวาส เข้าใจในวิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชนคนอำเภออินทร์บุรี เข้าใจในขนบธรรมเนียม ประเพณี และ ศิลปวัฒนธรรมเป็นอย่างดีของชุมชน ให้ความสำคัญในการร่วมอนุรักษ์และฟื้นฟูขนบธรรมเนียม ประเพณีที่ดีงาม ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมที่ได้กล่าวไว้ของ **สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์** พบว่า คุณสมบัติ ของผู้นำโดยการเรียนรู้และประสบการณ์ ที่ต้องประกอบด้วยคุณธรรมและยึดมั่นในหลักการ และ เน้นการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม

๗) ด้านบุคคโลปปริญญูตา พระภิกษุต่อภาวะผู้นำตามหลักสัปปริสธรรม ๗ ของเจ้า อาวาสในอำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์ ในภาพรวมอยู่ในระดับมากทุกข้อ แสดงให้เห็นว่า เจ้า อาวาสสามารถจัดวางบุคคลได้เหมาะสมกับงานให้โอกาสและสนับสนุนคนที่มีความรู้ ความสามารถให้ดำรงตำแหน่งที่เหมาะสมเอาใจใส่และสนับสนุนส่งเสริมให้ผู้ได้บังคับบัญชาได้ พัฒนาความรู้ ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมที่ได้กล่าวไว้ของ **พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต)** ได้ให้ ความหมายของคำว่า บุคคโลปปริญญูตา ว่าการรู้บุคคล รู้ประเภทของบุคคลที่จะต้องเกี่ยวข้องกับ รู้ว่าควรปฏิบัติต่อเขาได้ถูกต้องเหมาะสมและได้ผลอย่างไร ดังนั้นผู้นำที่ดีย่อมต้องรู้บุคคล รู้ ประเภทของบุคคลที่เกี่ยวข้องเป็นอย่างดี เพื่อให้สามารถเลือกใช้คนให้เหมาะสมกับงาน ในการ

บริหารงานทุกๆด้าน เพื่อให้เกิดประโยชน์และคุณค่าแก่ผู้ปฏิบัติงานทุกคน ตลอดจนสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าให้กับหมู่คณะและองค์กรได้ตามเป้าหมายที่วางไว้

บรรณานุกรม

- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกภาษาไทย.กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- พระยุพธนา รมณีย์ธมโม (แก้วกัณฑ์), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์การจัดองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- สำนักงานเจ้าคณะอำเภอตากฟ้า, บัญชีสำรวจพระภิกษุ-สามเณร และศิษย์วัด ประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๔, จังหวัดนครสวรรค์ : สำนักงานเลขานุการเจ้าคณะอำเภอตากฟ้า วัดถ้ำพรสวรรค์, ๒๕๕๔.
- ธานินทร์ ศิลป์จารุ, การวิจัยและวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติด้วย SPSS, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, กรุงเทพมหานคร : ปิสนิเนสอาร์แอนด์ดี, ๒๕๕๒.

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของศูนย์การศึกษานอกระบบและ
การศึกษาตามอัธยาศัยในอำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์
Human resource development in accordance with the
threefold training (tri-sikkha) of non – formal and informal education
center of muang district, Nakhonsawan province

พระธรรมา ชยากโร (เจริญรัตน์) *

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในอำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ เป็นการวิจัยแบบผสมหรือประสานวิธี (Mixed Research) โดยมีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาความคิดเห็นของบุคลากรต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในอำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ ๒) เพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของบุคลากรต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในอำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ๓) เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในอำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ โดยศึกษากับประชากรกลุ่มตัวอย่างคือผู้บริหาร ครูอาจารย์ และนักศึกษาจำนวน ๒๖๐ คน โดยใช้แบบสอบถามวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติสำหรับการวิจัยทางสังคมศาสตร์สถิติที่ใช้วิเคราะห์ข้อมูลได้แก่ความถี่ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ยส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ทดสอบสมมติฐานด้วยการทดสอบค่า (t-test) การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียวและเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่และการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นการวิเคราะห์เอกสารจากเนื้อหาที่เกี่ยวข้องและการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญจำนวน ๕ ท่าน

ผลการวิจัยพบว่า ความคิดเห็นของประชากรต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในอำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งประกอบด้วยด้านศีลด้านสมาธิและด้านปัญญาในภาพรวมอยู่ในระดับมากเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าประชากรมีความคิดเห็นต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในอำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ อยู่ในระดับมากทุกด้าน

---

* หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

เมื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชากรโดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคลแล้ว พบว่า ประชากรที่มี อายุ และสถานภาพต่างกันมีความคิดเห็นต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในอำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑ ส่วนประชากรที่มี เพศ ต่างกันมีความคิดเห็นต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในอำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ ไม่แตกต่างกัน

มีข้อเสนอแนะคือการบริหารจัดการด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของ ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในอำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ เป็นการบริหารจัดการที่ดีทุกประการ แต่ขอเสริมอีกประการหนึ่ง คือควรจัดทำห้องสมุดประชาชนให้ได้มาตรฐาน เพื่อรองรับความเจริญทางเทคโนโลยี เช่นสื่อการเรียนการสอนต้องทันสมัยเพียงพอกับความต้องการของประชาชน ต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลงมีแนวคิดสร้างสรรค์ ประชาชนคือศูนย์กลางของการพัฒนา เปิดห้องสมุดให้ประชาชนเข้าไปใช้บริการได้ตลอด ๒๔ ชั่วโมงโดยมีกฎ กติกา มารยาท และความถูกต้อง ครบครัน ชัดเจนเป็นหลักในการบริหารจัดการและ /หรือ มีแนวคิดอื่นใดที่สอดคล้องกับความเจริญทางสติปัญญาของประชาชนก็ควรจะมีโครงการให้เป็นรูปธรรมสืบต่อไป

ABSTRACT

The research of Human Resource Development in Accordance with the Threefold Training (Tri-sikkha) of Non-Formal Education and Informal Education Center of Muang District, Nakhonsawan Province is the mixed research. The objectives of this research were (1) To study personnels' opinions on human resource development in accordance with the Threefold Training (Tri-sikkha) of Non-Formal Education and Informal Education in Muang Nakhon Sawan, Nakhon Sawan Province. (2) To compare personnels' opinions on human resource development in accordance with the Threefold Training (Tri-sikkha) of Non-Formal Education and Informal Education in Muang Nakhon Sawan, Nakhon Sawan Province by classifying on personal factors. (3) To find out the problems, the obstacle and suggestion concerning in human resource development in accordance with the Threefold Training (Tri-sikkha) of Non-Formal Education and Informal Education in Muang Nakhon Sawan, Nakhon Sawan Province. The samples of this research were 260 administrators, teachers officers and students by using stratified sampling approach. Questionnaire and interview form were selected to be the research tool. The statistics for analyzing data were frequency, percentage, mean, standard deviation, t-test, f-test, One-Way ANOVA and Least Significant Difference Method. : LSD. The qualitative research has been done by the contents analysis method along with the interview of five experts in the field.

The results of this research found personnels' opinions on human resource development in accordance with the Threefold Training (Tri-sikkha) of Non-Formal Education and Informal Education in Muang Nakhon Sawan, Nakhon Sawan Province, it appeared that the morality, concentration and wisdom aspects revealing in high average level as a whole figure. When considering into each item, it was found that personnels' opinions on human resource development in accordance with the Threefold Training (Tri-sikkha) of Non-Formal Education and Informal Education in Muang Nakhon Sawan, Nakhon Sawan Province were at high level for all aspects.

Comparing the personnels' opinions classified by personal factors. It was found that the samples with difference of ages and status had different opinions towards the human resource development in accordance with the Threefold Training (Tri-sikkha) of Non-Formal Education and Informal Education in Muang Nakhon Sawan, Nakhon Sawan Province at 0.01 of statistical significance. The personnels' opinions were not different regarding to gender.

The suggestion of this research entitled Human Resource Development in Accordance of the Threefold Training (Tri-sikkha) of Non-Formal Education and Informal Education in Muang Nakhon Sawan, in Nakhon Sawan Province are as follows: the management administrations on human resource development in accordance with the Threefold Training (Tri-sikkha) of Non-Formal Education and Informal Education in Muang Nakhon Sawan, Nakhon Sawan Province were excellent. Nevertheless the public library should be developed into general standard by using high technology. The public library should be recognized as people center and open for people 24 hours. The public library should set up regulation and rules for everyone to follow strictly. Finally the public library should have operational planning for every fiscal year.

๑. บทนำ

ปัจจุบันโลกได้ก้าวสู่ยุคเศรษฐกิจใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากสำหรับเศรษฐกิจยุคเก่านั้นเน้นการผลิตจะให้ความสำคัญอย่างมากต่อกระบวนการแปรรูปผลผลิตในเชิงกายภาพการพัฒนาประเทศจะมุ่งไปสู่เศรษฐกิจบนพื้นฐานของการผลิต โดยมีปัจจัยการผลิตที่สำคัญคือแรงงานและทุน ขณะเดียวกันแทบจะไม่ได้ใช้ประโยชน์จากพลังสมองของพนักงานจำนวนมากมาใช้ในการคิดค้นนวัตกรรมใหม่ ๆ สำหรับเศรษฐกิจใหม่นั้นทรัพยากรที่สำคัญที่สุด คือพลังสมองส่งผลทำให้ทรัพยากรมนุษย์กลายเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดของประเทศ ส่งผลให้กลยุทธ์การพัฒนาเศรษฐกิจต้องเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย แต่ปัจจุบันกลยุทธ์การพัฒนาประเทศได้มุ่งไปสู่เศรษฐกิจบนพื้นฐานแห่งความรู้สำคัญที่กำหนดการเติบโตทางเศรษฐกิจประเทศต่าง ๆ จึงได้มุ่งเน้นพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

เพื่อรองรับเศรษฐกิจยุคใหม่เป็นต้นว่า ประเทศไทยเดิมมีแนวคิดพื้นฐานว่าคนเป็นเพียงปัจจัยการผลิตอย่างหนึ่งเท่านั้น นับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๘ (ปี ๒๕๔๐ - ๒๕๔๔) เป็นต้นมาได้มีการเปลี่ยนแปลงแนวคิดใหม่ โดยเปลี่ยนมาเป็นทิศทางการพัฒนาประเทศ โดยมีคนเป็นศูนย์กลางสำหรับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๐ ซึ่งใช้ในช่วงปัจจุบัน คือระหว่างปี ๒๕๕๐ - ๒๕๕๔ ได้สานต่อแนวคิดให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เช่นเดียวกัน โดยยุทธศาสตร์การพัฒนาให้ความสำคัญลำดับสูงกับการพัฒนาคนในทุกมิติอย่างสมดุล ทั้งทางจิตใจ ร่างกายความรู้และทักษะความสามารถโดยในส่วนของพัฒนาเด็กและเยาวชนทั้งด้านจิตใจทักษะชีวิตและความรู้พื้นฐานในการดำรงชีวิตการพัฒนาสมรรถนะและทักษะแรงงานและเร่งผลิดกำลังคนเพื่อตอบสนองการพัฒนาประเทศ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นถือเป็นการลงทุนที่คุ้มค่าและยั่งยืนที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับการลงทุนอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะความสำเร็จขององค์กรขึ้นอยู่กับศักยภาพของบุคลากรองค์กรใดหากมีทรัพยากรบุคคลที่มีความสามารถสูงมีคุณธรรมมีจริยธรรมย่อมสามารถสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขันนำพาองค์กรไปสู่ความสำเร็จได้ตามเป้าหมายที่ต้องการอย่างยั่งยืนทุกองค์กรจึงปรารถนาและให้ความสำคัญกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้ทุกคนดีและคนเก่งอยู่ตลอดเวลา

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๒.๑ เพื่อศึกษาความคิดเห็นของบุคลากรต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในอำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์

๒.๒ เพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของบุคลากรต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในอำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

๒.๓ เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในอำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาเรื่อง “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในอำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์”

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณเป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) ร่วมกับวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสัมภาษณ์ความคิดเห็นและผสมผสานทั้งสองวิธีเข้าด้วยกันเพื่อให้การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของศูนย์

การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในอำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์" มีสาระครอบคลุมครบถ้วน

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็น ผู้บริหาร ครูอาจารย์ และนักศึกษาของศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในอำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ จำนวนทั้งสิ้น ๘๐๐ คน^๑ จำแนกตามรายละเอียดดังต่อไปนี้

๔. สรุปผลการวิจัย

การสรุปผลการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงประเด็นที่สำคัญในเรื่อง การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในอำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ โดยจะสรุปตามลำดับดังต่อไปนี้

๔.๑ พบว่า ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็น เพศหญิง จำนวน ๑๔๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๖.๕๔ มีอายุระหว่าง ๓๑ - ๔๐ ปี จำนวน ๑๒๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๖.๙๒ มีสถานภาพเป็นนักศึกษาจำนวน ๒๓๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๙๐.๐๐

๔.๒ พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในอำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๐๒$) เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละ ด้านพบว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในอำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ มีความคิดเห็นมากทุกด้าน

๔.๓ บุคลากรมีความคิดเห็นต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในอำเภอเมืองนครสวรรค์จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งประกอบด้วยทั้งสามด้านคือด้านศีลด้านสมาธิและด้านปัญญาในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๐๒$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าบุคลากรมีความคิดเห็นต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในอำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ อยู่ในระดับมากทุกด้านเมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละด้านสามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

๑) พบว่า บุคลากรมีความคิดเห็นต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในอำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ ด้านศีลโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๐๒$) เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละข้อพบว่ามีความคิดเห็นมากทุกข้อ

^๑ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในอำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์, แผนปฏิบัติการประจำปี, ๒๕๕๕.

๒) พบว่า บุคลากรมีความคิดเห็นต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในอำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ ด้านสมาธิ โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๓.๗๖$) เมื่อพิจารณารายละเอียดแต่ละข้อพบว่า อยู่ในระดับปานกลาง ได้แก่ศูนย์การศึกษานอกระบบฯ ส่งเสริมให้ ประชากร ทำสมาธิก่อนปฏิบัติงาน ($\bar{X} = ๓.๓๐$) ส่วนข้อที่เหลืออื่น ๆ ทุกข้ออยู่ในระดับมาก

๓) พบว่า บุคลากรมีความคิดเห็นต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขา ด้านปัญญาโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๒๘$) เมื่อพิจารณารายละเอียดแต่ละข้อพบว่าอยู่ในระดับมากที่สุดได้แก่ศูนย์การศึกษานอกระบบฯ ให้การสนับสนุนประชากรในด้านการศึกษา ($\bar{X} = ๔.๖๗$) และศูนย์การศึกษานอกระบบฯ สนับสนุนให้ประชากร มีความก้าวหน้าในหน้าที่การงานและการศึกษา ($\bar{X} = ๔.๕๕$) ส่วนข้อที่เหลืออื่น ๆ ทุกข้ออยู่ในระดับมาก

๔.๔ เปรียบเทียบความคิดเห็นของบุคลากรต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในอำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ โดยรวมยอมรับสมมติฐานการวิจัย และสรุปผลตามสมมติฐานดังนี้

๑) เพศ บุคลากรที่มีเพศ ต่างกันมีความคิดเห็นต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในอำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน ($t = -.๘๓๗$, $sig = ๐.๔๐๓$) จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัยเมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละด้าน พบว่าบุคลากรที่มีเพศแตกต่างกันมีความคิดเห็นต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในอำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ ด้านศีลด้านสมาธิและด้านปัญญาไม่แตกต่างกันจึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย

๒) กลุ่มอายุ พบว่าบุคลากรที่มีอายุต่างกันมีความคิดเห็นต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในอำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ โดยภาพรวมแตกต่างกัน ($F = ๗.๐๑๒$, $Sig = ๐.๐๐๐$) จึงยอมรับสมมติฐานการวิจัยที่ตั้งไว้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑ เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละด้าน พบว่าบุคลากรที่มีอายุต่างกันมีความคิดเห็นต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในอำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ แตกต่างกันทุกด้าน

๓) สถานภาพ พบว่าบุคลากรที่มีสถานภาพต่างกันมีความคิดเห็นต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในอำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ โดยภาพรวมแตกต่างกัน ($t = ๑๒.๗๑๑$, $Sig = ๐.๐๐๐$) จึงยอมรับสมมติฐานการวิจัยอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑ เมื่อพิจารณาในแต่ละด้านพบว่า บุคลากรที่มีสถานภาพต่างกันมีความคิดเห็นต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาของศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยในอำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ แตกต่างกันทุกด้านอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑

บรรณานุกรม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). สามไตร. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ ธรรมสภา, ๒๕๕๐.

พิษณุ ฟองศรี. วิจัยทางการศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เทียมฟ้าการพิมพ์, ๒๕๔๙.

สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ.

คู่มือการปฏิบัติงาน หัวหน้า กศน. ตำบล. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : รัชการพิมพ์, ๒๕๕๓.

ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย. แผนปฏิบัติการประจำปี, ๒๕๕๕.

ธานินทร์ ศิลป์จารุ. การวิจัยและวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติด้วย SPSS. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: บิซิเนสอาร์แอนด์ดี, ๒๕๕๒.

บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของประชาชนในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร

Roles of monks in promoting of sufficiency economy in daily life of people in muang district kampangphet province

พระมหาสกล ฐานวุฑโฒ (วงษ์เขียว) *

บทคัดย่อ

งานวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของประชาชนในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ๒) เพื่อเปรียบเทียบบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของประชาชนในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร โดยจำแนกตามทัศนคติของประชาชน ๓) เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะ ต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของประชาชนในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร

ผลการวิจัยพบว่า

๑) ผลการวิเคราะห์ข้อมูลความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อบทบาทของพระสงฆ์ด้านการส่งเสริมการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของประชาชนในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร พบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ในภาพรวมมีความคิดเห็นในระดับปานกลางซึ่งมีค่าเฉลี่ย ๓.๒๕

๒) ผลการเปรียบเทียบบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของประชาชนในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชรโดยจำแนกตามทัศนคติของประชาชน พบว่าประชาชนในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชรที่มี เพศ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพ รายได้ต่อเดือน แตกต่างกัน มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกันจึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนประชาชนที่มีอาชีพต่างกัน มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่ามีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.๐๕

๓) ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของประชาชนในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร พบว่า การออมเป็นสาเหตุสำคัญในการดำรงชีวิตของประชาชน และพระสงฆ์มีพื้นฐานจากครอบครัวที่ยากจน พระสงฆ์ควรได้รับการส่งเสริมสนับสนุนทางสื่อ โดยที่พระสงฆ์ควรปรับบทบาท

* หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

ให้ทันสมัย และพัฒนาตนให้มีความรู้ด้านวิชาการทางโลก เช่น เทคโนโลยีเพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการถ่ายทอดและเผยแพร่หลักธรรมสู่ประชาชน

ABSTRACT

The objectives of this study were: 1) to study roles of monks on promoting an application of Sufficiency Economy in living of people in Muang district, Kamphaeng Phet province, 2) to compare the roles of the monks on promoting the application of sufficiency economy in daily life of people in Muang district, Kamphaeng Phet province by classifying the viewpoint of people, and 3) to study problems, barriers, and suggestions for the roles of the monks on promoting the application of Sufficiency Economy in living of people in Muang district, Kamphaeng Phet province.

This research applied the Survey Research. The variables of the study were sex, ages, educational degree, social status, occupation and income per month. The sample was 385 people in Muang district, Kamphaeng Phet province. The tool of the research was questionnaire. The statistics for analysis data used Frequency, Percentage, Mean, Standard Deviation, t-test, and One way ANOVA.

Results of the Research

The result of data analysis, the people had the opinion toward the roles of the monks on promoting the application of Sufficiency Economy in living of people in Muang district, Kamphaeng Phet province at the middle level, it was found that overall, the mean was at 0.04.

The result of comparison toward the roles of the monks on promoting the application of sufficiency economy in living of people in Muang district, Kamphaeng Phet province by classifying the viewpoint of people, it was found that the different sex, age, educational degree, social status, and income per month of the people in Muang district, Kamphaeng Phet province had not statistically different when considered each item, it was found that the differences were at 0.05 of the statistical significance.

Problems, barriers, and suggestions for the roles of the monks on promoting the application of Sufficiency Economy in living of people in Muang district, Kamphaeng Phet province, it was found that the saving caused significantly on living of people and the monks are from a poor family background. The monks should be promoting on the media by changing their roles get along with the condition of society and develop their knowledges of

worldly academic such as technology to keep pace with the changing global society. Thus, it would be beneficial to the transfer and dissemination of the Dharma principles to the people.

๑. บทนำ

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตและวิถีปฏิบัติที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ ๙ แห่งประเทศไทยมาโดยตลอดนานกว่า ๓๐ ปี และได้ทรงเน้นย้ำแนวทางพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตการป้องกันให้รอดพ้นจากวิกฤต และให้สามารถดำรงได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์^๑

พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนามีบทบาทการเผยแพร่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นหลักยึดในหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติ ดังนั้นบทบาทหนึ่งของพระสงฆ์ที่จะต้องเผยแพร่ให้พุทธศาสนิกชนยึดถือ นำไปประพฤติปฏิบัติคือการรู้จักคำว่าพอเพียง หรือหลักสันโดษ ที่กลายมาเป็นปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ภูมิพลอดุลยเดช ที่ทรงพระเมตตาให้นำมาเผยแพร่ให้แก่พสกนิกรชาวไทยทุกหมู่เหล่าของพระองค์ได้น้อมนำมาประพฤติปฏิบัติ จนทำให้มีชีวิตที่พอเพียง กินดีและอยู่ดีได้โดยทั่วไป

จากองค์ความรู้เกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับปัญหาและเกี่ยวข้องกับหลักธรรมตลอดจนบทบาทของพระสงฆ์จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของประชาชนในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชรและเพื่อเปรียบเทียบบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของประชาชนในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชรโดยจำแนกตามทัศนคติของประชาชนและ เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะต่อ บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของประชาชนในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๒.๑ เพื่อศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของประชาชนในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร

๒.๒ เพื่อเปรียบเทียบบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของประชาชนในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชรโดยจำแนกตามทัศนคติของประชาชน

^๑ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, ๒๕๕๐, หน้า ๖ - ๗.

๒.๓ เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะ ต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของประชาชนในอำเภอเมืองจังหวัดกำแพงเพชร

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของประชาชนในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร นี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือ ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัยของกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพ อาชีพ และรายได้ต่อเดือน ผู้วิจัยได้ใช้กลุ่มตัวอย่างคือ ประชาชนในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชรจำนวน ๓๘๕คน ได้ค่าความเชื่อมั่น เท่ากับ ๐.๙๖๔ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถาม แบ่งเป็น ๓ ตอน คือ ตอนที่ ๑ เป็นสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม ตอนที่ ๒ เป็นแบบสอบถามแบบมาตราส่วนประเมินค่า ๕ ระดับ เกี่ยวกับ ๓หัวข้อ ๒เงื่อนไข ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตอนที่ ๓ เป็นคำถามปลายเปิดเกี่ยวกับปัญหา อุปสรรคข้อเสนอแนะ

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลคือ ค่าความถี่ค่าร้อยละ ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบค่าทีสำหรับตัวแปรที่แบ่งออกเป็นสองกลุ่ม และการทดสอบค่าเอฟ ด้วยวิธีการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว one way ANOVA ในกรณีตัวแปรต้นมากกว่าสามกลุ่มขึ้นไป เมื่อพบว่ามี ความแตกต่างจะทำการเปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีการเซฟเฟโดยกำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

๔. สรุปผลการวิจัย

ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ เป็นเพศหญิงคิดเป็นร้อยละ ๕๘.๗ มีอายุตั้งแต่ ๓๐-๓๙ ปีขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ ๓๗.๙ มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น คิดเป็นร้อยละ ๒๓.๘ มีสถานภาพสมรส คิดเป็นร้อยละ ๕๔.๘ มีอาชีพเกษตรกรคิดเป็นร้อยละ ๒๓.๖ มีรายได้ต่อเดือนต่ำกว่า ๕๐๐๐ บาท คิดเป็นร้อยละ ๖๒.๑

๗ประชาชนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของประชาชนในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = ๓.๒๕$)

๕. อภิปรายผลการวิจัย

๕.๑ ผลการวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมการดำเนินชีวิตของประชาชนในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร พบว่า ประชาชนมีความคิดเห็น โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = ๓.๒๕$) เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละด้านพบว่าอยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน สามารถนำมาอภิปรายได้ ดังนี้

ด้านความพอประมาณ จากการศึกษาพบว่า ประชาชนมีความคิดเห็นต่อบทบาทของ พระสงฆ์ในการส่งเสริมการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมการดำเนินชีวิต ของประชาชนในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร แสดงว่าประชาชนคาดหวังว่า พระสงฆ์ควรเป็น ต้นแบบการให้คำแนะนำทางด้านหลักธรรมเกี่ยวกับการประกอบอาชีพที่สุจริต ตามหลักปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **บรรพต วีรสัย และคณะได้ทำวิจัยเรื่อง พระสงฆ์กับสังคมไทย** โดยพิจารณาในเชิงสังคมเศรษฐกิจการเมือง และการปกครอง;กรณีศึกษา วัดในกรุงเทพมหานครและฉะเชิงเทรา เพื่อต้องการทราบบทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยในมิติ ทางเศรษฐกิจ สังคมการศึกษา และการเมืองการปกครอง

ด้านความมีเหตุผล จากการศึกษาพบว่า ประชาชนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับ บทบาท ของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมการดำเนิน ชีวิตของประชาชนในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ภาพรวมอยู่ในปานกลาง แสดงว่าพระสงฆ์ ควรมีบทบาทในการเป็นผู้นำด้านจิตใจซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **มาณี ไชยธีรานุวัฒน์ศิริ และ คณะได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องบทบาทพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์เกี่ยวกับทัศนะของพระสงฆ์ที่ ชาวพุทธให้ความเคารพศรัทธาและความนิยมของพุทธศาสนิกชนต่อบทบาทของพระสงฆ์** ผล การศึกษาพบว่า

๑) บทบาทด้านการอบรมตน พระสงฆ์มีบทบาทเป็นผู้นำทางด้านปัญญา ๒) บทบาท ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา หรือการพัฒนาคน เป้าหมายประการหนึ่งของการกำหนดให้ พระสงฆ์ต้องมีการอบรมตนและเผยแผ่พระพุทธศาสนา ๓) บทบาทด้านการพัฒนาสังคมและ สิ่งแวดล้อม โดยการร่วมโครงการพัฒนาชุมชนกับองค์กรต่างๆ ๔) บทบาทด้านการพัฒนาวิธ การพัฒนาสิ่งก่อสร้างเพื่อให้ประชาชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน เป็นต้น

ด้านความมีภูมิคุ้มกัน จากการศึกษาพบว่า ประชาชนมีความคิดเห็นต่อบทบาทของพระสงฆ์ ในการส่งเสริมการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมการดำเนินชีวิตของ ประชาชนในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร อยู่ในระดับปานกลาง แสดงว่า พระสงฆ์ได้รับการ คาดหวังว่าควรมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การศึกษาและการปกครอง โดยการ พัฒนาคุณธรรมจริยธรรมตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง **ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ภัทรพร สิริ กาญจนได้ทำการศึกษาเรื่อง การทำหน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ;แนวคิดและบทบาทของพระ คำเขียน ในการพัฒนาชนบท** เพื่อศึกษาและวิเคราะห์บทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธ บัญญัติ โดยพิจารณาจากงานพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ว่ามีความสอดคล้องหรือขัดแย้งกับพุทธบัญญัติ หรือไม่ ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาเอกสารและการวิจัยภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง กับงานพัฒนาชุมชนของพระคำเขียน สุวณโณ ผลการศึกษาพบว่า ตามพุทธบัญญัติหรือพระวินัย พระสงฆ์มีบทบาทและหน้าที่ในการปฏิบัติธรรม เผยแผ่พุทธธรรม และช่วยเหลือฆราวาสทั่วไปให้พ้น ทุกข์ ตามความเหมาะสมตามความสามารถ

ด้านความรู้ จากการศึกษาพบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการนำปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมการดำเนินชีวิตของประชาชนในอำเภอเมือง จังหวัด

กำแพงเพชร อยู่ในระดับปานกลาง แสดงว่า พระสงฆ์ควรมีส่วนร่วมในการนำความรู้ทางพระพุทธศาสนามาดำเนินการพัฒนาชุมชนเพื่อประโยชน์ของคนในสังคม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **วิสมัยญา ทูไรสงค์** การวิจัยครั้งนี้คือ การศึกษาบทบาทที่เป็นจริง โดยเฉพาะบทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อสังคม บทบาทพระสงฆ์เข้าไปส่งเสริมกลุ่มองค์กรชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นบทบาทที่พระสงฆ์ปฏิบัติจริงต่อการส่งเสริมกลุ่ม ด้านเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างชุมชนให้เข้มแข็งขึ้น

ด้านคุณธรรม จากการศึกษาพบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมการดำเนินชีวิตของประชาชนในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร อยู่ในระดับปานกลาง แสดงว่า พระสงฆ์จำเป็นต้องศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้เข้าใจอย่างถ่องแท้เพราะพระสงฆ์ไม่ได้ประกอบอาชีพมีเวลาว่างมาก พระสงฆ์ควรจัดกิจกรรมหรือให้ความรู้เกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ควบคู่กับการสอนศาสนา สอดคล้องกับงานวิจัยของ **กิจจา เตชะศิริธนะกุล และธัญมัย เจียรกุล** เรื่องรูปแบบการปรับตัวตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษา ชุมชนเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ผลการศึกษาพบว่าประชากรในเขตอำเภอเมืองอุบลราชธานี ได้รับทราบเรื่องราวเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงจากสื่อโทรทัศน์มากที่สุด ซึ่งผู้มีอิทธิพลต่อการใช้จ่ายคือตนเอง โดยเป็นการใช้จ่ายเพื่อซื้ออาหาร และเพื่อการศึกษา ซึ่งสิ่งที่จำเป็น ทำให้เห็นว่าประชากรไม่ฟุ่มเฟือย และมีรายได้ต่ำกว่า ๕,๐๐๐ บาท ต่อเดือน

๕.๒ จากการเปรียบเทียบบทบาทพระสงฆ์การส่งเสริมการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของประชาชนในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชรจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

๑.เพศ จากการศึกษาพบว่า ประชาชนมีเพศต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตในอำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาในแต่ละด้าน พบว่า ไม่มีความแตกต่างทุกด้าน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ประชาชนมีความคิดเห็นต่อบทบาทของพระสงฆ์ ไม่ได้จำกัดเพศชาย หรือหญิง เพราะว่าการแสดงความคิดเห็นนั้นไม่ได้เลือกปฏิบัติต่อบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ทุกคนมีความเสมอภาคเท่าเทียมกันไม่ว่าเพศชายหรือหญิง ซึ่งไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของ **นงเยาว์ ปิฎกรัษต์** ได้ศึกษาวิจัย **บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านในจังหวัดสงขลา** จากพระสงฆ์ที่เป็นเจ้าอาวาสและพระลูกวัด ซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างจำนวน ๑๑๙รูป พบว่า พระสงฆ์ในจังหวัดสงขลา มีบทบาทต่อการส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

๒.อายุ จากการศึกษาพบว่า ประชาชนมีอายุต่างกันมีความคิดเห็นเกี่ยวกับ บทบาทของพระสงฆ์ ในด้านอายุของผู้ตอบแบบสอบถามพบว่า ประชาชนมีอายุแตกต่างกัน มีความเห็นเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ ไม่แตกต่างกัน ทุกด้าน ผลการวิจัยไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ แสดงว่า ประชาชนที่มีอายุแตกต่างกัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **ภิรม สุทา** ได้ศึกษาวิจัย **บทบาทผู้นำต่อการพัฒนาท้องถิ่น;ศึกษาเฉพาะกรณีสุขาภิบาลแมริมจังหวัดเชียงใหม่** จากการศึกษาพบว่า

ประชาชนต้องการให้ประธานสภาภิบาลต้องมาจากการเลือกตั้งซึ่งสรุปว่าประธานที่มาจากจากการเลือกตั้ง มีความรู้ความสามารถไม่ด้อยไปกว่าประธานที่มาจากจากการแต่งตั้งและประธานที่มาจากจากการเลือกตั้ง เห็นว่าความสำคัญของปัญหาของประชาชนมากกว่าประธานที่มาจากจากการแต่งตั้ง

๓.การศึกษา จากการศึกษาพบว่า ประชาชนที่มีการศึกษาแตกต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ประชาชนที่มีระดับการศึกษาแตกต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ ไม่แตกต่างกันทุกด้าน แสดงว่า ประชาชนที่มีระดับการศึกษาต่างกัน อาจมีความรู้ ความเข้าใจ มีทัศนคติความเห็นไม่แตกต่างกันเพราะพระสงฆ์ตั้งอยู่ในสถานะทางผู้นำทางจิตวิญญาณ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระครูสังฆรักษ์พศวีร์ ธีรบุญโญ** ได้ทำการศึกษาเรื่อง ได้วิจัยเรื่อง **“บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : ศึกษากรณีพระสังฆาธิการในจังหวัดนนทบุรี”** ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์โดยรวมอยู่ในระดับมากได้แก่ ด้านการควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการสาธารณูปการและด้านการสาธารณสงเคราะห์พบว่า มีบทบาทอยู่ในระดับมากทุกด้านและเมื่อเปรียบเทียบบทบาทของพระสังฆาธิการจังหวัดนนทบุรีที่มีจำนวนพระภิกษุระดับการศึกษาสายสามัญการศึกษาทางเปรียญธรรม ประสบการณ์ในการปฏิบัติหน้าที่ และการสังกัดวัดแต่ละขนาดแตกต่างกันมีบทบาทต่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในจังหวัดนนทบุรีไม่แตกต่างกัน

๔.สถานภาพ จากการศึกษาพบว่า ประชาชนมีสถานภาพต่างกันมีความเห็นเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ ผลการศึกษาพบว่า เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ประชาชนมีความเห็นเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ ไม่แตกต่างกันทุกด้าน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย ซึ่งไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของ **กิจจา เตชะศิริธนะกุล และธัญมัย เจียรกุล** ได้ทำการศึกษาเรื่องรูปแบบการปรับตัวตามแนวทาง **ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษา ชุมชนเมือง จังหวัดอุบลราชธานี** ผลการศึกษาพบว่า ประชากรในเขตอำเภอเมืองอุบลราชธานี ได้รับทราบเรื่องราวเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงจากสื่อโทรทัศน์มากที่สุด และมีความเข้าใจเห็นประโยชน์ของการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในชีวิตประจำวัน มีการปรับตัวโดยการใช้จ่ายอย่างประหยัดมากที่สุด ซึ่งผู้มีอิทธิพลต่อการใช้จ่ายคือตนเอง โดยเป็นการใช้จ่ายเพื่อซื้ออาหาร และเพื่อการศึกษา ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็น ทำให้เห็นว่าประชากรไม่ฟุ่มเฟือยเนื่องจากรายได้ของประชาชนส่วนใหญ่มาจากการทำงาน และมีรายได้ต่ำกว่า ๕,๐๐๐ บาท ต่อเดือน

๕.อาชีพ จากการศึกษาพบว่า ประชาชนที่มีอาชีพแตกต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ โดยรวมไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ประชาชนมีความเห็นเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ ด้านความมีภูมิคุ้มกัน และด้านความมีคุณธรรม มีความแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ แสดงว่าประชาชนที่มีอาชีพแตกต่างกัน มีผลและมีความสัมพันธ์ ต่อการแสดงความคิดเห็น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พิมพิกา จันทไทย** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง **การพัฒนาตัวบ่งชี้คุณภาพชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของครูสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน** พบว่า คุณภาพชีวิตของครูในแต่ละภูมิภาคมี

ความแตกต่างกัน พบว่า ครูในภาคใต้และภาคเหนือมีคุณภาพชีวิตสูงกว่าภาคตะวันตกอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ ๐.๕

๖.รายได้ต่อเดือน จากการศึกษาพบว่า ประชาชนที่มีรายได้แตกต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าทุกด้านไม่แตกต่างกัน ผลการวิจัยไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ แสดงว่า การแสดงความคิดเห็นของประชาชนไม่ได้จำกัดเฉพาะผู้มีรายได้ต่ำ หรือรายได้สูง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **วิลาสินีย์ บุญเรือง** ศึกษาถึงเรื่องกลยุทธ์การสื่อสารในโครงการพัฒนาเยาวชนตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงของธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน) ผลการศึกษาพบว่า โครงการพัฒนาเยาวชนตามแนวพระราชดำริมีจุดมุ่งหมายที่จะปลูกฝังวิถีชีวิตอย่างมีสติ รอบคอบ และเพิ่มคุณค่าด้านคุณธรรมจริยธรรม

บรรณานุกรม

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, **ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง.**

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๐.

กิจจา เตชะศิริธนะกุล และธันยมัย เจียรกุล, รูปแบบการปรับตัวตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษา ชุมชนเมือง จังหวัดอุบลราชธานี. **วิทยานิพนธ์พัฒนาบูรณาการศาสตร์คณะบริหารศาสตร์** , มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, ๒๕๕๐.

การใช้หลักฆราวาสธรรม ๔ เป็นปทัสฐานในการสอนเยาวชน ให้มีภาวะผู้นำในเขต อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์

Using the Four Gharavasa - Dhammas as A Norm of Youth Teaching Method to Have the Leadership in, Muang District Nakhonsawan Province.

พระชาติรี สหธาธิโก (ใจตรง)*

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาการใช้หลักฆราวาสธรรม ๔ เป็นปทัสฐานในการสอนเยาวชน ให้มีภาวะผู้นำ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ๒) เพื่อเปรียบเทียบการใช้หลักฆราวาสธรรม ๔ เป็นปทัสฐานในการสอนเยาวชน ให้มีภาวะผู้นำ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล และ ๓) เพื่อวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรคและแนวทางการพัฒนาตามการใช้หลักฆราวาสธรรม ๔ เป็นปทัสฐานในการสอนเยาวชน ให้มีภาวะผู้นำที่เหมาะสมกับสถานศึกษา ระดับมัธยมศึกษา ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์

โดยศึกษากับกลุ่มตัวอย่าง คือ ครูที่ทำหน้าที่สอนในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต ๔๒ ได้แก่โรงเรียนในเขตจังหวัดนครสวรรค์ เขต ๑ โดยเลือกเฉพาะโรงเรียนในเขตอำเภอเมือง ๗ โรงเรียน จำนวนขนาดกลุ่มตัวอย่าง ๒๓๔ คน ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงสำรวจรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) วิเคราะห์ข้อมูลโดยหาค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เปรียบเทียบโดยการทดสอบสมมติฐานโดยการทดสอบค่าที (t-test) และการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One way ANOVA) เมื่อพบว่ามีความแตกต่างกันจึงทำการเปรียบเทียบรายคู่โดยมีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference : LSD) และสรุปข้อมูลปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะ โดยวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้

ผลการวิจัยพบว่า การใช้หลักฆราวาสธรรม ๔ เป็นปทัสฐานในการสอนเยาวชน ให้มีภาวะผู้นำ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๓.๖๙$) เมื่อพิจารณาในแต่ละด้านพบว่า การใช้หลักฆราวาสธรรม ๔ เป็นปทัสฐานในการสอนเยาวชน ให้มีภาวะผู้นำ ในด้านจาคะ มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X} = ๓.๘๒$) ส่วนในด้านทมะมีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ($\bar{X} = ๓.๖๐$)

* หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

เมื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของบุคลากรต่อการใช้หลักฆราวาสธรรม ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชน ให้มีภาวะผู้นำพบว่า การจำแนกตามเพศ, กลุ่มอายุ, วุฒิการศึกษา, อายุราชการ, ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการใช้หลักฆราวาสธรรม ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชน ให้มีภาวะผู้นำไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ซึ่งเป็นการปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ทั้ง ๔ ข้อ

แนวทางการประยุกต์ใช้หลักฆราวาสธรรม ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชน ให้มีภาวะผู้นำ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า การนำหลักฆราวาสธรรม ๔(หลักธรรมสำหรับคฤหัสถ์) มาใช้ในสถานศึกษา มีความเหมาะสม ทำให้นักเรียนมีความรู้เรื่องหลักธรรมที่ดีและรู้ว่าอะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ และนำมาประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวัน สาเหตุ ปัญหา อุปสรรค สภาพครอบครัวเกิดความแตกแยก ครอบครัวไม่ใส่ใจดูแล สภาพครอบครัวเปลี่ยนแปลงบทบาทจากเดิม ความไม่เข้าใจบทบาทและหน้าที่ของนักเรียนไม่เข้าใจบทบาทหน้าที่ของตนเอง การตัดสินใจไม่ถูกยังขาดความรับผิดชอบ ขาดการเสียสละ อยากรู้อยากลอง สื่อโฆษณาสิ่งยั่วยุให้เกิดการกระทำตามใจตนเอง ตามกระแสสังคม ความสะดวกสบายทำให้เกิดความมักง่ายขาดความอดทน ตัวอย่างไม่ดีในสังคมมีมาก สื่อต่างๆถ่ายทอดตัวอย่างที่ไม่เหมาะสม ข้อเสนอแนะแนวทางแก้ไข ผู้ปกครองผู้ใหญ่ คุณครูหรือผู้ที่เกี่ยวข้องที่รับผิดชอบต้องรู้จักเสียสละ เป็นแบบอย่างที่ดีให้กับนักเรียนรู้จักคิดและทำในสิ่งที่ถูกต้อง สร้างความรักในโรงเรียนชี้แนะ และบอกหลักการดำเนินชีวิตให้ถูกต้อง ดูแลเอาใจใส่ครอบครัว ดูแลเอาใจใส่บุตรใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ให้ความรู้ความเข้าใจ กับเด็กเยาวชนว่าตนเองมีหน้าที่อะไร ควรปฏิบัติตนอย่างไร เพื่อที่จะได้เติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่ดีในสังคมต่อไปในอนาคต.

ABSTRACT

This research had the following objectives: (1) To study the using the four Gharavasa - Dhammas as A Norm of Youth Teaching Method to have the leadership in Muang District, Nakhonsawan Province. (2) To compare the Using the Four Gharavasa - Dhammas as A Norm of Youth Teaching Method to Have the Leadership in, Muang District, Nakhonsawan Province. classified by personal factors. (3) To Analyze the problems and obstacles in order to develop the ways of the Four Gharavasa - Dhammas The sample of the study was the teachers who taught in the schools under the office of the Secondary Educational Service Area 42. The investigator was chosen the schools in Nakhonsawan Province, region 1 which composed of 7 schools in Muang District, Nakhonsawan Province. The sample size was 234 students. The method of the study was Survey Research. The questionnaire was used as the research tool. The analysis of data have been done by frequency, percentage, mean, t-test and One Way ANOVA, If they were statistical

significance, the investigator would use the multiple comparisons by the method of (Least Significant Difference : LSD).

The results of this study were high as a whole ($\bar{X} = 3.69$) in using the four Gharavasa - Dhammas as A Norm of Youth Teaching Method to have the leadership in Muang District, Nakhonsawan Province. Considering to each dimension it was found that sajja has the highest mean ($\bar{X} = 3.82$). In the other hand Tama has the lowest mean ($\bar{X} = 3.60$).

The investigator was compared the using the four Gharavasa – Dhammas, classified by gender, age, level education, official period time. It was found that there were no statistical significance at .05 level. The investigator ought to reject the hypotheses.

The ways of using the four Gharavasa – Dhammas to train the youth in Muang District, Nakhonsawan Province. were as follows :

1. to teach the students using the four Gharavasa – Dhammas daily life
2. The teacher and the administrators should explain the roles and duties of the students. A lot of the students were not responsible for their duties. The parents and the teachers had to sacrifice their own treasures to the poor. The parents and the teachers should be the idols of their students.

๑. บทนำ

พระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์ทุกคนเป็นคนดี เพราะคนดีย่อมเป็นที่ปรารถนาที่ต้องการในที่ทุกหนทุกแห่งในทุกกิจการ และในทุกยุคทุกสมัย คนดีทำให้ครอบครัวเจริญ โรงเรียนเจริญ ชุมชนเจริญ สังคมและประเทศชาติเจริญและมีความสุข คุณธรรมคือคุณสมบัติและสัญลักษณ์ของคนดี เป็นหลักถือปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของสัตว์บุรุษคือ คนดีหรือคนในอุดมคตินั่นเอง ในสังคมชาวพุทธ คนมีคุณธรรมย่อมเป็นผู้ควรค่าแก่ความรัก เกียรติ ศักดิ์ศรีและการยกย่องสรรเสริญจากผู้อื่น ดังนั้นการพัฒนาเยาวชนให้เป็นผู้นำด้วยหลักคุณธรรมทางพระพุทธศาสนาจึงมีความสำคัญและจำเป็นต่อมนุษย์ตาม หลักธรรมาธรรม ๔ ที่ว่า ๑.สัจจะ คือความจริงสิ่งประเสริฐเกิดชื่อเสียงและศรัทธา ๒.ทมะ คือเกิดการข่มบ่มนิสัยจิตใจให้ปัญญา ๓.ขันติ คือความอดทนขยันหมั่นเพียรต่อหน้าที่ย่อมมีทรัพย์ ๔.จาคะ คือช่วยให้บริจาคมากบุญมีผู้กมมิตรไมตรีไว้ได้ ในการอบรมให้แก่เด็กและเยาวชน เพื่อหล่อหลอมให้เป็นเยาวชนที่ดี เป็นพลเมืองที่มีคุณค่า และเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติ การพัฒนาประเทศในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐ (พ.ศ. ๒๕๕๐ - ๒๕๕๔) กำหนดขึ้นบนพื้นฐานการเสริมสร้างทุนของประเทศโดย ยึดคนเป็นศูนย์กลางการ

พัฒนา และอัญเชิญ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” มาเป็นแนวทางปฏิบัติ เพื่อมุ่งสู่ “สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน”^๑

การศึกษาเป็นกระบวนการของการพัฒนาสติปัญญา อารมณ์ สังคมและทักษะชีวิตของทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณภาพ มีความสามารถที่จะประกอบอาชีพและดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขและด้วยความภาคภูมิใจ โดยเน้นพัฒนาคุณภาพชีวิตให้มีความรู้คู่คุณธรรมโดยเฉพาะการศึกษาในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งถือว่าเป็นการศึกษาที่อยู่กึ่งกลางระหว่าง มัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย กับอุดมศึกษา ซึ่งเป็นช่วงที่มีความสำคัญต่อการศึกษาในระดับสูงที่ต้องมีหลักสูตรทางพระพุทธศาสนายึดมั่นในการเรียน และการดำรงชีวิตในท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ที่แผ่กระจายแบบไร้พรมแดน ดังนั้นกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ จึงได้มีการปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรตลอดมา เพื่อให้สถาบันการศึกษาในระดับนี้ได้นำหลักสูตร คือวิชาพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนให้กับนักเรียนอย่างแท้จริง หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช ๒๕๔๔^๒ โดยให้จัดทำหลักสูตรแกนกลางของสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาที่ทุกโรงเรียนสามารถนำไปใช้ร่วมกัน สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ มาตรา ๒๗ วรรคแรกที่กำหนดให้มีการจัดทำ “หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ การดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อ” เนื่องจากสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาช่วยให้ผู้เรียนมี “ความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ” จึงจำเป็นต้องทำหลักสูตรแกนกลางของสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาไว้ด้วย และเมื่อได้หลักสูตรแกนกลางของสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาแล้วสถานศึกษาแต่ละแห่งก็สามารถนำไปใช้เป็นแกนกลางสำหรับเพิ่มเติมเนื้อหาด้านพระพุทธศาสนา “ในส่วนของเกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติ” การนำแนวคิดเกี่ยวกับการนำหลักธรรมาธรรม ๔ มาเป็นแนวทางในการเรียนการสอนขึ้นอยู่กับความตระหนักในความสำคัญและความร่วมมืออย่างจริงจังของครูในโรงเรียน ดังนั้น การจัดการศึกษาต้องดำเนินการพัฒนาครูภายในโรงเรียนให้พร้อมในด้านต่อไปนี้

๑) ส่งเสริมให้ครูศึกษาหลักสูตรการสอนปรัชญาทางศาสนา โดยให้ความสนใจเข้าใจอย่างถ่องแท้

๒) ส่งเสริมและสนับสนุนให้ครูปฏิบัติตามแนวทางพระพุทธศาสนาให้ครบทั้ง ๓ ประการ ได้แก่ มีความรู้ (ปริยัติ) การฝึกฝน (ปฏิบัติ) และการประเมินผลการปฏิบัติ หรือผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้(ปฏิเวธ)^๓

^๑ ฝ่ายวิชาการ บริษัท สกายบุ๊กส์ จำกัด, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐ พ.ศ. ๒๕๕๐ - ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สกายบุ๊กส์ จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๒๐-๒๕.

^๒ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, การจัดการเรียนรู้อุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๖), หน้า คำนำ.

^๓ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๓/๒๕๕.

๓) ส่งเสริม และสนับสนุนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของครู ที่เน้นการปลูกฝัง คุณธรรม จริยธรรม โดยการใช้หลักชราวาสธรรม ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชน ให้มีภาวะผู้นำ

๔) ส่งเสริมให้ครูประเมินผลการสอนและการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

๕) ส่งเสริมให้ครูที่ทำการสอนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียนและชุมชน

๖) ยกย่องชมเชยและให้ขวัญกำลังใจแก่ครูที่ประพฤติดี เป็นแบบอย่างที่ดี

เนื่องจากสภาพปัญหาสังคมได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งยุคโลกาวิวัฒน์และยุค เทคโนโลยี(IT)ทำให้เกิดปัญหาผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนไทยจำนวนมากถึงขั้นที่ต้องเร่งแก้ไข เนื่องมาจากการศึกษาในยุคปัจจุบันโรงเรียนต่าง ๆ ได้หันมาเน้นให้พัฒนาการเรียนรู้อะบบเทคโนโลยี หรือ(IT)ในด้านวัตถุกันมากจนลืมการพัฒนาด้านจิตใจและเป็นปัญหาให้กับนักเรียนหรือเยาวชนตาม โรงเรียนต่างๆ ซึ่งยังขาดคุณภาพ คุณธรรมจริยธรรมและศีลธรรม กันมากพอควรที่ต้องเร่งแก้ไข เพื่อให้เกิดคุณภาพประสิทธิภาพและมีประสิทธิผลซึ่งในทางพระพุทธศาสนามีหลักธรรมคำสอน มากมายที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ และสร้างแรงจูงใจให้แก่เยาวชนประสบสุขและความสำเร็จโดย จำแนกปัญหาเป็น ๒ กลุ่ม ได้แก่ ๑. ปัญหาจากความยากจนและด้อยโอกาสมีมาแต่กำเนิด หรือผล มาจากครอบครัว จากบุคคลหรือสังคม ๒. ปัญหาที่เกิดจากพฤติกรรมเบี่ยงเบน เช่น เรื่อง เพศสัมพันธ์ในวัยเรียน การดื่มเหล้า เบียร์ ของมีเงินมาต่างๆ เสพบุหรี่ยาเสพติด ทะเลาะวิวาท เล่น การพนัน เที่ยวเตร่ ดิตเกม อินเทอร์เน็ต เข้าถึงสื่อลามกอนาจารหรือที่แสดงความรุนแรงและชั่วร้าย เร็ว และการหนีโรงเรียน เป็นต้น

สรุปได้ว่า การใช้หลักชราวาสธรรม ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชน ให้มีภาวะผู้นำ มีความจำเป็นมาก ดังคำกลอนกล่าวไว้ว่า “ผู้นำดี ผู้ตามดี ต้องดีแน่ ผู้นำดี ผู้ตามแย่ พอแก้ไข ผู้ตาม แย่ ผู้นำดี มีทางไป ผู้นำไม่ เอาไหน บรรลัยเลย” โดยมีสถานศึกษาในสังกัดความรับผิดชอบซึ่งแบ่ง ออกเป็นโรงเรียนที่มีการเรียนการสอนในระดับมัธยมศึกษาที่ ๑ ถึง ๖ จำนวน ๗ โรงเรียน รวม จำนวนครูผู้สอนทั้งหมด ๖๐๐ คน ผู้วิจัยมีความสนใจว่า ครูผู้ทำการสอนในสถานศึกษาระดับ มัธยมศึกษาในเขตอำเภอเมืองฯ จังหวัดนครสวรรค์ มีแนวคิดเกี่ยวกับการใช้หลักชราวาสธรรม ๔ อย่างไร และศึกษาเปรียบเทียบความคิดเห็นของครูผู้สอนต่อการใช้หลักชราวาสธรรม ๔ เป็น ปทัสถานในการสอนเยาวชน ให้มีภาวะผู้นำ ในระดับมัธยมศึกษา และนำเสนอแนวทางการพัฒนา ตามหลักชราวาสธรรม ๔ ที่เหมาะสมกับสถานศึกษา ระดับมัธยมศึกษาในเขตอำเภอเมืองฯ จังหวัด นครสวรรค์ โดยเฉพาะผู้นำของเยาวชนในโรงเรียน ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ที่จะเป็ นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียนหรือเยาวชนในอนาคตต่อไป ควรได้รับการปลูกฝังด้วยหลักธรรมชราวาส ธรรม ๔ ซึ่งเน้นความมีคุณธรรม ทั้งด้านความมีสัจจะ ความมีทมะ ความมีขันติ และมีจาคะ ให้ เกิดขึ้น ด้วยเหตุผลดังกล่าว ถ้ามีเยาวชนที่ไม่ดีก็จะเกิดความเสียหายต่อครอบครัว สถาบัน สังคม และประเทศชาติเป็นลำดับไป การวิจัยครั้งนี้จึงมีความมุ่งหมายเพื่อให้เกิดประโยชน์ทางด้านจิตใจ แก่ผู้นำเยาวชนให้มี การพัฒนา คุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรม ตามหลักชราวาสธรรม ๔ สำหรับไปใช้ เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ให้เกิดผลเป็นรูปธรรมเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของ ประเทศไทยต่อไป

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๒.๑. เพื่อศึกษาการใช้หลักทวารวาทธรรม ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชน ให้มีภาวะผู้นำ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์

๒.๒. เพื่อเปรียบเทียบการใช้หลักทวารวาทธรรม ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชน ให้มีภาวะผู้นำ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

๒.๓. เพื่อวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรคและแนวทางการพัฒนาตามการใช้หลักทวารวาทธรรม ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชน ให้มีภาวะผู้นำที่เหมาะสมกับสถานศึกษา ระดับมัธยมศึกษา ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงสำรวจรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) กับประชากร จำนวนทั้งหมด ๖๐๐ คน กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๒๓๔ คน ซึ่งได้จากการสุ่มแบบบังเอิญ (Accidental Sampling) และนำมาวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ เพื่อให้มีความเหมาะสมสอดคล้องกับข้อมูล ที่ได้รวบรวมมา สถิติที่ใช้วิเคราะห์ข้อมูล โดยหาค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เปรียบเทียบโดยการทดสอบสมมติฐานโดยการทดสอบค่าที (t-test) และการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One way ANOVA) เมื่อพบว่ามีความแตกต่างกันจึงทำการเปรียบเทียบรายคู่โดยใช้วิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference : LSD) และสรุปข้อมูลปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะ

๔. สรุปผลการวิจัย

การสรุปผลการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงประเด็นที่สำคัญ ในการใช้หลักทวารวาทธรรม ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ โดยจะสรุปตามลำดับ ดังนี้

๔.๑ ข้อมูลทั่วไป ของผู้ตอบแบบสอบถาม

ผลการวิจัย พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ เป็นเพศหญิงจำนวน ๑๖๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๘.๘ มีกลุ่มอายุ ๔๕ ปีขึ้นไป จำนวน ๑๓๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๘.๕ วุฒิการศึกษาปริญญาตรี จำนวน ๑๗๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๗๔.๔ อายุราชการ มากกว่า ๑๕ ปี ๑๖๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๙.๗

๔.๒ ความคิดเห็นของบุคลากรต่อการใช้หลักทวารวาทธรรม ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำ

ผลการวิจัย พบว่า ครูผู้สอนมีความคิดเห็น ต่อการใช้หลักทวารวาทธรรม ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ในภาพรวมอยู่ในระดับ

มาก ($\bar{X} = 3.69$) เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้านซึ่งสรุปเป็นรายด้านดังนี้

๑) **ด้านสัจจะ** ผลการวิจัย พบว่า ครูผู้สอนมีความคิดเห็นต่อการใช้หลักฆราวาสธรรม ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ด้านสัจจะ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.64$) เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน

๒) **ด้านทมะ** ผลการวิจัย พบว่า ครูผู้สอนมีความคิดเห็นต่อการใช้หลักฆราวาสธรรม ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ด้านทมะ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.60$) เมื่อพิจารณารายละเอียดแต่ละข้อพบว่า อยู่ในระดับปานกลางได้แก่ ข้อที่ ๑. นักเรียนรู้จักฝึกการข่มใจ ไม่หวั่นไหว รู้จักบังคับควบคุมอารมณ์ และระงับความรู้สึก เมื่อมีคนอื่นมากล่าวหาว่าร้าย ส่วนข้อที่เหลืออื่นๆ ทุกข้ออยู่ในระดับมาก

๓) **ด้านขันติ** ผลการวิจัย พบว่า ครูผู้สอนมีความคิดเห็นต่อการใช้หลักฆราวาสธรรม ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ด้านขันติ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.70$) เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน

๔) **ด้านจาคะ** ผลการวิจัย พบว่า ครูผู้สอนมีความคิดเห็นต่อการใช้หลักฆราวาสธรรม ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ด้านจาคะ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.82$) เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน

๔.๓ เปรียบเทียบความคิดเห็นของบุคลากรต่อการใช้หลักฆราวาสธรรม ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำ

ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็น ของครูผู้สอนต่อการใช้หลักฆราวาสธรรม ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ เป็นการทดสอบสมมติฐาน โดยการวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างตัวแปร ได้แก่ การจำแนกตามเพศ, กลุ่มอายุ, วุฒิการศึกษา, อายุราชการ, ตามสมมติฐาน ดังนี้

เพศ เมื่อเปรียบเทียบเกี่ยวกับเพศระหว่างครูผู้สอนจากการศึกษาการใช้หลักฆราวาสธรรม ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัยที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ .๐๕ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ครูผู้สอนที่มีเพศต่างกันการใช้หลักฆราวาสธรรม ไม่แตกต่างกันทุกด้าน

อายุ เมื่อเปรียบเทียบเกี่ยวกับอายุของครูผู้สอน จากการศึกษากการใช้หลักฆราวาสธรรม ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัยที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ .๐๕ เมื่อพิจารณาในแต่ละด้าน พบว่าครูผู้สอนที่มีอายุต่างกันใช้หลักฆราวาสธรรม ไม่แตกต่างกันทุกด้าน

วุฒิการศึกษา เมื่อเปรียบเทียบเกี่ยวกับวุฒิการศึกษาของครูผู้สอน จากการศึกษาการใช้หลักขรรยาวาธรรม ๔ เป็นปทัสฐานในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัยที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ .๐๕ เมื่อพิจารณาในแต่ละด้าน พบว่าครูผู้สอนที่มีวุฒิการศึกษาต่างกันใช้หลักขรรยาวาธรรม ไม่แตกต่างกันทุกด้าน

อายุราชการ เมื่อเปรียบเทียบเกี่ยวกับอายุราชการของครูผู้สอน จากการศึกษาการใช้หลักขรรยาวาธรรม ๔ เป็นปทัสฐานในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัยที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ .๐๕ เมื่อพิจารณาในแต่ละด้าน พบว่าครูผู้สอนที่มีอายุราชการต่างกันใช้หลักขรรยาวาธรรม ไม่แตกต่างกันทุกด้าน

โดยภาพรวมระดับการใช้หลักขรรยาวาธรรม ๔ เป็นปทัสฐานในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำ ของครูสอนจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านก็พบว่าไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัยเมื่อมองในภาพรวม และแบ่งเป็นกลุ่มตามปัจจัยส่วนบุคคล คือ ด้านเพศ,ด้านอายุ,ด้านระดับการศึกษา,ด้านอายุราชการ, ก็พบว่าไม่แตกต่างกันตามนัยสำคัญทางสถิติที่ .๐๕ จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

๔.๔ ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะแนวทางการประยุกต์ใช้หลักขรรยาวาธรรม ๔ กับ การใช้หลักขรรยาวาธรรม ๔ เป็นปทัสฐานในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ โดยภาพรวม ด้านสัจจะ ยังมีการพูดโกหกกันอยู่พอสมควรไม่ค่อยจริงจัง ๙ คน แต่ด้านความซื่อสัตย์มีพอประมาณ ๗ คน ด้านสื่อนักเรียนยังไม่รู้ว่าสื่อไหนดี สื่อไหนไม่ดี ยังแยกแยะไม่ได้บางเรื่อง ๗ คน ด้านเนื้อหาวิชานักเรียนไม่ค่อยทราบในหลักธรรมและไม่มีในหลักสูตร ๖ คน เรื่องเวลายังบริหารเวลาไม่เป็นในการมาโรงเรียนช้า ๕ คน ด้านทမ်း ยังควบคุมอารมณ์จิตใจตนเองไม่ได้ ๑๓ คน ไม่มีสมาธิและเอาแต่ใจตนเองใจร้อนถูกเพื่อนชวนให้ทำสิ่งที่ไม่ดี ๙ คน และปัจจุบันด้านสื่อที่ผลิตขึ้นมา เป็นสื่อที่ไม่เหมาะสม นักเรียนชอบนำมาลอกเรียนแบบ ควรตรวจสอบในด้านสื่อ ๘ คน ด้านขันติ ไม่ค่อยมีความอดทนและเมื่อมีงานหรือได้รับมอบหมายงานนักเรียนจะมีความขยันอดทนขึ้นบางครั้งขาดความรับผิดชอบในการทำงานชอบท้อแท้ ๙ คน ไม่เข้มแข็งไม่ขยันไม่ชอบบรอะอะไรเป็นเวลานานไม่มีกำลังใจ ๗ คน ชอบวัตถุนิยมมากกว่าการทำงาน รักความสะดวกสบาย ๗ คน ด้านจาคะ นักเรียนส่วนหนึ่งไม่ค่อยมีการเสียสละบริจาคสิ่งของ ๑๕ คน นักเรียนไม่ชอบเสียสละเวลาและการช่วยเหลือผู้อื่น ๑๑ คน นักเรียนไม่เคยช่วยเหลือสังคมส่วนหนึ่งยังทำงานร่วมกับผู้อื่นไม่ได้และบางส่วนไม่ค่อยยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ๙ คน เป็นต้น

ข้อเสนอแนะแนวทางแก้ไขดังนี้ ด้านสัจจะต้องพูดความจริง จริงใจ มีความซื่อสัตย์ต่อตนเอง พูดว่าจะทำต้องปฏิบัติทำตามที่ทำไว้ ด้านทမ်းทำจิตใจให้สงบ นั่งสมาธิสมาธิเสมอพยายามมีสติและให้อภัย ควบคุมตนเองทำใจให้หนักแน่น ค่อยๆแก้ปัญหาด้วยสติและมีเหตุผลไม่ใช้อารมณ์ รู้จักปฏิเสธสิ่งไม่ดี ภูมิใจในสิ่งที่ตนเองมี ใจเย็นไม่ใช้กำลังแก้ปัญหา ใช้การพูดคุยกัน รู้จักบังคับใจ

ตนเอง รู้จักพอใจในสิ่งที่ตนเองมี ด้านขันติฝึกตนเองให้มีความอดทนอดกลั้น พยายามเข้มแข็งไม่
 ท้อถอย ต่องานที่เราทำ ขยันหมั่นเพียร ช่วยพ่อ แม่ประหยัดต้องต่อสู้กับปัญหา ด้านจากระู้จักการ
 ให้อภัยปันเสียสละบำเพ็ญประโยชน์เพื่อส่วนรวมไม่ตระหนี่เปิดใจให้กว้าง รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
 เสียสละเพียงน้อยนิดแต่คนอื่นได้ประโยชน์ ยอมรับความเห็นของผู้อื่น มีใจเมตตาต่อผู้อื่น เปิดใจรับ
 ฟังความคิดทุกคน หมั่นทำตัวให้เป็นคนเสียสละพยายามเอาใจเขามาใส่ใจเรา มีความแบ่งปันของให้
 คนจน รู้จักแบ่งเวลาให้เป็น ทำบุญหรือช่วยเหลือผู้อื่นบ้าง ไม่ทำอะไรเกินตน ผู้ปกครองผู้ใหญ่คุณครู
 หรือผู้ที่เกี่ยวข้องที่รับผิดชอบต้องรู้จักเสียสละ เป็นแบบอย่างที่ดีและเอาจริงกับเรื่องที่ไม่ดีเหล่านี้
 จะต้องชี้ถึงโทษและผลที่ตามมา สอนให้รู้จักคิดและทำในสิ่งที่ถูกต้อง สร้างความรักในโรงเรียน
 ชี้แนะและบอกหลักการดำเนินชีวิตให้ถูกต้อง ดูแลเอาใจใส่ครอบครัวดูแลเอาใจใส่บุตรใช้เวลาว่างให้
 เป็นประโยชน์ เช่นออกกำลังกายเล่นกีฬาฟังเพลงหากิจกรรมที่ตนเองชอบหาคบเพื่อนดีๆกวัดขันไม่
 เผยแพร่สื่อไม่ดี ให้ความรู้ความเข้าใจให้มีหน้าที่ในครอบครัว เพื่อผลประโยชน์ส่วนรวมสิ่งที่ดีที่สุดก็
 คือ “จริงใจ ถูกต้อง รู้จักตนเอง ประมาทตน” เพื่อที่เยาวชนจะได้ นำไปประพฤติปฏิบัติตามให้
 เกิดผลสัมฤทธิ์แก่ตน จะได้เติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่ดีในสังคมต่อไปในอนาคต

๕. อภิปรายผลการวิจัย

การอภิปรายผลการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงการใช้หลักฆราวาสธรรม ๔ เป็นปทัสถาน
 ในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ โดยผู้วิจัยจะกล่าวถึง
 ประเด็นที่สำคัญและน่าสนใจและนำมาอภิปรายผลตามลำดับ ดังนี้

๕.๑ ความคิดเห็นของบุคลากรในการใช้หลักฆราวาสธรรม ๔ เป็นปทัสถานในการสอน เยาวชนให้มีภาวะผู้นำ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์

จากการศึกษาเกี่ยวกับการใช้หลักฆราวาสธรรม ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชนให้มี
 ภาวะผู้นำ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ จากผลการวิจัยพบว่า การใช้หลักฆราวาสธรรม ๔
 เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำ ในภาพรวมอยู่ในระดับมากทุกด้าน ($\bar{X} = ๓.๖๙$) ซึ่ง
 แสดงให้เห็นว่าครูผู้สอนมีการใช้หลักฆราวาสธรรม ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำ
 เมื่อพิจารณาเป็นในแต่ละด้านสามารถที่จะนำมาอภิปราย ดังนี้

๑) **ด้านสัจจะ** จากการศึกษา พบว่าครูผู้สอนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการใช้หลักฆราวาส
 ธรรม ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์โดย
 ภาพรวม อยู่ในระดับมากทุกข้อ ข้อค้นพบดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าครูผู้สอนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับ
 การใช้หลักฆราวาสธรรม ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัด
 นครสวรรค์ ซึ่งสอดคล้องกับ พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต) ให้ความหมายของคำว่า สัจจะ
 หมายถึง ความจริง ซื่อสัตย์ จริงใจ พูดจริง ทำจริง และยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของ สมหมาย
 รัตตัญญู ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาความพึงพอใจการปฏิบัติงานของข้าราชการและลูกจ้างในกรม
 ชลประทานตามหลักฆราวาสธรรม ๔” ผลการวิจัยพบว่า ข้าราชการและลูกจ้างประจำกรม

ชลประทานมีความพึงพอใจในการปฏิบัติงานซึ่งพบว่าการใช้หลักธรรมาภิบาล ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำ ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก

๒) ด้านทักษะ จากการศึกษา พบว่าครูผู้สอนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการใช้หลักธรรมาภิบาล ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์โดยภาพรวม อยู่ในระดับมากทุกข้อ ข้อค้นพบดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าครูผู้สอนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการใช้หลักธรรมาภิบาล ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งสอดคล้องกับ พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต) ให้ความหมายของคำว่า ทักษะ หมายถึง การฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดตัดสินใจ แก้ไขข้อบกพร่อง ปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา และยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของ สมหมาย รัตตัญญู ที่ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาความพึงพอใจการปฏิบัติงานของข้าราชการและลูกจ้างในกรมชลประทานตามหลักธรรมาภิบาล ๔” ผลการวิจัยพบว่า ข้าราชการและลูกจ้างประจำกรมชลประทานมีความพึงพอใจในการปฏิบัติงานซึ่งพบว่าการใช้หลักธรรมาภิบาล ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำ ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก

๓) ด้านขันติ จากการศึกษา พบว่าครูผู้สอนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการใช้หลักธรรมาภิบาล ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์โดยภาพรวม อยู่ในระดับมากทุกข้อ ข้อค้นพบดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าครูผู้สอนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการใช้หลักธรรมาภิบาล ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งสอดคล้องกับ พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต) ให้ความหมายของคำว่า ขันติ หมายถึง ความอดทน ตั้งหน้าทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียรเข้มแข็ง ทนทาน ไม่หวั่นไหว มั่นคงในจุดหมาย ไม่ท้อถอย และยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของ สมหมาย รัตตัญญู ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาความพึงพอใจการปฏิบัติงานของข้าราชการและลูกจ้างในกรมชลประทานตามหลักธรรมาภิบาล ๔” ผลการวิจัยพบว่า ข้าราชการและลูกจ้างประจำกรมชลประทานมีความพึงพอใจในการปฏิบัติงานซึ่งพบว่าการใช้หลักธรรมาภิบาล ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำ ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก

๔) ด้านจาคะ จากการศึกษา พบว่าครูผู้สอนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการใช้หลักธรรมาภิบาล ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์โดยภาพรวม อยู่ในระดับมากทุกข้อ ข้อค้นพบดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าครูผู้สอนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการใช้หลักธรรมาภิบาล ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งสอดคล้องกับ พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต) ให้ความหมายของคำว่า จาคะ หมายถึง ความเสียสละ สละกิเลส สละความสุขสบาย และผลประโยชน์ส่วนตนได้ใจกว้าง พร้อมทั้งจะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็นและความต้องการของคนอื่น พร้อมทั้งจะร่วมมือช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่คับแคบเห็นแก่ตนหรือเอาแต่ใจตัว และยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของ สมหมาย รัตตัญญู ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาความพึงพอใจการปฏิบัติงานของข้าราชการและลูกจ้างในกรมชลประทานตามหลักธรรมาภิบาล ๔” ผลการวิจัยพบว่า ข้าราชการและลูกจ้างประจำกรม

ชลประทานมีความพึงพอใจในการปฏิบัติงานซึ่งพบว่าการใช้หลักธรรมาธรรม ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำ ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก

๕.๒ เปรียบเทียบความคิดเห็นของบุคลากรต่อการใช้หลักธรรมาธรรม ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล

จากการเปรียบเทียบการใช้หลักธรรมาธรรม ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ๔ ด้าน คือ เพศ อายุ วุฒิการศึกษา และอายุราชการ มีความแตกต่างกันออกไป เมื่อพิจารณาในแต่ละปัจจัย มีประเด็นที่จะนำมาอภิปราย ดังนี้

๑) เพศ ที่แตกต่างกันมีระดับความคิดเห็นต่อการใช้หลักธรรมาธรรม ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ โดยรวมไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย เนื่องจากระดับการใช้หลักธรรมาธรรม ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำในหน้าที่ไม่ได้จำกัดอยู่ที่เพศ จะเป็นเพศใดก็สามารถปฏิบัติงานได้เหมือนกัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **นภัสวรรณ ปรารงค์พันธ์ุ** ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาคุณธรรมผู้นำเยาวชนตามหลักธรรมาธรรม ๔” นักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลายโรงเรียนสามพรานวิทยา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ผลการวิจัย สรุปว่าความต้องการของเยาวชนทั้งเพศชายและเพศหญิง มีความต้องการเป็นผู้นำในด้านต่าง ๆ ไม่แตกต่างกัน

๒) อายุ ที่แตกต่างกันมีระดับความคิดเห็นต่อการใช้หลักธรรมาธรรม ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ โดยรวมไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย เนื่องจากระดับการใช้หลักธรรมาธรรม ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำในหน้าที่ไม่ได้จำกัดอยู่ที่อายุ จะมีอายุเท่าใดก็สามารถปฏิบัติงานได้เหมือนกัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **นภัสวรรณ ปรารงค์พันธ์ุ** ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาคุณธรรมผู้นำเยาวชนตามหลักธรรมาธรรม ๔” นักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลายโรงเรียนสามพรานวิทยา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ผลการวิจัย สรุปว่าความต้องการของเยาวชนที่มีอายุแตกต่างกัน มีความต้องการเป็นผู้นำในด้านต่าง ๆ ไม่แตกต่างกัน

๓) วุฒิการศึกษา ที่แตกต่างกันมีระดับความคิดเห็นต่อการใช้หลักธรรมาธรรม ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ โดยรวมไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย เนื่องจากระดับการใช้หลักธรรมาธรรม ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำในหน้าที่ไม่ได้จำกัดอยู่ที่วุฒิการศึกษาครูผู้สอน จะมีวุฒิการศึกษาระดับใดก็ตามสามารถปฏิบัติงานได้เหมือนกันซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **นภัสวรรณ ปรารงค์พันธ์ุ** ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาคุณธรรมผู้นำเยาวชนตามหลักธรรมาธรรม ๔” นักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลายโรงเรียนสามพรานวิทยา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ผลการวิจัย สรุปว่าความต้องการของเยาวชนทั้งเพศชายและเพศหญิง มีความต้องการเป็นผู้นำในด้านต่าง ๆ ไม่แตกต่างกันตามคุณวุฒิการศึกษาของครูผู้สอน

๔) **อายุราชการ** ที่แตกต่างกันมีระดับความคิดเห็นต่อการใช้หลักทฤษฎีการเรียนรู้ ๔ เป็นปทัสถานในการสอนเยาวชนให้มีภาวะผู้นำ ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ โดยรวมไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานการวิจัย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **นภัสวรรณ ปรากฏพันธ์** ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาคุณธรรมผู้นำเยาวชนตามหลักทฤษฎีการเรียนรู้ ๔” นักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลายโรงเรียนสามพรานวิทยา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ผลการวิจัย สรุปว่าความต้องการของเยาวชนทั้งเพศชายและเพศหญิง มีความต้องการเป็นผู้นำในด้านต่าง ๆ ไม่แตกต่างกัน แม้ว่าครูผู้สอนจะมีอายุราชการที่แตกต่างกัน

บรรณานุกรม

- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, **การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๔**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๕๖.
- ฝ่ายวิชาการ บริษัท สกายบุ๊กส์ จำกัด, **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐ พ.ศ. ๒๕๕๐ - ๒๕๕๔**, กรุงเทพมหานคร : บริษัท สกายบุ๊กส์ จำกัด, ๒๕๔๙.
- Krejcie, Robert V., & Morgan, Daryle W, **Determining Sample Size for Research Activities**, Educational and Psychological Measurement, 30 (3), 1970.

หลักศีล ๕ : การประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาพฤติกรรมของบุคคลในสังคม Five Precepts: Application to Develop Behaviors of Persons in Society

พระครูสมุห์ชินรวรรต ธีรภทฺโท (จุลเจือ)*

บทคัดย่อ

หลักศีล ๕ ประยุกต์พัฒนาพฤติกรรม คือ การนำหลักศีลไปประพฤติปฏิบัติโดยประกอบด้วยธรรมหลายๆ อย่าง โดยอาศัยจิตใจเป็นที่ตั้ง ให้ความประพฤติชอบทางกาย วาจา มีความสงบเรียบร้อยมากยิ่งขึ้น ได้แก่ (๑) มีเจตนาตั้งใจเว้น (๒) มีเจตสิก คือ ความงดเว้น (๓) มีความสังวรด้วยสติ (๔) มีความไม่ก้าวล่วงกิเลสอย่างหยาบทางกายวาจา จึงเป็นศีลประกอบด้วย สติสัมปชัญญะ มีความสำรวมระวัง ทำให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขสงบสันติดำเนินชีวิตถูกต้องตามแนวทางพระพุทธศาสนา และดับทุกข์ได้ในที่สุด

คำสำคัญ : ศีล ๕, พฤติกรรม

Abstract

The five precepts were applied to develop the behavior are to use the principle of precepts to behave along with many principles of Dhamma as the mind set through the right bodily action, right verbal action and have much calmness and quietness such as (1) to have the intention to abstain, (2) to have the mind action is to abstain, (3) to control the consciousness, (4) Not let the defilements to control the bodily action and verbal action. Therefore, the precept consists of the consciousness and control and beware of defilements, make the people to live together happily and correctly according to Buddhism and distinguish the suffering in the end.

Keywords : The Five Precepts, Behavior

๑. บทนำ

ประเทศไทย นั้นมีการนับถือพระพุทธศาสนาเป็นเวลายาวนาน โดยเป็นสถาบันหลัก และเอกลักษณ์ของชนชาติไทย เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของคนไทยมาเป็นเวลานาน ซึ่งหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา นั้นมุ่งส่งเสริมให้มีการคิดอย่างมีเหตุผล และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

---

* เจ้าอาวาสวัดดอนสำราญ ตำบลวังหว่า อำเภอแกลง จังหวัดระยอง

* Email : raktong2556@hotmail.com

สุข^๑ ชัยชนะในการทำสงครามอ่าวเปอร์เซีย “ทำให้สหรัฐอเมริกาอยู่ในฐานะผู้นำแห่งโลกเสรี ที่แทบทุกชาติต่างหันมาขอความช่วยเหลือในทางเศรษฐกิจ คนอเมริกันส่วนใหญ่ใฝ่ฝันที่จะใช้พลังของการเป็นชาติมหาอำนาจสร้างสันติภาพอันถาวรให้แก่โลก”^๒ พระพุทธศาสนาได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งสันติภาพ เพราะประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาไม่เคยมีครั้งใดเลยที่สนับสนุนหรือก่อให้เกิดสงคราม เนื่องจากมีหลักปฏิบัติที่ควบคุมพฤติกรรมมนุษย์ไม่ให้ล่องละเมิดหรือเบียดเบียนผู้อื่น ซึ่งเป็นต้นตอแห่งความขัดแย้งและความรุนแรง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ศีล ๕” ที่ทำให้เกิดความสงบทั้งในระดับปัจเจกชน สังคม ประเทศชาติ และสังคมโลก”^๓ ถ้าสังคมขาดการควบคุมด้วยศีล ล่องละเมิดสิทธิของผู้อื่นด้วยกายบ้าง ทางทรัพย์สินบ้าง มนุษย์จะรู้สึกหวาดหวั่น สะพรึงกลัวไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ถ้าสังคมควบคุมด้วยศีลไม่ประทุษร้ายกัน ด้วยกาย วาจาสังคมของเราจะน่าอยู่มากทีเดียว^๔ ดังนั้น ศีล แปลว่า ปกติ เย็น ระเบียบวินัย เป็นต้น กล่าวคือ ผู้มีศีลต้องมีกายวาจาและใจเย็นสบายไม่เร่าร้อนด้วย ราคะ โทสะ และโมหะ เป็นผู้มีกายสุจริต วาจาสุจริต และมโนสุจริตศีล ๕ จึงเป็นข้อปฏิบัติที่มีประโยชน์ต่อสังคมจึงจำเป็นต้องเข้าใจในศีล ๕ เพื่อเป็นประโยชน์แก่คนรักษาเอง และเพื่อความสงบสุขของสังคมด้วย^๕

๒. ความหมายของ คำว่า ศีล (Morality)

๒.๑. ความหมายของศีลในพระไตรปิฎก

“ศีล” (Morality) ตามความหมายในพระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิเทศ ดังที่พระสารีบุตรได้กล่าวถึงศีลว่า “ศีล” หมายถึง การปฏิบัติของภิกษุที่มีความสำรวมในโอวาทปาฏิโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาการ และโคจรเห็นภัยในโทษทั้งหลายแม้มีประมาณเล็กน้อยสมทานอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ความสำรวม ความระวัง ความไม่ก้าวล่วง ในสิกขาบททั้งหลาย ซึ่งหมายถึงการสำรวมกาย วาจา ใจ^๖ และในพระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิเทศ พระสารีบุตรก็ได้ให้ความหมายเอาไว้ว่า “อริศีลสิกขา” เป็นฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีศีล สำรวมด้วยความสำรวมในปาฏิโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาการและโคจร เห็นภัยในโทษทั้งหลาย แม้มีประมาณน้อย สมทาน

^๑คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์รายวัน, ๒๕๕๒), หน้า ๒.

^๒Harry S Truman, *Fundamentals of American Foreign Policy*, (New York : Appleton-Century-Crofts, 1968), p. 58.

^๓Henry Steel Commager, *An Economic Bill of Rights*, (New York : Appleton Century Crofts, 1968), pp. 484-485.

^๔วสิน อินทสระ, *พุทธจริยา*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรม, ๒๕๔๙), หน้า ๓๗-๓๘.

^๕พระเทวินทร์ เทวินโท, *พุทธจริยศาสตร์จริยศาสตร์ และจริยธรรม*, (ผู้พิมพ์ คุณนงลักษณ์ คุรุช แก้ว, ๒๕๔๔), หน้า ๘๓.

^๖ขุ.ปา. (ไทย) ๓๐/๙๒/๒๐.

ศึกษาอยู่ในสาขาทั้งหลาย ศิลป์ชั้นทั้งหลาย ศิลป์ชั้นใหญ่ ศิลป์เป็นที่ตั้ง เป็นเบื้องต้น เป็นเครื่องประพจน์ ความสำรวม เป็นความระวาง เป็นปากเป็นประธาน แห่งความถึงพร้อมแห่งคุณธรรมทั้งหลาย นี้เรียกว่า อธิศีลสิกขา^๗

“ศีล” (Morality) ตามความหมาย ในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พระสารีบุตรได้ให้ความหมายไว้ว่า ศีล คือ เจตนาเป็นศีล เจตสิกเป็นศีล ความสำรวมเป็นศีล ความไม่ก้าวล่วงเป็นศีล^๘

“ศีล” (Morality) ตามความหมายใน คัมภีร์วิสุทธิมรรค หมายถึง “ธรรมทั้งหลายมีเจตนาเป็นต้น ของบุคคลผู้เว้นจากโทษมีปามาติบาตก็ดี ของบุคคลผู้บำเพ็ญวัตรปฏิบัติที่ดีเป็นศีล”^๙

สรุปลักษณะศีล “ศีล” (Morality) หมายถึง เป็นความประพฤติชอบทางกาย และวาจาหรือ เรียกว่าความเป็นปกติ คือ ความมีระเบียบวินัยทางกาย และวาจา โดยอาศัยเจตนางดเว้น จึงละบาปคือ อกุศลได้ คือ กายทุจริต วิจิทุจริต “ศีล” จึงเป็นธรรมเบื้องต้นที่จะให้เกิดกุศลธรรมทั้งปวงเป็นประธานให้กุศลธรรมอื่นๆ เกิดขึ้นตามมา กล่าวคือ ความมีเมตตากรุณา หิริ โอตตปปะ และความซื่อสัตย์สุจริต เป็นต้น เพราะศีลจัดว่าเป็นฐานให้ถึงซึ่งโลกุตระธรรม คือ นิพพานสมบัติ ก็ต้องอาศัยศีลเป็นพื้นฐาน ดังนั้นศีลจึงเป็นเบื้องต้นแห่งการปฏิบัติให้สุจริตทางกาย วาจา และใจเป็นที่สุด

๓. พฤติกรรมของบุคคลในสังคม

ในหมวดนี้มุ่งนำลักษณะของพฤติกรรมของบุคคลที่แสดงออกมาทางกาย วาจาและใจที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน ตามสื่อต่างๆ เช่น หนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ วิทยุ และจากสื่อออนไลน์ เป็นต้น เพื่อชี้ให้เห็นพฤติกรรมที่แสดงออกทางกายวาจา และใจที่ดี และไม่ดีของบุคคลในสังคม ส่งผลถึงอิทธิพลพฤติกรรมของตนเอง และสังคม ซึ่งจะกล่าวถึง ๒ ประการ ได้แก่ (๑) พฤติกรรมในทางไม่ดีของบุคคลที่เกิดขึ้นในสังคม และ (๒) พฤติกรรมที่ดีของบุคคลที่เกิดขึ้นในสังคม ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๓.๑ พฤติกรรมที่ไม่ดี

“พฤติกรรมที่ไม่ดี” หมายถึง ความประพฤติ หรือพฤติกรรมที่แสดงออกมาต่อโลกภายนอกทาง กาย วาจา แสดงออกมาในรูปแบบของพฤติกรรมต่างๆ ในทางที่ไม่ดี และมีผลกระทบทางด้านลบทำให้ตนเอง และผู้อื่นในสังคมเดือดร้อน เช่น ปัญหาเสพสิ่งเสพติดปัญหาติดสุราเรื้อรัง การฆ่ามนุษย์ หรือการฆ่าข้ามชั้น (อาชญากรรมต่างๆ) การทำแท้ง การประพจน์ผิดประเวณี การ

^๗ ชู.ม. (ไทย) ๒๙/๔๖/๓๖.

^๘ ชู.ป. (ไทย) ๓๑/๘๘/๓๔.

^๙ พระพุทธโฆษาจารย์, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๖.

ข้อโกง และขโมยทรัพย์สินของผู้อื่นการปล้น โจรกรรม หรือสื่อลามกอนาจาร เป็นต้น ซึ่งเป็นลักษณะของพฤติกรรม และส่งผลให้บุคลิกภาพเสื่อมเสีย เป็นผู้ขาดหลักคุณธรรมจริยธรรม ขาดหิริ โอตตัมปะ ขาดความซื่อสัตย์สุจริตธรรม ขาดความกตัญญูกตเวที เป็นต้น ซึ่งผิดหลักจรรยาบรรณความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในการดำเนินชีวิต จึงเป็นเหตุให้บุคลิกภาพที่แสดงออกมาในทางสังคมเป็นลักษณะที่เสื่อมเสีย มีกายและจิตที่ผิดปรกติ ผิดเพี้ยน ส่อกระทำให้ทางที่ผิดศีลธรรม ทำให้สังคมมีความเดือดร้อนสับสนวุ่นวายอยู่เนื่องนิจ ซึ่งมีให้เห็นเป็นประจำในสื่อต่างๆ เช่น ทีวี วิทยุ อินเทอร์เน็ต เพชรชุก ยูทูป หนังสือพิมพ์ รวมทั้งนิตยสารเอกสารต่างๆ ทั้งใน และต่างประเทศ ซึ่งเกิดสาเหตุจากการผิดศีล ๕ โดยเจตนา จึงทำให้บุคลิกภาพทางกาย และจิตสูญเสียไปจึงเป็นปัญหาจริยธรรมในระดับสังคม และระดับชาติอีกด้วย ดังตัวอย่างเรื่องราวที่เกิดขึ้นสร้างความเสื่อมเสียให้กับสังคม ชุมชน และประเทศชาติในแง่ลบทางจริยธรรม ซึ่งล้วนแต่เกิดจากการละเมิดศีล ๕ หรือข้อปฏิบัติทางคุณธรรมจริยธรรมทางพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น

๓.๒ พฤติกรรมบุคคลที่ดี

“พฤติกรรมที่ดี” หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงออกมาต่อโลกภายนอกทาง กาย วาจาและใจ เป็นพฤติกรรมต่างๆ ที่แสดงออกมาในรูปแบบของการกระทำ ที่ประกอบด้วยคุณธรรม และจริยธรรมเป็นที่ตั้ง เป็นบุคคลที่ประกอบด้วยคุณคุณงามความดี มีเมตตา กรุณา มีหิริ โอตตัมปะ มีความซื่อสัตย์สุจริต ต่อดตนเองและผู้อื่น ไม่กระทำให้ตนเองและผู้อื่นในสังคมต้องเดือดร้อน เป็นผู้ที่ยังรู้จักยับยั้งชั่งใจ ใฝ่ในการทำความดี รู้จักรับผิดชอบชั่วดีรู้จักยับยั้งชั่งใจในความโลภ ความโกรธ ความหลง ครอบงำจิตใจจนเป็นทุกข์ และรู้จักอดทน อดกลั้นต่อกิเลสอยู่บ้าง รู้จักใช้ปัญญาที่ประกอบด้วยเหตุผล มากกว่าใช้อารมณ์ในการตัดสินใจปัญหา ซึ่งมีให้เห็นอยู่ในสังคมปัจจุบันมากมาย เช่น การไม่ประพฤติดินในศีลธรรม หรือ การไม่ทานเนื้อสัตว์ การช่วยเหลือด้านสังคมสงเคราะห์โดยไม่หวังผลตอบแทนความมีกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดา เป็นต้น ซึ่งในหมวดนี้จะยกตัวอย่างของบุคคลผู้มีคุณธรรมมาประกอบและส่งผลถึงบุคลิกภาพด้านความประพฤติที่ดีงาม

กล่าวโดยสรุป “พฤติกรรม” (Behavior) คือ อาการกระทำต่างๆ หรือกิริยาที่แสดงออกมา โดยอาศัยการทำงานของระบบต่างๆ คือ ระบบประสาท กล้ามเนื้อ ระบบต่อม และสิ่งเร้าต่างๆ มากกระตุ้นทำให้เกิดสภาวะทางอารมณ์โดยอาศัยจิตใจเป็นตัวรับรู้อารมณ์ และแสดงพฤติกรรมต่างๆ ออกมาที่อยู่ภายใต้พื้นฐานจิตทั้ง ๖ ประการของแต่ละบุคคล ว่ามีพื้นเพ นิสัยอย่างไร และแสดงพฤติกรรมออกมาทางกาย วาจา และใจทางด้านที่ดี และด้านที่ไม่ดีที่เป็นสุจริต และเป็นทุจริต เป็นกุศล และอกุศลในที่สุด กล่าวคือ (๑) พฤติกรรมทางกาย เรียกว่ากายกรรม ๓ (๒) พฤติกรรมทางวาจา เรียกว่า วจีกรรม ๔ และ (๓) พฤติกรรมทางความคิดเรียกว่า มโนกรรม ๓ มีรายละเอียดดังนี้

(๑) พฤติกรรมที่ดี จึงหมายถึง การกระทำออกมาทางกายวาจา และใจ คือ การปฏิบัติดำเนินชีวิตตามหลักของเบญจศีล ๕ ประการ คือ คือ การไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ การไม่ประพฤติดินในกาม การไม่พูดเท็จ และการไม่ดื่มสุราเมรัย และเป็นผู้ความสังวร ระวังสำรวมจิตใจของตนเองเป็นสำคัญ เป็นผู้ประกอบด้วย เมตตา กรุณา มีความซื่อสัตย์ สุจริต มีหิริโอตตัมปะ และแสดง

พฤติกรรมออกมาอย่างเหมาะสม รู้จักยับยั้งชั่งใจ ไม่สร้างความเดือดร้อนให้กับตนเองสังคม และอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีสันติสุข

(๒) พฤติกรรมที่ไม่ดี จึงหมายถึง การแสดงออกมาทางด้านที่ไม่ดี ทางกาย วาจาและใจ ที่เป็นอกุศลไม่ดำเนินชีวิตตามหลักเบญจศีล คือ มีการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดเท็จ ดื่มสุราเมรัย และไม่ดำเนินชีวิตตามหลักเบญจธรรม ไม่เป็นผู้ความสังวร ระวังสำรวมจิตใจของตนเอง คือ เป็นผู้ที่ขาดความเมตตา กรุณา ขาดความซื่อสัตย์สุจริตธรรม และหิริ โอตตปปะปะ ขาดความยับยั้งชั่งใจ ใช้อารมณ์มากกว่าเหตุผลในการกระทำสิ่งต่างๆ จน เป็นเหตุให้ตนเอง และสังคมได้รับความสับสนวุ่นวาย และเดือดร้อนในที่สุด

๔. การประยุกต์หลักศีล ๕ เพื่อพัฒนาพฤติกรรมของบุคคลในสังคม

การนำหลักศีล ๕ มาประยุกต์พัฒนาพฤติกรรม ของบุคคลในสังคม ที่เป็นผู้แสดงออกมาทางพฤติกรรมที่ดี ทางกาย วาจา และใจ กล่าวคือ ยังเป็นผู้ที่ประกอบด้วยคุณธรรมและคุณงามความดี ยังรู้จักรับผิดชอบชั่วดีอยู่บ้าง คือ ยังเป็นผู้ที่ประกอบด้วย เมตตา กรุณา มีสัจจะ มีความซื่อสัตย์ สุจริต มีหิริโอตตปปะ และเป็นผู้ที่แสดงพฤติกรรมทางกาย วาจา และใจ โดยใช้สติปัญญา ตัดสินปัญหาต่างๆ มากกว่าการใช้อารมณ์ หรือกิเลสตัณหาต่างๆ เป็นตัวตัดสินใจในการดำเนินชีวิต ดังนั้น การพัฒนาพฤติกรรมของบุคคลในสังคม ก็คือการพัฒนาพฤติกรรมที่แสดงออกมาทาง กาย วาจาและใจ ให้มีคุณธรรม และศีลธรรมที่ดียิ่งขึ้น ไปเรื่องราวที่กล่าวมาแล้วในบทที่ ๓ เป็นพฤติกรรมของบุคคลในด้านที่ดี จะเห็นได้ว่าพื้นฐานของบุคลิกภาพด้านพฤติกรรมที่แสดงออกมาทาง กาย วาจา และใจ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วยังเป็นผู้ที่มีคุณธรรมประจำใจอยู่ในตัวของบุคคลนั้นๆ ยังประกอบด้วยคุณธรรม เป็นที่ตั้งอยู่ ถึงแม้ว่าจะมีสิ่งไม่ดีเจือปนอยู่บ้าง ก็ถือว่าเรายังเป็นบุญชนกันอยู่ที่เกิดมาอยู่ร่วมกันในสังคม ต้องมีดีบ้างชั่วบ้างเป็นเรื่องธรรมดา แต่ไม่ถึงกับขาดคุณธรรมทางด้านจิตใจอย่างรุนแรงให้หมกมุ่นให้ถึงกับมีการกระทำแห่ง การฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ พูดเท็จ และดื่มสุรา อันเป็นเหตุแห่งความเสื่อมและความประมาททั้งปวง ดังนั้น การพัฒนาตนเองนั้นจึงเป็นเรื่องที่สำคัญในการดำรงชีวิตในสังคมปัจจุบันเป็นอย่างยิ่ง และเราไม่อาจหยุดที่จะพัฒนาตนเองได้ เพราะสังคมเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว วิถีชีวิตของปัจเจกบุคคลก็ย่อมได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงด้วย^{๑๐} อันจะส่งผลให้สุขภาพกาย และใจที่จะต้องพัฒนาตามกระแสของโลกได้อย่างถูกต้อง ดังนั้น ศูนย์กลางโลกและชีวิต ก็คือการพัฒนาตนเองให้สูงขึ้นตามหลักแนวทางของพระพุทธศาสนาซึ่งเน้นว่าคนเราทุกคนที่เกิดมาต่างมีทุกข์ด้วยกันทั้งสิ้น แต่ในระหว่างที่คนยังมองไม่เห็นทุกข์ หรือความทุกข์ยังไม่ได้บิบบันให้รู้สึกสำนึก เรามักจะใช้ชีวิตไปในทางที่ประมาทและไม่สนใจ เพราะความประมาททำให้ชีวิตของคนต้องตกต่ำถึงกับหายนะไป^{๑๑} ฉะนั้นคุณธรรมที่เสริมสร้างชีวิตให้มีคุณค่าให้

^{๑๐} สมิต อาชนวจกุล, การพัฒนาตนเอง ภาค ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ทิพย์อักษร ,๒๕๓๕), หน้า ๘.

^{๑๑} อ่างแล้ว, หน้า ๑๙.

ยิ่งขึ้นไป ในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ก็คือการนำหลักศีล ๕ ประการ เข้ามาประยุกต์ใช้ใน ชีวิตประจำวันได้อย่างรู้เท่าทัน ภายวจา และใจเป็นสำคัญ กล่าวคือ การนำหลักศีล ๕ มาพัฒนา ส่งเสริมพฤติกรรมที่ดีอยู่แล้วก็ยิ่งทำให้บุคคลนั้นมีกายวจา และใจที่ดียิ่งขึ้นไป และเป็นการ ส่งเสริมพัฒนาศักยภาพความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ย่อมจะทำให้บุคคลนั้นเป็นที่เคารพรักใคร่ของ บุคคลทั่วไปในสังคม ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ ๓ เรื่องพฤติกรรมในด้านที่ดี

(๑) การประยุกต์หลักศีลพัฒนาพฤติกรรมที่ดี

“พฤติกรรมที่ดี” เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกมาต่อโลกภายนอกทาง กาย วาจา และใจ เป็นพฤติกรรมต่างๆ ที่แสดงออกมาในรูปแบบของการกระทำ ที่ประกอบด้วยคุณธรรมและ จริยธรรมเป็นที่ตั้ง เป็นบุคคลที่ประกอบด้วยคุณคุณงามความดี มีเมตตา กรุณา มีหิริโอตตปปะ มีความซื่อสัตย์สุจริต ต่อตนเองและผู้อื่นไม่กระทำให้ตนเอง และผู้อื่นในสังคมต้องเดือดร้อน เป็นผู้ที่ยังรู้จักยับยั้งชั่งใจ ฝืนในการทำความดี รู้จักรับผิดชอบชั่วดี รู้จักยับยั้งชั่งใจในความโลภ ความ โกรธ ความหลง ครอบงำจิตใจจนเป็นทุกข์ และรู้จักอดทนอดกลั้นต่อกิเลสอยู่บ้าง รู้จักใช้ปัญญาที่ ประกอบด้วยเหตุผล มากกว่าใช้อารมณ์ในการตัดสินใจปัญหา ซึ่งมีให้เห็นอยู่ในสังคมปัจจุบันมากมาย เช่น การออกบวช เก็บทองคั้นเจ้าของ หรือขอทานกตัญญู หรือการไม่รับทานเนื้อสัตว์ เป็นต้น

อย่างไรก็ตามการประยุกต์หลักศีล ๕ ประการนี้ ก็เพื่อพัฒนาพฤติกรรมที่ดีให้ดียิ่งขึ้น กล่าวคือเป็นการนำหลักศีลมาประพจน์ปฏิบัติ ก็เพื่อให้การแสดงออกมาทางพฤติกรรมทางกาย วาจา และใจ ที่เรียกว่า กายกรรม วจีกรรม และโมณกรรม ที่เป็นสุจริตธรรมนั่นเอง เพราะ จุดมุ่งหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา ก็คือการพ้นจากทุกข์ทั้งปวง ดังนั้นรากเหง้าของการรักษา ศีลให้เกิดเป็นความบริสุทธิ์ที่แท้จริง และพัฒนาพฤติกรรมให้ดียิ่งขึ้นไป ก็คือ การนำหลักศีลที่ต้อง ประกอบด้วยธรรมหลายๆ อย่างมาประพจน์ปฏิบัติ กล่าวคือ คือ (๑) ต้องเป็นผู้มีเจตนาตั้งใจไว้ (๒) ต้องเป็นผู้มีเจตสิก คือ ความงดเว้น (๓) ต้องเป็นผู้มีความสังวรด้วยสติ (๔) ต้องเป็นผู้มีความไม่ ก้าวล่วงกิเลสอย่างหยาบ ทางกายวจา ธรรมเหล่านี้จัดว่าเป็นศีลทุกข้อ ดังนั้นผู้ประพจน์ปฏิบัติ พึง นำหลักการรักษาศีล ไปใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อพัฒนาพฤติกรรมให้ดียิ่งขึ้นไป และมีพฤติกรรมที่ พัฒนาแล้ว เป็นบุคคลที่พัฒนาห่างไกลจากอบายมุขต่างๆ กล่าวคือ

(๑) เจตนาที่ชื่อว่าศีล คือ ผู้ปฏิบัติพึงตั้งใจ งดเว้นจากกายวจาทุจริต เพราะตั้งใจงด เว้นกายวจาทุจริตจึงละอกุศลคือ ความทุจริตได้ เช่น เวลาที่งดเว้นทุจริต เจตนาที่ต้องมีเจตสิกคือ ความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ก็ต้องมี สังวรคือสติก็ต้องมี ความไม่ก้าวล่วงกิเลสอย่างหยาบก็ต้องมี เพราะเวลานั้นจิตเป็นกุศล ธรรมเหล่านี้ก็จะต้องเป็นไปร่วมกัน แต่ไว้ในวาระนั้น จะกล่าวว่างดเว้น ด้วยธรรมอะไร กล่าวคือ การงดเว้นนั้นมีอะไรเป็นประธาน เช่น ถ้าผู้ปฏิบัติงดเว้นด้วยเจตนาเป็น ประธาน เช่นตั้งใจรักษาศีล ชื่อว่า เจตนา เป็นประธาน ส่วนธรรมที่เหลือจำพวกเจตสิก หรือความ สำรวม หรือความไม่ก้าวล่วงเหล่านี้ ก็เข้าร่วมสนับสนุนด้วยในเวลาที่ยอดมณเป็นกุศล

(๒) เจตสิกที่ชื่อว่าศีล คือ ผู้ประพจน์ปฏิบัติต่อเจตสิกศีล กล่าวคือ บุคคลนั้นไม่ได้มี เจตนาตั้งใจไว้ก่อน แต่เมื่อมีวัตถุที่จะให้ล่วงศีลแล้วก็งดเว้นได้ไม่ล่วงศีล เพราะมีวิริติ (ความ ยินดี) คือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น เช่น จะพูดปกติ

เว้นไม่พูด อย่างนี้เรียกว่า เป็นสัมมาวาจา ทำให้กล่าววาจาตามความเป็นจริง หรือสัมมาวาจา เป็นต้น ซึ่งจัดว่าเป็นการเว้นเฉพะหน้า ซึ่งเรียกว่า เจตสิกศีล^{๑๒}

(๓) สังวรที่ชื่อว่าศีล คือ ผู้ประพฤติปฏิบัติต่อสังวรศีล กล่าวคือ เพราะมีสติเป็นเครื่องกั้นกระแสของกิเลสไม่ให้ทำชั่ว ทางกายวาจาจะต้องมีสติสำรวมอยู่เสมอ บาบก็เกิดขึ้นไม่ได้ ชื่อว่าเป็นสังวรศีล ส่วนการที่เราล่วงศีลก็เกิดจากความโลภ ความโกรธ ความหลง ที่เรายังไม่อยู่จึงทำให้เป็นเหตุให้เกิดบาป แต่ถ้ามีสติสำรวมอยู่บาปก็เกิดขึ้นไม่ได้ จึงจัดว่า เป็นสังวรศีล เหตุเกิดสังวร ๕ อย่าง คือ

๑. ปาฏิโมกข์สังวร คือ ศีล ๕, ศีล ๘, ศีล ๑๐ และ ศีล ๒๒๗, และศีล ๕ ศีล ๘, เป็นปาฏิโมกข์ของคฤหัสถ์

๒. สติสังวร คือ มีสติสำรวมระวางในอินทรีย์ทั้ง ๖ ด้วยการรู้เท่าทันอารมณ์ที่เกิดขึ้นทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่กำลังเป็นปัจจุบันเพื่อปิดกั้นกระแสของกิเลส

๓. ญาณสังวร คือ ต้องมีสติสัมปชัญญะ เจริญสติปัญญาฐานรู้สภาวธรรมตามความเป็นจริงว่ารูปหรือว่านาม ย่อมจะห้ามทวิภูฏิที่เป็นอนุสัยกิเลสไม่ให้เกิดขึ้นในอารมณ์นั้นๆ

๔. ขันติสังวร คือ ความอดทนอดกลั้นต่อความเย็นร้อน และความลำบากต่างๆ เป็นต้น ต่อการปฏิบัติธรรม

๕. วิริยะสังวร คือ ความเพียรเลี้ยงชีพด้วยความบริสุทธิ์ ไม่กระทำทางกายวาจาทุจริต คือ กายกรรม ๓, วจีกรรม ๔, อาชีพจะบริสุทธิ์ได้ก็ต้องอาศัย การเจริญสติปัญญา ๔ ประการ^{๑๓} มีความเพียรประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ ที่เรียกว่า สัมมปธาน ๔^{๑๔} จึงมีอาชีพสุจริตเผาผลาญกิเลสได้^{๑๕} ดังนี้ เป็นต้น

(๔) ความไม่ก้าวล่วง ชื่อว่าศีล คือ ผู้ประพฤติปฏิบัติต่อความไม่ก้าวล่วง กล่าวคือ เพราะความไม่ก้าวล่วง หมายถึง การป้องกันกิเลสอย่างหยาบไม่ให้เกิดขึ้นทางกาย วาจา คือการไม่ประพฤติผิดในศีล การที่เราไม่ก้าวล่วงศีลได้นั้น จะต้องอาศัยการงดเว้น ๓ อย่าง คือ มีเจตนาวิริติ สมาทานวิริติ และสัมปัตติวิริติ คือ

๑. สมาทานวิริติ หมายถึง การที่จะรักษาศีลให้บริสุทธิ์หมดจดเรียบร้อย ต้องประกอบด้วยวิริติ ๓ อย่างใดอย่างหนึ่งดังต่อไปนี้ สมาทานวิริติ ได้แก่การเปล่งวาจาขอสมาทานศีลจากพระภิกษุ สาม เณร หรือ จากบุคคลผู้มีศีลโดยการเปล่งวาจาขอสมาทานเป็นข้อๆ ไป

^{๑๒} อาจารย์ปราโมทย์ น้อยวัฒน์, อนุพุทธพิภลา และอริยสัง, (กรุงเทพมหานคร : จัดพิมพ์โดยชมรมอนุรักษ์ธรรม), หน้า ๑๐๐.

^{๑๓} สติปัญญา ๔ คือ (๑) กายานุปัสสนา การพิจารณาภายในกาย (๒) เวทนานุปัสสนา การพิจารณาเวทนาในเวทนา (๓) จิตตานุปัสสนา การพิจารณาจิตในจิต (๔) ธัมมานุปัสสนา การพิจารณาธรรมในธรรม คือ ขันธ์ ๕, นีวรณ ๕, อายตนะ ๑๒, โพชฌงค์ ๗, และอริยสัง ๔,

^{๑๔} สัมมปธาน ๔ คือ (๑) เพียรละอกุศลที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น (๒) เพียรละอกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป (๓) เพียรเจริญกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น (๔) เพียรเจริญกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญยิ่งขึ้นไป

^{๑๕} อาจารย์ปราโมทย์ น้อยวัฒน์, อนุพุทธพิภลาและอริยสัง, หน้า ๑๐๑-๑๐๓.

๒. สัมปตติวิริติ ได้แก่ เจตนาถวณซึ่งเกิดขึ้นในทันทีทันใด ที่ประจวบกับ เหตุการณ์ที่จะทำให้เสียศีล หมายความว่า เดิมไม่ได้ตั้งใจจะรักษาศีล แต่เมื่อพบเหตุการณ์ที่ตนจะ ล่วงศีล จึงคิดถวณได้ในขณะนั้น

๓. สมุทฺเทววิริติ ได้แก่ การถวณโดยเด็ดขาด หมายความว่า เป็นศีลที่ถวณของ ท่านผู้สิ้นกิเลส ที่เรียกว่า พระอริยบุคคล ศีล จึงอยู่ได้ตลอดกาล ศีลจึงไม่ขาด เพราะมีเจตนาถวณไว้ เฉพาะหน้า ขณะที่มิวัตุที่จะให้ล่วงได้ ก็ละเว้นได้ ไม่ล่วงศีล เพราะเห็นว่าผิดโดยวิริติศีลนี้ส่วนใหญ่ แล้วเป็นศีลของพระโสดาบันขึ้นไป^{๑๖}

เมื่อกล่าวโดยสรุป การประยุกต์หลักศีล ๕ เพื่อพัฒนาพฤติกรรมให้ดียิ่งขึ้นไป ก็คือการ พัฒนาพฤติกรรมทางกายวาจา และใจ โดยอาศัยเจตนาเป็นที่ตั้งใจถวณ มีเจตสิก คือ ความถวณ มี ความสังวรด้วยสติ และมีความไม่ก้าวล่วงกิเลสอย่างหยาบทางกายวาจา ด้วยการรักษาศีล เพราะศีล ก็เป็นศูนย์กระบวนการทำงานของจิต ดังนั้นกระบวนการทำงานของจิตของบุคคลจะลุลูกคุณธรรมได้ ก็ เริ่มจากจิตใจเป็นสำคัญ จนสามารถรักษาศีลได้อย่างบริสุทธิ์ดังที่พระสารีบุตรได้กล่าวว่า เจตนาเป็น ศีล เจตสิกเป็นศีล ความสำรวมเป็นศีล ความไม่ก้าวล่วงเป็นศีล^{๑๗} เกิดมาจากจิตใจรู้เท่าทันต่อกิเลส ตัณหา ที่เกิดขึ้นในจิตใจ หรือ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าการพัฒนารู้เท่าทันต่อ โลภะโทสะ และโมหะ ที่ เกิดขึ้นจนสามารถพัฒนากาย วาจา ใจ ให้เบาบางลงจาก อกุศล ๓ ประการ ดังกล่าวนี้ได้เป็นสำคัญ หรือหมดไปในที่สุด ศีลก็บริสุทธิ์โดยตัวของมันเอง

(๒) ผลของการประยุกต์หลักศีลพัฒนาพฤติกรรมที่ดี

พระพุทธศาสนาสอนในเรื่องการมองตนเองเป็นจุดเริ่มต้น ซึ่งมีหลักธรรมที่สามารถเป็น แม่บทอธิบายได้ทั้งรูปธรรมนามธรรม การรู้เรื่องเกี่ยวกับตัวเราก็อ่เท่ากับการเรียนรู้ในระบบสรรพสิ่งที่อยู่ ในจักรวาลด้วยฉะนั้น^{๑๘} ดังนั้นการมองและสำรวจตัวเองจึงเป็น รากฐาน และเป็นเรื่องที่สำคัญในการดำเนินชีวิตเท่ากับการสำรวจในระบบใหญ่โดยเริ่มจากตนเอง เป็นพื้นฐาน ดังนั้น การสำรวจอุปนิสัยของตนเองว่า ดีหรือไม่ดีเป็นหลักสำคัญหมายถึง เรามีเมตตา มีคุณธรรม ปฏิบัติตามหลัก ศีล มากหรือน้อยอย่างไร เพราะศีลเป็นรากฐานของคุณธรรมอื่นๆ ไม่ ประมาทหมัวเมาจนตกเป็นทาสของโลก และชีวิตในทางที่ไม่ถูกต้องที่จะเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์จึง ต้องอาศัยสติ รู้จักมอง รู้จักพิจารณา รู้จักวางตัววางใจต่อความเป็นจริง ก็เพื่อชนะความโลภ ความ โกรธ ความหลง เพื่อให้อยู่เหนือความกระหายในสิ่งต่างๆ โดยมีศีล ๕ เป็นเครื่องค้ำจุนให้ยิ่งขึ้นไป จนสามารถพัฒนาเป็นศีลที่ประกอบในองค์มรรค ๘ ประการ กล่าวคือ การพัฒนาศีลที่เป็นองค์มรรค หมายถึง การฝึกอบรมในด้าน ความประพฤติมีระเบียบวินัย ความสุจริตทางกายวาจา และ

^{๑๖} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชมหาลังฆปริณายก (สวฑฺฒโน), **หลักพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ถวายเนื่องในงานฉลองครบรอบอายุ ๖๐ ทศ, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย ,๒๕๓๖), หน้า ๑๗๗-๑๗๘.

^{๑๗} ชู. ป. (ไทย) ๓๑/๘๙/๓๔.

^{๑๘} นายสามารถ สุขุประการ, “ศึกษาเชิงวิเคราะห์ปรากฏการณ์บิกแบงในมุมมองพระพุทธศาสนา” , **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑)

สัมมาอาชีวะ ในระดับการพัฒนาศีลท่านเรียกว่า อธิศีลสิกขา เรียกว่าสั้นๆว่า ศีล วิธีแก้ปัญหาโดยวิธีนี้ เป็นวิธีของอารยะชนระดับพื้นฐาน หรือเรียกตามบาลีว่า หลักของอริยมรรค แปลว่า ทางดำเนินสู่ความดับทุกข์ที่ทำให้เป็นอริยชน หรือวิธีดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ อริยมรรคนี้ แบ่งระดับการพัฒนาศีลที่เป็นองค์มรรค เป็น ๓ อย่าง คือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ^{๑๙} กล่าวคือ

(๑) สัมมาวาจา เจรจาชอบ หมายถึง การพูดหรือเจรจาชอบ มี ๔ ประการ คือการละมุสาวาท คือ เว้นการพูดเท็จ ขณะเดียวกันให้พูดคำจริง เรียกว่า สัจจะวาจา ละปิสุณาวาจา คือ เว้นจากการพูดส่อเสียด ขณะเดียวกันให้พูดคำสมานสามัคคี เรียกว่า สมัคคกรณีวาจา และละมรฺสุวาจา คือ เว้นจากการพูดหยาบคาย ขณะเดียวกันก็ให้พูดแต่คำอ่อนหวานสุภาพ ไพเราะน่าฟัง ที่เรียกว่า สันทวาจา ละสัมผัปปลาปะ คือ เว้นการพูดเพื่อเจ้อ เหลวไหลไร้สาระขณะเดียวกันก็ให้พูดแต่คำมีประโยชน์ สร้างสรรค์ นำมาแต่คุณธรรมปรงจิดใจให้รำเรงเบิกบาน เรียกว่า อตฺถสัณฺหิตวาจา^{๒๐}

(๒) สัมมากัมมันตะ หมายถึง การงานชอบ คือ การกระทำที่ชอบมี ๓ ประการ คือ ได้แก่ การละจากปาณาติบาต หมายถึง เว้นจากการทำลายชีวิตทั้งคนและสัตว์ทุกจำพวก ขณะเดียวกันก็ช่วยเหลือเกื้อกูลแก่กัน ละอทินนาทาน คือ เว้นจากการเอาทรัพย์สินสมบัติสิ่งของคนอื่นที่ไม่อนุญาต หรือ ไม่ได้มีเจตนาที่จะให้ ขณะเดียวกัน ก็ควรจะบริจาคให้ทานตามโอกาส และฐานะ ละกาเมสุมิฉฉาจาร คือ เว้นจากความประพฤติดีในกาม หมายถึง ไม่ล่วงละเมิดในสามีภรรยาอันเป็นที่รักยิ่งของคนอื่น ขณะเดียวกันก็ประพฤติ สทฺธสัณฺโดษ คือ พอใจในคู่ครองของตนเองเท่านั้น^{๒๑}

(๓) สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ ละมิฉฉาชีพ เลี้ยงชีวิตด้วยสัมมาชีพ ขณะเดียวกัน มีความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ การงาน หน้าที่อันสุจริตเช่น ทำงานไม่ให้อากูล หมายถึง การไม่คั่งค้าง ไม่ผัดผ่อนงานไม่จับจดงาน ไม่ยุ่งเหยิงสับสนเป็นต้น

กล่าวโดยสรุป เมื่อบุคคลประพฤติปฏิบัติตามหลักของศีล ๕ ประการ โดยเคร่งครัด คือ การไม่ฆ่าสัตว์ การไม่ลักทรัพย์ เป็นต้น คือ การอาศัยเจตนาจงใจ ความตั้งใจเป็นเครื่องงดเว้นเป็นผู้ขัดเกลาจิตนิสัยพฤติกรรมด้วยศีล ๕ คือ ดังกล่าวแล้ว อันบุคคลได้กระทำแล้วพัฒนาประพฤติปฏิบัติตามหลักศีล ๕ ย่อมเป็นผู้ประกอบด้วย เมตตา กรุณา มีความละเอียดใส่ใจ มีหิริและโอตตปปะ มีความซื่อสัตย์สุจริต อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ ย่อมพัฒนาเกิดขึ้นที่ละเล็กที่ละน้อย จนสามารถพัฒนาเป็น อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ย่อมเกิดขึ้นแก่ผู้ปฏิบัติในธรรมทั้งหลาย พฤติกรรมของบุคคลย่อมโน้มเข้าสู่จุดมุ่งหมายสูงสุด คือ พระนิพพาน อย่างน้อยที่สุด ก็สามารถพัฒนาพฤติกรรม เข้าเป็นพระอริยบุคคลขั้นต้นในทางพระพุทธศาสนา กล่าวคือ “อริยบุคคล” หมายถึง บุคคลผู้ประเสริฐได้บรรลุสุจฺจธรรม ได้บรรลุธรรม ตั้งแต่ขั้นพระโสดาบันเป็นต้นไปซึ่งเป็นผู้เข้าสู่กระแสพระนิพพาน พระพุทธศาสนาถือว่า สภาวะความเป็นมนุษย์มีความ

^{๑๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒-๑๓.

^{๒๐} อ.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๑๔๘-๑๔๙/๑๘๙.

^{๒๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒-๓๖๔.

เหมาะสมที่สุดต่อการขัดเกลาพัฒนาจิตใจ เพื่อให้บรรลุถึงความสุขหรือประโยชน์สูงสุดของชีวิต กล่าวคือความหมกมุ่นเป็นรากเหง้าของความชั่วทั้งปวงได้ ซึ่งคุณสมบัติด้านการเพิ่มพูนกุศลในจิตใจของอริยบุคคลโดยการศึกษา และปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมที่เรียกว่าภาวนา อันเป็นหลักครองชีวิตของผู้พัฒนาตน ผู้รู้เท่าทันชีวิตไม่หลงงมงาย มุ่งผลสำเร็จคือความสุข^{๒๒} มีดังนี้

(๑) พระโสดาบัน ผู้เข้ากระแสनिพพานแล้วบางส่วน สามารถรักษาศีล ได้อย่างบริสุทธิ์ มีสมาธิพอประมาณ และมีปัญญาพอประมาณ สามารถตัดสังโยชน์ ๓ ประการได้คือ (๑) สักกายทิฐิ คือ ความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน (๒) วิจิกิจฉา คือ ความลังเลสงสัย และ (๓) สีลัพพตปรามาส คือ การถือมั่นด้วยศีล

(๒) พระสกิทาคามี แปลว่า ผู้มาสู่โลกนี้อีกครั้งเดียว สามารถรักษาศีล ได้อย่างบริสุทธิ์ มีสมาธิพอประมาณ และมีปัญญาพอประมาณ สามารถตัดสังโยชน์ ๓ ประการได้คือ (๑) สักกายทิฐิ คือ ความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน (๒) วิจิกิจฉา คือ ความลังเลสงสัย และ (๓) สีลัพพตปรามาส คือ การถือมั่นด้วยศีล และสามารถทำราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางลงได้

(๓) พระอนาคามี แปลว่า ผู้ไม่กลับมาสู่โลกนี้อีกต่อไป สามารถรักษาศีล ได้อย่างบริสุทธิ์ มีสมาธิกล้า มีปัญญาพอประมาณ ตัดสังโยชน์ ๕ ประการ คือ ๑) สักกายทิฐิ คือ ความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน (๒) วิจิกิจฉา คือ ความลังเลสงสัย (๓) สีลัพพตปรามาส คือ การถือมั่นด้วยศีล ๔) กามราคะ คือ จิตกำหนดด้วยอำนาจความยินดี และ (๕) ปฏิฆะ คือ ความหงุดหงิดความไม่พอใจ

(๔) พระอรหันต์ แปลว่า ผู้ไกลจากกิเลส สามารถรักษาศีล ได้อย่างบริสุทธิ์ มีสมาธิเต็มบริบูรณ์ มีปัญญาเต็มบริบูรณ์ ตัดสังโยชน์ได้ ๑๐ ประการ คือ ๑) สักกายทิฐิ คือ ความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน ๒) วิจิกิจฉา คือ ความลังเลสงสัย ๓) สีลัพพตปรามาส คือ การถือมั่นด้วยศีล ๔) การราคะ คือ จิตกำหนดด้วยอำนาจความยินดี และ

๕) ปฏิฆะ คือ ละความหงุดหงิดความไม่พอใจ ๖) รูปภพ คือ ละความกำหนดในรูปธรรมต่างๆ เช่น รูปฌาน ๗) อรูปภพ ละความกำหนดยึดมั่นในนามธรรม เช่น อรูปฌาน คือ ๘) มานะ คือ ละความถือตัว ๙) อุทธัจจะคือ ละความฟุ้งซ่านรำคาญใจ และ ๑๐) อวิชชา คือ ละความไม่รู้^{๒๓}

สรุปได้ว่าการประพาสในศีล ๕ เป็นจุดเริ่มต้นในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง เรียกว่า เป็นผู้มีสัมมาทิฐิ (ความเห็นถูกต้อง) ย่อมรู้จักสิ่งที่เป็นประโยชน์ และสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ซึ่งเป็นรากฐานให้ธรรมอื่นๆ คือ ความเมตตา กรุณา หิริ โอตตัปปะ ความซื่อสัตย์จริงใจ ความสามัคคีเป็นต้น ปรากฏขึ้นตามมามีความประพฤติชอบต่อตนเอง และผู้อื่นในทางที่เป็นคุณ และสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ไม่ดีให้เป็นพฤติกรรมที่ดีได้ และพัฒนาจนเป็น ศีลอย่างมั่นคงที่เกิดมาจาก

^{๒๒} พระอภิชาต อภิชาโต (ชูขุนทด), “การศึกษาหลักธรรมสำหรับพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน” ,วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔)

^{๒๓} พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ ฐิตญาโน), ธรรมปริทรรศน์ ๒ อธิบายธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: วัดบวรนิเวศวิหาร, ๒๕๓๒), หน้า ๑-๖.

จิตใจ โดยอาศัย เจตนา เจตสิก สังวร และสำรวมระวังพฤติกรรมที่แสดงออกมาทางกาย วาจา และใจ เป็นสำคัญ การกระทำต่างๆ เช่น การฆ่าสัตว์ การทำแท้ง การประลักทรัพย์ ฉ้อโกง การประพฤตินิรันดร์ในกาม การพูดเท็จ พูดเพื่อเจ้อส่อเสียด หรือการดื่มสุราเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ก็จะไม่เกิดขึ้นโดยอาศัยศีล ๕ เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต และพฤติกรรมของบุคคลที่แสดงมาในทางสังคมก็จะแสดงออกมาต่อโลก จะเป็นการแสดงที่เกิดมาจากคุณธรรมภายในเป็นหลัก ศีล ๕ จึงทำให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เพราะศีล ๕ เป็นเครื่องมือในการฝึกฝนอบรมมนุษย์ให้เป็นผู้ดีประเสริฐ จนสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติ มีสิทธิเสรีภาพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ซึ่งกันและกัน มีวัฒนธรรมและศาสนา เป็นเครื่องขัดเกลาพฤติกรรม มีกฎหมาย และมี กติกาของสังคมเป็นกรอบในการดำเนินชีวิตที่สงบสันติ และยังสามารถพัฒนาตามหลักพุทธศาสนาก้าวถึงความพ้นทุกข์ได้ในที่สุด

๖. สรุป

การประยุกต์ศีล ๕ เพื่อพัฒนาพฤติกรรมให้ดียิ่งขึ้น คือการพัฒนาทางด้านศีลให้เกิดขึ้นในจิตใจเป็นสำคัญ ในการดำเนินชีวิตประจำวันอยู่โดยนำหลักศีลที่ประกอบด้วยธรรมหลายๆ อย่างมาประกอบการประพฤติปฏิบัติ (๑) มีเจตนาตั้งใจไว้ (๒) มีเจตสิก คือความงดเว้น (๓) มีความสังวรด้วยสติ (๔) มีความไม่ก้าวล่วงกิเลสอย่างหยาบ ทางกายวาจา การไม่ก้าวล่วงศีลได้นั้น จะต้องอาศัยการงดเว้น ๓ อย่าง คือ มีเจตนาวิริติ สมาทานวิริติ และสัมปัตติวิริติ เพื่อนำไปใช้ในชีวิตรประจำวันอยู่เป็นนิจ เพื่อพัฒนาพฤติกรรมให้พัฒนาห่างไกลจากอกุศลธรรมต่างๆ เป็นศีลที่เกิดขึ้นมาจากจิตใจ สามารถพัฒนาให้สุจริตทางกายวาจา และสัมมาอาชีวะ เรียกว่า อธิศีลสิกขา (ศีลในมรรคมงคล ๘ คือ สัมมาวาจา สัมมาอาชีวะ และสัมมาภิมันตะ) จึงทำให้รักษาศีลได้อย่างบริสุทธิ์ และการแสดงออกมาทางกายวาจา และใจย่อมสำรวมระวัง สงบระงับ เพราะเป็นศีลที่ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ จึงทำให้การแสดงออกมาในทางสังคมมีแต่เกื้อกูลและสร้างสรรค์ คือ ประกอบด้วยเมตตาธรรม มีหิริโอตตปปะ ชื่อสัตย์สุจริตธรรม พฤติกรรมที่ประกอบไปด้วยคุณธรรม และอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขสันติ คือ ความสงบสันติภายใน และความสงบสันติภายนอก มีกติกากฎระเบียบในการดำเนินชีวิต ปราศจากทุกข์ และอุปสรรคทั้งปวงและยังสามารถพัฒนาก้าวถึงความพ้นจากทุกข์ได้ในที่สุด

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

(๑) หนังสือ :

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกศึกษา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์รายวัน, ๒๕๕๒.

พระเทพวินทร์ เทวินโท. **พุทธจริยศาสตร์จริยศาสตร์ และจริยธรรม**. ผู้พิมพ์ คุณนงลักษณ์ ครุฑแก้ว, ๒๕๔๔.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๗, กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๔๓.

พระพุทธรักษาจารย์. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. แปลเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรวงศ์พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๔๖).

พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ จิตญาโน), **ธรรมปริทรรศน์ ๒ อธิบายธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ ๒**. กรุงเทพมหานคร: วัดบวรนิเวศวิหาร, ๒๕๓๒.

วสิน อินทสระ. **พุทธจริยา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรม, ๒๕๔๙.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชมหาสังฆปริณายก (สุวฑฒโน), **หลักพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ถวายเนื่องในงานฉลองครบรอบอายุ ๖๐ ทศ, พิมพ์ครั้งที่ ๘, กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

สมิต อาชวนิจกุล. **การพัฒนาดตนเอง ภาค ๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ทิพย์อักษร, ๒๕๓๕.

อาจารย์ปราโมทย์ น้อยวัฒน์. **อนุปฐพีภิกขา และอริยสัจ**. กรุงเทพมหานคร : จัดพิมพ์โดยชมรมอนุรักษ์ธรรม.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

นายสามารถ สุขุประการ, “ศึกษาเชิงวิเคราะห์ปรากฏการณ์บิกแบงในมุมมองพระพุทธศาสนา” . **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๕๑.

พระอภิชัย อภิชาติ (ชูขุนทด), “การศึกษาหลักธรรมสำหรับพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน” .**วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

๒. ภาษาอังกฤษ :

(1) Book :

Harry S Truman. **Fundamentals of American Foreign Policy**. New York : Appleton-Century-Crofts, 1968.

Henry Steel Commager. **An Economic Bill of Rights**. New York : Appleton Century Crofts, 1968.

หลักการที่เกี่ยวข้องในการบำบัดโรคซึมเศร้าทางพระพุทธศาสนา
The principle of Dhamma involves in the treatment of
depression in Buddhism

พระครูภาวนาอินทวงศ์ (อินทวิโส)*

พระไพฑูริย์ ญาณวิบูล (พิศาลวิโรภาส) **

พระปลัดเชาวลิต กิตติโสภโณ (เทวา) ***

บทคัดย่อ

หลักการในพระพุทธศาสนามีส่วนช่วยในการบำบัดและป้องกันโรคซึมเศร้า การประยุกต์วิธีการบำบัดโรคซึมเศร้าตามแนวพระพุทธศาสนา สามารถทำได้กับผู้ป่วยที่มีอาการยังไม่รุนแรง หรือยังสามารถรับรู้ข้อมูลเช่น อริยสัจ ๔ ชั้นธ ๕ ไตรลักษณ์และโลกธรรม ส่วนการปฏิบัติ เช่น มรรคมืองค์ ๘ กฎแห่งกรรม อปถนณกปฏิปทา การเจริญพรหมวิหาร อิทธิบาท ๔ และการเจริญสติปัญญา มีผลดีต่อผู้ป่วยทำให้ผู้ป่วยโรคซึมเศร้าเข้าใจในธรรมชาติของร่างกายและจิตใจของตนเองมากขึ้น ซึ่งมีผลต่อการรักษาอีกด้วย

คำสำคัญ : หลักธรรม, การบำบัดโรค, โรคซึมเศร้า

Abstract

The principle of Dhamma involves to help the treatment of depression in Buddhism. The application of treatment for depression according to Buddhism can help the patients not serious or to know the information such as the four noble truths , four aggregates and eight worldly conditions but in the practices are Itthibath four and Stibatthan that have the good effect on the depression patients to understand the nature of own physics and mind and also good for treatment.

Keywords : Principle of Dhamma, Disease Treatment, depression

---

* เจ้าอาวาสวัดหนองบัวหึ่ง ตำบลคอนทราย อำเภอบางท้อ จังหวัดราชบุรี

** หน่วยวิทยบริการคณะสังคมศาสตร์ วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม จังหวัดราชบุรี

*** หน่วยวิทยบริการคณะสังคมศาสตร์ วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม จังหวัดราชบุรี

๑. บทนำ

“โรคซึมเศร้าเป็นโรคทางจิตเวช”^๑ ผู้ป่วยจะมีความผิดปกติทางด้านอารมณ์เป็นอาการที่สำคัญ ร่วมกับมีพฤติกรรมและความคิดผิดปกติ อาการด้านอารมณ์ ได้แก่ มีอาการซึมเศร้า เบื่อหน่าย (depressed mood) และหมดความสนใจในสิ่งต่างๆ เบื่อไม่เพลิดเพลิน (loss of interest) อาการทางด้านพฤติกรรม ได้แก่ เบื่ออาหาร นอนไม่หลับ ไม่มีแรง ส่วนอาการด้านความคิดได้แก่ มีความรู้สึกว่าตนเองไร้ค่า ช่วยตัวเองไม่ได้ เป็นภาระต่อผู้อื่น มีความรู้สึกท้อแท้ มีความคิดอยากตาย หรือมีพฤติกรรมทำร้ายตนเอง โรคซึมเศร้าพบได้ทุกช่วง อายุ โดยเฉพาะวัยรุ่นและผู้สูงอายุ ซึ่งโรคนี้อาจมีผลต่อการดำรงชีวิตของผู้ป่วย ทำให้ความสามารถในการทำงาน การดูแลตนเอง การดำเนินกิจวัตรประจำวันลดลง มีผลกระทบต่อตนเองและคนรอบข้าง ตลอดจนมีผลกระทบต่อผู้ป่วยที่มีโรคทางกายอยู่เดิม เช่น โรคหัวใจ และโรคเบาหวาน เป็นต้น

๒. ทักษะเรื่องโรคซึมเศร้าทางพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนามีทักษะเกี่ยวกับชีวิต โดยการพิจารณาชีวิตในลักษณะแบบแยกส่วน กล่าวคือชีวิตมีองค์ประกอบต่างๆ เป็นส่วนๆ ในลักษณะต่างๆ กัน โดยมีกรกล่าวไว้ในหลายลักษณะ เช่น “ในกายนี้มี ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟอยู่”^๒ ประกอบด้วย “ชั้น ๕ คือ

๑. รูปชั้น (กองรูป)
๒. เวทนาชั้น (กองเวทนา)
๓. สัญญาชั้น (กองสัญญา)
๔. สังขารชั้น (กองสังขาร)
๕. วิญญาณชั้น (กองวิญญาณ)”^๓

และ “ชีวิตประกอบด้วย รูปกับนาม (กายและใจ)”^๔ เป็นต้น

การจำแนกองค์ประกอบชีวิตออกเป็น ชั้น หรือ กล่าวโดยย่อคือ รูปกับนาม มีรายละเอียด ดังนี้

๑. ฝ่ายรูป(กาย) มีองค์ประกอบด้วย มหาภูตรูป ๔ ได้แก่ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ และ วาโยธาตุ

ปฐวีธาตุ หรือธาตุดิน เป็นธาตุที่มีลักษณะเป็นของแข็ง ธาตุดินที่ประกอบอยู่ในร่างกาย มี ๒๐ อย่าง ได้แก่ ฝม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ไต หัวใจ ตับ พังผืด ปอด ไข้ใหญ่ ไข้ย่อย อาหารใหม่ อาหารเก่า และมันสมอง

^๑สำนักงานพัฒนาโครงการแนวทางการบริหารสาธารณสุข, แนวทางปฏิบัติบริการสาธารณสุข, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท กิตติชัย พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๒๕๐.

^๒ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๘/๓๐๗.

^๓อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑/๑.

^๔ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๐/๕๕.

อาโปธาตุ หรือธาตุน้ำ เป็นธาตุที่มีลักษณะเป็นของเอิบอาบ ธาตุน้ำที่ประกอบอยู่ในร่างกายมี ๑๒ อย่าง ได้แก่ น้ำดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ น้ำตา มันชั้น เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ และมูตร(ปัสสาวะ)

เตโชธาตุ หรือธาตุไฟ เป็นธาตุที่มีลักษณะเป็นของร้อน ธาตุไฟที่ประกอบในร่างกายมี ๔ อย่าง ได้แก่ ไฟที่ทำให้ร่างกายอบอุ่น ไฟที่ทำให้ร่างกายทรุดโทรม ไฟที่ทำให้ร่างกายเร่าร้อน และไฟที่ทำให้อาหารถึงความย่อยได้ดี

วาโยธาตุ หรือธาตุลม เป็นธาตุที่มีลักษณะพัดไปมา ธาตุลมที่ประกอบอยู่ในร่างกายมี ๖ อย่าง ได้แก่ ลมที่พัดขึ้นเบื้องบน ลมพัดลงเบื้องต่ำ ลมในท้องและลมในลำไส้ ลมที่เล่นไปตามอวัยวะน้อยใหญ่ ลมพัดทั่วสรรพะ ลมหายใจและเข้าหายใจออก^๕

๒. ฝ่ายนาม(ใจ) มีองค์ประกอบที่ประกอบด้วยธาตุ^๖ ๔ อย่าง^๗ คือ “เวทนาชั้น (ความรู้สึกลึกซึ้ง ทุกข์ หรือเฉยๆ ซึ่งเกิดจากสัมผัสทางประสาททั้ง ๕ และทางใจ) สัญญาชั้น (ความกำหนดได้ หรือหมายรู้ คือ กำหนดรู้อาการเครื่องหมายลักษณะต่างๆ อันเป็นเหตุให้จำอารมณ์นั้นๆ ได้) สังขารชั้น (องค์ประกอบหรือคุณสมบัติต่างๆ ของจิต ที่ปรุงแต่งจิตให้ดีหรือชั่ว หรือกลางๆ โดยมีเจตนาเป็นตัวนำ) และวิญญาณชั้น (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ และทางใจ คือ การเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส การสัมผัสทางกาย และการรู้อารมณ์ทางใจ)”^๘

เมื่อเกิดความเจ็บป่วยทางกายด้วยโรคต่างๆขึ้นมา สามารถนำเอาหลักการในเรื่องของชีวิตตามหลักธรรมที่ว่าชีวิตประกอบด้วย “กายกับใจ” ที่มีการทำงานอย่างเชื่อมโยงกันนั้น มาประยุกต์ใช้เพื่อปัญหาสุขภาพกายให้ดีขึ้นได้ ด้วยวิธีการนำเอาสุขภาพทางใจเข้ามาช่วยเสริมสุขภาพทางกาย ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ท่านนำหลักการดังกล่าวนี้มาแนะนำไว้ว่า “เมื่อเกิดความเจ็บป่วยทางกายขึ้น ที่สำคัญที่สุดอย่าให้ใจต้องเจ็บป่วยตามไปด้วย แต่ต้องสร้างคุณภาพทางใจขึ้นมา เพื่อนำไปใช้และช่วยเสริมสุขภาพทางกายให้ได้”^๙

ทัศนะเรื่องความเจ็บป่วยหรือการเป็นโรคต่างๆที่พระพุทธศานากล่าวไว้ประการหนึ่งว่า “ร่างกายเป็นรังแห่งโรค”^{๑๐} ดังนั้น การที่ร่างกายเป็นฐานหรือที่ตั้งแห่งโรคนี้ จึงต้องจับป่วยอย่างใดอย่างหนึ่งไม่มากก็น้อยเป็นธรรมดาแน่นอน หรือที่มีการกล่าวไว้ว่า “ไม่โรค”(อาโรคย) ดังพุทธพจน์บทหนึ่ง กล่าวไว้ว่า

“ความไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง”^{๑๑}

^๕ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๐๑ - ๓๐๕/๓๒๘ - ๓๓๖.

^๖ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๐/๙๕.

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๖ - ๑๗.

^๘ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), คุณภาพ : สาระแห่งสุขภาพและความสมบูรณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๐), หน้า ๒๒.

^๙ ชู.อป. (ไทย) ๓๓/๑๕๕/๔๐๘. ,ชู.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๔๘/๗๘

^{๑๐} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๑๕ - ๒๑๖/๒๕๔ - ๒๕๕.

คำนี้บ่งบอกถึงภาวะความสุขภาพกายและสุขภาพจิตดี ควบคู่กันไปทั้งสองอย่างซึ่งเป็นความหมายที่สมบูรณ์สูงสุด อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะมีโรคทางกายเกิดขึ้น แต่ทาง

พระพุทธศาสนาก็สามารถพัฒนาจิตไว้ได้ เพราะทางพระพุทธศาสนามุ่งเน้นหรือให้ความสำคัญในด้านจิตใจเป็นพิเศษ ดังพุทธสุภาษิตที่ว่า

“มโนปุพฺพงคมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา”^{๑๑}

“ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จได้ด้วยใจ”^{๑๒}

ดังนั้น ความไม่มีโรคทางพระพุทธศาสนาเป็นภาวะการปราศจากโรคทางจิตอย่างเดียวเท่านั้น ดังพุทธพจน์ที่ตรัสว่า

“บางคนที่ปราศจากโรคทางกายเป็นเวลานานๆหรือไม่มีโรคทางกายปรากฏอยู่เลยนั้น พอลาได้แต่คนที่ไม่มีโรคทางใจแม้เพียงชั่วขณะหนึ่งนี้หายาก ยกเว้นพระอรหันต์ผู้หมดกิเลสแล้วเท่านั้น”^{๑๓}

โรคที่เกี่ยวกับสมอง มีส่วนที่ทำให้เกิดโรคซึมเศร้าโดยตรง ซึ่งเป็นโรคที่เกี่ยวกับทั้งจิต (mind) และทั้งกาย (body) ประกอบกัน เมื่อกล่าวถึงกาย ก็กระทบไปถึงจิต เมื่อกล่าวถึงจิต ก็โยงไปถึงกาย เพราะกายกับจิต หรือจิตกับกายนั้นไปด้วยกัน เกี่ยวข้องกันอยู่ด้วยกัน จิตอาศัยกาย กายก็อาศัยจิต หากกายไร้จิต หรือปราศจากจิต จะไม่เรียกว่ากาย จะเรียกว่า ซากศพ หรือจิตไม่มีกาย จะไม่เรียกว่าจิต จะเรียกว่า วิญญาณ (spirit) ซึ่งไม่สามารถรู้ ไม่สามารถเห็นได้ เพราะจิตไร้รูป

ผู้เขียนมีความเห็นว่า โรคซึมเศร้าในพระพุทธศาสนาอาจจะไม่ได้ชี้ชัดลงไปว่าเป็นโรคที่เกิดจากทางกายหรือทางใจ แต่ผู้ศึกษาขอประมวลความว่าภาวะความซึมเศร้าต่างๆ ที่เกิดกับบุคคลใดบุคคลหนึ่งแล้วแสดงพฤติกรรมที่ผิดปกติไปจากเดิมที่เคยเป็น กล่าวคือ การเข้าไปยึดมั่นใน “อุปาทานชั้น ๕”^{๑๔} ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย นี้คือ ทุกข์อริยสัจ : ความเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์ ความประจวบกับสิ่งที่ไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งที่รักเป็นทุกข์ ปราศจากสิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้นก็เป็นทุกข์ โดยย่ออุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกข์^{๑๕}

ดังตัวอย่างที่ผู้ศึกษาของยกมาแสดงสนับสนุน ดังต่อไปนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ว่า

^{๑๑} ชุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑/๑๕.

^{๑๒} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑/๒๓.

^{๑๓} อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๓-๕๔/๙๒-๙๓.

^{๑๔} **อุปาทานชั้น ๕** หมายถึง ชั้นอันเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน, ชั้นที่ประกอบด้วยอุปาทาน ได้แก่ เบญจชั้น คือ รูป, เวทนา, สัญญา, สังขาร, วิญญาณ ที่ประกอบด้วยอาสวะ ; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) , **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, ฉบับชำระ - เพิ่มเติม ช่วงที่ ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒ ,(กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๕๗๑.

^{๑๕} วิ.ม.(ไทย) ๔/๑๔/๑๘.

ฐานะ^{๑๖} ๕ ประการนี้ อันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลก ไม่พึงได้ ๕ ประการเป็นไฉนคือ ฐานะว่า ขอสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา^{๑๗} [ของเรา] อย่าแก่ ๑ ขอสิ่งที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา [ของเรา] อย่าเจ็บไข้ ๑ ขอสิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดา [ของเรา] อย่าตาย ๑ ขอสิ่งที่มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา [ของเรา] อย่าสิ้นไป ๑ ขอสิ่งที่มีความฉิบหายเป็นธรรมดา [ของเรา] อย่าฉิบหาย ๑ อันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลกไม่พึงได้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา ของปุถุชนผู้ไม่ได้สดับย่อมแก่ไป เมื่อสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาแก่ไปแล้ว เขาย่อมไม่เห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาของเรา ผู้เดียวเท่านั้น แก่ไป โดยที่แท้ สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาของสัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ย่อมแก่ไปทั้งสิ้น ส่วนเราเอง ก็เมื่อสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาแก่ไปแล้วพึงเศร้าโศก ลำบาก ร่ำไร ทูบอก คร่ำครวญ หลงมงาย แม้อาหารเราก็ไม่ยอมรับประทาน แม้มากก็พึงเศร้าหมอง ชูบผอม แม้งานก็พึงหยุดชะงัก แม้วอกมิตรก็พึงดีใจ แม้วอกมิตรพึงเสียใจ ดังนี้ เมื่อสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาแก่ไปแล้ว เขาย่อมเศร้าโศก ลำบาก ร่ำไร ทูบอก คร่ำครวญ หลงมงาย นี้เรียกว่าปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ ถูกลูกศร คือ ความโศกที่มีพิษแทงเข้าแล้ว ย่อมทำตนให้เดือดร้อน^{๑๘}

จากพระสูตรข้างต้นผู้ศึกษามีความเห็นว่าการพิจารณาเห็นไม่ทันตามสภาวะความเป็นจริงต่างๆที่เกิดขึ้น เช่น สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา อย่าแก่, สิ่งที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดาอย่าเจ็บไข้, สิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดา อย่าตาย, สิ่งที่มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา อย่าสิ้นไป และสิ่งที่มีความฉิบหายเป็นธรรมดา อย่าฉิบหาย ซึ่งทั้งหมดนี้ทั้งความแก่ ความเจ็บไข้ ความตายสัตว์ทั้งหลาย ย่อมมีเสมอกันจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับเหตุและปัจจัยต่างๆ ในส่วนการสิ้นไป การฉิบหาย ก็เป็นสิ่งที่สัตว์ทั้งหลายประสบเช่นกัน จากฐานะ ๕ ประการดังกล่าวนี้ถ้าผู้ประสบตามพิจารณาไม่ทันย่อมเศร้าโศก ลำบาก ร่ำไร ทูบอก คร่ำครวญ หลงมงาย อาหารก็ไม่ยอมรับประทาน ภายก็เศร้าหมอง การงานก็จะหยุดชะงัก พวกศัตรูก็จะดีใจ และพวกมิตรก็จะเสียใจซึ่งอาการดังกล่าวทั้งหมดนี้เป็นเหตุเริ่มต้นของการป่วยเป็นโรคซึมเศร้า

๓. ความหมายของโรคซึมเศร้าทางพระพุทธศาสนา

คำว่า “โรค” ในทางพระพุทธศาสนามาจากรากศัพท์บาลีว่า “รฺชฺ” แปลว่า เสียบแห่งมีความหมายว่า สิ่งที่เสียบแห่งให้เจ็บปวด นอกจากนี้คำศัพท์ที่มีความหมายว่า เจ็บป่วยหรือโรค

^{๑๖} ฐานะ ในที่นี้หมายถึง เหตุ (อง.ปญจก.อ. (ไทย) ๓/๔๘/๑๐๙)

^{๑๗} ธรรมดา ในที่นี้หมายถึง สภาวะธรรมที่เกิดเอง คำนี้มุ่งแสดงกฎแห่งเหตุผล (อง.ทสก.อ. (ไทย) ๓/๒/๓๑๘)

^{๑๘} อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๘/๗๘ - ๘๐.

ในทางพระพุทธศาสนามีกล่าวไว้ดังต่อไปนี้ “อาพาธ” หมายถึง ความเจ็บป่วย^{๑๙} “พยาธิ” หมายถึง ความป่วย^{๒๐}

พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงการรักษาโรคของคนไข้ออกได้เป็น ๓ ประเภท คือ

๑. บางโรครักษาหรือไม่รักษาก็หาย

๒. บางโรครักษาหรือไม่รักษาก็ไม่หาย

๓. บางโรคต้องรักษาจึงหาย ไม่ได้รับการรักษาไม่หาย ดังพุทธพจน์ที่ตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย คนไข้ ๓ จำพวกนี้มีปรากฏอยู่ในโลก ได้แก่

๑. คนไข้บางคนในโลกนี้ได้โทษขณะที่เป็นสัปปายะ^{๒๑} หรือไม่ได้โทษขณะที่เป็นสัปปายะก็ตาม ได้ยาที่เป็นสัปปายะ หรือไม่ได้ยาที่เป็นสัปปายะก็ตาม และได้คนพยาบาลที่เหมาะสมหรือไม่ได้คนพยาบาลที่เหมาะสมก็ตาม ย่อมไม่หายจากอาพาธนั้นเลย

๒. คนไข้บางคนในโลกนี้ได้โทษขณะที่เป็นสัปปายะจึงหายจากอาพาธนั้น หรือไม่ได้โทษขณะที่เป็นสัปปายะก็ตาม ได้ยาที่เป็นสัปปายะ หรือไม่ได้ยาที่เป็นสัปปายะก็ตาม และไม่ได้คนพยาบาลที่เหมาะสม หรือไม่ได้คนพยาบาลที่เหมาะสม ย่อมหายจากอาพาธนั้น

๓. คนไข้บางคนในโลกนี้ได้โทษขณะที่เป็นสัปปายะจึงหายจากอาพาธนั้น เมื่อไม่ได้ย้อมไม่หาย ได้ยาที่เป็นสัปปายะจึงหายจากอาพาธนั้น เมื่อไม่ได้ย้อมไม่หาย และได้คนพยาบาลที่เหมาะสม จึงหายจากอาพาธนั้น เมื่อไม่ได้ย้อมไม่หาย^{๒๒}

พระพุทธศาสนาได้แบ่งโรคเป็น ๒ ประเภท คือ โรคทางกาย และโรคทางใจ รวมทั้งการรักษาและการป้องกันโรคดังกล่าวโดยปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา วิธีการรักษาโรคทางกาย ๓ วิธี คือ การรักษาทางการแพทย์ การใช้ธรรมชาติดำบัด และ การรักษาด้วยพลังจิต และพบวิธีการรักษาโรคทางใจด้วยการเจริญวิปัสสนา คือ การใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นแจ้งตามความเป็นจริง ในสังขาร^{๒๓}

สาเหตุโรคทางกาย

สาเหตุการเกิดโรคทางกาย ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงสาเหตุของการเกิดโรคไว้หลายสาเหตุด้วยกัน คือ โรคเกิดจากดี เสมหะ ลม ไข้สันนิบาต ฤดูแปรปรวน การบริหารไม่สม่ำเสมอ การใช้ความเพียรเกินกำลัง ผลของกรรม หนาว ร้อน หิว กระจาย ปวดอุจจาระ ปวด

^{๑๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) , พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๔๔.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๔.

^{๒๑} สัปปายะ หมายถึง สบาย มีประโยชน์ สภาวะที่เกื้อหนุน ; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) , พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, ๒๕๕๑), หน้า ๔๓๑.

^{๒๒} อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๒/๒๑๗.

^{๒๓} พระมหาปองปริตตา ปริปัญโญ, “การป้องกันและการรักษาโรคตามหลักพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๖.

ปีสวาระ^{๒๔} ชาติ ๔ ไม่สมดุล ชาติดิน ชาติน้ำ ชาติลม ชาติไฟ^{๒๕} การไม่รู้จักประมาณในการบริโภค^{๒๖} การถูกสัมผัสจากเชื้อบุงและสัตว์เลื้อยคลาน การถูกทำร้ายและการมีอายุมาก เป็นต้น

สาเหตุโรคทางใจ

สาเหตุของการเกิดโรคทางใจ ในพระพุทธศาสนากล่าวว่าเกิดมาจากกิเลสตัณหาชนิดต่างๆ เข้ามาครอบงำจิตใจ ดังพุทธพจน์ที่ตรัสว่า

สัตว์ผู้อ้างว่า ตนเองไม่มีโรคทางกายตลอดระยะเวลา ๑ ปีบ้าง ๒ ปีบ้าง ๓ ปีบ้าง ๔ ปีบ้าง ๕ ปีบ้าง ๑๐ ปีบ้าง ๒๐ ปีบ้าง ๓๐ ปีบ้าง ๔๐ ปีบ้าง ๕๐ ปีบ้าง แม้ยิ่งกว่า ๑๐๐ ปีบ้าง ยังพอมีอยู่ แต่สัตว์ผู้จะกล่าวอ้างว่า ตนเองไม่มีโรคทางใจตลอดระยะเวลาแม้ครู่เดียวหาได้โดยยาก ยกเว้นท่านผู้หมดกิเลสแล้ว^{๒๗}

การใช้โยนิโสมนสิการ คือ “การพิจารณาหาเหตุผล คุณค่าประโยชน์และโทษ ในเรื่องนั้นๆ พร้อมกับการรู้จักแก้ไขปัญหา และการรู้จักดำเนินชีวิตให้ถูกต้อง วิธีนี้เหมาะสำหรับผู้ป่วยมีอาการไม่รุนแรง ซึ่งสามารถช่วยเหลือตนเองได้”^{๒๘}

พุทธพจน์ทรงชี้ว่า บุคคลทั้งหลายนั้นมีโรคทางใจเปียดเบียนตลอดเวลา ส่วนโรคทางกายนั้น พระพุทธองค์ก็ตรัสว่า ร่างกายก็เป็นรังแห่งโรคที่ต้องดูแลเอาใจใส่ตลอดเวลา สำหรับโรคทางกายนั้นนานๆ อาจจะเป็นครั้งก็ได้ แต่โรคทางใจถูกเปียดเบียนอยู่ตลอดหรืออาจกล่าวว่าเป็นได้ง่ายกว่าโรคทางกายนั่นเอง

๔. สาเหตุและปัจจัยของการเกิดโรคซึมเศร้าทางพระพุทธศาสนา

กิเลสที่ทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นต้นเหตุที่ทำให้เกิดโรคทางใจนั้น มีกล่าวไว้หลายสาเหตุ แต่ที่เป็นสาเหตุหลักๆ หรือเป็นรากเหง้าของกิเลสทั้งหลายมีอยู่ ๓ ประการ คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง พระพุทธศาสนาได้อธิบายถึงการทำให้เกิดโรคทางใจที่เกิดขึ้นจากกิเลสตัณหาต่างๆ ได้ดังนี้

๑. โรค คือ ความโลภ เมื่อความโลภเกิดขึ้นในใจของผู้ใด ผู้นั้นเป็นโรคทางใจเพราะความโลภทำให้อยากได้ อยากมี อยากเป็นเกินขอบเขต ทำให้คนเห็นแก่ตัวและกระหายอย่างไม่มีที่สิ้นสุด มีจิตใจเร่าร้อน ทะเยอทะยานเห่อเหิมอยากได้ในทางที่ผิด เมื่ออยากได้หรือปรารถนาสิ่งหนึ่งสิ่งใดแล้วไม่ได้ตั้งใจปรารถนา ก็จะส่งผลทำให้ต้องผิดหวัง เกิดความข้องคับใจ กล่าวโดยรวมคือทำ

^{๒๔} วจ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๐/๑๒๙ - ๑๓๐.

^{๒๕} วจ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๑/๑๗. , ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๗/๓๐๗.

^{๒๖} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๒๓/๒๓.

^{๒๗} วจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๕๗/๒๑๗.

^{๒๘} นพ.จำลอง ดิษยวณิช, “พุทธศาสนา และจิตเวชศาสตร์”, วารสารจิตแพทย์แห่งประเทศไทย, ปีที่ ๓๙ (มีนาคม ๒๕๔๑), : ๕.

ให้เป็นทุกข์ เมื่อเกิดเป็นความทุกข์มากเข้าๆย่อมทำให้เสียสุขภาพจิตบางคนเกิดเป็นบ้าเสียสติ บางคนไปเบียดเบียนผู้อื่น บางคนถึงกับตรอมใจตาย เป็นต้น

๒. โรค คือ ความโกรธ เมื่อความโกรธเกิดขึ้นในใจของผู้ใด ผู้นั้นเป็นโรคทางใจ เพราะความโกรธทำให้จิตใจของผู้มีโกรธเป็นจิตที่ขัดเคือง ขุ่นเคือง หงุดหงิด หรือวิปริต ส่งผลทำให้เสียดวงทำลายจิตใจตนเองให้ได้รับความเร่าร้อน กระทบกระชวย แผลผ่วนในใจตนเองมากขึ้นเป็นลำดับๆ จนกระทั่งลุกลามกลายเป็นความอาฆาตพยาบาท เป็นเหตุนำไปสู่การเบียดเบียนและล้างผลาญบุคคลอื่นๆ เป็นต้น เมื่อกล่าวโดยรวมก็คือ เป็นต้นเหตุทำให้ผู้โกรธเป็นทุกข์

๓. โรค คือ ความหลง เมื่อหลงเกิดขึ้นในใจของผู้ใด ผู้นั้นเป็นโรคทางใจ เพราะความหลงทำให้จิตใจของผู้หลงทำให้จิตใจของผู้หลงนั้น เชื้อในสิ่งที่ผิด เข้าใจในสิ่งที่ผิด เป็นจิตใจที่มีไม่รู้จักผิดชอบชั่วดี เห็นผิดตรงกันข้ามจากความเป็นจริง เช่น เห็นดีเป็นชั่ว เห็นชั่วเป็นดี เห็นทุกข์เป็นสุข ความหลงที่ส่งผลทำให้คนต้องเข้าใจผิด และได้กระทำในสิ่งที่ผิดติดติดตามมา ได้นำความเสียหายต่างๆ มาให้อย่างมากมายมาแล้ว เมื่อเกิดความเสียหายขึ้น ก็ส่งผลกระทบต่อจิตใจที่ได้รับทุกข์ทรมาน ไม่มีความสุขสำราญ เป็นต้น^{๒๙}

นอกจากความโลภ ความโกรธ ความหลง ทั้ง ๓ ประการหลักๆนี้แล้ว ซึ่งถือว่าเป็นตัวการที่ทำให้เกิดโรคทางใจแล้ว ยังมีสาเหตุจากกิเลสย่อยๆอีกมากมายที่เนื่องเป็นเหตุของโรคทางใจเช่นกัน ดังตัวอย่างต่อไปนี้ คือ ความรัก ความเกลียด ความกลัว ความตื่นเต้น ความอิจฉา ริษยา ความหวง ความหึง ความเศร้าโศกเสียใจ ความวิตกกังวลในอนาคต ความอาลัยอาวรณ์ในอดีต เป็นต้น

อาการทั้งหลายเหล่านี้ นับว่าเป็นกิเลสที่เกิดขึ้นรบกวนจิตใจ เสียดวงจิตใจ ทำลายจิตใจ ทรมาน และแผลผ่วนจิตใจให้เร่าร้อน กระทบกระชวยอยู่เป็นนิจ ซึ่งอาการเหล่านี้นับว่าก่อให้เกิดความทุกข์นานาประการ เมื่อเกิดความทุกข์ท่วมทับทวีคูณมากขึ้นๆ นอกจากจะทำให้เกิดโรคทางจิตแล้ว ยังส่งผลต่อสุขภาพทางร่างกายเพิ่มขึ้นอีกด้วย ดังนั้น ในทางพระพุทธศาสนาจึงสอนว่า “ความทุกข์คือโรค” และ “โรคคือความทุกข์” นั่นเอง

๕. หลักธรรมที่เกี่ยวข้องในการบำบัดโรคซึมเศร้า

การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาช่วยบำบัดโรคทางใจ เป็นอีกวิธีหนึ่งที่ทำให้ผู้ป่วยเป็นโรคทางใจ มนุษย์บางคนอาจไม่เคยมีโรคทางกายบ่อยนัก ตั้งแต่เกิดจนตาย มนุษย์ไม่อาจที่จะปฏิเสธได้ว่าตนไม่เคยมีโรคทางใจเลย ทำให้มนุษย์ได้พยายามหาทางที่จะเยียวยารักษาโรคที่เป็นอุปสรรคในการดำรงชีวิต อย่างไรก็ตาม แม้ว่าทางการแพทย์ในปัจจุบันจะก้าวหน้าแต่ก็ไม่ได้เป็นหลักประกันว่ามนุษย์จะรอดพ้นจากโรคไปได้เพราะสาเหตุของโรคที่เกิดขึ้นก็ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายๆอย่าง

“การนำเอาหลักพุทธธรรมมาใช้บำบัดโรคทางใจนั้นทำได้สองทาง คือ

^{๒๙} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมโร), *อานุภาพแห่งกรรม*, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันบันลือธรรม, ม.ป.ป.), หน้า ๑๒๗ - ๑๓๕.

(๑) การศึกษาปฏิบัติธรรมโดยตรง มีเป้าหมาย คือการบรรลุธรรม การเข้าถึงภาวะที่ทำให้จิตสงบและสิ้นทุกข์

(๒) เป็นการนำเอาหลักพุทธธรรมในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในชีวิตหรือมาประยุกต์ใช้เพื่อบำบัดโรคทางใจได้”^{๓๐}

“พระพุทธเจ้าตรัสว่า โรคมี ๒ อย่าง คือ โรคทางกาย (กายิกโรค) และโรคทางจิตวิญญาณ (เจตสิกโรค)”^{๓๑} พระองค์ทรงประกาศสอน เพื่อรักษาโรคทางจิตวิญญาณและได้รับการยกย่องจากพระสาวก ว่าเป็นนายแพทย์ผู้เชี่ยวชาญรักษาโรคของชาวโรคทั้งปวง (สัพพโลกตักกิลโก) ยาที่พระองค์ทรงใช้รักษาโรคก็คือ ธรรมโอสธ “ในครั้งพุทธกาล ใครป่วยเป็นโรคทางจิตวิญญาณใด พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมสำหรับโรคนั้น การฟังธรรมได้ผลดีนัก แต่ในสมัยปัจจุบันที่พระพุทธเจ้าดับขันธปรินิพพานไปนานแล้วเหลือไว้แต่ธรรมโอสธจำนวน ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นหนึ่งในพระไตรปิฎก ใครจะนำธรรมโอสธไปใช้ คงต้องเลือกขนานที่เหมาะสมกับโรคทางจิตวิญญาณที่รุมเร้าตน เช่นเดียวกับคนที่เป็นโรคทางกาย ก็ต้องเลือกใช้ยาที่เหมาะสมกับโรคของตน เพราะลางเนื้อชอบลางยา”^{๓๒}

การรู้จักเลือกธรรมโอสธที่เหมาะสมไปใช้ในชีวิต เรียกว่า ัมมานุธรรมปฏิบัติแปลว่า ปฏิบัติธรรมน้อยให้คล้อยตามธรรมใหญ่ หมายความว่า ปฏิบัติข้อธรรมที่สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของเรา การเลือกข้อธรรมมาปฏิบัติ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่เราต้องการเช่นนี้ จัดเป็นการประยุกต์ธรรมมาใช้ประโยชน์ในชีวิตจริง ตัวอย่างเช่น กรณีศึกษาที่ผู้วิจัยเลือกที่จะศึกษาวิธีบำบัดโรคซึมเศร้าตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อนำหลักธรรมต่างๆมาช่วยป้องกันไม่ให้เป็นโรคซึมเศร้า และบำบัดผู้ป่วยที่เป็นโรคซึมเศร้าให้ทุเลาขึ้น หรือหายจากการป่วย

วิธีบำบัดโรคซึมเศร้าตามหลัก ๖ ขั้นตอน มีดังนี้^{๓๓}

ขั้นตอนที่ ๑ : เชื่อมการติดต่อสัมพันธ์กับผู้ป่วยในขั้นแรกให้แน่นแฟ้นจนสามารถสื่อความหมายกันได้โดยง่าย นั่นคือ สนทนาเรื่องกว้างๆเกี่ยวกับหลักอนิจจัง และหลักทุกขัง

ขั้นตอนที่ ๒ : ให้ผู้ป่วยฟังพิจารณาจนเข้าใจ และรู้แจ้งเห็นจริงในร่างกายของผู้ป่วย และภาระหน้าที่ของอวัยวะร่างกาย

ขั้นตอนที่ ๓ : ให้ผู้ป่วยฟังพิจารณาให้เข้าใจ และรู้แจ้งเห็นจริงในเวทนา คือ ความรู้สึกเสวยอารมณ์ ที่เรียกว่า เวทนานุปัสสนา

^{๓๐} ประยงค์ สุวรรณบุบผา, **จิตบำบัดแนวพุทธศาสนา**, เล่ม ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๕๗.

^{๓๑} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๕๗/๒๐๓.

^{๓๒} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต), **พุทธวิธีบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓๓.

^{๓๓} Atkinson, Rita L. and Atkinson, Richard C. et al., **An Introduction to Psychology**, (10th ed.). Harcourt Brace Jaijanovich Collage Publishers, (New York, 1990), p. 35.

ขั้นตอนที่ ๔ : ให้ผู้ป่วยฟังพิจารณาจนเข้าใจ และรู้แจ้งเห็นจริง ในกระบวนการของความคิด^{๓๔} ซึ่งก็ได้แก่ กระบวนการของจิตใจนั่นเอง โดยห้วงเข้าไปในจิตสำนึก และจิตไร้สำนึกของผู้ป่วย และให้ตรงกับความจริงของผู้ป่วยด้วยจิตตานุปัสสนา

ขั้นตอนที่ ๕ : วิเคราะห์และตีความหมายของปัจจัยกิเลสภาวะ ที่ฝังลึกอยู่ในจิตสำนึก และจิตไร้สำนึก^{๓๕} ตามการบำบัดในขั้นตอนที่ ๔ นั่นคือห้วงรู้ให้ลึกลงไปให้รู้ถึงกิเลสภาวะ ที่ฝังอยู่ในจิตไร้สำนึก จนหยั่งรู้ถึงความหมายของจิตที่ดิ้นรน กวัดแกว่ง ที่เรียกว่า อัมมานุปัสสนา

ขั้นตอนที่ ๖ : ปรับจิตใจของผู้ป่วยเสียใหม่^{๓๖} ชัดเกล้าผู้ป่วยทางสังคม และให้ผู้ป่วยเจริญสติสัมปชัญญะ จัดให้มีการเสริมแรงหนุน เพื่อให้มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทางราคะตัณหา โลภะ โทสะ และโมหะให้ลดน้อย หรือเบาบางลง

การบำบัดทั้ง ๖ ขั้นตอนนี้ ต้องใช้ศิลปะอย่างยั้งยวด เพื่อเอาชนะความเจ็บป่วยของผู้ป่วยให้ได้ การบำบัดให้หายจากการเจ็บป่วย^{๓๗}

ผู้ศึกษาสนใจศึกษากรณีของผู้ป่วยเป็นโรคซึมเศร้า ซึ่งจัดว่าเป็นโรคทางใจชนิดหนึ่ง ถึงแม้บางรายในผู้ป่วยจะมีสาเหตุจากการป่วยทางกาย ตลอดจนมีทัศนคติที่เปลี่ยนไป ผู้ป่วยโดยส่วนใหญ่มีส่วนของอาการป่วย ที่เกิดจากสาเหตุมาจากโรคทางใจ และส่งผลต่อร่างกายรวมถึงพฤติกรรมต่างๆอีกด้วย บางรายเป็นโรคทางกายอยู่แล้ว แต่กลับเป็นโรคทับซ้อนขึ้นมาอีก เช่นเป็นโรคเรื้อรังรักษาไม่หาย ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ เป็นต้น จากกรณีดังกล่าวกลับเกิดโรคซึมเศร้าแทรกซ้อนขึ้นมาอีก

หลักพุทธธรรมในพระพุทธศาสนาได้มุ่งสอนให้คนรู้จักวิธีการดับทุกข์ โดยเฉพาะความทุกข์ที่เกิดทางใจอันทำให้มนุษย์เกิดมีโรคภัยไข้เจ็บตามมาภายหลัง “พระพุทธศาสนาได้วางหลักปฏิบัติคือหลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเพื่อเป็นแบบให้มนุษย์ได้ใช้เป็นแนวทางในการทำความดี ในระดับต่างๆ”^{๓๘} หากต้องการปฏิบัติหรือศึกษาหลักธรรมในพระพุทธศาสนา สามารถเลือกศึกษาหมวดใดก่อนก็ได้ เพราะหลักคำสอนของพระพุทธศาสนานั้น มีความสัมพันธ์กันหมดแต่ในทางปฏิบัตินั้น การศึกษาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาผู้ที่ศึกษามักจะเลือกเอาคำสอนหมวดใดหมวดหนึ่ง มาศึกษาโดยแยกเป็นส่วนๆหรือเป็นเรื่อง เมื่อทำความเข้าใจแต่ละส่วนก็ควรพยายามเชื่อมโยงกับส่วนอื่นๆ เพื่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจ

^{๓๔}ดูรายละเอียดใน ประยงค์ สุวรรณบุบผา, **จิตบำบัดแนวพุทธศาสนา**, หน้า ๒๖๖ – ๒๖๗.

^{๓๕}Lefrancois, G.R., **The Lifespan.** (4th ed.). (Caligornia : Wadswworth Publishing Co., 1993), p. 27.

^{๓๖}Papalia, D.E., & Olds, S.W. , **Human development** (6th ed.) ,(New York : McGraw Hill, Inc, 1995), p 30.

^{๓๗}Engler, B., **Personality Meories.**(4th ed.). (New Jersey : Houghton Mifflin Co, 1995), p.47.

^{๓๘}ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, รศ.ดร., **ศาสนาเปรียบเทียบ** ,(กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏพระนคร ,๒๕๔๑), หน้า ๑๕๓.

ผู้ศึกษาจึงได้ศึกษาวิเคราะห์ และรวบรวมหลักธรรมต่างๆ จากพระไตรปิฎกมา เพื่อใช้ในการป้องกันและบำบัดการป่วยโรคซึมเศร้า ตามความเหมาะสมกับการปฏิบัติและพิจารณา ดังต่อไปนี้

จากหลักธรรมที่มีในพระไตรปิฎก ผู้ศึกษาจะเลือกมาเฉพาะหลักธรรมที่นำมาปฏิบัติ และธรรมที่นำมาพิจารณา สำหรับป้องกันและการบำบัดโรคซึมเศร้า โดยจัดหลักธรรมเป็นดังนี้

๑) มรรคมืองค์ ๘ อริยอัฐังคิกมรรค ความจริงคือ ทางแห่งการดับทุกข์ หรือทางสายกลางที่จะดำเนินเพื่อดับทุกข์นั้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้วางแนวทางให้มนุษย์ได้ดำเนินรอยตามไว้อย่างสมบูรณ์แล้ว หากแต่มนุษย์นั้นไม่ได้นำมาปฏิบัติตามที่พระองค์ได้ทรงวางไว้ ปัญหาสังคมจึงมีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น นอกจากสังคมจะประสบกับปัญหาขั้นพื้นฐานที่แก้ไม่ตกแล้ว ปัญหาใหม่ที่เกิดขึ้นได้สร้างความล่าช้าหรือความเสื่อมโทรมของสังคม คนจะมีภาวะความตรึงเครียดมากยิ่งขึ้น ปัญหาสุขภาพจิตอันเป็นภัยเงียบหรือปัญหาสังคมพิการทางความคิดจึงเกิดขึ้นทั้งนี้การปฏิบัติตามข้อมรรคมืองค์ ๘ คือ ทางสายกลางทางที่ถูกที่ชอบ ให้มนุษย์ดำเนินไปสู่ความพ้นทุกข์ พระพุทธองค์ได้วางแนวทางไว้แล้วคือ “มรรคมืองค์ ๘ ได้แก่ ความเห็นชอบ สัมมาทิฐิ, ความดำริชอบ สัมมาสังกัปปะ, วาจาชอบ สัมมาวาจา, การกระทำชอบ สัมมากัมมันตะ, อาชีพชอบ สัมมาอาชีวะ, ความเพียรชอบ สัมมาวายามะ สติชอบ สัมมาสติ, สมาธิชอบ สัมมาสมาธิ”^{๓๙} มรรคมืองค์ ๘ ถือว่า เป็นคำสอนภาคปฏิบัติหรือระบบอริยธรรมทั้งหมดของพุทธศาสนาเรียกว่า “ทางสายกลาง” มัชฌิมาปฏิปทา^{๔๐} เพื่อให้มนุษย์ดำเนินชีวิตตามทางสายกลาง

นอกจากนี้หลักธรรมของพุทธศาสนา ยังได้สอนเรื่องของชีวิต เพื่อให้มีความเข้าใจถึงชีวิตมนุษย์ว่ามีส่วนประกอบอะไรบ้าง พระพุทธเจ้าสอนเรื่องชีวิตคือขันธ ๕ หมายถึง ปัจจัยที่รวมอิงอาศัยกันเข้าเป็นชีวิต

ผู้ศึกษาได้หยิบยกหลักธรรมข้อนี้ขึ้นมา เพื่อศึกษาจะได้เข้าใจและเป็นอุบายให้ผู้ที่มึจิตใจฟุ้งซ่านไม่สงบ หรือผู้ที่กำลังป่วยเป็นโรคทางใจ พร้อมกันนั้นหลักธรรมข้อนี้ได้เป็นเครื่องเตือนใจว่า ชีวิตหรือสิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นเพราะมีสาเหตุ หรือเหตุปัจจัย เราจะแก้ปัญหาชีวิตหรือความทุกข์ทางใจที่เราประสบอยู่ก็ต้องแก้ที่สาเหตุ และอะไรที่เป็นปัจจัยให้เกิดเช่นนั้น ธรรมดานั้นความทุกข์จะดับได้ ก็ต้องดับได้เพราะเหตุดับ เมื่อผู้ที่มีความทุกข์ทางใจเข้าใจและปฏิบัติได้ ดังนี้ ก็จะทำให้จิตใจมีความสงบ และประกอบชีวิตคือขันธ ๕ นี้อยู่ได้โดยไม่มีความทุกข์มาก

๒) กฎแห่งกรรม คำว่า “กรรม แปลว่า การกระทำ หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาคือทำด้วยความตั้งใจ^{๔๑} หรือจงใจทำ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม การกระทำที่ดีเรียกว่ากรรมดี การกระทำที่ชั่วชึ่ง เรียกว่า กรรมชั่ว”^{๔๒} กฎแห่งกรรม คือ กฎแห่งเหตุผล ทางพุทธศาสนา

^{๓๙}ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๒๕๕/๓๘๔., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔๕/๑๒๓., ม.อ. (ไทย)๑๔/๗๐๔/๔๕๓.

^{๔๐}วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๑๘., ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๖๖๔/๕๒๘.

^{๔๑}อง. ฉก. (ไทย) ๒๒/๓๓๔/๔๖๓.

^{๔๒}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ,หน้า ๓.

เชื่อในเรื่องกรรมว่า บุคคลกระทำอะไรลงไปพร้อมกับเจตนา ย่อมมีผล และผลที่ออกมาอาจเป็นไปได้ใน ๓ ทางคือ ดี, ชั่ว และกลางๆ

ดังนั้น กรรมและผลของกรรมต้องมีลักษณะสอดคล้องตามกฎแห่งกรรมแยกได้เป็น ๒ ระดับคือ

๑. กฎแห่งกรรมระดับศีลธรรม กฎแห่งเหตุผลระดับนี้ เป็นระดับที่มนุษย์บัญญัติขึ้น เพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยหรือให้เกิดเป็นระเบียบแบบแผนการปฏิบัติของบุคคลและสังคม

๒. กฎแห่งกรรมระดับศีลธรรม คือกฎแห่งเหตุระดับสูงสุดที่มีอยู่ตามธรรมชาติ มิได้เกิดขึ้นจากความคิด, ความเห็นหรือการบัญญัติของมนุษย์ และเป็นกฎเฉียบขาดที่ไม่อาจยกเว้นหรือให้อภิสิทธิ์แก่สิ่งใดๆ หรือบุคคลใด ไม่ว่าใครจะชอบหรือไม่ชอบ หรือจะเป็นประโยชน์หรือโทษแก่ใคร ถือว่าอยู่เหนือกฎสมมุติที่มนุษย์บัญญัติขึ้นใช้ เช่น กฎไตรลักษณ์คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา เมื่อคนเราเกิดมาจะต้องแก่และต้องตาย ความแก่และความตายเป็นกฎแห่งการเปลี่ยนแปลง ไม่มีใครจะฝืนกฎหรือยกเลิกกฎอันนี้ได้ นี่คือกฎแห่งธรรมชาติที่เป็นกฎแห่งเหตุผลระดับสูงสุด^{๔๓}

หลักพุทธธรรมที่สำคัญๆ หลายหมวด ที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาตรัสสอนไว้ในพระไตรปิฎก หลักธรรมแต่ละหมวด ทรงแสดงไว้มีเป้าหมายสูงสุด คือ นำไปสู่การดับทุกข์ทั้งสิ้น และทรงนำหลักพุทธธรรมเหล่านี้มาบำบัดรักษาโรคทั้งทางร่างกายและโรคทางใจ โดยในที่นี้ผู้เขียนจะเลือกนำเสนอหลักพุทธธรรมเฉพาะที่พบว่าพระพุทธเจ้าทรงนำไปใช้ในการรักษาหรือบำบัดโรคต่างๆ ได้ เท่าที่จำเป็นสำหรับผู้ป่วยด้วยโรคซึมเศร้าหรือโรคทางใจ รวมถึงการนำหลักธรรมต่างๆ ที่ใช้รวมกันสำหรับผู้ป่วย

๓) อปณณกปฏิบัติ คือ อินทรีย์สังวร โภชนมัตตัญญูตา ชาคริยานุโยค^{๔๔} อปณณกปฏิบัติ คือ ข้อปฏิบัติที่เป็นส่วนแก่นสารเนื้อแท้ ซึ่งจะทำให้ผู้ปฏิบัติถึงความเจริญองงามในธรรม เป็นผู้ดำเนินอยู่ในแนวทางแห่งความปลอดภัย

(๑) อินทรีย์สังวร การสำรวมอินทรีย์ คือ ระวังไม่ให้บาปกุศลธรรมครอบงำเมื่อรับรู้อารมณ์ ด้วยอินทรีย์ทั้ง ๖

(๒) โภชนมัตตัญญูตา ความรู้จักประมาณในการบริโภค คือ รู้จักพิจารณารับประทานอาหาร เพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายให้ทำกิจให้ชีวิตผาสุก มีใช้เพื่อสนุกสนาน

(๓) ชาคริยานุโยค การหมั่นประกอบความดี ไม่เห็นแก่นอน คือขยันหมั่นเพียรตื่นตัวอยู่เป็นนิจย์ ชำระจิตมิให้มีนิวรณ์พร้อมอยู่เสมอทุกเวลาที่จะปฏิบัติกิจให้ก้าวหน้าต่อไป

จากหลักธรรมนี้ผู้ศึกษามีความเห็นว่า หากปฏิบัติตามหลักธรรมนี้ใช้ทั้งเป็นการป้องกันและบำบัดรักษาโรคซึมเศร้าได้ กล่าวคือ การสำรวมอินทรีย์ย่อมทำให้เรารู้จักที่จะเสพในสิ่งที่มีประโยชน์ ไม่เสพในสิ่งที่เป็นโทษ ดังนั้น การรู้จักประมาณในการบริโภคจึงเป็นสิ่งสำคัญของผู้ป่วย

^{๔๓} ร.ดร.ทองหล่อ วงษ์ธรรม, ศาสนาเปรียบเทียบ, หน้า ๑๖๐.

^{๔๔} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๕๕/๑๔๒.

ด้วย กอปรกับต้องมีความพยายามที่จะเอาชนะความเจ็บป่วยด้วยการดูแลตนเองและรักษาให้หายจากโรคที่เป็นอยู่

๔) อิทธิบาท คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา^{๔๕} อิทธิบาท คือคุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย

(๑) ฉันทะ ความพอใจ คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป

(๒) วิริยะ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายามเข้มแข็งอดทน เอาธุระ ไม่ทอดย

(๓) จิตตะ ความคิด คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและสิ่งนั้นด้วยความคิดเอา จิตฝักใฝ่ ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป

(๔) วิมังสา ความไตร่ตรอง หรือทดลอง คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจสอบหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัดผลคิดค้นวิธีการแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น^{๔๖}

จากหลักธรรมนี้ผู้ศึกษามีความเห็นว่ หากผู้ปฏิบัติยอมห่างไกลจากโรคซึมเศร้า เนื่องด้วยการตกงานก็เป็นสาเหตุสืบเนื่องที่ทำให้เกิดโรคนี้ได้เช่นกัน กล่าวคือ ถ้าทำเสร็จบริบูรณ์ ก็ไม่ต้องกังวลว่าจะถูกไล่ออก หรือถูกปลดออกจากงาน เป็นการป้องกันเหตุการณ์เกิดโรคซึมเศร้าสำหรับการนำมาใช้บำบัด คือ “ผู้ป่วยโรคซึมเศร้า เมื่อเกิดภาวะต่างๆ ของโรค มักจะทอดทิ้งงาน และจะท้อแท้ในสิ่งที่ตนเองทำ ตลอดจนค่อยๆ วางมือก็มี” ผู้ป่วยควรพยายามปฏิบัติหน้าที่ให้ดีที่สุด หากมีหน้าที่การงานที่ต้องรับผิดชอบดูแล

๕) พรหมวิหาร คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา^{๔๗} พรหมวิหารคือ ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักกำกับความประพฤติ และปฏิบัติตนต่อมนุษย์ตลอดจนสัตว์ทั้งหลายโดยชอบ

(๑) เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุขมีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า

(๒) กรุณา ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยาก ความเดือนร้อนของปวงสัตว์

(๓) มุทิตา ความยินดีในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิงกอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลาย ผู้ดำรงในปกติสุขพลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุขมีความเจริญอกงามยิ่งขึ้นไป

^{๔๕}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๑/๒๓๓ ; อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๐๕/๒๙๒.

^{๔๖}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๑/๒๓๓.

^{๔๗}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๘/๒๘๐.,อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๒๕/๑๙๐ – ๑๙๓.,วิสุทธิ. (ไทย) ๒๑/๒๔.

(๔) อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง จะทำให้ดำรงอยู่ในธรรมที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบเที่ยงธรรมดุจตาชั่ง ไม่เอนเอียงธรรมดุจตาชั่ง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชังพิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้วอันควรได้รับผลดีหรือผลชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบพร้อมที่จะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม ธรรมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือ เขาควรได้รับผลอันสมกับมารับผิดชอบของตน^{๔๘}

การเจริญเมตตา ควรเริ่มต้นที่ตัวเองก่อน เพราะปกติคนเราก็รักตนเองเป็นพื้นฐานอยู่แล้วควรเจริญโดยตั้งใจให้ตนเป็นเพียงสัตว์โลกผู้หนึ่ง ที่รักสุขเกลียดทุกข์ เหมือนคนอื่นๆ เจริญเพื่อให้เกิดความเห็นใจเข้าใจคนอื่นดังพุทธภาษิตที่ว่า “เราตามค้นหาด้วยใจ ตลอดทิศทั้งปวงในที่ไหนๆ ก็ไม่พบพานผู้เป็นที่รักยิ่งกว่าตนถึงตัวตนของคนเหล่าอื่นแต่ละคน ก็เป็นที่รักอย่างนี้

เพราะฉะนั้น ผู้ที่รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น”^{๔๙} เมื่อเจริญไปในตนจนคุ้นเคยต่อจากนั้นก็ให้เจริญไปยังบุคคลอื่นๆ คือ คนที่รักพอประมาณ คนที่รักมาก คนที่เกลียด และคนที่ศัตรูกัน

อานิสงส์ของการเจริญเมตตา ๑๑ ประการ^{๕๐} ดังนี้ นอนหลับเป็นสุข, ตื่นเป็นสุข, ไม่ฝันร้าย, เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย, เป็นที่รักของอมมนุษย์ทั้งหลาย เทวดารักษา, ไฟ ยาพิษ อาวุธกล้า ทรายไม้ได้, จิตย่อมตั้งมั่นได้เร็ว รับประทานอาหารต่างๆ ได้รวดเร็ว มั่นคง, มีสีหน้าผ่องใส, ไม่หลงตาย, และหากยังไม่บรรลุลोकุตระธรรม เมื่อได้อัปนาในเมตตาจะเข้าถึงพรหมโลก

๖) สติปัฏฐาน คือ กายานุปัสสนา เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา อัมมานุปัสสนา^{๕๑} สติปัฏฐาน คือ ที่ตั้งของสติ การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริง คือ ตามความที่สิ่งนั้นๆ เป็นของมันเอง

(๑) กายานุปัสสนา สติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณากายให้รู้เห็นตามความเป็นจริงว่าเป็นแต่เพียงกายไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตน ท่านจำแนกวิธีปฏิบัติไว้ ๖ อย่าง เช่น อานาปานสติ กำหนดลมหายใจ และอิริยาบถ กำหนดรู้ทันอิริยาบถ เป็นต้น

(๒) เวทนานุปัสสนา สติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนาให้รู้เห็นความเป็นจริงว่าเป็นแต่เพียงเวทนา ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ มีสติรู้ชัดเวทนา อันเป็นสุขก็ดี ทุกข์ก็ดี เฉยๆก็ดี ทั้งที่เป็นอามิส และนิรามิสตามที่เป็นไปอยู่ในขณะนั้นๆ

^{๔๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม** พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒๔.

^{๔๙} พระพุทธโฆสจารย์ รจนา, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, สมเด็จพระพุทธจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๗, ฉบับรวมเล่ม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๕๑๕.

^{๕๐} อ.อ.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๑/๑๙๔. , อ.อ.เอกาทศก. (ไทย) ๒๔/๑๕/๔๒๕. , ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๒/๔๖๐ - ๔๑๖.

^{๕๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๒/๓๐๑., ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๗๖. , อ.จ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๗๔/๓๙๐.

(๓) จิตตานุปัสสนา สติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต ให้รู้ทันตามความเป็นจริง ว่าเป็นแต่เพียงจิต ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ มีสติรู้ชัดจิตของตนที่มีราคะ ไม่มีราคะ มีโทสะ ไม่มีโทสะ มีโมหะ ไม่มีโมหะ เสร้าหมองหรือผ่องแผ้ว ฟุ้งซ่านหรือเป็นสมาธิ ฯลฯ อย่างไรก็ตามที่เป็นไปในขณะนั้นๆ

(๔) อัมมานุปัสสนา สติปัฏฐาน การตั้งสติพิจารณาธรรมให้รู้เห็นความเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงธรรม ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา คือ มีสติรู้ชัดธรรมทั้งหลาย ได้แก่ นีวรณ

๕ ชั้น ๕ อย่าง ๑๒ โภขณ ๗ อริยสัจ ๔ ว่าคืออะไร เป็นอย่างไร มีในตนหรือไม่ เกิดขึ้นเจริญ บริบูรณ์ และดับไปได้อย่างไร เป็นต้น ตามที่เป็นจริงของมันอย่างนั้น ^{๕๒}

พระพุทธเจ้าแสดงแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่แคว้นกัมมาสทัมมะ หมู่บ้านชาวกुरु ตรัสว่า“ทางนี้เป็นที่ไปอันเอก เพื่อความหมดจดของสัตว์ทั้งหลาย เพื่อความก้าวล่วงซึ่งความโศกและความรำไร เพื่อความอันสดับดับไปแห่งทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุลุยาธิธรรม เพื่อกระทำพระนิพพานให้แจ้ง ทางนี้คือ สติปัฏฐาน ๘”^{๕๓}

พิจารณาเห็นกายในกายเนื่องๆอยู่ มีความเพียรเผากิเลสให้เร่าร้อน มีสัมปชัญญะ มีสติ ย่อมกำจัดอภิชฌา และโทมนัสในโลกให้พินาศได้พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาเนื่องๆอยู่...พิจารณาเห็นจิตในจิตเนื่องๆอยู่...

พิจารณาเห็นธรรมเนื่องๆอยู่ มีความเพียรเผากิเลสให้เร่าร้อน มีสัมปชัญญะ มีสติ ย่อมกำจัดอภิชฌา และโทมนัสในโลกให้พินาศได้^{๕๔}

จากหลักธรรมนี้ผู้ศึกษามีความเห็น ว่า สติปัฏฐานไม่ใช่หลักการที่จำกัดว่าจะต้องปลีกตัวหลบเข้าไปนั่งปฏิบัติอยู่นอกสังคม หรือจำเพาะในกาลเวลาตอนใดตอนหนึ่ง โดยเหตุนี้มีปราชญ์หลายท่านสนับสนุนให้นำมาปฏิบัติในชีวิตประจำวันทั่วไป กล่าวคือ มีชีวิตของเราเอง มีจุดที่ควรใช้สติคอยกำกับดูแลทั้งหมดเพียง ๔ แห่งเท่านั้นเอง คือ ร่างกายและพฤติกรรมของมัน เวทนาคือความรู้สึกสุขทุกข์ต่างๆ ภาวะที่จิตเป็นไปต่างๆ และความคิดนึกไตร่ตรอง ถ้าดำเนินชีวิตโดยใช้สติคุ้มครอง ก็ช่วยให้เป็นอยู่อย่างปลอดภัย ไร้ทุกข์ มีความสุขผ่องใส และเป็นปฏิปทานำไปสู่ความรู้อัจฉริยะธรรม

ดังนั้น แนวการปฏิบัติหรือการเจริญ กัมมัฏฐาน สามารถนำมาแก้จิตได้ เพราะฉะนั้นผู้ที่ได้ปฏิบัติ หรือรู้หลักธรรม ในพระพุทธศาสนา ก็จะสามารถสังเกตตนเองดูและจะรู้ได้ทันทีว่าตนเองมีจิตที่โดดเด่นไปในลักษณะเช่นใด เมื่อเป็นเช่นนี้ จิตทั้ง ๖ ก็รวมไปที่จิตดวงเดียว แต่ส่งไปตามอารมณ์ต่างๆ ให้แสดงลักษณะของจิตดังกล่าวออกมา “กัมมัฏฐานที่เหมาะสมในการแก้จิตทั้ง ๖ ในกัมมัฏฐานทั้ง

^{๕๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๗ - ๑๑๕/๑๐๒ - ๑๑๓.

^{๕๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๗๓/๓๒๕., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๓๑/๑๐๓.

^{๕๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๒/๓๐๑., อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๗๔/๓๙๐.

๖. สรุป

โรคซึมเศร้าเป็นโรคที่มีผลมาจากสภาพจิตของบุคคลที่เปลี่ยนไปและส่งผลต่อสภาพร่างกาย อาทิ ความเครียด ความวิตกกังวลความหดหู่และท้อแท้ เป็นต้น โดยส่งผลต่อสารสื่อสมองและมีผลต่อพฤติกรรมของผู้ป่วยที่เปลี่ยนไป เช่น อ่อนเพลีย เบื่ออาหาร เป็นต้น อีกนัยหนึ่ง แม้ความเจ็บป่วยทางกายก็มีผลต่อสภาพจิตเช่นกัน กล่าวคือ สามารถทำให้เกิดเป็นโรคซึมเศร้าได้ด้วย เช่น ผู้ป่วยโรคเรื้อรัง ผู้ป่วยโรคเบาหวาน และผู้ป่วยโรคหัวใจ เป็นต้น ซึ่งโรคต่างๆ ทางกายมีผลต่อสารสื่อสมองโดยตรง กล่าวคือ ทำให้สารสื่อสมองเสียสมดุล ทักษะโรคซึมเศร้าทางพระพุทธศาสนามีความเห็นว่า โรคซึมเศร้าในพระพุทธศาสนาอาจจะไม่ได้ชี้ชัดลงไปว่าเป็นโรคที่เกิดจากทางกายหรือทางใจ แต่ผู้เขียนขอประมวลความว่า ภาวะความซึมเศร้าต่างๆ ที่เกิดกับบุคคลใดบุคคลหนึ่งแล้วแสดงพฤติกรรมที่ผิดปกติไปจากเดิมที่เคยเป็น กล่าวคือ การเข้าไปยึดมั่นในอุปาทานชั้น ๕ หลักธรรม และวิถีทางพระพุทธศาสนามีส่วนช่วยในการป้องกันและบำบัดโรคซึมเศร้าได้ จากการมีผลงานศึกษาที่บุคคลากรทางการแพทย์ พยายามหาวิธีการบำบัดรักษาผู้ป่วยโรคซึมเศร้าตามแนวพระพุทธศาสนาในรูปแบบของการแพทย์ทางเลือก เช่นการฝึกสติให้ผู้ป่วยรู้ถึงสภาวะที่เกิดขึ้นกับตัวผู้ป่วยเอง และการกำหนดรู้เท่าทันสภาวะนั้นๆ ตลอดถึงการจัดการปัญหานั้น โดยไม่ยึดติดกับเรื่องหรือปัญหานั้น ด้วยการคิดพิจารณาตามหลักกฎไตรลักษณ์บ้าง กฎแห่งกรรมบ้าง ตามหลักอริยสัจ ๔ บ้าง เป็นต้น

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

(๑) หนังสือ :

ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, รศ.ดร.. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏพระนคร, ๒๕๕๑.

ประยงค์ สุวรรณบุบผา. **จิตบำบัดแนวพุทธศาสนา**. เล่ม ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต). **พุทธวิธีบริหาร**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระพุทธโฆสาจารย์ รจนา. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. สมเด็จพระพุทธมาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๗, ฉบับรวมเล่ม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๑).

สมเด็จพระมหาธีรราชวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร). **อานุภาพแห่งกรรม**, กรุงเทพมหานคร : สถาบันบันลือธรรม, ม.ป.ป.

สำนักงานพัฒนาโครงการแนวทางการบริหารสาธารณสุข. **แนวทางปฏิบัติบริการสาธารณสุข**.

กรุงเทพมหานคร : บริษัท กิตติชัย พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๙.

(๒) วารสาร :

จำลอง ดิษยวณิช,น.พ. “พุทธศาสนา และจิตเวชศาสตร์”, **วารสารจิตแพทย์แห่งประเทศไทย**, กรุงเทพมหานคร ; กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข ,๒๕๔๑.

(๓) วิทยานิพนธ์ :

พระมหาปองปริดา ปรีบุญโณ, “การป้องกันและการรักษาโรคตามหลักพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

๒. ภาษาอังกฤษ :

(1) Book :

Attkinson, Rita L. and Attkinson, Richard C. et al.. **An Introduction to Psychology**. (10th ed.). Harcourt Brace Javanovich Collage Publishers, New York, 1990.

Engler, B.. **Personality Meories**. (4th ed.). New Jersey : Houghton Mifflin Co, 1995.

Lefrancois, G.R. **The Lifespan**. (4th ed.). Caligornia : Wadswworth Publishing Co., 1993.

Papalia, D.E., & Olds, S.W. , **Human development**. (6th ed.) ,New York : McGraw Hill, Inc, 1995.

ภาวะผู้นำและการบริหารการศึกษาในโลกการเปลี่ยนแปลง Leadership and Management Education in the world to change

พระครูปลัดบุญยัง ทูลลโก (สุนทรวิภาต)^๑

บทคัดย่อ

ผู้นำเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งต่อความสำเร็จขององค์กร เพราะว่าผู้นำมีภาระหน้าที่และความรับผิดชอบโดยตรงที่จะต้องวางแผน สั่งการ ดูแล และควบคุมให้องค์กรดำเนินไปได้โดยราบรื่น ไปสู่เป้าหมายที่ได้ตั้งเอาไว้ ผู้นำหรือผู้บริหารจะต้องใช้การตัดสินใจเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด หากตัดสินใจผิดพลาดย่อมนำมาซึ่งความสูญเสียทรัพยากรและเวลา การจงใจในองค์กรจึงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของผู้บริหารที่จะใช้เป็นเครื่องมือในการบริหารทรัพยากรในองค์กร เพื่อกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิธีการในการทำงาน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์กรที่ตั้งไว้ ผู้นำจะต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ในการติดต่อสื่อสาร เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างราบรื่น การมอบหมายหน้าที่ให้แก่ผู้ใต้บังคับบัญชา จึงเป็นศิลปะสำคัญของผู้นำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบริหารการศึกษาในยุคปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงสูงมากทั้งรูปแบบการเรียนการสอน เนื้อหาสาระที่ใช้ในการเรียนการสอน เป้าหมายในการเรียนการสอน ดังนั้นภาวะผู้นำจึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการบริหารการศึกษาในโลกแห่งการเปลี่ยนแปลงนี้

คำสำคัญ : ภาวะผู้นำ การบริหารการศึกษา โลกการเปลี่ยนแปลง

ABSTRACT

Leadership is critical to the success of the organization. The leader has an obligation and responsibility to care for planning, directing and controlling the organization conducted by smoothly. To the goal that is set. Leaders or Administrators must take the decision to achieve maximum benefit. If you make the wrong decision would entail the loss of resources and time. Motivation is a key component of corporate executives to use as a tool in managing the organization. To stimulate changes in working methods. To achieve the goals of the organization set. Leadership requires both art and science of communication. The operation went smoothly. The assignment of work to do. It is the art of leadership In particular, the management of education in modern times have changed very high for both forms of instruction. Materials used in teaching. The goal of teaching so

^๑ วัดไชนาวาส ตำบลทาที่เลี้ยง อำเภอเมืองสุพรรณบุรี จังหวัดสุพรรณบุรี

leadership is vital, particularly in the management of education in a world of change.

keyword : Leadership Management Administrators

บทนำ

ผู้บริหารในยุคโลกาภิวัตน์ ต้องใช้ภาวะผู้นำให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ โดยสามารถปรับตัวให้เหมาะสมกับทุกสภาพการณ์ได้ และใช้ความรู้ความสามารถของตนให้เกิดประโยชน์ต่อการบริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพ^๒ ศิลปะและความสามารถในการนำและจูงใจผู้ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาแต่ละคนให้ทำงานด้วยความเต็มใจและมีความกระตือรือร้น เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่มและขององค์การ เป็นคุณสมบัติส่วนตัวของบุคคลที่แสดงออกมาเพื่อปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มในระหว่างการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล นี่คือความเป็นภาวะผู้นำ ยิ่งในยุคสมัยปัจจุบันที่โลกมีการเปลี่ยนแปลงได้อย่างรวดเร็ว มีระบบการสื่อสารที่ฉับไว มีการสั่งการที่รวดเร็ว มีระบบและเครื่องมือที่ทันสมัยในการปฏิบัติงาน ยิ่งทำให้ต้องมีการพัฒนาภาวะผู้นำที่มีความสามารถยิ่งขึ้น เพราะการตัดสินใจในหน้าที่ของการบริหารในองค์การสมัยใหม่ มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการทบทวนด้านความคิด ด้านงาน ด้านบุคคล แต่ละด้านต้องอาศัยการตัดสินใจที่ถูกต้องแม่นยำ และมีความสัมพันธ์กันทั้งด้านการวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การบังคับบัญชา (Commanding) และการควบคุม (Controlling) แม้แต่ในการบริหารการจัดการศึกษาก็ตามผู้บริหารการศึกษาต้องมองการศึกษาเชิงอนาคต ไม่ใช่การจมจืดติดอยู่กับระบบการศึกษาในอดีตหรือปัจจุบันเท่านั้น

ผู้เขียนมีความสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับทฤษฎีภาวะผู้นำทางการศึกษาในโลกการเปลี่ยนแปลง บทความนี้จึงมุ่งที่การศึกษาภาวะผู้นำทางการศึกษา ผู้นำกับการตัดสินใจ การสร้างแรงจูงใจ และสุดท้ายจะกล่าวถึงการบูรณาการการศึกษากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมว่าควรมีทิศทางที่จะก้าวต่อไปอย่างไร

ภาวะผู้นำทางการศึกษา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช พระราชทานแนวพระราชดำริเกี่ยวกับความหมายของการศึกษาไว้เมื่อวันที่ ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๒๐ ความว่า

“การศึกษาเป็นเครื่องมืออันสำคัญในการพัฒนาความรู้ ความคิด ความประพฤติ ทัศนคติ ค่านิยม และคุณธรรมของบุคคล เพื่อให้เป็นพลเมืองดีมีคุณภาพและประสิทธิภาพ การพัฒนาประเทศก็ย่อมทำได้สะดวกราบรื่น ได้ผลที่แน่นอนรวดเร็ว”

จะเห็นว่าการศึกษามีความหมายใน ๒ มิติ คือมิติแรกเป็นการพัฒนาองค์ความรู้ในเรื่องต่างๆ และมิติที่สองเป็นการพัฒนาบุคคลผู้ศึกษาเองให้มีความคิด ความประพฤติ ทัศนคติ ค่านิยม

^๒ Owen, ๑๙๘๑ : ๔๕ และ McCorkle and Others. ๑๙๘๒ : ๑๙๐ อ้างถึงใน ศักดิ์ไทย สุรกิจบวร, ๒๕๔๙

และคุณธรรม ซึ่งทั้งสองมิติแห่งความหมายนี้แยกกันไม่ได้ ตรงกันข้ามจะต้องควบคู่กันไปเพราะเมื่อบุคคลหนึ่งมีความรู้ แต่มีความประพฤติ ทัศนคติ ค่านิยมและคุณธรรม ที่ไม่ถูกต้องเหมาะสม ย่อมจะนำไปสู่การใช้ความรู้ในทางที่ไม่ก่อประโยชน์ต่อทั้งตนเองและส่วนรวมได้

ภาวะผู้นำทางการศึกษา หมายถึง ศิลปะหรือความสามารถของบุคคลที่จะจูงใจหรือใช้อิทธิพลต่อผู้อื่น ทั้งผู้ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาในกระบวนการบริหารการศึกษา ด้านการวางแผนการบริหารการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ด้านการดำเนินงานการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ด้านการนิเทศและติดตามผลการดำเนินงาน ด้านการประเมินผลการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และด้านการปรับปรุงและพัฒนาการบริหารการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อปฏิบัติการและอำนวยการโดยใช้กระบวนการสื่อความหมายหรือติดต่อสื่อสารกัน ให้ร่วมมือกับผู้นำในการดำเนินการจนกระทั่งบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ของเป้าหมายที่กำหนดไว้

Marshall Goldsmith และคณะ (อ้างถึงใน ชัยเสฏฐ์ พรหมศรี, ๒๕๔๙: ๘๑-๘๔) ได้เสนอคุณลักษณะที่สำคัญ ๕ ประการต่อการนำไปสู่การเป็นผู้นำที่มีประสิทธิภาพในยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งประกอบด้วย

๑. การคิดแบบโลกาภิวัตน์ (Thinking Globally)
๒. เล็งเห็นเรื่องความหลากหลายทางวัฒนธรรม (Appreciating Cultural Diversity)
๓. พัฒนาความชำนาญทางด้านเทคโนโลยี (Developing Technology Savvy)
๔. การสร้างคู่ค้าธุรกิจและพันธมิตร (Building Partnerships and Alliances)
๕. สร้างการมีส่วนร่วมในการเป็นผู้นำ (Sharing Leadership)

ดร.เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์^๓ มองการศึกษาของปัจจุบันเมื่อทศวรรษที่ผ่านมาว่า การศึกษามีความเป็นสากลมากขึ้น สภาพโลกาภิวัตน์ที่มีการเชื่อมโยงในทุกด้านร่วมกันทั่วโลก ส่งผลให้เกิดการเคลื่อนย้ายองค์ความรู้ กฎกติกา การดำเนินการด้านต่าง ๆ ทั้งการค้า การลงทุน การศึกษา เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เชื่อมต่อถึงกัน ประกอบการเปิดเสรีทางการศึกษา ส่งผลให้เกิดการหลั่งไหลหลักสูตรการเรียนการสอน บุคลากรด้านการสอน หลักสูตร จากสถาบันการศึกษาต่างประเทศเข้าสู่ไทย อันมีผลทำให้เกิดการเปรียบเทียบและผลักดันให้สถาบันการศึกษาไทยต้องพัฒนาการจัดการศึกษาที่มีความเป็นสากลที่เป็นที่ยอมรับ อีกทั้งการเปิดเสรีทางการค้าและการลงทุนกับนานาประเทศของไทย ได้ส่งผลให้เกิดความต้องการการศึกษาที่มีคุณภาพทัดเทียมในระดับสากล และยังมีมองว่า หลักสูตรใหม่จะเกิดขึ้นจำนวนมาก จากการเปลี่ยนแปลงและการแข่งขันในด้านเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม ทำให้คนในสังคมต้องการเพิ่มความรู้ความสามารถให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง จึงหันมาสนใจศึกษาต่อในหลักสูตรที่ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ ดังนั้น เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของคนในสังคมสถาบันการศึกษา จึงมุ่งพัฒนาหลักสูตรใหม่ ๆ อาทิ หลักสูตรที่บูรณาการระหว่างสองศาสตร์ขึ้นไป เช่น ระดับ

^๓ เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์.ดร. แนวโน้มการศึกษาไทยในครึ่งทศวรรษหน้า, (ออนไลน์) เข้าถึงได้จาก

อาชีพศึกษาหลักสูตรเดียวจะมีหลายสาขาวิชา เรียนข้างยนต์จะผนวกการตลาดและการบัญชีเข้าไปด้วย เป็นต้น หลักสูตรที่ให้ปริญญาบัตร ๒ ใบ และมีการพัฒนาหลักสูตรให้ทันสมัยตลอดเวลา นับว่า ดร.เกียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ เป็นผู้มีภาวะผู้นำทางการศึกษา มองเห็นถึงแนวโน้มของการศึกษาในอนาคตได้อย่างถูกต้อง

นอกจากนี้ ดร.เกียงศักดิ์ ยังคาดการณ์ไว้อีกว่า การสอนคุณธรรมจริยธรรมยังไม่มีคุณภาพ แนวคิดของทุนนิยมที่มุ่งแข่งขันได้แพร่กระจายไปทั่วโลก ส่งผลให้ผู้คนต่างมุ่งแข่งขัน และพัฒนาความรู้ความสามารถ เพื่อความก้าวหน้าในหน้าที่การงานและมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ประกอบกับสถาบันการศึกษาจำนวนมากมุ่งพัฒนาความรู้ทางวิชาการ และประเมินผลการเรียนที่ความสามารถทางวิชาการ จนอาจจะเลยการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณธรรมจริยธรรม นอกจากนี้ การไม่ได้มีผู้สอนที่รู้เชี่ยวชาญด้านการสอนคุณธรรมจริยธรรมโดยตรงหรือมีคุณภาพ ย่อมส่งผลต่อคุณภาพการสอนของวิชาคุณธรรมจริยธรรมได้ ซึ่งปัจจุบันก็ยังไม่สามารถที่จะแก้ไขจุดอ่อนตรงนี้ได้

ผู้นำกับการตัดสินใจ

ผู้นำที่สามารถตัดสินใจได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น หมายถึงสภาพการดำเนินการตัดสินใจที่บรรลุผลตรงตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการของการแก้ไขปัญหาที่นั้น ถ้ามีผู้นำท่านใดสามารถวิเคราะห์สถานการณ์ที่จำเป็นจะต้องตัดสินใจและมีวิธีการเลือกกระบวนการตัดสินใจ ซึ่งจะทำให้ผลของการตัดสินใจนั้นๆบรรลุวัตถุประสงค์ที่ต้องการได้ ก็ย่อมนับได้ว่าการตัดสินใจนั้นเกิดประสิทธิภาพ

กระบวนการตัดสินใจของผู้นำสามารถจำแนกออกตามลักษณะ ได้ ๕ แบบดังนี้

๑. ผู้นำแบบอัตตาธิปไตย ผู้นำจะตัดสินใจในการแก้ไขปัญหาโดยการใช้ข้อมูลที่มีอยู่โดยไม่จำเป็นต้องปรึกษากับผู้ใดเลย การตัดสินใจลักษณะนี้ผู้นำจะต้องมีข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องเชื่อถือได้ และต้องมีทักษะและความสามารถสูง เพื่อให้การตัดสินใจมีประสิทธิภาพ

๒. ผู้นำแบบอัตตาธิปไตยที่อยู่บนฐานของข้อมูลและการแสวงหาความชำนาญ ผู้นำอาจจะไม่จำเป็นต้องมีข้อมูลเพียงพอและไม่จำเป็นต้องมีทักษะในเรื่องที่ต้องตัดสินใจมากนัก ดังนั้นผู้นำลักษณะนี้จึงต้องแสวงหาข้อมูล ข่าวสาร และทักษะจากบุคคลอื่นซึ่งจะสามารถช่วยในการตัดสินใจได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๓. ผู้นำแบบปรึกษาหารือ ผู้นำจะอธิบายสถานการณ์ให้กลุ่มผู้ร่วมงานหรือที่ปรึกษาได้รับทราบ โดยให้รายละเอียดของข้อมูลข่าวสารได้อย่างใกล้เคียงความจริงและเป็นผู้ช่วยแก้ปัญหา โดยทำการประเมินค่าข้อมูลข่าวสารให้ด้วย ส่วนทางเลือกในการเลือกแก้ปัญหานั้นผู้นำจะให้กลุ่มที่ปรึกษาทำการสำรวจข้อเท็จจริง แล้วให้ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะ สุดท้ายผู้นำจะตัดสินใจเองโดยอาจเหมือนหรือไม่เหมือนกับที่ปรึกษาแนะนำก็ได้

๔. ผู้นำแบบตกลงต่อรอง ผู้นำจะอธิบายปัญหาสถานการณ์ให้กลุ่มผู้ร่วมงานหรือที่ปรึกษาได้รับทราบ โดยให้รายละเอียดของข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้อง แล้วทั้งผู้นำและผู้ร่วมงานช่วยกันวิเคราะห์หากลั่นกรอง แยกแยะข้อแตกต่างและตกลงต่อรองเลือกทางเลือกเพื่อแก้ไขปัญหาที่นั้น โดยเป็นที่ยอมรับของทุกคน

๕. ผู้นำแบบมอบหมายหน้าที่ วิธีการนี้ผู้นำจะมอบทั้งความรับผิดชอบและอำนาจหน้าที่ในการตัดสินใจต่อคณะบุคคล โดยผู้นำจะให้ข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องและเป็นประธานในการประชุมปรึกษาหารือ เป็นประธานในการตัดสินใจโดยพร้อมที่จะยอมรับและปฏิบัติการแก้ปัญหาตามที่กลุ่มได้เสนอไว้โดยไม่ยึดยึดความคิดของตนให้แก่กลุ่ม

ผู้นำกับการสร้างแรงจูงใจ

โดยทั่วไปแล้วในทุกวงการแม้แต่วงการศึกษาก็ตามรูปแบบของการใช้เงินเพื่อจูงใจ จะถูกนำมาใช้เพื่อการเพิ่มยอด การกระตุ้นผลงาน และการเพิ่มคุณภาพของงานให้สูงขึ้นได้เสมอ ทั้งที่รู้กันอยู่ว่าการจูงใจในรูปแบบของการให้เงินนั้นไม่ใช่วิธีการที่ยั่งยืนแต่อย่างใด และไม่ใช่วิธีการเดียวที่จะใช้ในการจูงใจผู้ปฏิบัติงาน ยังมีรูปแบบการจูงใจอีกหลากหลายวิธีที่น่าสนใจและสามารถนำไปใช้ได้ให้เหมาะสมกับแต่ละองค์กรนั้นๆ

นอกจากการใช้เงินเป็นแรงจูงใจสำหรับองค์กรส่วนใหญ่แล้ว การจูงใจด้วยสวัสดิการก็เป็นอีกวิธีการหนึ่งในการรักษาคนเก่งขององค์กรไว้ได้ เพราะสวัสดิการที่ดีผู้ปฏิบัติงานก็อยากจะอยู่ทำงานให้องค์กรไปนานๆเช่นกัน หรือการจูงใจด้วยการยอมรับชื่นชม การให้การยอมรับมีส่วนในการเพิ่มการเห็นคุณค่าของผู้ปฏิบัติงาน และจูงใจให้คนทำงานรักษาความดีของตนไว้ เพราะเมื่อผู้นำให้การชื่นชม สนับสนุนผู้ร่วมงานที่ทำผลงานได้ดี ทำให้เพื่อนร่วมงานชื่นชมยินดีก็จะเกิดบรรยากาศที่ดีในการทำงาน การมอบเกียรติบัตร การให้รางวัลดีเด่นประจำปี จะทำให้เกิดแรงจูงใจที่จะพัฒนาตนเองเพื่อจะเป็นที่ยอมรับอย่างนั้นบ้าง หรือการจูงใจด้วยการให้โอกาสเติบโตในสายงานนั้นๆ ซึ่งเป็นการจูงใจที่ได้รับการตอบรับดีที่สุด ไม่ว่าจะเป็นการไต่ขั้นงาน การฝึกอบรม การหมุนเวียนตำแหน่งงาน การให้ทุนศึกษาต่อ ซึ่งล้วนแล้วแต่เกิดประโยชน์โดยตรงแก่ตัวคนงานทั้งนั้น และยังส่งผลถึงองค์กรที่มีผลงานที่มีคุณภาพมากขึ้นอีกด้วย

หลักการบริหารเชิงพุทธศาสตร์

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีคุณค่ามากกว่าสองพันห้าร้อยกว่าปี ในยุคโลกาภิวัตน์หรือยุคทุนนิยมในปัจจุบัน การบริหารจัดการสมัยใหม่ ต่างก็กลับมาทบทวนบทบาททางวิชาการในการบริหารจัดการสมัยใหม่ว่า ยังคงเป็นแนวทางเดียวหรือไม่ที่การบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพจะต้องสนองต่อระบบทุนนิยมที่เน้นการแข่งขัน และสร้างผลกำไร หรือการบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กรเพียงอย่างเดียว การบริหารจัดการสมัยใหม่ ยังขาดอะไรบางอย่างที่เป็นนามธรรมที่เกี่ยวกับมนุษย์ที่จะต้องอยู่ร่วมกัน รวมทั้งสิ่งแวดล้อมในโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลงและมีผลกระทบต่อสังคมและองค์กร หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงการบริหารจัดการมีอยู่มากมาย เป็นคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ยังทันสมัยอยู่จนถึงปัจจุบันและในอนาคต แต่ในที่นี้ จะได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาบางประการ ได้แก่ หลักสัพบุรีธรรม ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในธัมมัญญสูตร อันเป็นแนวทางในการบริหารจัดการเชิงพุทธศาสตร์ประการหนึ่ง เพื่อประกอบการพิจารณาว่า หลักการบริหารเชิงพุทธศาสตร์มีได้มุ่งหวังกำไร หรือการแข่งขันเพียงอย่างเดียว แต่ได้บรรลุหลักการที่สร้างความยั่งยืน การไม่เบียดเบียน การอยู่ร่วมกันอย่างสงบสันติ มีความเมตตาต่อ

กัน และรู้เท่าทันโลก โดยมีได้ปฏิเสศกระแสโลกาภิวัตน์ หรือระบบทุนนิยมในปัจจุบัน แต่ให้ยึดหลักการอยู่ร่วมกันและรู้เท่าทันโลก หลักสัปปุริสธรรม ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการ มี ๗ ประการ คือ

๑. ฉัมีญญตฺตา (Knowing the Law, Knowing the Cause) ความเป็นผู้รู้จักเหตุ คือ รู้ความจริง รู้หลักการ รู้กฎเกณฑ์ รู้กฎแห่งธรรมได้ รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล และรู้จักหลักการที่จะทำให้เกิดผล รวมความว่า การบริหารจัดการในองค์กร ผู้บริหารจำเป็นต้องพิจารณาข้อเท็จจริงอย่างถูกต้อง เพื่อบรรลุเป้าหมายขององค์กรให้มีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล รู้จักการวิเคราะห์ความจริงที่เกิดขึ้น ตามธรรมชาติ อันว่า “สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้น ตั้งอยู่ดับไป เป็นธรรมดา” โดยพิจารณาหลักการและเกณฑ์แห่งเหตุผลมาบริหารจัดการองค์กร

๒. อตถัญญตฺตา (Knowing the Meaning, Knowing the Purpose) ความเป็นผู้รู้จักผล หรือความมุ่งหมาย คือรู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้จักผลที่เกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำตามหลัก หมายถึง การบริหารงานองค์กรให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ และรู้ถึงประโยชน์ขององค์กรที่นำไปสู่ความมั่นคง และไม่มีผลกระทบใดๆ ต่อองค์กร ในที่นี้ก็หมายถึงการมีแผนงานที่ดี การวางแผนที่วิเคราะห์ผลกระทบด้านต่าง ๆ

๓. อัตตัญญตฺตา (Knowing Oneself) ความเป็นผู้รู้จักตน คือ รู้จักเราว่าเรานั้น โดยฐานะภาวะเพศ ความรู้ ความสามารถ และคุณธรรมเป็นอย่างไร และเท่าใด แล้วประพฤติให้เหมาะสม และรู้จักที่จะปรับปรุงต่อไป ในที่นี้หมายถึง รู้จักองค์กรที่เราบริหารเป็นอย่างดีว่ามีจุดด้อย จุดแข็งอย่างไร มีขีดความสามารถอย่างไร และรู้จักการปรับปรุงองค์กรให้ทันต่อเหตุการณ์ที่มีผลกระทบรวมทั้งการบริหาร ความแตกต่างที่จะทำให้องค์กรเป็นเลิศ มีประสิทธิภาพ และมั่นคงถาวร

๔. มัตตัญญตฺตา (Moderation, Knowing how to be temperate) ความเป็นผู้รู้จักประมาณ คือ ความพอดีในการจ่ายโภคทรัพย์ ในที่นี้หมายถึงการบริหารการเงิน หรือการขยายกิจการ ต้องพิจารณาให้รู้จักประมาณในความเพียงพอขององค์กร ขีดความสามารถขององค์กร ขีดความสามารถของทรัพยากรมนุษย์ในองค์กร รวมทั้งการแข่งขันที่รอบคอบและรู้จักประมาณขีดความสามารถขององค์กร

๕. กาลัญญตฺตา (Knowing the Propertime) ความเป็นผู้รู้จักกาล คือ รู้กาลเวลา อันเหมาะสม และระยะเวลาในการประกอบกิจ ในที่นี้หมายถึง การบริหารจัดการ จะต้องมีความเข้าใจถึงระยะเวลาที่เหมาะสม การสร้างโอกาสขององค์กรจะต้องพิจารณาถึงสถานการณ์ในเวลานั้น ๆ ว่าควรจะดำเนินการอย่างไร อะไรควรงด อะไรควรกระทำ เวลาใดควรขยายกิจการ หรือช่วงเวลาใดที่จะบริหารองค์กรให้ประสบผลสำเร็จต่อองค์กรมากที่สุด

๖. ปริสัญญตฺตา (Knowing the Assembly, Knowing the Society) ความเป็นผู้รู้จักชุมชน คือ รู้ரியากที่จะประพฤติดต่อชุมชนนั้น ว่าควรจะดำเนินการอย่างไร การบริหารจัดการจำเป็นต้อง ปฏิสัมพันธ์กับองค์กรต่าง ๆ ทั้งที่เป็นพันธมิตร และคู่แข่ง การสร้างสรร หรือการประสานงานกับชุมชน หรือกลุ่มบุคคลที่มีผลต่อองค์กร ก็คือเข้าถึง เข้าใจ และพัฒนา เป็นการ

บริหารจัดการที่สร้างความสัมพันธ์ด้วยเมตตา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อชุมชน หรือสาธารณะชน จะเป็นภาพลักษณ์ที่ดีขององค์กร

๗. บุคคลัญญูตา (Knowing the individual, Knowing the different individuals) ความเป็นผู้รู้จักบุคคล คือ รู้จักความแตกต่างของบุคคลว่าโดยอัธยาศัย ความสามารถ และคุณธรรม ตลอดจนรู้ในความสามารถของบุคคล และใช้มอบงานที่เหมาะสมให้การบริหารจัดการในการรู้จักบุคคล เปรียบเสมือนการพัฒนาและบริหารทรัพยากรมนุษย์ที่จะต้องมีการพัฒนา และบริหารบุคคลในองค์กรให้มีความรู้ความสามารถ และรักดีต่อองค์กร มีความสามัคคี สร้างความเป็นธรรม และเสมอภาคให้แก่ บุคลากรในองค์กร รวมถึงการทำงานเป็นหมู่คณะ การติดต่อสื่อสารกับบุคคลต่าง ๆ ด้วยความเป็นมิตรไมตรี รวมทั้งมีความจริงใจต่อกัน

จากสาระของสัปปุริสธรรมข้างต้น จะเห็นว่า พระพุทธศาสนา อธิบายความสัมพันธ์ของการบริหารจัดการเกี่ยวข้องกับคนและสิ่งแวดล้อม โดยคำนึงถึงคุณธรรมและจริยธรรมที่มีคุณค่า พบได้ในสังคมมนุษย์ หรือปัจจัยแห่งสังคมในกระบวนการอาศัยซึ่งกันและกัน การพิจารณาด้วยเหตุด้วยผล รู้จักโลก รู้จักธรรมชาติ เพราะมนุษย์เท่านั้นที่จะเป็นผู้ที่บริหารจัดการองค์การที่ดีได้ สำหรับในส่วนของหลักการบริหารสมัยใหม่จะเน้นเทคนิคและวิธีการโดยแสวงหากำไร และการแข่งขันให้องค์กรบรรลุ สู่เป้าหมาย ตามแบบของทุนนิยม แต่หากผู้บริหารจะนำหลักการบริหารเชิงพุทธศาสตร์เข้ามาประกอบ หรือบูรณาการให้เข้ากับการบริหารงานในปัจจุบัน ก็ถือว่าเป็นแนวทางใหม่ หรือเข้าสู่มิติของการบริหารงาน ที่ยั่งยืน มีความมั่นคง และสร้างความเป็นธรรมต่อบุคคล หรือสังคมที่เกี่ยวข้องกับองค์กรอย่างชาญฉลาด รวมทั้งสร้างประสิทธิภาพ ประสิทธิผล ต่อการบริหารงานอย่างยั่งยืนและมั่นคง รวมทั้งจะเป็นหลักการของนักบริหารในการบริหารจัดการองค์การของตนอย่างมีระบบ โดยที่ยังมีคุณธรรมมาประกอบในการพิจารณาบริหารจัดการด้วยอีกโสดหนึ่งด้วย

การบูรณาการการศึกษากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

นักวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวกับภาวะผู้นำหลายๆท่านที่ได้วิพากษ์วิจารณ์แนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำที่มีอยู่ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันว่ามีความเฉพาเจาะจงทางสังคมและวัฒนธรรม เพราะแนวคิดและทฤษฎีส่วนใหญ่มาจากการศึกษา วิจัย และทดลองในประเทศสหรัฐอเมริกา แคนาดา หรือประเทศกลุ่มยุโรปเพียงบางประเทศเท่านั้น ดังเช่นที่ได้กล่าวไว้ว่า ทฤษฎีภาวะผู้นำส่วนใหญ่มักจะมีพื้นฐานทางวัฒนธรรมของประเทศแถบทวีปอเมริกาเหนือ โดยเฉพาะวัฒนธรรมอเมริกันที่มีลักษณะบางอย่างแตกต่างจากวัฒนธรรมในประเทศอื่นๆ เช่น การเน้นที่ปัจเจกบุคคล ในขณะที่บางวัฒนธรรมลักษณะการรวมกลุ่มทางสังคมมีความโดดเด่นกว่า แต่ก็ยังมีการนำทฤษฎีเหล่านี้มาตีความโดยปราศจากการประยุกต์ที่เหมาะสม โดยเฉพาะประเทศที่กำลังพัฒนาที่ค่อนข้างจะมีความแตกต่างอย่างเห็นได้ชัดจากประเทศสหรัฐอเมริกาหรือประเทศที่พัฒนาแล้วประเทศอื่นๆ

เนื่องจากในปัจจุบันเป็นยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งเป็นยุคของข้อมูลข่าวสารครอบคลุมไปทั่ว เนื่องจากมีเทคโนโลยีที่ทันสมัย การติดต่อสื่อสารกันสามารถทำได้รวดเร็วเปรียบเสมือนโลกไร้

พรหมแดน และผู้นำในปัจจุบันจะต้องปรับเปลี่ยนให้ทันกับยุคสมัย ดังนั้น ผู้นำในปัจจุบันควรจะต้องมีลักษณะดังต่อไปนี้

๑. ผู้นำควรจะต้องมีลักษณะเป็นคนคิดเก่ง ทำเก่ง โดยจะต้องเป็นคนขยันคิดไม่อยู่เฉยในการคิดค้นนวัตกรรมใหม่

๒. ลักษณะของผู้นำจะต้องมีวิสัยทัศน์ใหม่ๆ คือ จะต้องมีความคิดเห็นที่มองไปข้างหน้าอนาคตเพื่อกำหนดเป้าหมายในสิ่งที่คาดหวังไว้ในรูปแบบใหม่

๓. ผู้นำในปัจจุบันจะต้องมีความคิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ คือ คิดในสิ่งที่ถูกต้องและเป็นสิ่งที่ดี สร้างสรรค์นวัตกรรมที่มีประโยชน์

๔. ผู้นำจะต้องมีลักษณะเป็นคนยอมรับในสิ่งเปลี่ยนแปลง หรือนวัตกรรมใหม่ๆ ได้

๕. ผู้นำจะต้องมีลักษณะเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงด้านนวัตกรรม

การศึกษาในประเทศไทยนั้นผูกพันอยู่กับพระพุทธศาสนาอย่างยาวนาน การเรียนการสอนตั้งแต่โบราณกาลมาเริ่มต้นที่วัด มีพระเป็นครูผู้สอน ดังนั้นการซึมซับวัฒนธรรมของความเป็นพุทธจึงได้รับการปลูกฝังควบคู่ไปกับการศึกษาวิชาการ เนื้อหาวิชาที่มีการเรียนการสอนล้วนหยิบยกมาจากพระไตรปิฎก ผู้เรียนจึงได้ทั้งวิชาและจรณะ เรียกว่าได้ความรู้คู่คุณธรรมติดตัวไปด้วย พอมาถึงยุคปัจจุบัน การเรียนการสอนได้ย้ายออกจากวัดมาสู่ระบบโรงเรียนตามแบบอย่างชาวตะวันตก ระบบการเรียนการสอนที่มุ่งความรู้และความประพฤติกี่เปลี่ยนแปลงไป กลายเป็นการแข่งขันกันทางการศึกษา มีธุรกิจด้านการศึกษาเข้ามาเสริมในการเรียนการสอนเพิ่มเติม ทำให้ผู้เรียนมีความรู้สึกว่าการเรียนการสอนในระบบโรงเรียนภาคปกตินั้นไม่เพียงพอกับการแข่งขันในการเรียนในชั้นที่สูงยิ่งขึ้นไป ผู้บริหารการศึกษาควรที่จะหันกลับมามองถึงระบบการศึกษาที่เหมาะสมกับวัฒนธรรมไทย ปรับรูปแบบการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งจะช่วยให้การเรียนเกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตมากกว่า

บทสรุป

หากพิจารณาถึงสังคมวัฒนธรรมของประเทศไทย พระพุทธศาสนาถือเป็นศาสนาหลักประจำชาติเลยทีเดียว การนำเอาหลักธรรมคำสั่งสอนในทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้น่าจะเป็นสิ่งที่เอื้อประโยชน์สำหรับวัฒนธรรมไทยไม่มากก็น้อย การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาใช้ในการจัดการเรียนการสอนนั้น ก็เพื่อการปลูกฝังการเป็นผู้นำที่ดี และคำสั่งสอนที่สำคัญๆของพระพุทธศาสนาที่แสดงถึงลักษณะของผู้นำที่ดี หรือวิถีทางที่จะพัฒนาตนเองให้เป็นผู้นำที่ดี ใช้สำหรับเป็นแนวทางในการปฏิบัติ ได้แก่ ทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ อธิษฐานธรรม ๔ พรหมวิหารธรรม ๔ อคติ ๔ คหิสุข ๔ สังคหวัตถุ ๔ อิทธิบาท ๔ เวสาลีชกษณธรรม ๕ ยุติธรรม ๕ อปริหานิยธรรม ๗ นาถกรณธรรม ๑๐ สัปปริสธรรม ๗ กัลยาณมิตรธรรม ๗ และบารมี ๑๐ ทศ เป็นต้น ซึ่งหลักธรรมเหล่านี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการบริหารและการจัดการสมัยใหม่ได้

บรรณานุกรม

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์.ดร. แนวโน้มการศึกษาไทยในครึ่งทศวรรษหน้า, (ออนไลน์) เข้าถึงได้จาก <http://www.kriengsak.com/node/๗๗> (สืบค้นเมื่อ ๑๖ มีนาคม ๒๕๕๘).
ศักดิ์ไทย สุรกิจบวร. ภาวะผู้นำของผู้บริหารมืออาชีพ. กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๙.

การพัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขาในยุคโลกาภิวัตน์ Self-threefold by the Slovak Governance French Valley

พระมหาอนนท์ ชวนาภิภู (แสนแป้)*

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการพัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขาในยุคโลกาภิวัตน์ จุดมุ่งหมายก็เพื่อพัฒนาคนให้เป็นผู้มีคุณภาพ มีความรู้ มีคุณธรรม ก่อให้เกิดความสงบสุขในสังคม วิธีการที่สอดคล้องกับการพัฒนาตนเองตามหลักพระพุทธศาสนา คือการนำหลักไตรสิกขามา บูรณาการในการพัฒนาตนเอง เพราะว่า หลักไตรสิกขาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาบุคคลให้เป็นผู้ที่พร้อมทั้งด้านศีล สมาธิ และปัญญา ด้วยการนำคำสอนของพระพุทธเจ้ามาเป็นหลักคิด เพื่อให้บุคคลที่เข้ารับการพัฒนาด้วยหลักไตรสิกขานี้ มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติงาน มีความเจริญเติบโตทั้งทางด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา

คำสำคัญ : การพัฒนาตนเอง, ไตรสิกขา

ABSTRACT

The purposes of this article were to study Self- Development of Tri-Sikkha in the Globalization. The aim is to develop people's quality Knowledge of morality Contributes to peace in the society. The way that is consistent with their own development on Buddhist principles. for integration of Tri-Sikkha in the Self- development.

because Tri-Sikkha was the instrument and guideline to develop people to be perfect man with Sila Samathi and Panya. The personnel who were trained with Tri-Sikkha will be good at work with behavior, mind and wisdom.

Keywords: Self- Development, Tri-Sikkha

---

* โรงเรียนวัดเกาะปริยัติวิทยา ตำบลบางพลับ อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง

๑. บทนำ

สังคมในปัจจุบันนี้ มีการพัฒนาไปได้อย่างรวดเร็ว และต่อเนื่องเป็นอย่างมาก สืบเนื่องมาจากสภาพของธรรมชาติโดยทั่วไป มนุษย์พัฒนาตนเองมาโดยเป็นลำดับ ในตอนแรกก็อยู่กันเป็นกลุ่มเฉพาะตน ปกป้องแต่พวกตนเป็นหลัก ในขณะที่เดียวกันก็เป็นศัตรูกับกลุ่มอื่น ๆ แ่งแย่งชิงดี สู้รบกับกลุ่มอื่น ๆ จนภายหลังมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนา ใช้ปัญญาในการวิวัฒนาการ ที่เปลี่ยนแปลงไปสามารถรวมกลุ่มให้ใหญ่ขึ้นไปเรื่อย ๆ และสามารถอยู่ร่วมกันได้ มนุษย์นั้นเป็นสังคม หมายถึง การอยู่รวมเป็นกลุ่มๆ ไม่ได้้อย่างโดดเดี่ยว อยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ๆ ที่มีลักษณะต่าง ๆ แตกต่างกันไป เป็นต้นว่า อยู่เป็นครอบครัว เผ่าพันธุ์ชุมชน สังคม และประเทศชาติ เมื่อมารวมกันเป็นกลุ่มนั้นย่อมมีผู้นำและผู้ตาม ของประชาชนหรือคนในกลุ่ม ยังมีการควบคุมดูแล การจัดระเบียบ และการพัฒนา เพื่อให้เกิดความสงบสุข และมีการพัฒนาขึ้นมาได้อย่างต่อเนื่อง เมื่อมีกลุ่มคนเหล่านี้ ก็ย่อมมีในสิ่งที่ดีที่เจริญต่อไป ในทางคำกริยา คำว่า พัฒนา หมายความว่า การทำให้เจริญ ทำให้เติบโตงอกงามและมากขึ้น^๑

การดำเนินชีวิตในยุคโลกาภิวัตน์ อันเป็นยุคแห่งข้อมูลข่าวสารและโลกไร้พรมแดน ยุคที่เต็มไปด้วยการแข่งขัน เร่งรีบ การเผชิญกับสิ่งแปลกใหม่และวิทยาการต่าง ๆ ซึ่งมีทั้งสิ่งที่ดีขึ้น และบางส่วนส่งผลให้สังคมขาดสันติสุข หากมนุษย์ทุกคนอยากเป็นคนที่มีสมบุรณ์ มีชีวิตที่มีความสุขในการดำเนินชีวิต ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่ตัวเองได้ตั้งไว้ จึงจะต้องมีการพัฒนาตนเองให้มีการเรียนรู้ สร้างแนวคิดใหม่ ๆ ที่ทันสมัยต่อยุคในปัจจุบันนี้ เพื่อนำมาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตนเองให้ทันสมัย มีความรู้ มีทักษะและมีความสามารถในการพัฒนาประสิทธิภาพในการทำงาน ด้านการอยู่รวมในกันสังคม มีปัญญาและคุณธรรม ควบคู่ไปด้วย

หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่มีความสอดคล้องที่สามารถฝึกฝนการพัฒนาตนเอง คือ ไตรสิกขา เป็นข้อที่จะต้องศึกษา ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา คือในการฝึกหัดอบรม ภาวนา วาจา จิตใจ และปัญญาให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป จนบรรลุจุดหมายสูงสุดคือพระนิพพาน ได้แก่ ๑) อธิศีลสิกขา ๒) อธิจิตตสิกขา และ ๓) อธิปัญญาสิกขา เรียกว่า สิล สมภา และปัญญา^๒ ดังมีพุทธพจน์ที่เน้นย้ำหลักการฝึกฝนพัฒนาตนของมนุษย์ และเจ้าเตโตน พร้อมทั้งส่งเสริมกำลังใจให้ทุกคนมุ่งมั่นในการฝึกศึกษาพัฒนาตนจนถึงที่สุด เช่น ทนโต เสฏฐโฐ มนุสเสสุ "ในหมู่มนุษย์ ผู้ประเสริฐสุดคือคนที่ฝึกแล้ว"^๓ และพระพุทธพจน์ว่า วิชชาจรณสมปนโน โส เสฏฐโฐ เทวมานุเส. "ผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจริยะ เป็นผู้ประเสริฐสุด ทั้งในหมู่มนุษย์และมวลเทวา"^๔ โดยเริ่มจากการฝึกอบรมความประพฤติทางศีล การฝึกอบรมทางจิตใจ ให้มีสมาธิ และฝึกอบรมพัฒนาปัญญา จนสามารถพัฒนาตนเองและคนในสังคมได้

^๑ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร :นานมีบุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๒๓๘.

^๒ อด.ต. (ไทย) ๒๐/๕๒๑/๒๕๔.

^๓ ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๓/๕๗.

^๔ ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๗๒๔/๓๓๑.

๒. แนวคิดการพัฒนาตนเอง

๒.๑ ความหมายของการพัฒนาตนเอง

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า การพัฒนาตนเองเป็นหน้าที่หลักของมนุษย์ เพราะการที่บุคคลได้รับการพัฒนาแล้วจะนำมาซึ่งความสำเร็จในด้านต่างๆ ทั้งด้านการทำงาน และการดำรงชีวิตและมีความเชื่อว่าตนเองสามารถพัฒนาควบคุมตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ

แสวง สารະสิทธิ ได้ให้ความหมายของการพัฒนาตนเองไว้ว่า การพัฒนาตนเอง หมายถึง การนำเอาศักยภาพของตนที่มีอยู่มาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น เจริญงอกงามขึ้นในทุกๆ ด้าน โดยการกระทำของตนเอง^๕

สงวน สุทธิเลิศอรุณ กล่าวว่า การพัฒนาตนเอง คือ การสร้างความเป็นคนใหม่ในตนเอง ให้มีสุขภาพกายที่แข็งแรง สุขภาพจิตที่ดี มีทักษะกำลังใจ มีจุดมุ่งหมายของชีวิต และเป็นมิตรกับบุคคลทั่วไป^๖

ราตรี พัฒนรังสรรค์ได้ให้ความหมายไว้ว่า การพัฒนาตนเอง เป็นการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตัวบุคคลให้ดีขึ้น ทั้งด้านร่างกายและด้านจิตใจ ให้กลายเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ จะนำมาซึ่งความสุข ความเจริญสู่ตนเอง สังคม และประเทศชาติ^๗

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น จึงสรุปได้ว่า การพัฒนาตนเอง หมายถึง การเปลี่ยนแปลงตนเองตามศักยภาพที่มีอยู่ให้ดีขึ้น ทั้งทางร่างกาย จิตใจ และอารมณ์ เพื่อให้ตนเป็นบุคคลที่มีประสิทธิภาพ และเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างสันติสุขในปัจจุบัน

๒.๒ จุดมุ่งหมายของการพัฒนาตนเอง

ในการพัฒนาตนเองมีจุดมุ่งหมายที่จะเตรียมบุคคลให้มีความพร้อมและเลือกทำพฤติกรรมเพื่อสิ่งที่ดีที่สุด

ของตน การเลือกที่จะพัฒนาอย่างไร และควรจะดำเนินไปในแนวทางใดเป็นเป้าหมายหลักในการพัฒนาตน ซึ่งจะต้องดำเนินการพัฒนาในด้านต่างๆ ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์สังคม และสติปัญญา รวมทั้งการเข้าใจความต้องการตนเองและผู้อื่นให้ก้าวหน้าไปพร้อมๆ กัน ในทางปฏิบัติ นั้น จุดมุ่งหมายของการพัฒนาตนเองของแต่ละบุคคล ย่อมแตกต่างกันออกไปตามความคาดหวัง แต่ถ้าจะกล่าวโดยสรุปตามแนวคิดของราตรี พัฒนรังสรรค์ ได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายในการพัฒนาตนดังนี้

---

^๕ แสวง สารະสิทธิ. การพัฒนาตนเอง. (เลย : ภาควิชาจิตวิทยาและการแนะแนว คณะครุศาสตร์สถาบันราชภัฏเลย. ๒๕๓๕), หน้า ๒ .

^๖ สงวน สุทธิเลิศอรุณ.พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน.(กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดทิพย์วิสุทธิ์, ๒๕๔๓), หน้า๙.

^๗ ราตรี พัฒนรังสรรค์. พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน.(กรุงเทพฯ : สถาบันราชภัฏจันทรเกษม, ๒๕๔๔), หน้า ๙๖.

๑. การพัฒนาตนเองทั้งทางกาย จิต และสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป โดยเน้นให้เกิดความสำนึกในคุณค่าของชีวิต ความสำคัญของชีวิต ประโยชน์ของชีวิตและจุดมุ่งหมายของชีวิต

๒. เพื่อพัฒนาความคิด ความรู้ ความเข้าใจ ความสำนึกและความชำนาญด้วยตนเองเพื่อให้บรรลุอุดมคติสูงสุด คือเลี้ยงตนเองได้ พึ่งตนเองได้ นำตนเองไปสู่ความดีงามได้ ทำประโยชน์แก่สังคมได้ และมีความพึงพอใจในชีวิตและการทำงานได้

๓. เพื่อพัฒนาจิตของตนให้เป็นผู้ที่มีคุณภาพจิตดี และสุขภาพจิตดี

๓.๑ คุณภาพจิตดี หมายความว่า จิตมีคุณธรรม เช่น มีเมตตา กรุณา มุทิตา และศรัทธา

๓.๒ สมรรถภาพจิตดี หมายความว่า มีขันติ มีสมาธิ อธิษฐาน วิริยะ และสมาธิ

๓.๓ สุขภาพจิตดี หมายความว่า จิตที่มีสุขภาพดี ทำให้มีความสบาย มีสติ มีประโยชน์ มีความอึดเอิบ แข็งแรง เบิกบาน ผ่องใส สบายใจ เป็นต้น^๘

จากข้อความข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า จุดมุ่งหมายของการพัฒนาตนเองมีความจำเป็นอย่างยิ่งเพื่อเป็นการให้บุคลากรมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ เพื่อเป็นกรอบแนวทางในการพัฒนาไปสู่จุดหมายปลายทางอย่างมีประสิทธิภาพ ให้มีความสามารถในการจัดการเรียนการสอน จัดประสบการณ์การเรียนรู้ เพื่อพัฒนาศักยภาพของนักเรียนให้ดียิ่งขึ้น

๒.๓ ความสำคัญของการพัฒนาตนเอง

ในปัจจุบันการศึกษาเรื่องการพัฒนาตนเองเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากสภาพของโลกและเหตุการณ์ในปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะเมื่อเข้าสู่ยุคของข่าวสารข้อมูล (Information Era) หรือที่เรียกว่าเป็นยุคของโลกคลื่นที่สาม (Third Wave) ทำให้เกิดการรวมตัวของทรัพยากรขึ้น เมื่อโลกอยู่ในสถานะที่ไร้พรมแดน การแข่งขันกันเพื่อช่วงชิงทรัพยากรจึงมีมากขึ้นเป็นทวีคูณ ซึ่งอาจเปรียบได้ว่าเป็นสงครามแย่งชิงข่าวสารในด้านข้อมูลความรู้ จะเห็นได้ว่า การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ ทำให้เกิดการตื่นตัวและหวาดวิตกขึ้น ผู้ที่ปล่อยให้แก่กลไกการเปลี่ยนแปลงดำเนินไปโดยไม่พยายามก้าวให้ทันจะกลายเป็นผู้ที่ล้าหลังและเสียประโยชน์ไปในเวลาอันรวดเร็ว ดังนั้น การพัฒนาตนเองเพื่อให้เรียนรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกในยุคโลกาภิวัตน์เพื่อความอยู่รอดของชีวิตจึงเป็นสิ่งจำเป็น^๙

แสวง สารสิทธิ์ ได้กล่าวว่า การพัฒนาตนเอง (Self Development) เป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นสำหรับมนุษย์ทุกคน ผู้หวังความเจริญก้าวหน้าและความสุขในชีวิตตลอดจนความสำเร็จในการทำงาน โดยปกติมนุษย์จะเรียนรู้สิ่งต่างๆที่อยู่รอบตัวด้วยวิธีการซึมซาบเอาประสบการณ์ที่ตนได้รับ (Assimilation) และพัฒนามาเป็นระบบตน (Self) ซึ่งจะมีลักษณะที่แตกต่างกันไป เพราะ

^๘ ราตรี พัฒนรังสรรค์. พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน, หน้า ๙๖.

^๙ สุภัททา ปิณฑะแพทย์, พฤติกรรมมนุษย์และการพัฒนาตน. (กรุงเทพฯ : ภาควิชาจิตวิทยาและการแนะแนว, สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๔๒), หน้า ๒๓๗.

มนุษย์เป็นศูนย์กลางของประสบการณ์ตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งตาย กระบวนการเรียนรู้ ประสบการณ์ดังกล่าวของมนุษย์จึงเป็นแนวทางในการปรับตัวให้เหมาะสม เพื่อตนจะมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข มีความรุ่งโรจน์ และบรรลุจุดหมายของชีวิตตามสมควรแก่เอกัตภาพของตน^{๑๐}

จากแนวคิดดังกล่าว สามารถสรุปความสำคัญของการพัฒนาตนเอง ได้ว่า การพัฒนาตนเองเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาทั้งปวง โดยเฉพาะในวิชาชีพครูที่มีหน้าที่จะต้องไปพัฒนาคน ดังนั้น ครูควรจะมีการพัฒนาตนเองก่อน เพื่อให้เรียนรู้เท่าทันวิทยาการที่เปลี่ยนแปลง มีผลให้การปฏิบัติงานมีความสำเร็จ และช่วยพัฒนาหน่วยงานให้มีความเจริญก้าวหน้าต่อไป

๓. แนวคิดเกี่ยวกับหลักไตรสิกขา

๓.๑ ความหมายเกี่ยวกับหลักไตรสิกขา

คำว่า “ไตรสิกขา” แยกศัพท์ออกเป็น “ไตร” กับ “สิกขา” คำว่า ไตร หรือ ตริ เป็น ภาษา

สันสกฤตแปลว่า ๓ ตรงกับภาษามคธหรือบาลีว่า ตี หรือ เต ซึ่งก็แปลว่า ๓ เช่นกัน ส่วนคำว่า สิกขา เป็นภาษามคธหรือภาษาบาลีแปลว่า “ข้อที่พึงหรือข้อที่ต้องศึกษาและปฏิบัติ” ตรงกับภาษาสันสกฤตว่า “ศึกษา”^{๑๑} หมายถึง องค์ประกอบ ๓ ประการ คือ อธิศีลสิกขา, อธิจิตสิกขา, อธิปัญญาสิกขา หรือ ศีล สมาธิและปัญญา

พระพุทธเจ้า ได้ตรัสถึงไตรสิกขาไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย สิกขา ๓ ประการนี้ สิกขา ๓ ประการอะไรบ้างคือ ๑) อธิศีลสิกขา ๒) อธิจิตตสิกขา และ ๓) อธิปัญญาสิกขา

๑) อธิศีลสิกขา เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้มีศีล ฯลฯ สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายนี้ เรียกว่า อธิศีลสิกขา

๒) อธิจิตตสิกขา เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกามทั้งหลาย ฯลฯ บรรลุจตุตถฌาน ที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธึเพราะอุเบกขาอยู่ นี้เรียกว่าอธิจิตตสิกขา

๓) อธิปัญญาสิกขา เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์ ฯลฯ นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา” นี้เรียกว่าอธิปัญญาสิกขาภิกษุทั้งหลายสิกขา ๓ ประการนี้แล^{๑๒}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายไตรสิกขาว่า หมายถึงการพัฒนา มนุษย์ให้

ดำเนินชีวิตดีงามถูกต้อง ทำให้มีวิถีชีวิตที่เป็นมรรค เป็นทางดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงามของมนุษย์ ต้องเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตน คือ สิกขามรรคกับสิกขาจึงประสานเป็นอันเดียวกัน เมื่อมองในแง่อริยสัจ ๔ ก็เป็นอริยมรรค คือวิถีชีวิตอันประเสริฐเมื่อเป็นมรรคก็ดำเนินก้าวหน้าไปสู่

^{๑๐} แสวง สารสิทธิ์. การพัฒนาตนเอง. (เลย : ภาควิชาจิตวิทยาและการแนะแนว คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏเลย. ๒๕๓๕), หน้า ๑ .

^{๑๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒ , อัง.ติก. (ไทย) ๒ /๕๒๑/๒๕๙.

^{๑๒} อัง. ติก. (ไทย) ๒๐/๘๗/๓๑๒, อัง. ติก. (ไทย) ๒๐/๙๑/๓๑๙.

จุดหมาย โดยกำจัดสมุทัยให้หมดไป ช่วยให้เรามีชีวิตที่พึ่งพาวิชา ตัณหา อุปทาน น้อยลงไป ไม่
 อยู่ใต้อำนาจครอบงำของมัน พร้อมกับที่เรา
 มีปัญญาเพิ่มขึ้นและดำเนินชีวิตด้วยปัญญามากขึ้นตามลำดับ จนกระทั่งในที่สุดพอสมุทัยหมด
 ทุกข์^{๑๓}

ระวี ภาวิไล ได้อธิบาย ไตรสิกขา ว่า หมายถึง “การศึกษาสามประการตามหลักธรรมใน
 พระพุทธศาสนา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นกุศโลบายแห่งการพัฒนาตนเองที่ถูกต้องของมนุษย์
 ทุกคน เป็นรากฐานของการพัฒนาทั้งหลายอันจะน าสังคมไปสู่อารยธรรมที่ถูกต้อง...”^{๑๔}

ดังนั้น ไตรสิกขา หมายถึง การพัฒนามนุษย์ให้ดำเนินชีวิตดีงามถูกต้อง ทำให้มีวิถีชีวิตที่
 เป็นมรรค เป็นทางดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงามของมนุษย์ ต้องเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตนเอง
 เริ่มจากการรักษาศีล เพื่อขัดเกลาพฤติกรรมและการดำเนินชีวิตของตนเองให้บริสุทธิ์ รวมถึงการ
 ฝึกหัดการอยู่ร่วมกันของเพื่อนร่วมงานให้มีความเกื้อกูลต่อกัน และกระบวนการที่สำคัญใน
 การศึกษาต้องพัฒนาตนเองให้บริบูรณ์ด้วยศีล

สมาธิ และปัญญา เพื่อพัฒนาตนเองและสังคมไปสู่เป้าหมายสูงสุดในปัจจุบันและอนาคต

๓.๒ ความสำคัญเกี่ยวกับหลักไตรสิกขา

ไตรสิกขานั้นเป็นกระบวนการที่สำคัญในการพัฒนามนุษย์คือการจัดตั้งระบบระเบียบแบบ
 แผน

เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ ซึ่งเนื้อหาสาระที่สำคัญของไตรสิกขานั้น มี
 นักวิชาการทางพระพุทธศาสนา คือ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวถึงความสำคัญของ
 ไตรสิกขาไว้ว่า ไตรสิกขานี้เมื่อนำมาแสดงเป็นคำสอนในภาคปฏิบัติต่างๆ ไป ได้ปรากฏในหลักที่
 เรียกว่าโอวาทปติโมกข์ คือ

๑. การไม่ทำความชั่วทั้งปวง ทั้งทางกาย ทางวาจา จัดเป็น ศีล
๒. การบำเพ็ญความดีให้เพียบพร้อม จัดอยู่ในการปฏิบัติจิตขั้นที่เรียกว่า สมาธิ
๓. การทำจิตของตนให้ผ่องใส จัดเป็นการฝึกปฏิบัติในขั้นสูงสุดเรียกว่า ปัญญา

ไตรสิกขา หรือ (การศึกษา) ที่เกี่ยวเนื่องกับการพัฒนามนุษย์ที่สมบูรณ์ตามหลัก
 พระพุทธศาสนาไว้ว่าการศึกษา หมายถึง การเรียนรู้เพื่อเป็นมนุษย์ที่เต็มบริบูรณ์ เพราะได้รับการ
 พัฒนาทั้งทางกายและทางจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีจิตใจที่เปี่ยมด้วยปัญญา จึงเป็นอิสระหลุดพ้น
 จากการบีบคั้นของอำนาจกิเลสตัณหา ดังคำกล่าวที่ว่า “ทุกข์มีเพราะยึด ทุกข์ยึดเพราะอยาก ทุกข์
 มากเพราะพลอย ทุกข์น้อยเพราะหยุด ทุกข์หลุดเพราะปล่อย” เมื่อปล่อยวางแล้วย่อมหลุดพ้นทุกข์
 และพบความสุขสงบคือสันติ ดังนั้น มนุษย์ที่สมบูรณ์ในพระพุทธศาสนาจึงหมายถึงผู้บรรลุวิมุตติ

^{๑๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), “หัวใจพระพุทธศาสนา”, พุทธจักร, ปีที่ ๖๑ ฉบับที่ ๕
 (พฤษภาคม, ๒๕๕๐), หน้า ๗.

^{๑๔} ระวี ภาวิไล, หัวใจของศาสนาพุทธ, บทความเสนอในการประชุมทางวิชาการ เรื่องหัวใจของพุทธ
 ศาสนา, (ธรรมสถาน มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๑๗-๑๘ กรกฎาคม ๒๕๒๘) หน้า ๑.

คือเป็นอิสระหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงเพราะ ฉะนั้น วิมุตติจึงเป็นเป้าหมายของการศึกษาตามหลัก ไตรสิกขา ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “สมาธิที่มีศีลอบรมแล้วย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก ปัญญาที่มีสมาธิอบรมแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก จิตที่มีปัญญาอบรมแล้ว ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะโดยชอบ” ความหลุดพ้นนี้ก็คือวิมุตติซึ่งเป็นบรมสันติ เมื่อคนเราบรรลุถึง วิมุตติแล้วถือว่าเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เรียกว่า พระอเสขะ หมายถึงผู้จบการศึกษาสูงสุดใน พระพุทธศาสนา

ความสำคัญของไตรสิกขาที่นำมาแสดงข้างต้นนั้นเป็นเครื่องยืนยันได้ว่า ไตรสิกขาเป็นหลัก คำสอนทางพุทธศาสนาที่พุทธศาสนิกทุกคนควรนำมาปฏิบัติเพื่อพัฒนาตนเองให้มีชีวิตที่ดีงาม เพื่อ จัดปรับเตรียมสภาพชีวิตสังคมและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งลักษณะแห่งความสัมพันธ์ต่างๆให้อยู่ในภาวะ ที่เหมาะสม และพร้อมที่จะเป็นอยู่ปฏิบัติกิจและดำเนินกรต่างๆ เพื่อก้าวหน้าไปอย่างได้ ผลดีที่สุด สู่จุดหมายของชีวิต ของบุคคลขององค์กร ของชุมชนตลอดจนสังคมและประเทศชาติต่อไป

๓.๔ จุดมุ่งหมายการพัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขา

จุดมุ่งหมายการพัฒนาตนตามหลักไตรสิกขานั้น เมื่อว่าโดยประโยชน์ชีวิตที่จะพึงได้รับและ พึงทำให้เกิดมีตามแนวทั้งชีวิตและชีวิตควรเข้าถึง ควรพัฒนาตนให้เข้าถึงยิ่งๆ ขึ้น มี ๓ อย่าง คือ

๑) ประโยชน์สุขในปัจจุบัน (ทิฏฐธัมมิกัตถะ)

การเข้าใจถึงเรื่องเป้าหมายการพัฒนาปัญญาเพื่อประโยชน์สุขที่ตามองเห็น(ประโยชน์สุขใน ปัจจุบัน) ควรทำความเข้าใจว่าประโยชน์สุขที่ตามองเห็นนั้นหมายถึงประโยชน์สุขในระดับต้น ตาม หลักความต้องการของมนุษย์ อันได้แก่ ปัจจัย ๔ ซึ่งเป็นเรื่องของวัตถุหรือด้านรูปธรรม ที่ ประกอบไปด้วย (๑) การมีสุขภาพที่ดี ร่างกายที่แข็งแรงและสมบูรณ์ ไม่เจ็บไข้ได้ป่วย สุขสบายใช้ การได้ดี (๒) การมีทรัพย์สินเงินทอง การงานดำรงชีพด้วยอาชีพสุจริต เป็นหลักเป็นฐาน สามารถ พึ่งตนเอง จัดหา ใช้จ่ายและเก็บออม (๓) การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนมนุษย์สถานะทางสังคม เป็นที่ยอมรับ มีกัลยาณมิตร (๔) การมีครอบครัวที่สมบูรณ์และเป็นสุข (กรณีคู่หู่)^{๑๕}

๒) ประโยชน์สุขในอนาคต (สัมปรายิกัตถะ)

แม้มนุษย์จะพัฒนาปัญญาจนสามารถบรรลุประโยชน์สุขในระดับต้นมาได้ แต่เชื่อว่า จะ เพียงพอ โดยยังมีข้อบกพร่อง คือ ยังรู้สึกไม่โปร่งโล่งใจเต็มที่ เช่น แม้มีทรัพย์สินเงินทอง แต่ยังไม่ รู้สึกไม่ปลอดภัย ห่วงกังวล และแม้ว่ามียศ มีตำแหน่ง แต่ยังคงไม่แน่ใจว่าเป็นที่ยอมรับในสังคม หรือไม่ จึงกลายเป็นว่า สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นของเทียม เช่น เกียรติยศ ความเคารพ ทำให้เกิดเป็น ปมในใจ ทำให้ไม่ได้สุขที่แท้จริง จึงเกิดเป็นปัญหาขึ้นมา เพราะความไม่เต็มอึด ไม่โปร่งโล่ง ระวัง อิจฉาริษยา และความรู้สึกไม่มั่นใจในตนเอง

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *ชีวิตที่สมบูรณ์*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร :สำนักพิมพ์ ระฆังทอง, ๒๕๔๙), หน้า ๑๘-๑๙.

เมื่อเป็นเช่นนี้ การพัฒนาปัญญาจนสามารถบรรลุประโยชน์สุขระดับที่สอง จึงมีความจำเป็น การพัฒนาปัญญาเพื่อให้ได้ประโยชน์ในขั้นนี้ เป็นเรื่องของจิตใจที่ลึกซึ้งลงไป เรียกว่า ประโยชน์ที่เลยจากตามองเห็น (ด้านนามธรรม) หรือเลยไปข้างหน้าไม่เห็นเป็นรูปธรรมต่อหน้าต่อตา เรียกว่า สัมปรายิกัตถะ เช่น ความมีชีวิตที่มีคุณค่าเป็นประโยชน์ การที่เราได้ช่วยเหลือผู้อื่น ได้ทำประโยชน์ให้แก่เพื่อนมนุษย์ เมื่อใดที่นึกถึงขึ้นมา ว่าได้ทำชีวิตให้มีคุณค่า ได้ใช้ชีวิตอย่างมีประโยชน์จะทำให้มีใจและมีความสุขอีกแบบหนึ่ง

๓) ประโยชน์สุขเพื่อการบรรลุธรรม (ปรมาตถะ)

การพัฒนาปัญญาที่มีเป้าหมายสูงสุด คือ การบรรลุธรรมซึ่งเป็นภาวะชีวิตที่พบความสุขอย่างแท้จริง ลักษณะสำคัญของภาวะชีวิตนี้ คือ การมองสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็นหรือเห็นตามความเป็นจริง รู้สามัญลักษณะที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา รู้เท่าทันสมมติบัญญัติ ไม่ถูกหลอกให้หลงไปตามรูปลักษณะภายนอกของสิ่งทั้งหลาย และยอมรับความจริง^{๑๖}

ดังนั้น การที่มนุษย์ควรจะมีการพัฒนาปัญญาเพื่อให้เกิดประโยชน์ที่แท้ คือประโยชน์ตามจุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนา ที่จะกำจัดกิเลส และให้รู้เท่าทันความจริงทั้งหลาย ให้รู้ถึงความที่สิ่งทั้งหลายเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตาอย่างไร แล้วรู้จักโลกและชีวิตตามความเป็นจริง จนกระทั่งสามารถวางจิตใจต่อชีวิตและโลกได้อย่างถูกต้อง เป็นจิตที่สงบ โลง โปร่ง ผ่องใส เบา เป็นอิสระ ปราศจากกิเลส ไม่มีอะไรสักอย่าง ไม่มีอะไรเลย ไม่มีอะไรหรือความเป็นไปใดๆ ในโลกที่จะมาทำให้จิตหวั่นไหวได้อีกต่อไป เนื่องจากปัญญาเข้าถึงความจริงได้ ดำเนินชีวิต เป็นอยู่ด้วยปัญญา ที่รู้ตามความเป็นจริงและทำตรงตามเหตุปัจจัย

๓.๕ กระบวนการพัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขา

หลักการพัฒนาตนเอง คนที่จะพัฒนาตนเองจะเริ่มต้นด้วยการสำรวจและพิจารณาตนเองว่ามีข้อดีและข้อบกพร่องอะไรบ้าง การสำรวจจะใช้วิธีการส่องกระจก (คนที่เรามีความสัมพันธ์ด้วยช่วยบอก) เมื่อทราบแล้วก็มาวิเคราะห์ตนเองและตั้งเป้าหมายว่ามีสิ่งใดที่ดีและมีอยู่ในตัวเราแล้วเราก็ควรรักษาไว้ สิ่งใดที่ไม่ดีและมีอยู่ในตัวเรา เราก็ควรจะทำอย่างไรให้ลดน้อยลงหรือควรขจัดให้หมดไป และมีสิ่งใดที่ดีและยังไม่มีในตัวเรา เราก็ควรจะนำมาเพิ่มให้กับตัวเราให้มากขึ้น เมื่อวิเคราะห์และตั้งเป้าหมายแล้ว ต่อไปก็คิดหาวิธีการ และวางแผนดำเนินการ โดยเลือกวิธีการที่เหมาะสมกับตัวเราเอง เมื่อวางแผนเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็ต้องนำแผนดำเนินการดังกล่าวมาดำเนินการ (ลงมือปฏิบัติจริง) ถ้าเราสามารถทำได้ตามแผนที่วางไว้ ก็ถือว่าแผนการที่วางไว้เหมาะสมกับเรา แต่ถ้าทำไม่ได้ตามแผนก็ถือว่าแผนการนั้นไม่เหมาะสมกับเรา ต้องปรับปรุงให้เหมาะสมจนเราสามารถปฏิบัติได้ เมื่อดำเนินการตามแผนแล้ว จะต้องมีการประเมินผลการ

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *ประโยชน์สูงสุดชีวิตนี้*, หน้า ๔๒-๔๓.

ดำเนินการว่าบรรลุเป้าหมายเพียงใด มีปัญหาและอุปสรรคอะไรบ้างหรือไม่ระหว่างดำเนินการ ถ้ามีจะได้หาทางปรับปรุง เพื่อให้การดำเนินการในครั้งต่อไปมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น^{๑๗}

ตามแนวคิดทางพุทธศาสตร์ การพัฒนาตนเป็นการเรียนรู้และการปฏิบัติเพื่อไปสู่ความพอดี หรือการมีดุลยภาพของชีวิต มีความสัมพันธ์อันกลมกลืนระหว่างการดำเนินชีวิตของบุคคลกับสภาพแวดล้อม และมุ่งการกระทำตนให้มีความสุขด้วยตนเอง รู้เท่าทันตนเอง เข้าใจตนเองมากกว่า การพึ่งพาอาศัยวัตถุ จึงเป็นแนวทางการพัฒนาชีวิตที่ยั่งยืน

กระบวนการพัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขา ต้องพัฒนาให้ครบทั้ง ๓ ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ พัฒนาศีล คือการดำเนินชีวิตโดยมีพฤติกรรมที่ถูกต้องในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและเพื่อนมนุษย์ ตั้งแต่การดูแลการพึ่ง การกินอยู่ การบริโภค การทำอาชีพการงาน การอยู่ร่วมสังคมโดยไม่เบียดเบียนกัน ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่ใครๆ รวมความว่า ศีลก็คือการดำเนินชีวิตเป็นอยู่ที่ปราศจากการเบียดเบียน ไม่ก่อความเดือดร้อนต่อผู้อื่น ขณะเดียวกันจะยังก่อให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในสังคมมนุษย์

ขั้นตอนที่ ๒ การฝึกให้จิตใจของเรามีความสงบอยู่ตัวหนักแน่นมั่นคง เรียกว่า สมาธิ หรือ ศัพท์ทางวิชาการเรียกว่า อธิจิตตสิกขา การฝึกฝนจิตใจให้ยิ่งขึ้นไปซึ่งเป็นเรื่องของสมาธิ คือ การมีสภาพจิตที่หนักแน่นมั่นคง มีความสุข ความสงบ มีความแน่วแน่ เรียกว่า ใจอยู่กับจิต จิตอยู่กับงาน ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วุ่นวาย ไม่เดือดร้อนใจ ตลอดจนหมายถึงจิตที่เปี่ยมด้วยคุณธรรมต่าง ๆ ด้วย

ขั้นตอนที่ ๓ ฝึกปัญญา ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจเหตุผล รู้เข้าใจความจริงของโลกและชีวิต จนกระทั่งสามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระได้ ไม่ตกอยู่ใต้การครอบงำของสิ่งทั้งหลาย

สามข้อที่กล่าวมานี้ เป็นหลักการฝึกฝนหรือการศึกษาเพื่อพัฒนาตนในพระพุทธศาสนา และเป็น

ธรรมะที่นำมาปฏิบัติกันมากมาย ซึ่งก็คือหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิและปัญญา

สำหรับบุคคลที่ปฏิบัติตามหลักไตรสิกขานั้น ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ ๓ ประการ คือ

๑. ทำให้บุคคลเป็นคนดีของสังคม เป็นผู้ที่มิระเบียดวินัย เคารพกฎหมาย และอยู่ในกรอบวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงามของสังคม พระพุทธเจ้าทรงสอนให้บุคคลงดเว้นกายทุจริต วจีทุจริต และประพฤติแต่กายสุจริต วจีสุจริต อันเป็นไปตามหลักของศีล เรียกว่า กายภาวนา เป็นวิธีการพัฒนาบุคคลด้านพฤติกรรมที่แสดงออกมาทางกายและวาจา เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสังคมเฉพาะพฤติกรรมในด้านดี

๒. ทำให้บุคคลมีจิตใจและอารมณ์มั่นคง เป็นผู้มีความเอื้อเฟื้อต่อแม่แก่คนอื่น และเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ซึ่งพระพุทธองค์ทรงสอนให้บุคคลงดเว้นจากความโลภ ความพยาบาท แล้วให้

^{๑๗} ปราณี งามสุตร และจำรัสด้วงสุวรรณ, พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน, (พิมพ์ครั้งที่ ๓).

ประพจน์ในมนัสสุจริต ไมโลภ ไม่พยาบาท มีจิตใจเสียสละและยินดีให้อภัย เป็นการพัฒนาจิตใจตามหลักของสมาธิที่เรียกว่า จิตภาวนา

๓. ทำให้บุคคลรู้และเข้าใจในสิ่งต่างๆ อย่างถูกต้อง ตรงตามความเป็นจริง อันเป็นสัมมาทิฐิ เป็นการพัฒนาบุคคล ตามหลักของปัญญา เรียกว่า ปัญญาภาวนา การปฏิบัติข้อนี้เป็น การพัฒนาบุคคลให้เข้าใจชีวิตอย่างแจ่มแจ้ง จนถึงสัมมาญาณและบรรลุตสัมมาวิมุตติ(ความหลุดพ้นจากกิเลสได้อย่างสิ้นเชิง) ซึ่งถือเป็นปัญญาภาวนาเช่นกัน(บรรลุนิพพาน)^{๑๘}

ในการพัฒนาตนเองตามแนวทางของพระพุทธศาสนานี้สามารถใช้วิธีการปฏิบัติตนตามหลักไตรสิกขาและมรรคมีองค์ ๘ ได้เป็นอย่างดี เพราะหากบุคคลใดปราศจากไตรสิกขาและอริยมรรคแล้ว พฤติกรรมทางกายวาจา ไม่ดีขึ้น และจิตใจของบุคคลนั้นก็ไม้อาจจะพัฒนาหรือยกระดับให้สูงขึ้นได้ หลักไตรสิกขาและอริยมรรคนี้จึงถือได้ว่าเป็นความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาจิตใจของบุคคลตามแนวทางในพระพุทธศาสนา ซึ่งสามารถแสดงเป็นแผนภูมิให้เข้าใจได้ง่าย และสะดวกในการพิจารณาได้ ดังนี้

๑. สัมมาทิฐิ	เห็นชอบ	}	ปัญญา
๒. สัมมาสังกัปปะ	ดำริชอบ		
๓. สัมมาวาจา	เจรจาชอบ	}	ศีล
๔. สัมมากัมมันตะ	ทำงานชอบ		
๕. สัมมาอาชีวะ	เลี้ยงชีพชอบ		
๖. สัมมาวายามะ	พยายามชอบ	}	สมาธิ
๗. สัมมาสติ	ระลึกชอบ		
๘. สัมมาสมาธิ	ตั้งจิตมั่นชอบ		

กระบวนการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา คือ ข้อศึกษาและปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษาฝึกหัดอบรมกาย วาจา จิตใจและปัญญา ให้มีความพร้อมต่อการปฏิบัติหน้าที่ โดยให้มีการพัฒนาที่เริ่มจากร่างกาย วาจา อันเป็นส่วนภายนอกที่เห็นได้ง่าย ให้มีสภาวะปกติ และให้เกิดความสงบเรียบร้อยในกลุ่ม ในสังคม พร้อมรับต่อการพัฒนาด้านจิตใจ ที่มีความตั้งมั่นเข้มแข็ง พร้อมกล้าต่อการเผชิญปัญหาอุปสรรค และ ทั้งช่วยส่งเสริมให้ปัญญาได้ทำงานอย่างอิสระ คล่องแคล่ว สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ด้วยดี เพื่อให้เกิดการแก้ปัญหาและการพัฒนาจนบรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุด

หลักการพัฒนาตนเอง คนที่จะพัฒนาตนเองจะเริ่มต้นด้วยการสำรวจและพิจารณาตนเองว่ามีข้อดีและข้อ บกพร่องอะไรบ้าง การสำรวจจะใช้วิธีการส่องกระจก (คนที่เรามีความสัมพันธ์ด้วยช่วยบอก) เมื่อทราบแล้วก็มาวิเคราะห์ตนเองและตั้งเป้าหมายว่ามีสิ่งใดที่ดีและมี อยู่ในตัวเราแล้วเราก็ควรรักษาไว้ สิ่งใดที่ไม่ดีและมีอยู่ในตัวเรา เราก็ควรจะหาทางทำให้ลดน้อยลงหรือควรจัดให้

^{๑๘} โกลล เพ็ชรวงศ์, “พระพุทธศาสนากับการพัฒนาคน : ศึกษาเฉพาะกรณี ผู้เข้ารับการศึกษาฝึกหัดอบรมหลักสูตร “เตรียมผู้บริหารการศึกษา” ของสถาบันพัฒนาผู้บริหารการศึกษา วัดไร่ขิง”, วิทยานิพนธ์ปริญญา

อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓), หน้า ๓๓.

หมดไป และมีสิ่งใดที่ดีและยังไม่มีในตัวเรา เราก็ควรจะนำมาเพิ่มให้กับตัวเราให้มากขึ้น เมื่อวิเคราะห์และตั้งเป้าหมายแล้ว ต่อไปก็คิดหาวิธีการ และวางแผนดำเนินการ โดยเลือกวิธีการที่เหมาะสมกับตัวเอง เมื่อวางแผนเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็ต้องนำแผนดำเนินการดังกล่าวมาดำเนินการ (ลงมือปฏิบัติจริง) ถ้าเราสามารถทำได้ตามแผนที่วางไว้ ก็ถือว่าแผนการที่วางไว้เหมาะสมกับเรา แต่ถ้าทำไม่ได้ตามแผนก็ถือว่าแผนการนั้นไม่เหมาะสมกับเรา ต้องปรับปรุงให้เหมาะสมจนเราสามารถปฏิบัติได้ เมื่อดำเนินการตามแผนแล้ว จะต้องมีการประเมินผลการดำเนินการว่าบรรลุเป้าหมายเพียงใด มีปัญหาและอุปสรรคอะไรบ้างหรือไม่ระหว่างดำเนินการ ถ้ามี จะได้หาทางปรับปรุง เพื่อให้การดำเนินการในครั้งต่อไปมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ดังนั้น กระบวนการพัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขา จึงเป็นการพัฒนาหรือการศึกษา คือ ฝึกอบรม กาย วาจา จิตใจและปัญญา โดยมีเป้าหมายสูงสุดอยู่ที่การบรรลุนิพพาน โดยปฏิบัติตามหลัก ๓ ประการคือ ศีล สมาธิ ปัญญา หากบุคคลใดได้ปฏิบัติตนเองตามหลักไตรสิกขาแล้ว จะพัฒนาสมรรถนะ ความรู้ ทักษะทัศนคติของบุคคลให้มีการดำเนินชีวิตไปในวิถีทางที่ถูกต้อง ส่งผลดีต่อตนเอง ครอบครัว และสังคม ตลอดจนการทำงานในองค์กรด้วย

บทสรุป

การพัฒนาตนเอง หมายถึง การเปลี่ยนแปลงตนเองตามศักยภาพที่มีอยู่ให้ดีขึ้น ทั้งทางร่างกาย จิตใจอารมณ์ และสติปัญญา เพื่อให้ตนเป็นบุคคลที่มีประสิทธิภาพและเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างสันติสุขในปัจจุบัน มีจุดมุ่งหมายคือเพื่อกระบวนการพัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขา คือด้านศีล พัฒนาความสัมพันธ์และความประพฤติกให้อยู่ร่วมกัน โดยตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกันกับผู้อื่นในสังคมด้วยดี ด้านสมาธิ เป็นการพัฒนาจิต ทำให้จิตมีความเข้มแข็ง มั่นคง มีความเมตตากรุณา ขยันหมั่นเพียร เป็นสุข ผ่องใสดีงาม เจริญองกามด้วยคุณธรรม และด้านปัญญา เป็นการพัฒนาด้านปัญญา ให้มีการเสริมสร้างฝึกฝนปัญญาให้มีความรู้ชัดในความเป็นจริงเป็นปัจจุบัน รู้และเข้าใจในสิ่งที่เป็นไป รู้แจ้งในโลก ใช้ชีวิตตามสภาวะ สามารถแก้ไขปัญหาคด้วยปัญญา มีชีวิตที่ดีงามโดยปราศจากทุกข์ทั้งปวง

จะเห็นได้ว่า การพัฒนาเป็นสิ่งสำคัญต่อการดำรงชีวิตในปัจจุบันนี้ ถ้าคนเรานำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีการเรียนรู้ฝึกฝนตนเองอยู่เสมอ และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ใน ชีวิตประจำวันได้อย่างดี ซึ่งทำให้มีชีวิตที่ดี มีสติ เพราะสติ เป็นจุดเริ่มต้นแห่งปัญญามีความสุขที่แท้จริง ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา รู้เท่าทันความจริงที่เป็นธรรมดาที่เป็นเหตุปัจจัยในกฎของธรรมชาติ สิ่งเหล่านี้เป็นประโยชน์แก่ตนเอง สามารถทำหน้าที่ของตนเองได้อย่างถูกต้อง ตั้งใจทำให้ดี พัฒนาตนเอง ให้ถึงจุดมุ่งหมายของชีวิต ทำให้เกิดคุณประโยชน์ต่าง ๆ จนส่งผลให้มีความประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน เมื่อเรามีความตั้งใจในงานที่ได้รับ มีความพยายามในสิ่งที่ต้องรับผิดชอบ รู้จักใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหาคเมื่อเกิดปัญหา สามารถไตร่ตรอง ตรวจสอบเหตุผลที่เป็นจริงได้ มีการพัฒนาหน้าที่การงานของตนเองไปในทางที่ดีที่เจริญ จากนั้นก็ร่วมมือพัฒนาสังคม

ต่อ มีการพัฒนาให้เจริญงอกงาม เมื่อสังคมมีการพัฒนา ที่มีการเน้นทางด้าน การปรับปรุงพัฒนาพัฒนาพฤติกรรมให้เหมาะสม และยิ่งเสริมไปสู่จุดมุ่งหมายสร้างในสิ่งที่ต้องการ วางแผนและแนวทางในการปฏิบัติ นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ยึดในการดำรงชีวิต ยึดหลักปฏิบัติที่มีประโยชน์ต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และต่อสังคม เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการดำเนินชีวิตไปสู่การดำเนินชีวิตที่เข้าถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดต่อไป

บรรณานุกรม

- โกศล เพ็ชรวงศ์, “พระพุทธศาสนากับการพัฒนาคน : ศึกษาเฉพาะกรณี ผู้เข้ารับการศึกษาอบรมหลักสูตร “เตรียมผู้บริหารการศึกษา” ของสถาบันพัฒนาผู้บริหารการศึกษา วัดไร่จิง”, **วิทยานิพนธ์ปริญญา-อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓.**
- ปราณี รามสูตร และจำรัสดวงสุวรรณ, **พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน, (พิมพ์ครั้งที่ ๓).** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธนการพิมพ์.๒๕๔๕.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **ชีวิตที่สมบูรณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, กรุงเทพมหานคร :สำนักพิมพ์ระฆังทอง, ๒๕๔๙.**
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **“หัวใจพระพุทธศาสนา”, พุทธจักร, ปีที่ ๖๑ ฉบับที่ ๕ พฤษภาคม, ๒๕๕๐.**
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒.** กรุงเทพมหานคร :นานมีบุ๊คส์ พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.
- ราตรี พัฒนรังสรรค์. **พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน.** กรุงเทพฯ : สถาบันราชภัฏจันทรเกษม. ๒๕๔๔.
- ระวี ภาวิไล, **หัวใจของศาสนาพุทธ, บทความเสนอในการประชุมทางวิชาการ เรื่องหัวใจของพุทธศาสนา, ธรรมสถาน มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๑๗-๑๘ กรกฎาคม ๒๕๒๘.**
- สุภัททา ปิณฑะแพทย์, **พฤติกรรมมนุษย์และการพัฒนาตน.** กรุงเทพฯ : ภาควิชาจิตวิทยาและการแนะแนว, สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา. ๒๕๔๒ .
- แสง สาระสิทธิ์. **การพัฒนาตนเอง.** เลย : ภาควิชาจิตวิทยาและการแนะแนว คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏเลย. ๒๕๓๕.

บทบาทครูกับการบริหารจัดการเรียนการสอน The Role of Teachers In Teaching And Learning Administrations

พระครูปลัดจรรย์พันธ์ ปัญญาโร (แช่เดี่ยว)*

บทคัดย่อ

การจัดการเรียนการสอนถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของการนำเอาหลักสูตรไปใช้ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในการจัดการเรียนการสอน คือ ครูผู้สอน ดังนั้นครูผู้สอนจำเป็นที่จะต้องเข้าใจเรื่องเกี่ยวกับการจัดกระบวนการ การจัดการเรียนการสอน บทบาท หน้าที่และคุณสมบัติของครูผู้สอนต่อการจัดการเรียนการสอน บทบาทหลักของครูเป็นผู้อำนวยการควบคุมในการจัดการห้องเรียน เป็นผู้ช่วยเหลือนักเรียน สรรวจ วิเคราะห์ผู้เรียน จัดกระบวนการเรียนรู้ ออกแบบจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ใช้สื่อการสอน สร้างบรรยากาศ และบูรณาการ ถ่ายโยงความรู้ ส่งเสริมลักษณะที่ดีของผู้เรียน ตลอดจนการวิเคราะห์การวัดผลและประเมินผล ปรับปรุงการจัดการเรียนการสอน เพื่อให้ผู้เรียนได้มีความรู้ความสามารถและทักษะในด้านต่างๆ พร้อมทั้งคุณลักษณะอื่นๆ ที่สังคมพึงประสงค์

คำสำคัญ: บทบาทครู, การบริหารจัดการ

ABSTRACT

The administration of teaching and learning is considered to be the most important part in education application. The teachers are the heart of educations which requires them to truly understand each of the methods and contents of the texts. The main role that teachers must be able to achieve are offering a good studying environments, assisting, analyzing and observing, creating activities for learning, uses of teaching media, building the teaching atmosphere, and enhancing the good characteristics of the students. All teachers must also be able to predict, analyze, and evaluate the students to improve their abilities and knowledge that fits the need of the society.

Keywords: Role of Teachers, Learning Administrations

---

* วัดที่ปหลีผล แขวงท่าข้าม เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร

บทนำ

การศึกษาจัดว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการพัฒนาประเทศ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม การทำให้บุคคลในชาติมีคุณภาพ มีศักยภาพ เพื่อเป็นกำลังอันสำคัญในการพัฒนาประเทศนั้น ต้องอาศัยกระบวนการจัดการศึกษาที่มีประสิทธิภาพ การศึกษาช่วยสร้างความรู้ ความคิด ทักษะ เจตคติ ให้รู้จักตนเอง รู้จักชีวิต เข้าใจสังคม และสิ่งแวดล้อมที่ตนอาศัย แล้วยำความรู้ ความเข้าใจมาใช้แก้ปัญหา รวมทั้งสร้างสรรค์ชีวิต และสังคมให้ดีขึ้น^๑ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๔๕^๒ มุ่งให้กระจายอำนาจในการบริหารจัดการไปให้สถานศึกษาให้มากที่สุด ด้วยเจตนารมณ์ที่จะให้สถานศึกษาดำเนินการได้โดยอิสระ คล่องตัว รวดเร็ว สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน สถานศึกษา ชุมชน ท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมจาก ผู้มีส่วนได้เสียทุกฝ่าย ซึ่งจะเป็ปัจจัยสำคัญทำให้สถานศึกษามีความเข้มแข็งในการบริหารและการจัดการสามารถพัฒนาหลักสูตร กระบวนการเรียนรู้ตลอดจนการวัดผล และการประเมินผล รวมทั้งปัจจัยเกื้อหนุนการพัฒนาคุณภาพนักเรียน ชุมชน ท้องถิ่นได้อย่างมีคุณภาพ มีประสิทธิภาพ และหมวด ๔ แนวทางการจัดการศึกษา ว่าด้วยเรื่องการจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติ และเต็มศักยภาพ^๓

การจัดการเรียนการสอนเพื่อให้นักเรียนบรรลุจุดหมายที่กำหนดไว้ในหลักสูตร มีคุณภาพทั้งด้านผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน มีคุณลักษณะพึงประสงค์ สุขภาพอนามัยที่ดี เป็นคนที่สมบูรณ์ และเป็นพลเมืองที่ดีมีคุณภาพ จุดมุ่งหมายเพื่อสร้างนักเรียนให้มีคุณภาพ มีความรู้ มีจริยธรรม และมีคุณสมบัติตามที่ต้องการ ตัวบ่งชี้คุณภาพ และความสำเร็จของโรงเรียน ความสำคัญของโรงเรียนมักจะพิจารณาจากคุณภาพของผลผลิต คือ ตัวนักเรียน ดังนั้น คุณภาพของผลผลิตจึงขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพในการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียน ครูผู้สอนจะต้องรู้ เข้าใจ และมีทักษะเกี่ยวกับการบริหารงานวิชาการ เป็นผู้นำทางวิชาการทั้งทางด้านหลักสูตร และการจัดการเรียนการสอน รวมทั้งผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายต้องรู้และเข้าใจกรอบแนวความคิดของหลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐานและกระบวนการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาเป็นอย่างดี จนสามารถนำไปดำเนินการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาที่เป็นไปตามหลักสูตรแกนกลาง และในขณะเดียวกันก็สนอง

^๑ ภารดี อนันต์ธานี, **หลักการ แนวคิด ทฤษฎีทางการบริหารการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มนตรี จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๓๒๑.

^๒ กรมวิชาการ, **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๔๕**, เล่มที่ ๑๙๙ ตอนที่ ๑๒๓ ก ๑๙ ธันวาคม ๒๕๔๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรไทย), หน้า ๑๑.

^๓ ฝ่ายวิชาการ สำนักพิมพ์เดอะบุคส์, **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม(ฉบับที่๒) พ.ศ. ๒๕๔๕**, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองสาส์น การพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๘.

ความต้องการ ความสนใจ และศักยภาพของผู้เรียน ผู้ปกครอง ชุมชนและท้องถิ่น รวมทั้งสามารถพัฒนาสื่อและเทคโนโลยีการเรียนรู้ที่เหมาะสม ตลอดจนการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ที่เพียงพอ

ความหมายของการเรียนการสอน

การจัดการเรียนการสอนถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของการนำเอาหลักสูตรไปใช้ เป็นหน้าที่โดยตรงของครูที่จะต้องทำและต้องมีความรู้เกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนที่เหมาะสมถูกต้อง

การสอน เป็นบทบาทหลักที่มีความสำคัญยิ่งของครู เพื่อให้ผู้เรียนได้มีความรู้ความสามารถและทักษะในด้านต่างๆ พร้อมทั้งคุณลักษณะอื่นๆ ที่สังคมพึงประสงค์ซึ่งกล่าวโดยทั่วไป การสอนมีความหมายหลายอย่าง^๕ เช่น

๑. การถ่ายทอดความรู้จากครูไปสู่ผู้เรียน
๒. การฝึกให้ผู้เรียนคิดแก้ปัญหาต่างๆ
๓. การจัดสิ่งแวดล้อมและกิจกรรมเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้
๔. การจัดประสบการณ์ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้
๕. การสร้างหรือจัดสถานการณ์เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้
๖. การแนะแนวทางแก่ผู้เรียนเพื่อให้ศึกษาหาความรู้

การเรียนการสอนมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน

๑. หลักสูตรและแบบเรียน
๒. สื่อการเรียนการสอน
๓. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนการสอน
๔. การประเมินผลการเรียน

ความหมายของการเรียนการสอนจึงหมายถึงการใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ของผู้สอน ในการถ่ายทอดความรู้ควบคู่ไปกับการจัดกิจกรรมอื่นๆ ร่วมด้วย เช่น การจัดสิ่งแวดล้อม การจัดสถานการณ์ สภาพการณ์ หรือกิจกรรม เพื่อช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนมีพัฒนาการในด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา เป็นกิจกรรมที่ครูและเด็กทำร่วมกัน ถ้าจะแยกออกเป็น ๒ ส่วน จะได้ดังนี้ การเรียน คือ กิจกรรมที่เด็กทำ และการสอนคือกิจกรรมที่ครูทำ แต่ในทางปฏิบัติแล้วทั้งสองอย่างนี้ทำไปพร้อมๆ กัน จึงเรียกรวมกันว่า “การเรียนการสอน” กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการสอนด้วย เช่น การใช้สื่อการสอน การจัดกิจกรรมระหว่างสอน การทดสอบ เป็นต้น การสอนในสถานศึกษามีได้หมายถึงการสอนในด้านทฤษฎี เนื้อหาวิชาเท่านั้น แต่รวมถึงทักษะ คุณภาพที่ต้องการ รวมทั้งความสามารถในการจัดการ ครูจึงจำเป็นต้องให้ความช่วยเหลือแนะแนวแก่ผู้เรียนในด้านต่างๆ รวมทั้งการให้กำลังใจ ให้ความรัก และความเอาใจใส่ด้วยรวมทั้งความสามารถด้านอื่นๆ ที่สามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

---

^๕สันติ บุญภิรมย์, การบริหารงานวิชาการ, (กรุงเทพมหานคร : บุ๊ค พ้อยท์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๒๒.

องค์ประกอบและจุดมุ่งหมายของการสอน

องค์ประกอบการสอนประกอบด้วยเนื้อหาวิชา ทักษะกระบวนการและการประเมินผล ซึ่งมีองค์ประกอบย่อย ได้แก่ การเตรียมการสอน วัตถุประสงค์ของวิชา เอกสารประกอบการสอน ความสามารถในการสอน การจัดกิจกรรมการสอน การใช้สื่อการสอน และการประเมินผลการสอน การสอนจะดำเนินไปด้วยดี โดยคำนึงถึงองค์ประกอบการจัดการเรียนการสอนอย่างมีระบบดังนี้

๑. ตัวป้อน (Input) คือ หลักสูตร ผู้เรียน ผู้สอน เนื้อหาวิชา สื่อการสอน สิ่งอำนวยความสะดวก เป็นต้น

๒. กระบวนการ (Process) หมายถึง กระบวนการจัดการสอนเป็นการวางแผนและการเตรียมการสอน การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและการประเมินผลการสอน

๓. ผลผลิต (Product) เป็นผลสมบูรณ์ของผู้เรียนจากการวัดและประเมินผล การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปทางที่ปรารถนาของผู้เรียน ด้านพุทธิพิสัย ด้านทักษะพิสัย และด้านจิตพิสัยให้เป็นที่ไปตามความคาดหวังของหลักสูตร เป็นต้น

การสอนเป็นการให้บุคคลได้รับความรู้ ได้ใช้ประโยชน์จากโอกาสที่ได้ มีความสัมพันธ์กันระหว่างผู้สอนและผู้เรียน คือ ครูและนักเรียน จุดมุ่งหมายของการสอนสรุปได้ ๗ ประการ คือ^๕

๑. เพื่อเป็นแหล่งของข้อมูลให้กับผู้เรียน
๒. ชี้ให้เห็นถึงประสบการณ์ที่ได้รับ เพื่อให้ผู้ที่เข้ารับการศึกษามีโอกาสรับประสบการณ์นั้น
๓. เพื่อให้บุคคลที่อยู่ในวัยเดียวกันหรือต่างกัน ได้มีโอกาสที่จะแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความรู้
๔. เพื่อให้บุคคลที่อยู่ในวัยเดียวกันหรือต่างกัน ได้มีโอกาสที่จะเรียนร่วมกัน
๕. เพื่อให้บุคคลแต่ละคนหรือกลุ่มได้ใช้เวลา วัสดุอุปกรณ์อย่างมีประสิทธิภาพ

การจัดการเรียนการสอนของครู

ผู้ที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในการจัดการเรียนการสอน คือ ครูผู้สอน ดังนั้นครูผู้สอนจำเป็นที่จะต้องเข้าใจเรื่องเกี่ยวกับการจัดกระบวนการจัดการเรียนการสอน บทบาท หน้าที่และคุณสมบัติของครูผู้สอนต่อการจัดการเรียนการสอน

ครูอาจารย์ผู้ทำหน้าที่ในสถานศึกษาจะต้องมีคุณสมบัติที่พึงประสงค์ของผู้สอน มี ๒ ส่วน คือ^๖

^๕Arther J. Lewis and Alice Miel, **Supervision for Improved Instruction**, (Belmont California : Word worth Publishing Company, Inc., 1972), p.42.

^๖พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ สมมาปญโญ). “แนวทางพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมในสถานศึกษา โดยกระบวนการเรียนการสอน”, ใน **รวมบทความวิชาการ**. รวบรวมจัดพิมพ์โดย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : หอไตรการพิมพ์, ๒๕๕๓, หน้า ๕-๖.

๑. จรรยา คือ คุณสมบัติด้านความประพฤติ ครูต้องมีความประพฤติดีในระดับที่สังคมยอมรับ และถือเอาเป็นแบบอย่างได้ พระพุทธศาสนาแสดงคุณสมบัติของผู้เป็นครูอาจารย์ไว้เรียกว่า กัลยาณมิตรธรรม^๗

๒. วิชา คือ คุณสมบัติด้านวิชาการ คนที่เป็นครูอาจารย์ต้องมีความโดดเด่นทางวิชาการจนเป็นที่สังเกตได้ นั่นคือเป็นคนที่มีความรู้เรียกว่า พหูสูต^๘

คุณสมบัติทั้ง ๒ ส่วนนี้จะเป็เครื่องมือสร้างศรัทธาให้เกิดในศิษย์ ถ้าผู้สอนไม่มีคุณสมบัติดังกล่าว ศิษย์ไม่มีศรัทธา การเรียนการสอนก็สักแต่ว่าสอน วิชาการไม่เจริญงอกงาม จิตใจก็ไม่เจริญงอกงาม แม้จะจบเป็นบัณฑิตความเป็นบัณฑิตก็ไม่เจริญงอกงาม

พระพุทธศาสนาถือว่า ความสัมพันธ์ของผู้สอน ที่มีต่อผู้เรียนนั้น อยู่ในฐานะเป็นกัลยาณมิตร คือ เป็นผู้ช่วยเหลือแนะนำผู้เรียนให้ดำเนินก้าวหน้าไปในมรรคาแห่งการฝึกอบรม^๙

กัลยาณมิตรธรรม เป็นคุณสมบัติของมิตรดีหรือมิตรแท้ คือเมื่อคบหรือเข้าหาแล้วจะเป็นเหตุให้เกิดความดีงามและความเจริญ ในที่นี้มุ่งเอามิตรประเภทครูผู้สอนเป็นสำคัญ มี ๗ ประการดังนี้^{๑๐}

๑) ปิโย หมายถึง น่ารัก ในฐานะเป็นที่สบายใจและสนิทสนม ๒)

ครุ หมายถึง นำเคารพ ในฐานะประพฤติสมควรแก่ฐานะ ให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจเป็นที่พึ่งได้ และปลอดภัย

๓) ภาวนีโย หมายถึง นำเจริญใจ หรือน่ายกย่อง ในฐานะทรงคุณคือความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง ทั้งเป็นผู้ฝึกอบรมและปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ ควรเอาอย่าง ทำให้ระลึกนึกถึงและภูมิใจ

๔) วตฺตา จ หมายถึง รู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไรอย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี

๕) วจนฺทฺขโม หมายถึง อดทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษา ซักถาม คำเสนอ และพิพากษวิจารณ์ อดทนฟังได้ไม่เบื้อ ไม่ฉุนเฉียว

๖) คมกิริยจฺกถ หมายถึง แกล้งเรื่องล้าลึกได้ สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อนให้เข้าใจ และให้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป

๗) โน จมฺฐาเน นโยชเย หมายถึง ไม่ชักนำในอฐาน คือ ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหลหรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย

พหูสูต คือ คุณสมบัติด้านวิชาการ ผู้ได้เรียนรู้มาก หรือคงแก่เรียน มีองค์ ๕^{๑๑}

^๗ ๐.สตตค. (ไทย) ๒๓/๓๗/๕๗.

^๘ ๐.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๘๗/๑๒๙.

^๙ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธวิธีในการสอน**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓๕.

^{๑๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๒๐๔.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๑.

- ๑) พหุสสุตา หมายถึง ฟังมาก คือ ได้เล่าเรียนสดับฟังไว้มาก
- ๒) ธตา หมายถึง จำได้ คือ จับหลักหรือสาระได้ ทรงจำความไว้แม่นยำ
- ๓) วจสา หมายถึง ปริจิตา คล่องปาก คือ ท่องป่นหรือใช้พูดอยู่เสมอจนแคล่วคล่อง
ชัดเจน

๔) มนสาอนุเปกขิตา หมายถึง เฟ่งขึ้นใจ คือ ใส่ใจนึกคิดพิจารณาจนเจนใจ นึกถึงครึ่ง
ใด ก็ปรากฏเนื้อความสว่างชัด

๕) ทิฏฐิยา สุขุภวิวิทา หมายถึง ขบได้ด้วยทฤษฎี หรือแทงตลอดดีด้วยทิฏฐิ คือ
มีความเข้าใจลึกซึ้งมองเห็นประจักษ์แจ้งด้วยปัญญา ทั้งในแง่ความหมายและเหตุผล

ครู เป็นผู้มีบทบาทหลัก เป็นผู้นำอำนวยความสะดวกในการจัดการห้องเรียน เป็นผู้ให้
การช่วยเหลือและจัดการกับปัญหาของนักเรียนจัดและนำระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนมาใช้ให้เกิด
ประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรม รวมทั้งรวบรวมข้อมูลสารสนเทศต่างๆ ที่เอื้อต่อการดำเนินงานประกัน
คุณภาพการศึกษาทั้งภายใน และภายนอกสถานศึกษาอย่างเป็นระบบ ดังนี้^{๑๒}

๑. ด้านวิชาการ ได้แก่การจัดโครงการ และกิจกรรมเพื่อพัฒนาโดยใช้วิจัยเป็นฐาน
การจัดทำโครงการทางวิชาการและวิชาชีพ

๒. ด้านธุรการ ได้แก่ การจัดระบบข้อมูลสารสนเทศเพื่อการบริหารจัดการ

๓. ด้านการปกครอง ได้แก่ การพัฒนาวินัยและพฤติกรรมในห้องเรียน

๔. ด้านกิจกรรมพัฒนานักเรียน ได้แก่ การจัดกิจกรรมนักเรียน และกิจกรรมแนะแนว
กิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์

๕. การจัดแหล่งเรียนรู้ภายในห้องเรียน ห้องสมุด ห้องสืบค้นข้อมูล
บทบาทของครูผู้สอนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษา ขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑^{๑๓}

๑. การสำรวจประสบการณ์การเรียนรู้ของผู้เรียน ครูผู้สอนควรคำนึงว่า ผู้เรียนแต่ละ
คนมีวิธีการเรียนรู้ (Learning Styles) แตกต่างกันไป ครูผู้สอนจะต้องให้เวลาในการเรียนรู้ให้โอกาส
กับผู้เรียนได้ค้นพบวิธีการเรียนรู้ของตนเอง จึงจะเป็นสิ่งที่มีคุณค่า และทำให้การเรียนรู้นั้น
มีความหมายต่อผู้เรียน ด้วยเหตุนี้ครูผู้สอนควรดำเนินการ ดังนี้

๑) ศึกษา วิเคราะห์ผู้เรียนเป็นรายบุคคล เพื่อนำข้อมูลมาใช้ในการวางแผนการจัดการ
เรียนรู้ที่ท้าทายความสามารถของผู้เรียน โดยคำนึงถึงลักษณะการเรียนรู้ของผู้เรียนแต่ละคนที่มี
ภูมิหลัง สติปัญญา ความสามารถ ความถนัด รูปแบบการเรียนรู้ ความสนใจ และความต้องการที่
แตกต่างกันและจัดการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับพื้นฐานของผู้เรียน ลักษณะของผู้เรียน และสนองความ

^{๑๒} ฆนัท ธาตุทอง, การจัดการชั้นเรียนห้องเรียนแห่งความสุข, (กรุงเทพมหานคร : เพชรเกษม
การพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๓๐.

^{๑๓} กระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, แนวทางการจัดการเรียนรู้
ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๒, หน้า ๑๐-๑๑.

ต้องการของผู้เรียนซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดี มีพัฒนาการที่เป็นไปตามความสามารถ และเต็มศักยภาพของแต่ละคน

๒) กำหนดเป้าหมายที่ต้องการให้เกิดขึ้นกับผู้เรียนด้านความรู้ ทักษะ กระบวนการที่จะนำไปใช้ในการจัดการเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสม

๒. การบูรณาการและการถ่ายโยงความรู้ ครูผู้สอนควรได้บูรณาการสิ่งที่ต้องการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เชื่อมโยงกับประสบการณ์เดิมของผู้เรียน นำไปประยุกต์ใช้อย่างสร้างสรรค์และสามารถแก้ปัญหาในชีวิตจริงได้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ครูผู้สอนควรดำเนินการดังนี้

๑) ออกแบบการเรียนรู้ และจัดการเรียนรู้ที่ตอบสนองความแตกต่างระหว่างบุคคล และพัฒนาการทางสมองเพื่อนำผู้เรียนไปสู่เป้าหมายการเรียนรู้ตามมาตรฐานการเรียนรู้ ตัวชี้วัดของหลักสูตร

๒) จัดบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ และดูแลช่วยเหลือผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้

๓) จัดเตรียม และเลือกใช้สื่อให้เหมาะสมกับกิจกรรม นำภูมิปัญญาท้องถิ่น และเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนรู้

๔) ประเมินความก้าวหน้าในการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วยวิธีการที่หลากหลาย เหมาะสมกับธรรมชาติของวิชาในแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ และระดับพัฒนาการของผู้เรียน

๕) วิเคราะห์การประเมิน เพื่อนำผลมาใช้ในการซ่อมเสริม และพัฒนาผู้เรียน รวมทั้งปรับปรุงการจัดการเรียนรู้ของตนเองด้วยกระบวนการวิจัย

ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ เป็นกฎหมายการศึกษาที่กำหนดหลักเกณฑ์การปฏิบัติงานด้านการเรียนการสอน ซึ่งเป็นเครื่องมือที่สำคัญต่อการสร้างและพัฒนากำลังคนให้มีความรู้ความสามารถนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของประเทศ การปฏิรูปการศึกษาส่งผลให้มีพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๔๕ แนวคิดของการปฏิรูปมีผลโดยตรงต่อผู้สอนและผู้เรียนที่จะเป็นกำลังคนที่สำคัญในอนาคตตั้งนั้นการบริหารงานวิชาการ ในส่วนของการจัดการเรียนการสอน ควรคำนึงถึงประเด็นดังต่อไปนี้^{๑๔}

๑. รูปแบบการจัดหลักสูตรการเรียนการสอนต้องมีความหลากหลายตามต้องการของผู้เรียน โดยไม่จำกัดวัน เวลา สถานที่ เพื่อเอื้อต่อการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

๒. การจัดการเรียนการสอน และการจัดกิจกรรมเสริมต้องยึดผู้เรียนเป็นหลัก โดยต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ และคุณธรรม และกระบวนการเรียนรู้ โดยยอผู้สอนทำหน้าที่ส่งเสริมสนับสนุนการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาได้เต็มศักยภาพ

๓. ปฏิรูปกระบวนการเรียนการสอน หลักสูตรให้ก้าวหน้าทันต่อความเปลี่ยนแปลง เพื่อสร้างบัณฑิตที่พึงประสงค์ มีความใฝ่รู้ สามารถคิดวิเคราะห์ วิจัย ริเริ่มสร้างสรรค์ มีความรับผิดชอบ และมีคุณธรรม จริยธรรมควบคู่กับความรู้ความสามารถในสาขาวิชาต่างๆ

^{๑๔} สันติ บุญภิรมย์, การบริหารงานวิชาการ, หน้า ๑๔๗-๑๔๘.

๔. ให้ความสำคัญแก่การลงทุนเพื่อการวิจัย สร้างองค์ความรู้และเทคโนโลยี เพื่อการพัฒนาประเทศ

๕. ปรับระบบการประเมินและวัดผลการศึกษา เพื่อเอื้อต่อการพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ โดยพิจารณาจากความประพฤติ การสังเกตพฤติกรรม การร่วมกิจกรรมควบคู่กับการทดสอบตามความเหมาะสม

๖. นำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการเรียนการสอน การจัดกิจกรรมและการบริหารจัดการทั้งนี้เพื่อพัฒนาคุณภาพ การพัฒนาวัตกรรมการเรียนการสอน และการกระจายโอกาสทางการศึกษาอย่างกว้างขวางและทั่วถึง

งานด้านการจัดการเรียนการสอน

งานด้านการจัดการเรียนการสอน เป็นการนำหลักสูตรที่วางแผนไว้ไปสู่การเรียนการสอนซึ่งเป็นหน้าที่โดยตรงของครูผู้สอนที่จะให้ผู้เรียนมีพฤติกรรมตามที่ระบุไว้ในหลักสูตร

๑. ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

การจัดการเรียนการสอนหรือการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช ๒๕๕๑ มีหลักการสำคัญ ดังนี้^{๑๕}

๑. การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ เป็นการจัดการเรียนรู้ที่ยึดหลักการว่าผู้เรียนทุกคนสามารถเรียนรู้ได้โดยการจัดวิธีการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับความสามารถของผู้เรียนแต่ละคน ให้สามารถพัฒนาตนเองได้ การจัดการเรียนรู้ควรมีความหมายกับความสามารถของผู้เรียนแต่ละคน ให้สามารถพัฒนาตนเองได้ การจัดการเรียนรู้ควรเป็นสิ่งที่มีความหมายต่อผู้เรียน ให้ผู้เรียนมีความสุขในการเรียนรู้ ได้ลงมือศึกษาค้นคว้าคิด แก้ปัญหาและปฏิบัติงานเพื่อสร้างความรู้ได้ด้วยตนเอง โดยมีครูผู้สอนเป็นผู้ส่งเสริมสนับสนุนจัดสถานการณ์ให้เอื้อต่อการเรียนรู้

๒. การจัดการเรียนรู้ที่คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล

การจัดการเรียนรู้ควรให้ความสำคัญของความแตกต่างระหว่างผู้เรียน เพื่อวางรากฐานชีวิตให้เจริญงอกงามอย่างสมบูรณ์ มีพัฒนาการสมวัยอย่างสมดุล ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา การจัดการเรียนรู้ต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ค้นพบ และแสดงออกถึงศักยภาพของตนเอง ครูผู้สอนจึงควรมีข้อมูลผู้เรียนเป็นรายบุคคลสำหรับใช้ในการวางแผนการจัดการกิจกรรมการเรียนรู้และนำไปพัฒนาผู้เรียนให้เหมาะสมกับความแตกต่างของผู้เรียน

๓. การจัดการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับพัฒนาการทางสมอง

การจัดการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับพัฒนาการทางสมอง เป็นการจัดการกิจกรรมการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาได้อย่างเหมาะสมกับการเชื่อมโยงวงจรสมอง พัฒนาการทาง

^{๑๕} กระทรวงศึกษาธิการ สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, แนวทางการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑, หน้า ๙-๑๐.

อารมณ์ ซึ่งจะส่งผลให้ผู้เรียนมีจินตนาการ ความคิดสร้างสรรค์ ทำงาน และอยู่กับผู้อื่นอย่างมีความสุข โดยใช้ประสบการณ์ตรงด้านร่างกายที่เป็นรูปธรรม ข้อเท็จจริงและทักษะที่ปรากฏในชีวิตจริงตามธรรมชาติเป็นเครื่องมือในการจัดการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับพัฒนาการทางสมอง

๔. การจัดการเรียนรู้ที่เน้นด้านคุณธรรม

การจัดการเรียนรู้มุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีคุณธรรม ด้วยการจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการคุณธรรม จริยธรรมได้รับรู้ เกิดการยอมรับ เห็นคุณค่าและพัฒนาอย่างต่อเนื่องจนเป็นลักษณะนิสัยที่ดี

๒. ด้านการใช้สื่อการสอน

การสอนเป็นการกระทำของครู เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ขึ้นในตัวผู้เรียน การสอนคือการส่งสารไปยังผู้เรียน แต่การส่งสารนั้นจะต้องมีพาหนะหรือสื่อ นำสารไป สื่อ นำสารนี้เรียกว่าสื่อการสอน

สื่อการสอน เป็นสิ่งช่วยในการเรียนรู้ ที่ครูผู้สอนและผู้เรียนเป็นผู้ใช้เพื่อช่วยให้กระบวนการเรียนการสอนดำเนินไปสู่เป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ^{๑๖} เช่น

๑. ทำให้สิ่งที่เข้าใจยาก ให้เข้าใจง่ายขึ้น
๒. เป็นการสร้างแรงจูงใจ และเร้าความสนใจ
๓. ช่วยเสริมสร้างความคิด และการแก้ปัญหาในการเรียนรู้ของนักเรียน
๔. สามารถเอาชนะข้อจำกัดต่างๆ เกี่ยวกับเวลา ระยะทาง และขนาดได้

สื่อการสอนเกี่ยวข้องกับวัสดุที่ใช้สนับสนุนการเรียนรู้ของนักเรียน และช่วยการสอนของครูให้ดำเนินไปได้สะดวกขึ้นจำแนกประเภทของสื่อการสอนออกเป็น ๓ ประเภท คือ^{๑๗}

๑. สื่อประเภทวัสดุ หมายถึง สื่อที่เก็บความรู้ไว้ในตัวเองซึ่งจำแนกย่อยได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑) วัสดุประเภทที่สามารถถ่ายทอดความรู้ได้ด้วยตัวเองโดยไม่จำเป็นต้องอาศัยอุปกรณ์อื่นช่วย เช่น บัตรคำ ลูกโลก รูปภาพ หุ่นจำลอง เป็นต้น

๒) วัสดุประเภทที่ไม่สามารถถ่ายทอดความรู้ได้ด้วยตัวเองจำเป็นต้องอาศัยอุปกรณ์อื่นช่วย เช่น แผ่นเสียง ภาพยนตร์ สไลด์ เป็นต้น

๒. สื่อประเภทอุปกรณ์ หมายถึง สิ่งที่เป็นตัวกลางหรือตัวผ่านทำให้ข้อมูลหรือความรู้ที่บันทึกในวัสดุสามารถถ่ายทอดออกมาให้เห็นหรือได้ยิน เช่น เครื่องฉาย แผ่นโปร่งใส เครื่องฉายสไลด์ เครื่องฉายภาพยนตร์ เครื่องเล่นแผ่นเสียง เป็นต้น

๓. สื่อประเภทเทคนิคและวิธีการ หมายถึง สื่อที่มีลักษณะเป็นแนวความคิดหรือรูปแบบขั้นตอนในการเรียนการสอนโดยสามารถนำสื่อวัสดุและอุปกรณ์มาใช้ช่วยในการสอนได้ เช่น เกม และสถานการณ์จำลอง การสอนแบบจุลภาค การสาธิต เป็นต้น

^{๑๖} ภาวิดา ธาราศรีสุทธิ, การจัดการและการบริหารงานวิชาการ, หน้า ๑๓๓.

^{๑๗} Edger Dale อ่างในพิมพ์พรรณ เทพสุเมธานนท์ และคณะ, ความรู้เกี่ยวกับการศึกษาจิตวิทยาและเทคโนโลยีการศึกษา, หน้า ๒๘๙-๒๙๐.

การสอนโดยใช้สื่อการสอน คือ การใช้อุปกรณ์การสอนต่างๆ เช่น ภาพ สไลด์ วิดีทัศน์ ภาพยนตร์ เป็นต้น อุปกรณ์การสอนแต่ละชนิดจะมีลักษณะของการใช้แตกต่างกันไป มีทั้งข้อดี และข้อจำกัดของแต่ละชนิด

การใช้สื่อการสอน เป็นสิ่งช่วยในการเรียนรู้ เป็นตัวกลางที่ช่วยนำและถ่ายทอดข้อมูล ความรู้จากผู้สอนหรือจากแหล่งความรู้ไปยังผู้เรียน เพื่อช่วยให้กระบวนการเรียนการสอนดำเนินไปสู่เป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้สิ่งที่เข้าใจยาก ให้เข้าใจง่ายขึ้น สร้างแรงจูงใจ และความสนใจ เสริมสร้างความคิด และการแก้ปัญหาในการเรียนรู้ของนักเรียน โดยใช้อุปกรณ์การสอนต่างๆ เช่น ภาพ สไลด์ วิดีทัศน์ ภาพยนตร์ เป็นต้น อุปกรณ์การสอนแต่ละชนิดจะมีลักษณะของการใช้แตกต่างกันไป มีทั้งข้อดี และข้อจำกัดของแต่ละชนิด

๓. ด้านสภาพแวดล้อมทางการเรียนการสอน

สิ่งแวดล้อมทางการเรียนการสอนมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน ซึ่งสิ่งแวดล้อม บรรยากาศที่ดีย่อมส่งเสริม สนับสนุนให้การเรียนมีประสิทธิภาพ มีสุขภาพจิตดี มีความตั้งใจ ใช้เวลาในการเรียนเต็มที่ ในทางตรงข้ามหากบรรยากาศไม่เหมาะสม ก็จะเป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ ทำให้ผู้เรียนไม่สนใจ ไม่ตั้งใจเรียนและอาจมีเจตคติที่ไม่ดีต่อผู้สอน ต่อสถาบันได้ ดังนั้นลักษณะของห้องเรียนที่มีบรรยากาศทางกายภาพเหมาะสมย่อมเป็นผลดีต่อการเรียนรู้ การจัดสภาพแวดล้อมของห้องเรียนให้เป็นห้องเรียนที่น่าเรียนรู้ อยู่แล้วมีความสุข เด็กทุกคนอยากอยู่ในห้องเรียน ครูอาจจะจัดมุมการเรียนรู้ตามมุมต่างๆ ของห้องเรียน เช่น มุมศิลปะ มุมธรรมชาติชีวิต ที่ได้ก้อยากรู้ อยากเรียน อยากสัมผัส การจัดสภาพแวดล้อมในการทำงานของครูถือว่าสำคัญยิ่ง ครูผู้สอนจะต้องสร้างบรรยากาศห้องเรียน ให้เด็กเกิดความมั่นใจในการเรียนและมีความสนใจต่อกระบวนการเรียนรู้ สิ่งแวดล้อมที่มีผลกระทบโดยตรงต่อการเรียนการสอน ประกอบด้วย^{๑๘}

๑. สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เช่น อาคารสถานที่ ห้องเรียน ห้องสมุด สนามหญ้า สถานที่พักผ่อน และอื่นๆ สิ่งเหล่านี้ ผู้บริหารโรงเรียนจะต้องให้ความสนใจ สนับสนุน จัดทำ จัดทำให้อยู่ในเกณฑ์ที่ดีมีมาตรฐานที่พอจะส่งเสริมงานวิชาการให้เจริญงอกงามได้

๒. สิ่งแวดล้อมทางวิชาการ ผู้บริหารโรงเรียนควรมีโครงการหรือแผนงานที่จะทำให้ครูมีความรู้ความสามารถและมีทักษะทางการเรียนการสอนให้ทันสมัย ทันเหตุการณ์อยู่เสมอ

ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมในการเรียนที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือ สภาพห้องเรียนซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมด้านกายภาพทั้งในเรื่อง แสงสว่าง อุณหภูมิภายในห้องเรียน เสียงรบกวนจากภายนอก จะทำให้ผู้เรียนขาดสมาธิ ลดความกระฉับกระเฉง ไม่มีความกระตือรือร้นขาดความตั้งใจเรียนอันส่งผลให้การเรียนรู้หย่อนประสิทธิภาพและไม่บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

^{๑๘} สมศักดิ์ คงเที่ยง, **หลักการบริหารการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๒), หน้า ๖๔.

๔. ด้านการส่งเสริมลักษณะที่ดีของผู้เรียน

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑^{๑๙} มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข ในฐานะเป็นพลเมืองไทยและพลโลก

การจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่กำหนดไว้ทั้ง ๘ ประการ^{๒๐} แท้จริง คือ มาตรฐานการเรียนรู้/ตัวชี้วัด ด้านคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ที่กำหนดไว้ในแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ เพื่อเน้นย้ำให้เกิดขึ้นจนเป็นนิสัยสอดคล้องตามสภาพสังคมปัจจุบัน ครูผู้สอนสามารถนำไปพัฒนาผู้เรียนได้โดยสอดแทรกไปกับการจัดกระบวนการเรียนรู้นอกจากนี้ยังสามารถพัฒนาผู้เรียนให้เกิดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ผ่านกิจกรรมต่างๆ ทั้งในสถานศึกษา และนอกสถานศึกษา

สถานศึกษาต้องจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน เพื่อมุ่งให้ผู้เรียนได้พัฒนาตนเองตามศักยภาพ พัฒนาอย่างรอบด้านเพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ และสังคม เสริมสร้างให้เป็นผู้มี ศีลธรรม จริยธรรม มีระเบียบวินัย ปลูกฝังและสร้างจิตสำนึกของการทำประโยชน์เพื่อสังคม สามารถจัดการตนเองได้ และอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข โดยกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน แบ่งเป็น ๓ ลักษณะ คือ กิจกรรมแนะแนว กิจกรรมนักเรียน และกิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์ โดยมีสาระสำคัญดังนี้^{๒๑}

๑. กิจกรรมแนะแนว เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมและพัฒนาผู้เรียนให้รู้จักตนเอง รู้รักษ์สิ่งแวดล้อมสามารถตัดสินใจ คิดแก้ปัญหา กำหนดเป้าหมาย วางแผนชีวิตทั้งด้านการเรียน และอาชีพสามารถปรับตัวได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ยังช่วยให้ครูรู้จักและเข้าใจผู้เรียน ทั้งยังเป็นกิจกรรมที่ช่วยเหลือและให้คำปรึกษาแก่ผู้ปกครองในการมีส่วนร่วมพัฒนาผู้เรียน ซึ่งผู้สอนทุกคนต้องทำหน้าที่แนะแนวให้คำปรึกษาด้านชีวิต การศึกษาต่อและการพัฒนาตนเองสู่โลกอาชีพและการมีงานทำ

การจัดกิจกรรมแนะแนวเป็นภารกิจสำคัญของสถานศึกษา ที่ต้องจัดควบคู่กับการจัดการศึกษาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน หลักสูตรที่เปิดกว้างให้สังคมมีส่วนร่วมและให้อิสระในการจัดการศึกษาเพื่อประโยชน์สูงสุดของผู้เรียน โดยกำหนดแนวทางการจัดการศึกษาที่ยืดหยุ่นกว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และผู้เรียนสำคัญที่สุด การปฏิบัติงานแนะแนวจะมีประสิทธิผลก็ต่อเมื่อการปฏิบัติเป็นไปอย่างถูกต้อง

^{๑๙} กระทรวงศึกษาธิการ, **หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๑), หน้า ๗.

^{๒๐} กระทรวงศึกษาธิการ สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, **แนวทางการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑**, หน้า ๖.

^{๒๑} มนต์ ชาติทอง, **การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑**, (กรุงเทพมหานคร : เพชรเกษมการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๒๒๗-๒๕๘.

ประโยชน์ของกิจกรรมแนะแนวต่อการเรียนการสอนของครู

๑) ช่วยครูให้เข้าใจถึงปัญหาและสาเหตุของปัญหา รวมทั้งหาวิธีแก้ปัญหาที่ถูกต้อง เช่น ปัญหาการเรียน เรียนไม่จบหลักสูตร ปัญหาการเรียนเรียนอ่อน หรือหนีเรียน เป็นต้น

๒) ช่วยครูในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับความต้องการและความสนใจของนักเรียน

๓) ช่วยครูในการศึกษานักเรียนทำให้รู้จักนักเรียนมากขึ้น

๒. กิจกรรมนักเรียน เป็นกิจกรรมที่มุ่งพัฒนาความมีระเบียบวินัย ความเป็นผู้นำ ผู้ตามที่ดี ความรับผิดชอบ การทำงานร่วมกัน การรู้จักแก้ปัญหา การตัดสินใจที่เหมาะสม ความมีเหตุผลและการช่วยเหลือแบ่งปันกัน เอื้ออาทร และสมานฉันท์ โดยจัดให้สอดคล้องกับความสามารถ ความถนัดและความสนใจของผู้เรียน ให้ได้ปฏิบัติด้วยตนเองในทุกขั้นตอน ได้แก่ การศึกษาวิเคราะห์วางแผนปฏิบัติตามแผน ประเมินและปรับปรุงการทำงาน เน้นการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม ตามความเหมาะสมและสอดคล้องกับบุคลิกภาพของผู้เรียน บริบทของสถานศึกษาและท้องถิ่น

การให้นักเรียนทำกิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์ เป็นความมุ่งหวังที่จะสร้าง “จิตสาธารณะ” และคุณลักษณะแฝงอื่นๆ อีกมากมายผ่านกิจกรรมนี้

๕. ด้านการวัดและประเมินผล

การบริหารงานวิชาการจะประสบผลสำเร็จ นักเรียนมีความรู้ความสามารถ มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามหลักสูตร การวัด และการประเมินผลจะทำให้ทราบว่า การดำเนินงาน มีประสิทธิภาพเพียงใดเป็นไปตามวัตถุประสงค์ และสำเร็จตามเป้าหมายหรือไม่

๑. การวัด (Measurement) เป็นกระบวนการที่กำหนดจำนวนตัวเลขให้กับวัตถุสิ่งของหรือบุคคลตามความมุ่งหมายและเปรียบเทียบลักษณะความแตกต่างที่ปรากฏอยู่ในสิ่งที่จะวัดนั้น เช่น การวัดความสามารถทองสมองด้านต่างๆ การวัดคุณสมบัติทางกายภาพ เช่น น้ำหนัก ขนาดของวัตถุ ผลที่ได้จากการวัดเป็นจำนวนตัวเลข จุดมุ่งหมายของการวัดผลนั้น เป็นการตรวจสอบการสอนของครูอาจารย์ และการเรียนของผู้เรียน ในด้านการเรียนรู้ ๓ ด้าน คือ ด้านความรู้ความเข้าใจ (Cognitive Domain) ด้านทักษะปฏิบัติ (Psychomotor Domain) ด้านเจตคติ (Affective Domain)

๒. การประเมินผล (Evaluation) เป็นการพิจารณาตัดสินเกี่ยวกับคุณภาพ คุณค่าความจริงและการกระทำ บางทีขึ้นอยู่กับการวัดเพียงอย่างเดียว เช่น คะแนนสอบ แต่โดยทั่วไปจะเป็นการรวมการวัดหลายทาง โดยอาศัยข้อมูลหรือรายละเอียดจากการสังเกต การตรวจผลงาน การสัมภาษณ์ หรือการทดสอบประกอบการพิจารณา การประเมินผลแต่ละครั้ง จะประกอบด้วยผลการวัดที่ได้จากกระบวนการต่างๆ เกณฑ์พิจารณา และการตัดสินใจ เป็นการชี้ขาดหรือสรุปผลการเปรียบเทียบผลของการวัดกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้^{๒๒}

^{๒๒} รุ่งชัชดาพร เวหะชาติ, การบริหารงานวิชาการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน, หน้า ๙๙.

สรุป การบริหารจัดการเรียนการสอนถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของการนำเอาหลักสูตรไปใช้เป็นหน้าที่โดยตรงของครูที่จะต้องทำและต้องมีความรู้เกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนที่เหมาะสมถูกต้อง เป็นบทบาทหลักสำคัญของครู เพื่อให้ผู้เรียนได้มีความรู้ความสามารถและทักษะในด้านต่างๆ พร้อมทั้งคุณลักษณะอื่นๆ ที่สังคมพึงประสงค์ เป็นการใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ของผู้สอน ในการถ่ายทอดความรู้ควบคู่ไปกับการจัดกิจกรรมอื่นๆ ครูจะต้องมีคุณสมบัติที่พึงประสงค์ คือ คุณสมบัติด้านความประพฤติ ครูต้องมีความประพฤติดีในระดับที่สังคมยอมรับ และคุณสมบัติด้านวิชาการ คนที่เป็นครูอาจารย์ต้องมีความโดดเด่นทางวิชาการ มีความรู้จริงในเนื้อหา เป็นผู้นำอำนวยความสะดวกในการจัดการห้องเรียน เป็นผู้ให้การช่วยเหลือและจัดการกับปัญหาของนักเรียนจัดและนำระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรม รวมทั้งรวบรวมข้อมูลสารสนเทศต่างๆ ที่เอื้อต่อการดำเนินงานประกันคุณภาพการศึกษาทั้งภายใน และภายนอกสถานศึกษาอย่างเป็นระบบการจัดการเรียนการสอนของครูจำเป็นที่จะต้องเข้าใจเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการจัดกระบวนการเรียนการสอน บทบาท หน้าที่ และคุณสมบัติของผู้สอนทั้งคุณสมบัติด้านความประพฤติ และด้านวิชาการ ครูเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการจัดการห้องเรียน เป็นผู้ช่วยเหลือนักเรียน สார்วจ วิเคราะห์ผู้เรียน จัดกระบวนการเรียนรู้ ออกแบบจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ใช้สื่อการสอน สร้างบรรยากาศ และบูรณาการ ถ่ายโยงความรู้ ส่งเสริมลักษณะที่ดีของผู้เรียน ตลอดจนการวิเคราะห์การวัดผลและประเมินผล ปรับปรุงการจัดการเรียนการสอน

บรรณานุกรม

- Arther J. Lewis and Alice Miel, *Supervision for Improved Instruction*, Belmont California : Word worth Publishing Company, Inc., 1972.
- Edger Dale อ่างในพิมพ์พรรณ เทพสุเมธานนท์ และคณะ, *ความรู้เกี่ยวกับการศึกษาจิตวิทยาและเทคโนโลยีการศึกษา* กรุงเทพมหานคร : เพชรเกษมการพิมพ์, ๒๕๕๒.
- กรมวิชาการ, *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๔๕*, เล่มที่ ๑๙๙ ตอนที่ ๑๒๓ ก ๑๙ ธันวาคม ๒๕๔๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรไทย)
- กระทรวงศึกษาธิการ สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, *แนวทางการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๒*
- _____ *หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑*.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๒.

ฉันท ชาติทอง. การจัดการชั้นเรียนห้องเรียนแห่งความสุข. กรุงเทพมหานคร : เพชรเกษมการพิมพ์, ๒๕๕๒.

_____ . การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช๒๕๕๑. กรุงเทพมหานคร : เพชรเกษมการพิมพ์, ๒๕๕๒.

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์. การบริหารงานวิชาการ. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์สื่อเสริมกรุงเทพ, ๒๕๔๖.

ฝ่ายวิชาการ สำนักพิมพ์เดอะบุคส์. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่๒) พ.ศ. ๒๕๔๕. กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองสาส์น การพิมพ์, ๒๕๔๕.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

_____ . พุทธวิธีในการสอน. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑. พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ สมมาปัญญา). “แนวทางพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมในสถานศึกษา โดยกระบวนการเรียนการสอน”, **รวมบทความวิชาการ**. รวบรวมจัดพิมพ์โดยบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : หอไตร การพิมพ์, ๒๕๕๓.

พิมพ์พันธ์ เดชะคุปต์. การเรียนการสอนเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ แนวคิดวิธีและเทคนิคการสอน. กรุงเทพมหานคร : เดอะมาสเตอร์ กรุ๊ป, ๒๕๔๔.

ภัทรา นิคมานนท์ และสมนึก ภัททิยธนี อ้าวโนสันติ บุญภิรมย์, การบริหารงานวิชาการ. กรุงเทพมหานคร : บ็อค พ้อยท์, ๒๕๕๒.

ภารดี อนันต์นาวิ, **หลักการ แนวคิด ทฤษฎีทางการบริหารการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มนตรี จำกัด, ๒๕๕๒),

ภาวิดา ธาราศรีสุทธิ. การบริหารงานวิชาการในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๐.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

รุ่งชัชดาพร เวหะชาติ. การบริหารงานวิชาการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน. สงขลา : นำศิลป์โฆษณา จำกัด, ๒๕๕๐.

สมศักดิ์ คงเที่ยง. **หลักการบริหารการศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๒.

สันติ บุญภิรมย์. การบริหารงานวิชาการ. กรุงเทพมหานคร : บ็อค พ้อยท์, ๒๕๕๒.

โสภณ โสมดี และอภันตรี โสตะจินดา, “การจัดกระบวนการเรียนตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน”, **วารสารวิชาการ**, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (มกราคม ๒๕๔๕)

การบริหารโรงเรียนตามหลักธรรมาภิบาล The Administration Schools in Accordance Good Governance

พระสรชัย ชยธมโม *

บทคัดย่อ

การศึกษาการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษา และครูผู้สอน จะช่วยให้เกิดการบริหารจัดการที่ดีตามโครงการและกิจกรรมต่าง ๆ ตลอดจนช่วยในการพัฒนา ปรับปรุงงานที่กำลังดำเนินการ หรือวางแผนการดำเนินงานในอนาคต โดยเน้นผลการปรับปรุงการบริหารงาน ให้สอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาล ดังนั้น จึงควรนำการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี พ.ศ. ๒๕๔๕ มาใช้ในการศึกษาวิจัยการบริหารงานในสถานศึกษา ทั้ง ๖ ด้าน คือ ด้านหลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ และหลักความคุ้มค่า ดังนั้น การบริหารงานขององค์กรที่ดี ประกอบด้วยหลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ และหลักความคุ้มค่า ซึ่งเป็นหลักในการบริหารงานที่มีความสำคัญที่มีบทบาทที่สุดในองค์กร คุณภาพการทำงาน และความเจริญก้าวหน้าขององค์กร ย่อมขึ้นอยู่กับสมรรถภาพในการบริหารงานของผู้บริหารในองค์กรเป็นสำคัญ ซึ่งถ้าหากสามารถบริหารงานด้วยหลักธรรมาภิบาลครบถ้วนทั้ง ๖ ด้าน ก็จะทำให้การปฏิบัติการกิจต่าง ๆ ขององค์กร เป็นไปด้วยความราบรื่น และประสบความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: การบริหารโรงเรียน, หลักธรรมาภิบาล

ABSTRACT

Educational administration according to good governance of school administrators. And teachers will contribute to better management of projects and activities as well as helping to improve the work being performed. Or planning future operations. By focusing on improving the administration. In accordance with the principles of good governance should therefore be administered in accordance with good governance. According to the Prime Minister the Governance and social well 2545 used in research studies in educational administration, both six areas: rule of law, the moral principle of transparency. The principle involved Main

---

* ครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนบางกอกบางกาน้อย สังกัด (มมร.) วัดบางกอกบาง ต.โทรโยค อ.โทรโยค จ.กาญจนบุรี

responsibilities and the value so that the management of the organization. Include rule of law, the moral principle of transparency. The principle involved Main responsibilities And principal value which is primarily in the management of a significant role in the organization. Quality Work and progress of the organization Performance depends on the administration's management of the organization is important. If this can be managed with good governance principles, complete the top six, it makes the mission of the organization is going smoothly. Efficiently and successfully

Keywords: Administration Schools, accordance Good Governance

บทนำ

ปัจจุบันนี้องค์การหรือหน่วยงานใดที่สามารถดำเนินงานให้บรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ และเป้าหมายขององค์การได้ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆหลายประการซึ่งประกอบด้วย คน เงิน วัสดุ อุปกรณ์ และการจัดการ สำหรับผู้บริหารนับว่าเป็นบุคคลสำคัญของหน่วยงานต่าง ๆ เป็นอันมาก เพราะเป็นหัวหน้าของหน่วยงานที่ควบคุม ดูแล ดำเนินงานให้เป็นไปด้วยความราบรื่น และลุล่วงสำเร็จ ตามเป้าหมาย ผู้บริหารหรือผู้นำหรือผู้จัดองค์การหรือหัวหน้างาน ไม่ว่าจะหน่วยงานเล็ก หรือหน่วยงานใหญ่หน่วยงานราชการหรือเอกชนก็ตามย่อมมีบทบาทที่เป็นผลต่อการสำเร็จ หรือประสิทธิภาพของงานเป็นอย่างยิ่งการศึกษาจะมีการพัฒนาให้เกิดประสิทธิภาพมากขึ้นเพียงใด นั้นผู้บริหารสถานศึกษามีบทบาทสำคัญต่อการเรียนการสอนและพัฒนาการด้านต่างๆของคนในชาติ ผู้บริหารต้องเป็นบุคคลที่มีคุณภาพในทุกด้านเช่นด้านวิชาการและด้านคุณธรรม^๑ ซึ่งได้กล่าวไว้ว่า คุณภาพของผู้บริหารการศึกษาหมายถึงความพร้อม ในการบริหารจัดการที่มีคุณภาพของผู้บริหาร สถานศึกษาโดยจะแสดงให้เห็นถึงศักยภาพ กระบวนการพัฒนาคุณภาพและการควบคุมคุณภาพ ของผู้บริหารสถานศึกษา ทั้งนี้ ทรัพยากรทางการบริหารที่สำคัญที่สุด คือผู้บริหาร ผู้บริหารเป็นหลัก ชัยของหน่วยงาน และเป็นดวงประทีปของผู้ปฏิบัติงาน หรือผู้ใต้บังคับบัญชา ผู้บริหารที่ดีจะต้อง เป็นผู้มีความรู้ ความสามารถในการปฏิบัติงาน และพยายามทำตนให้เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของ ผู้ร่วมงาน หรือผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างแท้จริง ประสิทธิภาพและการปฏิบัติงานของการบริหารงาน ของผู้บริหารย่อมขึ้นอยู่กับองค์ประกอบที่สำคัญหลายประการ ซึ่งได้แก่ ความรู้ ความเข้าใจใน หลักการบริหารงาน รวมทั้งประสบการณ์และทักษะการบริหารงานของผู้บริหาร ในการดำเนินงาน ของผู้บริหารนั้นจำเป็นต้องมีกระบวนการในการชักนำบุคคลในองค์การให้มีความตั้งใจในการทำงาน ให้ประสบความสำเร็จ โดยเปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วม ในการแสดงความคิดเห็นร่วมกันตัดสินใจ

---

^๑วีระยุทธ ชาตะกาญจน์, เทคนิคการบริหารสำหรับนักบริหารการศึกษามีอาชีพ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๓๘.

ร่วมกันปฏิบัติงาน ซึ่งผู้บริหารจะต้องมีทักษะที่จำเป็นในการบริหารงาน ๓ ประการ คือ ทักษะด้านการทำงาน ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ และทักษะทางด้านความคิด นอกจากนี้ผู้บริหารต้องมีหลักในการดำเนินงานที่เหมาะสม อันจะส่งผลให้ผู้ร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาเกิดความเลื่อมใสศรัทธา ตั้งใจปฏิบัติงานให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย ดังนั้น การดำเนินงานจะประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์มากน้อยเพียงใด ย่อมขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้บริหารในการนำหลักการบริหารมาประยุกต์ใช้ในการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล เป็นแนวทางสำคัญในการจัดระเบียบให้สังคมทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจ เอกชน และภาคประชาชน ซึ่งครอบคลุมไปถึงฝ่ายวิชาการ ฝ่ายปฏิบัติการ ฝ่ายราชการ และฝ่ายธุรกิจ เป็นการบริหารงานยุคใหม่ที่เน้นความโปร่งใส สามารถตรวจสอบได้ ความรับผิดชอบ ความประพฤติชอบ การมีส่วนร่วม และกระบวนการยุติธรรม โดยยึดหลักสำคัญพื้นฐาน ๖ ประการ คือ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ และหลักความคุ้มค่า ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความตระหนักถึงสิทธิและหน้าที่ การมีจิตสำนึก รับผิดชอบต่อสังคม การเอาใจใส่ในปัญหาของบ้านเมือง มีความกล้าหาญที่จะรับผิดชอบต่อผลกระทบ ยึดมั่นในความถูกต้องดีงาม ยึดหลักความซื่อสัตย์สุจริต ขยัน อดทน มีระเบียบวินัย เปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ บริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดอย่างประหยัด คุ้มค่าเกิดประโยชน์สูงสุด เปิดเผยข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการตรวจสอบความถูกต้องในการดำเนินงาน

สถานศึกษา (โรงเรียน) เป็นองค์การหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการจัดการการศึกษา มีผู้บริหารคอยควบคุมดูแล ให้การจัดการการเรียนการสอนเป็นไปอย่างมีคุณภาพ และการปฏิบัติงานของผู้สอนเป็นไปด้วยความเรียบร้อยตามเป้าหมายที่วางไว้อย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล ผู้บริหารสถานศึกษา (โรงเรียน) ซึ่งเป็นหัวหน้าสถานศึกษาเป็นผู้มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาการศึกษา และการสร้างควมมีประสิทธิภาพของสถานศึกษา ภาวะผู้นำเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า ผู้นำนั้นๆ มีคุณสมบัติ ความสามารถ และภาวะผู้นำที่เหมาะสมกับตำแหน่งเพียงใด และผู้บริหารในฐานะผู้นำของหน่วยงานจะได้รับความร่วมมือด้วยดีได้นั้น ในการบริหารจำเป็นต้องแสดงบทบาทภาวะผู้นำที่เหมาะสมต่อผู้ร่วมงาน เพราะภาวะผู้นำมีผลต่อการปฏิบัติงานของผู้ร่วมงาน และนอกจากการแสดงบทบาทภาวะผู้นำที่เหมาะสมแล้ว ผู้บริหารยังต้องนำหลักธรรมาภิบาลเข้ามาใช้ในการบริหารสถานศึกษาให้เกิดประสิทธิภาพ อันจะส่งผลให้สถานศึกษามีคุณภาพที่ดียิ่งขึ้น

การบริหารโรงเรียน (สถานศึกษา)

การบริหารสถานศึกษาก็เป็นการนำเอาสิ่งที่อยู่รอบๆ ตัวเรามาประยุกต์ใช้ในสถานศึกษานั้นเอง เพื่อให้เกิดผลประโยชน์ทั้งแก่โรงเรียน ผู้บริหาร ครู และนักเรียนที่ได้เป็นบุคลากรในสถานทีนั้นๆ ฉะนั้นความสำเร็จหรือความล้มเหลวในการบริหารสถานศึกษาจึงขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้บริหารสถานศึกษาเป็นหลัก ทั้งนี้ การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่สำคัญและจำเป็นสำหรับทุกคน เพื่อปลูกฝังให้ผู้เรียนเป็นพลเมืองดี มีคุณธรรม มีความรู้ และความสามารถ ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขสมควรแก่สภาพของตน รวมถึงการดำเนินการทุกอย่างใน

สถานศึกษาตั้งแต่การบริหารงานวิชาการ การบริหารงานบุคคล การบริหารงานอาคารสถานที่ การบริหารงานธุรการและการเงิน การบริหารงานกิจการนักเรียน และนักศึกษา และงานด้านความสัมพันธ์กับชุมชน^๒ นอกจากนี้ การบริหารโรงเรียนจะต้องมีกิจกรรมต่าง ๆ ที่บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปร่วมมือกันดำเนินการ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างที่บุคคลร่วมกำหนด โดยใช้กระบวนการอย่างมีระเบียบ และใช้ทรัพยากรตลอดจนเทคนิคต่างๆ ที่เหมาะสม ผู้บริหารโรงเรียนมีภารกิจที่ต้องปฏิบัติทั้งในโรงเรียน และนอกโรงเรียน ในการดำเนินงาน ๕ ประการ คือ^๓

- ๑) บริหารงานกิจการนักเรียน
- ๒) บริหารงานบุคลากรในโรงเรียน
- ๓) บริหารงานเกี่ยวกับชุมชนและการประชาสัมพันธ์โรงเรียน
- ๔) บริหารงานเกี่ยวกับอาคารสถานที่ ธุรการ การเงิน และการให้บริการ
- ๕) การให้โอกาสทางการศึกษาหรือปรับปรุงการศึกษาในโรงเรียนหรือบริหารงาน

วิชาการ

ดังนั้น การบริหารสถานศึกษานั้นจะสำเร็จได้อย่างมีประสิทธิภาพ ก็ต้องมีผู้บริหารการศึกษาเพียบพร้อมไปด้วยความรู้ความสามารถ มีทัศนคติที่ดีเยี่ยม รู้หลักการบริหารการศึกษาในโรงเรียนทางด้านการศึกษา การปรับปรุงการศึกษา การบริหารงานวิชาการ งานบุคลากร งานเกี่ยวกับชุมชน งานประชาสัมพันธ์โรงเรียน งานอาคารสถานที่ ธุรการ การเงิน การให้บริการ และงานกิจการนักเรียน ทั้งหมดนี้ผู้บริหารก็จะนำพาผู้ที่หวังพึ่งพาอาศัยให้อยู่รอดได้อย่างสมบูรณ์แบบ

ขอบข่ายและภารกิจการบริหารและจัดการสถานศึกษา

การบริหารโรงเรียนของรัฐตามขอบข่ายและภารกิจการบริหารจัดการสถานศึกษาตามที่กฎหมายกำหนด มุ่งการกระจายอำนาจในการบริหารจัดการไปให้สถานศึกษาให้มากที่สุด ทั้งด้านการบริหารวิชาการ การบริหารงบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารทั่วไป เพื่อให้สถานศึกษาดำเนินการได้อย่างอิสระ คล่องตัว รวดเร็ว สอดคล้องกับความต้องการของสถานศึกษา ชุมชน ท้องถิ่น และเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย โดยสถานศึกษาทุกแห่งต้องปฏิบัติตามขอบข่ายภารกิจเหมือนกันไม่ว่าจะเป็นโรงเรียนขนาดใดก็ตาม จะประกอบด้วย ๔ ด้าน ได้แก่

^๒ กิติมา ปรีดีติลล, การบริหารและการนิเทศการศึกษาเบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร : อักษรพิพัฒน์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๓.

^๓ นพพงษ์ บุญจิตราดุล, ก้าวเข้าสู่ผู้บริหารการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : บพิตรการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๒๘.

๑. การบริหารวิชาการ งานวิชาการเป็นงานหลัก หรือเป็นภารกิจหลักของสถานศึกษา ที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ มุ่งให้กระจายอำนาจในการบริหารจัดการ ไปให้สถานศึกษาให้มากที่สุด ด้วยเจตนาที่จะให้สถานศึกษาดำเนินการได้โดยอิสระ คล่องตัว รวดเร็ว สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน สถานศึกษา ชุมชน ท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมจากผู้มีส่วนได้เสียทุกฝ่าย ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญทำให้สถานศึกษามีความเข้มแข็งในการบริหารและการจัดการ สามารถพัฒนาหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ตลอดจนการวัดผล ประเมินผล รวมทั้งการวัดปัจจัยเกื้อหนุนการพัฒนาคุณภาพนักเรียน ชุมชน ท้องถิ่น ได้อย่างมีคุณภาพและประสิทธิภาพ โดยมีขอบข่ายและภารกิจ ดังนี้

- ๑.๑ การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา
- ๑.๒ การพัฒนากระบวนการเรียนรู้
- ๑.๓ การวัดผล ประเมินผลและเทียบโอนผลการเรียน
- ๑.๔ การวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา
- ๑.๕ การพัฒนาสื่อ นวัตกรรม และเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา
- ๑.๖ การพัฒนาแหล่งเรียนรู้
- ๑.๗ การนิเทศการศึกษา
- ๑.๘ การแนะแนวการศึกษา
- ๑.๙ การพัฒนาระบบประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา
- ๑.๑๐ การส่งเสริมความรู้ด้านวิชาการแก่ชุมชน
- ๑.๑๑ การประสานความร่วมมือในการพัฒนาวิชาการกับสถานศึกษาอื่น
- ๑.๑๒ การส่งเสริมและสนับสนุนงานวิชาการแก่บุคคล ครอบครัวยุวชน องค์กร หน่วยงาน และสถาบันอื่นที่จัดการศึกษา

๒. การบริหารงบประมาณ การบริหารงบประมาณของสถานศึกษามุ่งเน้นความเป็นอิสระ ในการบริหารจัดการ มีความคล่องตัว โปร่งใส ตรวจสอบได้ ยึดหลักการบริหารมุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์และบริหารงบประมาณแบบมุ่งเน้นผลงาน ให้มีการจัดหาผลประโยชน์จากทรัพย์สินของสถานศึกษา รวมทั้งจัดหารายได้จากบริการมาใช้บริหารจัดการเพื่อประโยชน์ทางการศึกษา ส่งผลให้เกิดคุณภาพที่ดีขึ้นต่อผู้เรียน โดยมีขอบข่ายและภารกิจ ดังนี้

- ๒.๑ การจัดทำและเสนอของบประมาณ
  - ๒.๑.๑ การวิเคราะห์และพัฒนานโยบายทางการศึกษา
  - ๒.๑.๒ การจัดทำแผนกลยุทธ์หรือแผนพัฒนาการศึกษา
  - ๒.๑.๓ การวิเคราะห์ความเหมาะสมการเสนอของบประมาณ
- ๒.๒ การจัดสรรงบประมาณ
  - ๒.๒.๑ การจัดสรรงบประมาณในสถานศึกษา
  - ๒.๒.๒ การเบิกจ่ายและการอนุมัติงบประมาณ
  - ๒.๒.๓ การโอนเงินงบประมาณ

๒.๓ การตรวจสอบ ติดตาม ประเมินผล และรายงานผลการใช้เงินและผลการดำเนินงาน

๒.๓.๑ การตรวจสอบติดตามการใช้เงินและผลการดำเนินงาน

๒.๓.๒ การประเมินผลการใช้เงินและผลการดำเนินงาน

๒.๔ การระดมทรัพยากร และการลงทุนเพื่อการศึกษา

๒.๔.๑ การจัดการทรัพยากร

๒.๔.๒ การระดมทรัพยากร

๒.๔.๓ การจัดหารายได้และผลประโยชน์

๒.๔.๔ กองทุนกู้ยืมเพื่อการศึกษา

๒.๔.๕ กองทุนสวัสดิการเพื่อการศึกษา

๒.๕ การบริหารการเงิน

๒.๕.๑ การเบิกเงินจากคลัง

๒.๕.๒ การรับเงิน

๒.๕.๓ การเก็บรักษาเงิน

๒.๕.๔ การจ่ายเงิน

๒.๕.๕ การนำส่งเงิน

๒.๕.๖ การกันเงินไว้เบิกเหลื่อมปี

๒.๖ การบริหารบัญชี

๒.๖.๑ การจัดทำบัญชีการเงิน

๒.๖.๒ การจัดทำรายงานทางการเงินและงบการเงิน

๒.๖.๓ การจัดทำและจัดหาแบบพิมพ์บัญชี ทะเบียน และรายงาน

๒.๗ การบริหารพัสดุและสินทรัพย์

๒.๗.๑ การจัดทำระบบฐานข้อมูลสินทรัพย์ของสถานศึกษา

๒.๗.๒ การจัดหาพัสดุ

๒.๗.๓ การกำหนดรูปแบบรายการหรือคุณลักษณะเฉพาะและจัดซื้อจัด

จ้าง

๒.๗.๔ การควบคุมดูแล บำรุงรักษา และจำหน่ายพัสดุ

๓. การบริหารงานบุคคล การบริหารงานบุคคลในสถานศึกษา เป็นภารกิจสำคัญที่มุ่งส่งเสริมให้สถานศึกษาสามารถปฏิบัติงานเพื่อตอบสนองภารกิจของสถานศึกษา เพื่อดำเนินการด้านการบริหารงานบุคคลให้เกิดความคล่องตัว อีสุระภายใต้กฎหมาย ระเบียบ เป็นไปตามหลักธรรมาภิบาลข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาได้รับการพัฒนา มีความรู้ ความสามารถ มีขวัญกำลังใจ ได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติ มีความมั่นคงและก้าวหน้าในวิชาชีพ ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยมีขอบข่ายและภารกิจ ดังนี้

๓.๑ การวางแผนอัตรากำลังและกำหนดตำแหน่ง

- ๓.๒ การสรรหาและการบรรจุแต่งตั้ง
- ๓.๓ การเสริมสร้างประสิทธิภาพในการปฏิบัติราชการ
- ๓.๔ วินัยและการรักษาวินัย
- ๓.๕ การออกจากราชการ

๔. การบริหารทั่วไป การบริหารทั่วไปเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดระบบบริหารองค์กร ให้บริการบริหารงานอื่นๆ บรรลุผลตามมาตรฐาน คุณภาพและเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยมีบทบาทหลักในการประสานส่งเสริมสนับสนุนและการอำนวยความสะดวก ความสะดวกต่างๆในการให้บริการ การศึกษาทุกระดับ มุ่งพัฒนาสถานศึกษาให้ใช้นวัตกรรมและเทคโนโลยีอย่างเหมาะสม ส่งเสริมในการบริหารและการจัดการศึกษาของสถานศึกษาตามหลักการบริหารงานที่มุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์ของงานเป็นหลัก โดยเน้นความโปร่งใส ความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้ ตลอดจนการมีส่วนร่วมของบุคคล ชุมชนและองค์กรที่เกี่ยวข้องเพื่อให้การจัดการศึกษามีประสิทธิภาพและประสิทธิผล โดยมีขอบข่ายและภารกิจ ดังนี้

- ๔.๑ การดำเนินงานธุรการ
- ๔.๒ งานเลขานุการคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน
- ๔.๓ การพัฒนาระบบและเครือข่ายข้อมูลสารสนเทศ
- ๔.๔ การประสานและพัฒนาเครือข่ายการศึกษา
- ๔.๕ การจัดระบบการบริหารและพัฒนาองค์กร
- ๔.๖ งานเทคโนโลยีสารสนเทศ
- ๔.๗ การส่งเสริมสนับสนุนด้านวิชาการ งบประมาณ บุคลากร และบริหารทั่วไป
- ๔.๘ การดูแลอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อม
- ๔.๙ การจัดทำสำมะโนผู้เรียน
- ๔.๑๐ การรับนักเรียน
- ๔.๑๑ การส่งเสริมและประสานงานการจัดการศึกษาในระบบ นอกระบบและตาม

อัยยาศัย

- ๔.๑๒ การระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา
- ๔.๑๓ การส่งเสริมงานกิจการนักเรียน
- ๔.๑๔ การประชาสัมพันธ์งานการศึกษา
- ๔.๑๕ การส่งเสริมสนับสนุนและประสานงานการจัดการศึกษาของบุคคล ชุมชน องค์กร หน่วยงาน และสถาบันสังคมอื่นที่จัดการศึกษา
- ๔.๑๖ งานประสานราชการกับเขตพื้นที่การศึกษา และหน่วยงานอื่น
- ๔.๑๗ การจัดระบบการควบคุมภายในหน่วยงาน
- ๔.๑๘ งานที่ไม่ได้ระบุไว้ในงานอื่น

การบริหารตามหลักธรรมาภิบาล

สำหรับการปกครองหรือการบริหารจัดการบ้านเมืองให้เกิดความผาสุก หรือเรียกตามภาษาร่วมสมัยว่า การบริหารจัดการที่ดีให้มีประสิทธิภาพให้เกิดประสิทธิผล หลักการนี้ทางตะวันตกใช้คำว่า Good Governance ซึ่ง UN ESCAP กล่าวไว้ ๘ ประการมี ดังนี้

๑. การมีส่วนร่วม (Participation) ผู้ร่วมงานมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ โดยอิสระและเต็มใจ

๒. การปฏิบัติตามกฎหมาย (Rule of law) ปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเสมอภาคและเป็นธรรมภายใต้กฎหมายเดียวกัน

๓. ความโปร่งใส (Transparency) มีการตรวจความถูกต้อง มีการเปิดเผยข้อมูลอย่างตรงไปตรงมา

๔. ความรับผิดชอบ (Responsiveness) ทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุดในการทำงาน กล้าตัดสินใจ และรับผิดชอบต่อผลการตัดสินใจนั้น ๆ

๕. ความสอดคล้อง (Consensus Oriented) กำหนดและสรุปความต้องการของบุคคลในสังคม โดยพยายามหาจุดสนใจ และความสอดคล้องกันของสังคมด้วยวิธีการเรียนรู้วัฒนธรรมของสังคมนั้น เพื่อเป็นการลดความขัดแย้ง

๖. ความเสมอภาค (Equity and Inclusiveness) ถือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่ประชาชนพึงได้รับจากรัฐ ทางการบริหารด้านสวัสดิการ สาธารณูปโภค และด้านอื่น ๆ

๗. การมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล (Effectiveness and Efficiency) เป็นวิธีการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อให้ได้ผลตอบแทนที่คุ้มค่ากับการลงทุน การใช้ทรัพยากรให้ได้ประโยชน์สูงสุด โดยมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

๘. การมีเหตุผล (Accountability) ประชาชนทุกคนต้องตัดสินใจและรับผิดชอบต่อการกระทำของตนอย่างสมเหตุสมผล ภายใต้กรอบกฎหมาย

สำหรับประเทศไทยนั้นเริ่มใช้คำว่า “ธรรมาภิบาล” หรือที่บางท่านเรียกว่า ธรรมรัฐ กันแพร่หลายภายหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับใหม่ และหลังจากภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ทั้งนี้ เนื่องมาจากในหนังสือแสดงเจตจำนงกู้เงินจำนวน ๑๗.๒ พันล้านดอลลาร์สหรัฐ จากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) รัฐบาลไทยให้คำมั่นว่าจะต้องสร้าง “Good Governance” ขึ้นในการบริหารจัดการภาครัฐ ซึ่งแสดงโดยปริยายว่า รัฐบาลไทยและกองทุนการเงินระหว่างประเทศเชื่อว่าวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น เป็นผลส่วนหนึ่งมาจากการบริหารจัดการที่ไม่ดี หรือธรรมาภิบาล (Bad Governance)^๔ ต่อมาได้มีพระราชบัญญัติ

---

^๔ บวรศักดิ์ สุวรรณโณ, การสร้างธรรมาภิบาล (Good Governance) ในสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสำนักพิมพ์วิญญูชน จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑๘.

ระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน (ฉบับที่ ๕) พ.ศ. ๒๕๔๕ มาตรา ๓ (๑) ว่าด้วยการปฏิบัติหน้าที่ของส่วนราชการต้องใช้วิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดีโดยมีหลักพื้นฐานของการบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี ประกอบด้วยหลักสำคัญ ๖ ประการ ดังนี้

๑. หลักนิติธรรม (Rule of law) ได้แก่ การตรากฎหมาย กฎ ข้อบังคับต่าง ๆ ให้ทันสมัยและเป็นธรรม เป็นที่ยอมรับของสังคม และสังคมยินยอมพร้อมใจปฏิบัติตามกฎหมาย กฎ ข้อบังคับเหล่านั้น โดยถือว่าเป็นการปกครองภายใต้กฎหมาย มิใช่ตามอำเภอใจหรืออำนาจของตัวบุคคล

จากข้อสรุปดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่าหลักนิติธรรม หมายถึง การกำหนดกฎระเบียบ ข้อบังคับต่าง ๆ ของสถานศึกษาอันเป็นที่ยอมรับของบุคลากร และบุคลากรทุกคนยอมพร้อมใจปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ ข้อบังคับต่าง ๆ เหล่านั้น โดยถือว่าเป็นการปกครองภายใต้กฎ ระเบียบ และข้อตกลงของสถานศึกษา มิใช่ตามอำเภอใจหรืออำนาจของตัวบุคคล

๒. หลักคุณธรรม (Morality) ได้แก่ การยึดมั่นในความถูกต้องดีงามโดยธรรมาภิบาลให้เจ้าหน้าที่ของรัฐยึดถือหลักนี้ในการปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นตัวอย่างแก่สังคม และส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนพัฒนาตนเองไปพร้อมกัน เพื่อให้คนไทยมีความซื่อสัตย์ จริงใจ ขยัน อดทน มีระเบียบวินัย ประกอบอาชีพสุจริตจนเป็นนิสัยประจำชาติ

จากข้อความดังกล่าวสรุปได้ว่า “หลักคุณธรรม” หมายถึง การยึดมั่นในความถูกต้องดีงาม โดยธรรมาภิบาลให้บุคลากรในสถานศึกษายึดถือหลักนี้ ในการปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นตัวอย่างแก่หมู่คณะ ส่งเสริมสนับสนุนให้บุคลากรพัฒนาตนเองไปพร้อมกัน เพื่อให้มีความซื่อสัตย์ จริงใจ ขยัน อดทน มีระเบียบวินัย

๓. หลักความโปร่งใส (Transparency) ได้แก่ การสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกันของคนในชาติ โดยปรับปรุงกลไกการทำงานขององค์กรทุกวงการให้มีความโปร่งใส มีการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์อย่างตรงไปตรงมาด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย ประชาชนเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้สะดวก และมีกระบวนการให้ประชาชนตรวจสอบความถูกต้องชัดเจนได้

จากข้อความดังกล่าวสรุปได้ว่า “ความโปร่งใส” หมายถึง การสร้างความไว้วางใจ ซึ่งกันและกัน ปรับปรุงกลไกการทำงานของสถานศึกษาให้มีความโปร่งใส มีการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์อย่างตรงไปตรงมา และมีการตรวจสอบได้ถูกต้องชัดเจน

๔. หลักความมีส่วนร่วม (Participation) ได้แก่ การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมรับรู้และเสนอความเห็นในการตัดสินใจปัญหาสำคัญของประเทศ ไม่ว่าจะด้วยการแสดงความคิดเห็น การไต่สวนสาธารณะ การประชาพิจารณ์ การแสดงประชามติหรืออื่น ๆ

จากข้อความข้างต้นพอสรุปได้ว่า “การมีส่วนร่วม” หมายถึง การเปิดโอกาสให้บุคลากรและชุมชนมีส่วนร่วมรับรู้และเสนอความเห็นในการตัดสินใจปัญหาสำคัญต่าง ๆ ของสถานศึกษา

๕. หลักความรับผิดชอบ (Accountability) ได้แก่ การตระหนักในสิทธิหน้าที่ความสำนึกในความรับผิดชอบต่อสังคม การใส่ใจปัญหาสาธารณะของบ้านเมือง และกระตือรือร้นในการ

แก้ปัญหา ตลอดจนการเคารพในความคิดเห็นที่แตกต่าง และความกล้าที่จะยอมรับผลจากการกระทำของตนเอง

จากข้อความดังกล่าวพอสรุปได้ว่า หลักความรับผิดชอบ หมายถึง การตระหนักในสิทธิหน้าที่ มีจิตสำนึกในความรับผิดชอบต่อสถานศึกษา การใส่ใจในปัญหาและการกระตือรือร้นในการแก้ปัญหา ตลอดจนการเคารพในความคิดเห็นที่ต่างกักันและความกล้าที่จะยอมรับผล

๖. หลักความคุ้มค่า (Utility) ได้แก่ การบริหารจัดการและใช้ทรัพยากรที่มีจำกัด เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ส่วนรวม โดยธรรมาภิบาลให้คนไทยมีความประหยัดใช้ของอย่างคุ้มค่า สร้างสรรค์สินค้า และบริการที่มีคุณภาพสามารถแข่งขันได้ในเวทีโลก และรักษาพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติให้สมบูรณ์ยั่งยืน”

จากข้อความดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า “หลักความคุ้มค่า” หมายถึงการบริหารจัดการและการใช้ทรัพยากรของสถานศึกษาที่มีอยู่อย่างคุ้มค่า และสร้างสรรค์และมีคุณภาพ รวมถึงรักษาพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติให้สมบูรณ์ยั่งยืน

การบริหารตามหลักธรรมาภิบาล เป็นการบริหารที่ว่าด้วยการสร้างระบบการบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี เพื่อส่งเสริมและผลักดันให้ภาครัฐ ภาคธุรกิจ ภาคเอกชน และภาคประชาชนได้ตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ ในการบริหารกิจการบ้านเมือง และสังคมให้มีประสิทธิภาพตามหลักกฎหมาย การปกครองในระบอบประชาธิปไตย มีส่วนรับผิดชอบในระบบการบริหารจัดการบ้านเมืองและสังคม

สรุป

การศึกษาการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษา และครูผู้สอน จะช่วยให้เกิดการบริหารจัดการที่ดีตามโครงการและกิจกรรมต่าง ๆ ตลอดจนช่วยในการพัฒนาปรับปรุงงานที่กำลังดำเนินการ หรือวางแผนการดำเนินงานในอนาคต โดยเน้นผลการปรับปรุงการบริหารงาน ให้สอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาล ดังนั้น จึงควรนำการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี พ.ศ. ๒๕๔๕ มาใช้ในการศึกษาวิจัยการบริหารงานในสถานศึกษา ทั้ง ๖ ด้าน คือ ด้านหลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ และหลักความคุ้มค่า ดังนั้น การบริหารงานขององค์การที่ดี ประกอบด้วยหลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ และหลักความคุ้มค่า ซึ่งเป็นหลักในการบริหารงานที่มีความสำคัญที่มีบทบาทที่สุดในองค์การ คุณภาพการทำงาน และความเจริญก้าวหน้าขององค์การ ย่อมขึ้นอยู่กับสมรรถภาพในการบริหารงานของผู้บริหารในองค์การเป็นสำคัญ ซึ่งถ้าหากสามารถบริหารงานด้วยหลักธรรมาภิบาลครบถ้วนทั้ง ๖ ด้าน ก็จะทำให้การปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ ขององค์การเป็นไปด้วยความราบรื่น และประสบความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ

บรรณานุกรม

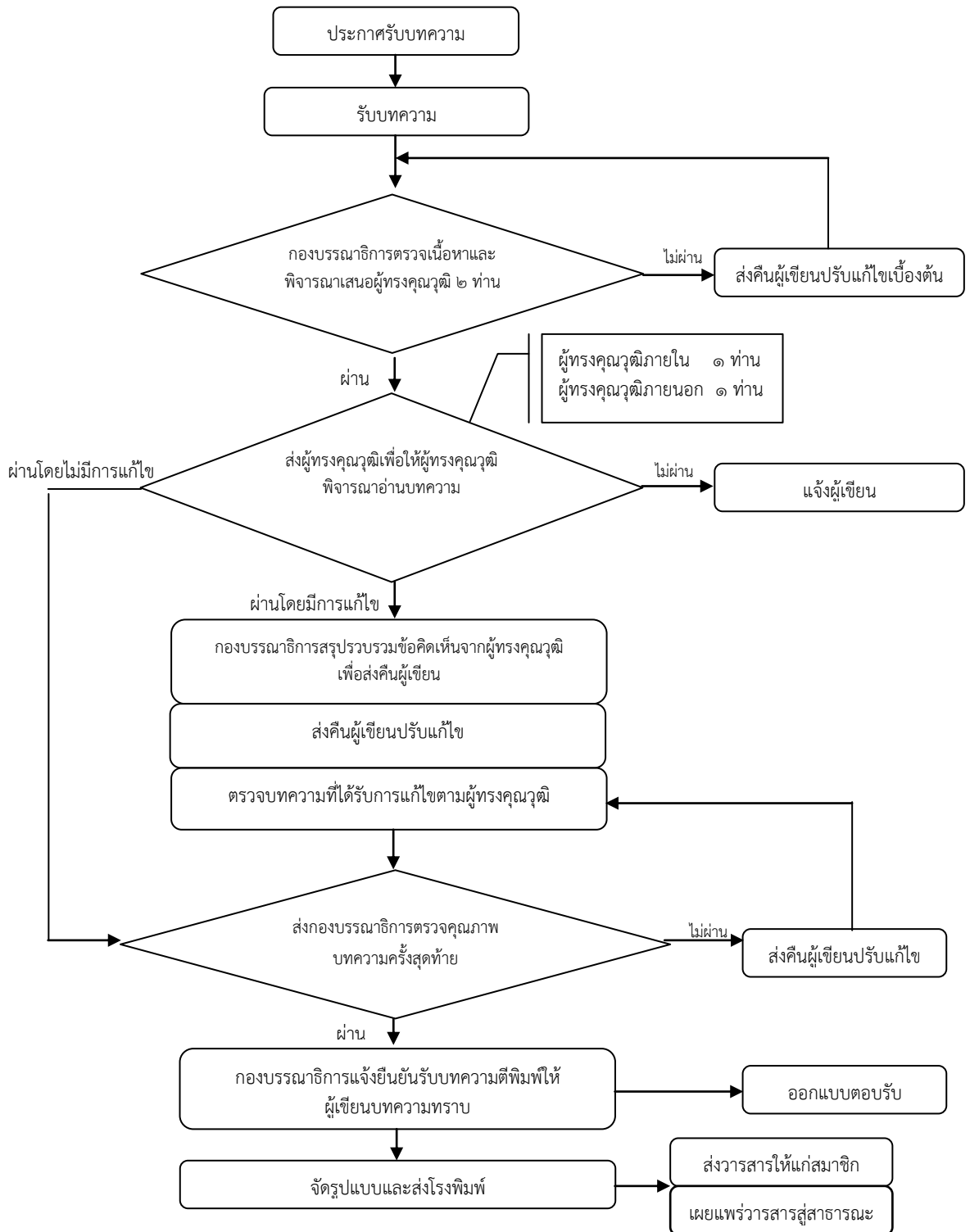
- กิติมา ปรีดีดีลิก. การบริหารและการนิเทศการศึกษาเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร: อักษรพิพัฒน์, ๒๕๔๒.
- นพพงษ์ บุญจิตราดุล. ก้าวเข้าสู่ผู้บริหารการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์, ๒๕๔๐.
- บวรศักดิ์ สุวรรณโณ. การสร้างธรรมาภิบาล (Good Governance) ในสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสำนักพิมพ์วิญญูชน จำกัด, ๒๕๔๒.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- วีระยุทธ ชาตะกาญจน์. เทคนิคการบริหารสำหรับนักบริหารการศึกษามีอาชีพ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

ภาคผนวก

ขั้นตอนการดำเนินงานวารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์

คำแนะนำสำหรับผู้นิพนธ์บทความ

สถานที่ติดต่อเกี่ยวกับบทความ

สำนักงานวารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์
๙๙๙ หมู่ ๖ ตำบลนครสวรรค์ออก อำเภอเมืองฯ จังหวัดนครสวรรค์ ๖๐๐๐๐
โทรศัพท์ ๐๕๖-๒๑๙๙๙๙ โทรสาร ๐๕๖-๒๑๙๙๙๙

๑. ส่วนประเภทของบทความที่ลงตีพิมพ์ในวารสาร

วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ตีพิมพ์บทความประเภทต่าง ๆ ดังนี้

๑.๑ **บทความพิเศษ** บทความทางวิชาการพิเศษ ที่เสนอเนื้อหาความรู้วิชาการอย่างเข้มข้น และผ่านการอ่านและพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาวิชานั้นๆ มีกลุ่มเป้าหมายเป็นนักวิชาการในวงการวิชาการ/วิชาชีพ

๑.๒ **บทความทางวิชาการ** ที่เสนอเนื้อหาความรู้ วิชาการ มีกลุ่มเป้าหมายที่เป็นนิสิต นักศึกษา หรือประชาชนทั่วไป

๑.๓ **บทความวิจัย (Research article)** ได้แก่รายงานผลงานวิจัยใหม่ที่มีองค์ความรู้อันเป็นประโยชน์ ซึ่งไม่เคยตีพิมพ์ในวารสารใดๆ มาก่อน

๑.๔ **บทความปริทรรศน์ (Review article)** เป็นบทความที่รวบรวมความรู้จากตำรา หนังสือ และวารสารใหม่ หรือจากผลงานและประสบการณ์ของผู้นิพนธ์มาเรียบเรียงขึ้น โดยมีการวิเคราะห์สังเคราะห์วิจารณ์เปรียบเทียบกัน

๑.๕ **ปกิณกะ (Miscellany)** ได้แก่บทความทบทวนความรู้ เรื่องแปลก ย่อความจากวารสารต่างประเทศ การแสดงความคิดเห็น วิจารณ์ แนะนำเครื่องมือใหม่ ตำราหรือหนังสือใหม่ที่น่าสนใจ หรือข่าวการประชุมทั้งระดับชาติและระดับนานาชาติ

การส่งบทความ

บทความที่จะตีพิมพ์ในวารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์จะต้องส่งจดหมายนำส่งบทความพร้อมต้นฉบับแบบพิมพ์ ๓ ชุด มายังกองบรรณาธิการ กรณีบทความได้รับการพิจารณาให้ตีพิมพ์ บรรณาธิการจะแจ้งให้ผู้นิพนธ์ส่งบทความต้นฉบับที่แก้ไขครั้งสุดท้าย พร้อมซีดีรอม (CD ROM) ๑ แผ่นที่บรรจุเนื้อหาและข้อมูลที่มีอยู่ในบทความทั้งหมดที่ได้แก้ไขแล้ว ทั้งนี้ผู้นิพนธ์ต้องมีสำเนาเก็บไว้ด้วยเพื่อการอ้างอิง

การตรวจสอบบทความและพิสูจน์อักษร

ผู้นิพนธ์ควรตระหนักถึงความสำคัญในการเตรียมบทความให้ถูกต้องตามรูปแบบของบทความที่วารสารกำหนด ตลอดจนตรวจสอบความถูกต้องแน่นอน พร้อมทั้งพิสูจน์อักษรก่อนที่จะส่งบทความนี้ให้กับบรรณาธิการ การเตรียมบทความให้ถูกต้องตามข้อกำหนดของวารสารจะทำให้การพิจารณาตีพิมพ์มี

ความรวดเร็วมากยิ่งขึ้น และทางกองบรรณาธิการขอสงวนสิทธิ์ที่จะไม่พิจารณาบทความจนกว่าจะได้แก้ไขให้ถูกต้องตามข้อกำหนดของวารสาร

การเตรียมบทความ

บทความต้องเป็นตัวพิมพ์ดีด โดยใช้ชุดแบบอักษร (font) ชนิดไทยสารบรรณ (TH SarabunPSK) ขนาดอักษร ๑๖ จัดกั้นหลังตรง และมีระยะห่างระหว่างบรรทัดหนึ่งช่อง (double spacing) ตลอดเอกสาร พิมพ์หน้าเดียวลงบนกระดาษพิมพ์สี่ขนาดบีห้า (B5) พิมพ์ให้ห่างจากขอบกระดาษซ้ายกับด้านบน ๑ นิ้วครึ่ง และด้านขวากับด้านล่าง ๐.๕ นิ้ว พร้อมใส่หมายเลขหน้ากำกับทางมุมขวาบนทุกหน้า บทความไม่ควรยาวเกิน ๑๕ หน้ากระดาษพิมพ์สี่ โดยนับรวมภาพประกอบและตาราง

การพิจารณาและคัดเลือกบทความ

บทความแต่ละบทความจะได้รับพิจารณาจากคณะกรรมการกลั่นกรองบทความวารสาร (Peer Review) ๒ ท่าน ที่มีความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง และได้รับความเห็นชอบจากกองบรรณาธิการก่อนตีพิมพ์ โดยการพิจารณาบทความจะมีรูปแบบที่ผู้พิจารณาบทความไม่ทราบชื่อหรือข้อมูลของผู้เขียนบทความ และผู้เขียนบทความไม่ทราบชื่อผู้พิจารณาบทความ (Double – blind peer review)

๒. ส่วนบทคัดย่อ (Abstract)

บทคัดย่อควรมีความยาวไม่เกิน ๓๕๐ คำ โดยแยกต่างหากจากเนื้อเรื่อง บทความวิจัยและบทความปริทรรศน์ต้องมีบทคัดย่อทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ซึ่งบทคัดย่อควรเขียนให้ได้ใจความทั้งหมดของเรื่อง ไม่ต้องอ้างอิงเอกสาร รูปภาพ หรือตาราง และลักษณะของบทคัดย่อควรประกอบไปด้วย วัตถุประสงค์ (Objective) วิธีการศึกษา (methods) ผลการศึกษา (Results) สรุป (Conclusion) และคำสำคัญ (Key words) ซึ่งควรเรียงตามลำดับและแยกหัวข้อให้ชัดเจนดังนี้

- **วัตถุประสงค์** ควรกล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการศึกษา
- **วิธีการศึกษา** ควรกล่าวถึงวิธีการค้นคว้าข้อมูล ระเบียบวิธีวิจัยที่นำมาศึกษา สถิติที่นำมาใช้
- **ผลการศึกษา** ควรประกอบด้วยผลที่ได้รับจากการค้นคว้า ศึกษา และผลของค่าสถิติ (ในกรณีมีการวิเคราะห์)
- **สรุป** ควรกล่าวถึงผลสรุปของการค้นคว้าและศึกษา
- **คำสำคัญ** ควรมีคำสำคัญ ๓-๖ คำ ที่ครอบคลุมชื่อเรื่องที่ศึกษา และจะปรากฏอยู่ในส่วนท้ายของบทคัดย่อทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โดยต้องจัดเรียงคำสำคัญตามตัวอักษร และคั่นด้วยเครื่องหมายอัฒภาค (;)

๓. ส่วนเนื้อเรื่อง ควรประกอบด้วย

๓.๑ **บทนำ (Introduction)** เป็นส่วนกล่าวนำโดยอาศัยการปริทรรศน์ (review) ข้อมูลจากรายงานวิจัย ความรู้ และหลักฐานต่างๆ จากหนังสือหรือวารสารที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ศึกษา และกล่าวถึงเหตุผลหรือความสำคัญของปัญหาในการศึกษาครั้งนี้ สมมติฐานของการศึกษา ตลอดจนวัตถุประสงค์ของการศึกษาให้ชัดเจน

๓.๒ วิธีการศึกษา (methods) กล่าวถึงรายละเอียดของวิธีการศึกษาประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการศึกษา และวิธีการศึกษา เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย รวมทั้งสถิติที่นำมาใช้วิเคราะห์ข้อมูล

๓.๓ ผลการศึกษา (Results) เป็นการแสดงผลที่ได้จากการศึกษาและวิเคราะห์ในข้อ ๓.๒ ควรจำแนกผลออกเป็นหมวดหมู่และสัมพันธ์กับวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยการบรรยายในเนื้อเรื่องและแสดงรายละเอียดเพิ่มเติมด้วยภาพประกอบ ตาราง กราฟ หรือแผนภูมิ ตามความเหมาะสม

๓.๔ การอภิปรายผล (Discussion) เป็นการนำข้อมูลที่ได้มาจากการวิเคราะห์ของผู้นิพนธ์นำมาเปรียบเทียบกับผลการวิจัยของผู้อื่น เพื่อให้มีความเข้าใจหรือเกิดความรู้ใหม่ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนั้น รวมทั้งข้อดี ข้อเสียของวิธีการศึกษา เสนอแนะความคิดเห็นใหม่ๆ ปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ เพื่อเป็นแนวทางที่จะนำไปประยุกต์ให้เกิดประโยชน์

๓.๕ ข้อเสนอแนะ (Suggestion) การแนะนำผลการวิจัยไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป

๓.๖ กิตติกรรมประกาศ (Acknowledgement) เป็นส่วนที่กล่าวขอบคุณต่อองค์กร หน่วยงาน หรือบุคคลที่ให้ความช่วยเหลือร่วมมือในการวิจัย รวมทั้งแหล่งที่มาของเงินทุนวิจัย และหมายเลขของทุนวิจัย

๓.๗ เอกสารอ้างอิง (References) ใช้รูปแบบการอ้างอิงแบบเชิงอรรถ (Footnote) เป็นการทำการรายการเอกสารอ้างอิงหรือคำอธิบายเพิ่มเติมที่อยู่ด้านล่างของข้อความในหน้ากระดาษแต่ละหน้า ซึ่งมีรูปแบบการเขียนอ้างอิงแตกต่างกันตามประเภทของเอกสารหรือแหล่งที่ใช้อ้างอิง ดังนี้

การอ้างอิงแบบเชิงอรรถ

๑. หนังสือ

๑.๑ คัมภีร์พระไตรปิฎกหรือหนังสือสำคัญพิมพ์เป็นชุด

ให้อ้างชื่อย่อคัมภีร์. เล่ม/ขอ/หนา. และไหวงเล็บคำว่า (บาลี) ไว้หลังคำย่อในกรณีที่ใช้พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีหรือวงเล็บคำว่า (ไทย) ไว้หลังคำย่อในกรณีที่ใช้พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ตัวอย่างเช่น ๑ขุ.ชา. (บาลี) ๒๗/๘๕๕/๑๙๑.

๑.๒ หนังสือทั่วไป

ผู้แต่ง, ชื่อเรื่อง, (สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์หรือโรงพิมพ์, ปีที่พิมพ์), หนา. ดังอย่างเช่น พระเทพโสภณ (ประยูร ธรรมจิตโต), **ปรัชญากรีก : บอเกิดภูมิปัญญาตะวันตก**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หนา ๓๘.

Venerable Dr. W. Rahula, **What the Buddha Taught**, (Bangkok: Haw Trai Printing, 2004), p.69.

๒. วารสาร

ผู้เขียน, “ชื่อบทความ”, ชื่อวารสาร, เล่มที่หรือปีที่ (เดือน ปี): หนา. ตัวอย่างเช่น พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปัญโญ, ดร., “การกำหนดประเด็นปัญหา การตั้งชื่อเรื่องและการเขียนวัตถุประสงค์การวิจัยทางสังคมศาสตร์”, **มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์**, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๕๗): ๑๔-๒๘.

K.N., Jayatileke, “The Buddhist Theory of Causality”, *The Maha Bodhi*, vol. 77 No.1: 10-15.

๓. วิทยานิพนธ์

ชื่อผู้วิจัย, “ชื่อหัวข้อวิทยานิพนธ์”, ระดับของวิทยานิพนธ์, (ชื่อแผนกวิชาหรือคณะและมหาวิทยาลัย), ปีที่พิมพ์. ตัวอย่างเช่น

อนุวัต กระสังข์, “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรตามแนวพุทธภายใต้กระแสบริโภคนิยม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๗.

๔. สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์, ตำแหน่ง (ถ้ามี), วัน เดือน ปี. ตัวอย่าง

สัมภาษณ์ พระเทพโสภณ, อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๑๘

กรกฎาคม ๒๕๕๗.

๕. เว็บไซต์

พระธรรมโกศาจารย์ (ศ.ดร.ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **ธรรมประกาศโนบาย**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.buddhismth.com/index.php?lay=show&ac=article&Id=538970572&Ntype=9> [๗ กันยายน ๒๕๕๕].

๖. ภาษาอังกฤษ

Maslow Abraham, *Motivation and Personality*, (New York : Harper and Row Publishers, 1970.

การเขียนบรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

(ก) ข้อมูลชั้นปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

(ข) ข้อมูลทุติยภูมิ

๑) หนังสือ

จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

๒) วารสาร

ผู้เขียน, “ชื่อบทความ”, ชื่อวารสาร, เล่มที่หรือปีที่ (เดือน ปี): หน้า. ตัวอย่างเช่น พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปัญญา, ดร, “การกำหนดประเด็นปัญหา การตั้งชื่อเรื่องเรื่องและการเขียนวัตถุประสงค์การวิจัยทางสังคมศาสตร์”, *مجلةสังคมศาสตร์ปริทรรศน์*, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๕๗): ๑๔-๒๘.

๓) วิทยานิพนธ์

ทรงวิทย์ แก้วศรี. “การศึกษาวิเคราะห์ยุทธวิธีในการประกาศศาสนาของพระพุทธเจ้า”. **ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

๔) สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์, ตำแหน่ง (ถ้ามี), วัน เดือน ปี. ตัวอย่าง
สัมภาษณ์ พระเทพโสภณ, อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๑๘ กรกฎาคม ๒๕๕๗.

๕) เว็บไซต์

พระธรรมโกศาจารย์ (ศ.ดร.ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **ธรรมประกาศโนบาย**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา :
<http://www.buddhismth.com/index.php?lay=show&ac=article&id=538970572&Ntype=9>
[๗ กันยายน ๒๕๕๕].

๒. ภาษาอังกฤษ

Maslow Abraham. *Motivation and Personality*. New York : Harper and Row Publishers, 1970.

๔. ส่วนภาพประกอบ (Figure) และส่วนตาราง (Table)

ภาพประกอบและตารางควรมีเท่าที่จำเป็น โดยพิมพ์หน้าละ ๑ ภาพ หรือ ๑ ตาราง สำหรับคำบรรยายภาพและตารางให้พิมพ์เหนือภาพหรือตาราง ส่วนคำอธิบายเพิ่มเติมให้ใส่ใต้ภาพหรือตาราง

๕. ลิขสิทธิ์

เพื่อให้เป็นไปตามกฎหมายลิขสิทธิ์ ผู้พิมพ์ทุกท่านต้องลงลายมือชื่อในแบบฟอร์มใบมอบลิขสิทธิ์บทความให้แก่วารสารฯ พร้อมกับบทความต้นฉบับที่ได้แก้ไขครั้งสุดท้าย นอกจากนี้ ผู้พิมพ์ทุกท่านต้องยืนยันว่าบทความต้นฉบับที่ส่งมาตีพิมพ์นั้น ได้ส่งมาตีพิมพ์เฉพาะในวารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์เพียงแห่งเดียวเท่านั้น หากมีการใช้ภาพหรือตารางของผู้พิมพ์อื่นที่ปรากฏในสิ่งตีพิมพ์อื่นมาแล้ว ผู้พิมพ์ต้องขออนุญาตเจ้าของลิขสิทธิ์ก่อน พร้อมทั้งแสดงหนังสือที่ได้รับการยินยอมต่อบรรณาธิการ ก่อนที่บทความจะได้รับการตีพิมพ์

๖. การติดต่อโฆษณาและการสมัครสมาชิก

การติดต่อโฆษณา การสั่งซื้อ และการสมัครเป็นสมาชิกวารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ กรุณาติดต่อ “ผู้ช่วยบรรณาธิการวารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์” สำนักงานวารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์ ๙๙๙ หมู่ ๖ ตำบลนครสวรรค์ออก อำเภอเมืองฯ จังหวัดนครสวรรค์ ๖๐๐๐๐ โทรศัพท์ ๐๕๖-๒๑๙๙๙๙ โทรสาร ๐๕๖-๒๑๙๙๙๙

๘. อัตราค่าวารสาร

กำหนดออกวารสารปีละ ๓ ฉบับ จำหน่ายราคาฉบับละ ๑๙๙ บาท ไม่รวมค่าส่ง

๙. อัตราค่าสมาชิก

ปีละ ๓๐๐ บาท

หนังสือขอเสนอบทความเพื่อลงตีพิมพ์ในวารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

เขียนที่.....

.....

วันที่..... เดือน..... พ.ศ. ....

ข้าพเจ้าชื่อ..... ฉายา..... นามสกุล.....

ที่อยู่.....

โทรศัพท์..... E-mail: .....

มีความประสงค์ขอตีพิมพ์บทความ ( ) บทความวิจัย ( ) บทความวิชาการ เรื่อง:

(ภาษาไทย).....

(ภาษาอังกฤษ).....

ในวารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ซึ่งดำเนินการโดยบัณฑิตศึกษาวิทยาเขตนครสวรรค์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยบทความฉบับนี้ข้าพเจ้าได้ตีพิมพ์ขึ้นเพื่อสำเร็จการศึกษาระดับปริญญา..... สาขาวิชา.....

จาก (ชื่อสถาบัน)..... ปีการศึกษา..... หรือได้รับการ

สนับสนุนทุนวิจัยจาก .....

เมื่อคณะบรรณาธิการของวารสารพิจารณาแล้วมีมติให้แก้ไขปรับปรุงบทความ ข้าพเจ้ามีความยินดีรับไปแก้ไขตามมติดังกล่าวนี้และข้าพเจ้าขอรับรองว่า (ขีดเครื่องหมาย ✓)

- ( ) เป็นผลงานทางวิชาการของข้าพเจ้าแต่เพียงผู้เดียว
- ( ) เป็นผลงานของข้าพเจ้าและผู้อื่นร่วมกันตามที่ระบุในบทความจริง
- ( ) บทความนี้ไม่เคยลงตีพิมพ์ในวารสารใดมาก่อน
- ( ) บทความนี้ไม่ได้คัดลอกหรือดัดแปลงมาจากของผู้อื่นทั้งสิ้น

ทั้งนี้ ข้าพเจ้าได้ชำระค่าธรรมเนียมขอตีพิมพ์บทความลงในวารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ตามอัตราที่ได้กำหนดไว้ คือ

- ( ) บทความวิชาการ ๓,๐๐๐ บาท
- ( ) บทความวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา ป.โท-เอก ๕,๐๐๐ บาท
- ( ) บทความวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัย ๕,๐๐๐ บาท เป็นที่เรียบร้อยแล้ว

อนึ่ง แม้เมื่อข้าพเจ้าปรับแก้ไขแล้ว แต่งานยังไม่เรียบร้อยและไม่ได้รับการให้การลงตีพิมพ์ ข้าพเจ้าไม่ติดใจเอาความใดๆ ทั้งสิ้น จะยอมรับการพิจารณาของคณะกรรมการถือว่าเป็นที่สุด

ลงชื่อ.....

(.....)

ผู้ยื่นบทความ

ใบตอบรับการเป็นสมาชิก

ที่.....

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

กราบหม้สการ/เรียน บรรณาธิการวารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

ข้าพเจ้า (ชื่อภาษาไทย).....

(ชื่อภาษาอังกฤษ).....

ที่อยู่ (ที่สามารถติดตได้).....

.....

.....

E - Mail..... เบอร์โทรศัพท์.....

โทรสาร..... มีความประสงค์จะขอรับสมัครเป็น

สมาชิกวารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

( ) สมาชิกประเภทรายปี ๓๐๐ บาท (จำนวน ๓ เล่ม)

( ) เล่มละ ๑๙๙ บาท

พร้อมนี้ ข้าพเจ้าได้ส่ง

( ) เงินสด

( ) ธนาณัติ (สั่งจ่าย.....)

( ) ตั๋วแลกเงินไปรษณีย์

( ) แคชเชียร์เช็ค ในนาม.....

โปรดนำส่งวารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

สถานที่ติดต่อ ที่บ้าน ที่ทำงาน

เลขที่.....ถนน.....หมู่ที่.....ตำบล/แขวง.....

อำเภอ/เขต.....จังหวัด.....รหัสไปรษณีย์.....

โทรศัพท์.....โทรศัพท์เคลื่อนที่.....

โทรสาร.....E-Mail.....

(สำหรับเจ้าหน้าที่)

ลงชื่อ.....

คำบ่ารุงปี พ.ศ.....

เลขที่ใบเสร็จ..... ( )

ลงวันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

ลงบัญชีแล้ว.....

